

Bošnjačka riječ

Časopis za društveni život i kulturu sandžačkih Bošnjaka

Godina V
Broj 19-20
Novi Pazar
Jul - Decembar 2010.
www.cbs.org.rs
www.bnvo.org.rs

Ferid Muhić
ORLOVIĆA AVLJA

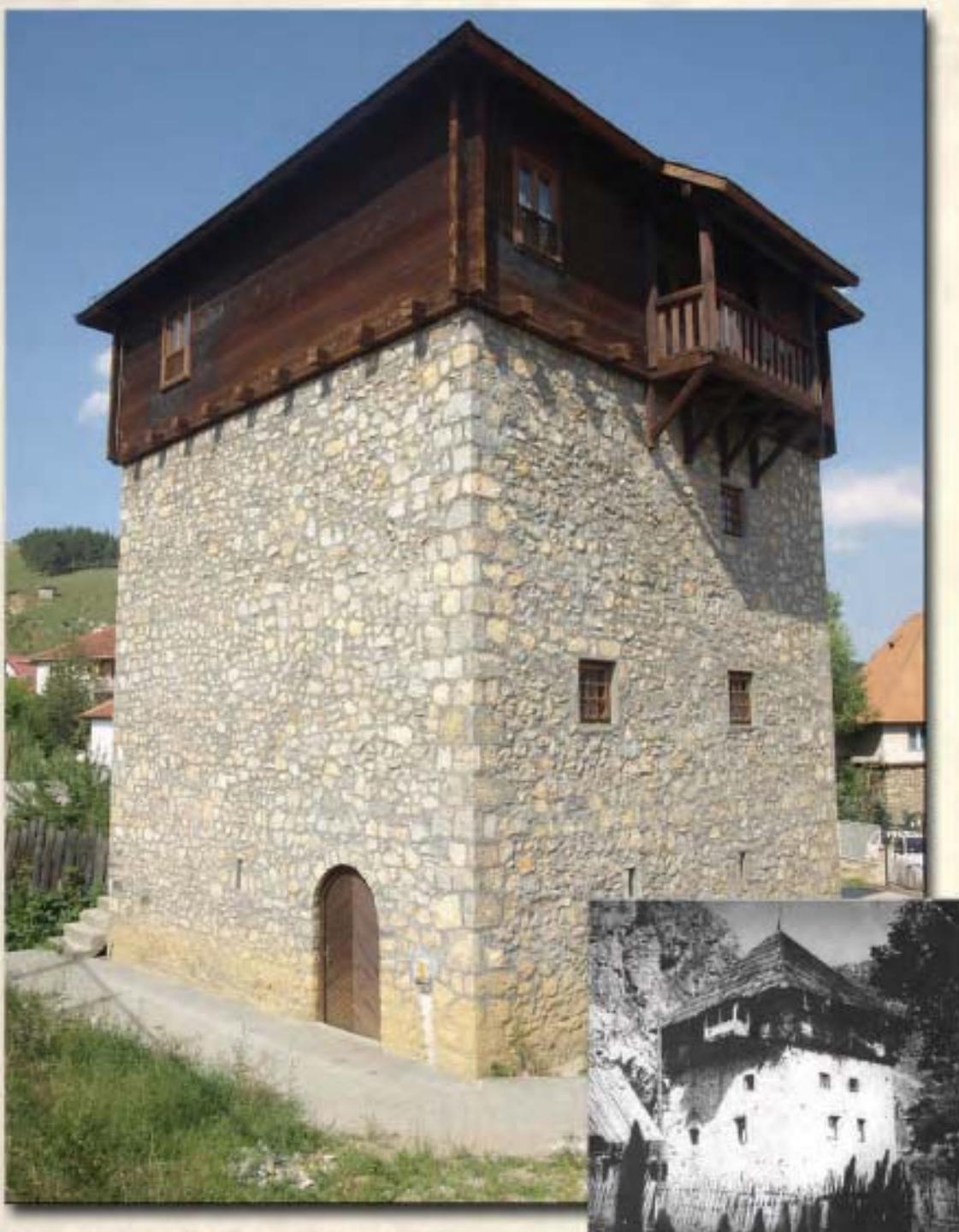
Hasnija Muratagić Tuna
SMRT DUŠE ILI UBIJANJE BESMRTNOSTI

Fatima Pelesić Muminović
ĆORAVI POSAO

PROSLAVLJEN NACIONALNI BLAGDAN
20. NOVEMBAR - DAN SANDŽAKA

PERO ĆAMILA SIJARIĆ
Zaimu Azemoviću i Asmiru Kujoviću

Bošnjačka kulturna baština

Ganića kula, sagrađena je 1797. godine na krajnjem sjeveroistoku Rožaja u staroj Kučkoj mahali, sa lijeve strane rijeke Ibra. Kao jedna od najstarijih zgrada u Rožajama, kula je prvo bila utvrdenje za odbranu od Karadordrevih ustaničkih i namjena joj je bila da bude vojno utvrdenje dok je kasnije služila za stanovanje porodice Ganića.

Mnogo je ratova i buna ova kula upamtila. Tu u samom podnožju Ganića krša dva vijeka strčala je nekad bijela, vitka i visoka, na tri boja, sa drvenim čardakom na vrhu, nešto širim od kamenih zidova, što je kuli davao posebnu ljepotu. Kamen je lijepo obraden, a prozori sa ukrasnim drvenim rešetkama upotpunjavalni su čar gradevine.

One davne godine kada je Selim-aga Ganić počeo da diže tu kulu narod je u čudu išao da obilazi to zdanje koje do tada nije viđeno u ondašnjoj kasabi, koja se sastojala od svega dvije-tri mahale.

Ganića kula u Rožaju

Bošnjačka riječ

Osnivač

Bošnjačko nacionalno vijeće
Novi Pazar

Izdavač

Centar za bošnjačke studije
Tutin - Novi Pazar

Za osnivača i izdavača
Esad Džudžević

Glavni i odgovorni urednik
dr. sci. Redžep Škrijelj

Zamjenik gl. i odg. urednika
Hasna Zilić

Redakcija

Alija Džogović
Zaim Azemović
Fatima Muminović
Džengis Redžepagić
Muhedin Fijuljanin
Nazim Ličina
Muratka Fetahović
Alma Husić
Fuad Baćićanin
Mustafa Baltić
Fatih Hadžić

Direktor desk-a
Zaim Hadžisalihović

DTP i prelom
Samer Jusović

Lektura
Muratka Fetahović

Saradnici
Ferid Muhić
Hasnija Muratagić Tuna
Rasim Čelahmetović
Sulejman-Heman Muftarević
Medin Halilović
Mevljeta Melajac
Fehim Kajević
Muhamet Mutabđija
Fehim Karišik
Nedžib Vučelj
Halil Markišić

Adresa redakcije
28. novembra bb
36300 Novi Pazar

Telefon: 020 336 621
Fax: 020 314 107
E-mail: glavn.ured@bnv.org.rs

Časopis sufinansira
Ministarstvo kulture
Vlade Republike Srbije

Štampa
Štamparija "Merak"
Dubrovačka bb, Novi Pazar

RIJEČ UREDNIKA

dr. sc. Redžep Škrijelj

rekasancak@gmail.com

IZBORI ZA BNV - KAKO DO ZAJEDNIČKOG CILJA?

Anno domini 2010-tu pamtićemo po burnim i neuspješno sproveđenim izborima za Bošnjačko nacionalno vijeće (6. jun). Ostaće u sjećanju kao još jedna godina bošnjačke nesloge. Osim časnih izuzetaka u njoj su Bošnjaci, po ko zna koji put, pokazali vidljivu nezrelost, nejedinstvo i nemogućnost da se ujedine i zajednički krenu u veoma zahtjevno rješavanje čitave gomile neostvarenih planova, koji bi ih etablirali u porodicu organiziranih manjinskih zajednica Srbije.

Lavina optužbi i uvreda na račun resornih ministarstava, ministara i drugih državnih ustanova problem još jače produbljuju, pokazujući da je, ipak ključ za mnoga neriješena pitanja među neorganiziranim i nesložnim Bošnjacima, tačnije, u odsustvu svijesti za kolektivitet i zajedničko djelovanje. I to u vrijeme kada se čitava Evropa kreće ka integrativnim tokovima!

Nepotrebna trijumfalistička bahatost pojedinaca, kojima je do vlasti nad svojima, ostavlja tragove dubokih podjela među Bošnjacima, a uz to, još snažnije otvara rane bošnjačke nesloge u situaciji kada jedna od tri strane pokušava da prikaže da je 17 mnogo više od 13 plus 5 i da je to dovoljno za grubu promociju nepostojećeg "trijumfa" nad sopstvenim narodom. U nizu nepametnih odluka je i ona o kupovini glasova sa tuđe liste i nastojanje da se javnost ubijedi u legitimno pravo na neregularan čin uspostave još neregularnijeg "BNV-a".

A možemo li govoriti o trijumfu? Ne, apsolutno! O „Pirovoj pobjedi“ - da, svakako! Trebaju li nam pobjede takvog karaktera? Tezom da smo u ozbiljnoj međubošnjačkoj neslozi, i nepotrebnom

sukobu, otvaramo pitanje mogućih rješenja naših nesporazuma. Pred mnogima od nas ostaje dilema: kako da u ovoj situaciji gradimo zajedničku budućnost? Kako da ostvarimo bošnjački nacionalni interes, barem na stvarima koje nas zbljižavaju?

Umjesto odgovora, danas smo sve više zasuti zapaljivim govorima intenziteta: tri oktave gore, dvije dolje! Baš kad nam se čini da se ponavlja ono što je već davno rečeno - da su to ostaci kompleksa nedorečenosti i jedne, danas prevaziđene, mitingaške tautologije triju-mfalizma, ona Bošnjacima ne donosi nikakvu korist! Iza karijerizma i lične sujete pojedinaca, svi osjećamo gorak ukus uzajamne netrpeljivosti i nesloge. Sve to producira neprijatan filing zajedničkog poraza, koji je nastao uslijed usporenog rješavanja brojnih otvorenih pitanja koja čekaju na otpakivanje. Nama, Bošnjacima, je potrebno jačanje svijesti o zajedništvu koje će u prvi plan istaći osnovne nacionalne ciljeve, brojna neriješena pitanja i želju da Sandžak vidimo kao autonomni region u državi Srbiji koja je naša jedina domovina, u državnoj zajednici u kojoj želimo suživot u uzajamni respekt svojih sugrađana bez obzira na vjeru i naciju. Ne treba mudrovati: kad dom gori, komšijska kofa vode znači više od cisterne koju iz daljine dovlači rođeni brat!

ONIH 49 %, među nama, koji misle kako **NAS** 51 % (13 plus 5) treba gomicom prebrisati – o potrebi za svebošnjačkim jedinstvom malo znaju! O islamskoj pravdi još manje!? Na to opominje i izreka slavnog Paracelsusa: „... onaj ko misli da sve voće sazrijeva kad i jagode, malo toga zna o grožđu!“

U OVOM BROJU

Ferid Muhić
ORLOVIĆA AVLJA

5

Redžep Škrijelj
NOVOPAZARSKA KAZA NA
POČETKU XX STOLJEĆA

35

Fuad Bačićanin
Književnost u Seldžučkoj
državi (1040 – 1207)

45

PROSLAVLJEN
NACIONALNI BLAGDAN
20. NOVEMBAR -
DAN SANDŽAKA

48

Prof. Dr. sci.
Hasnija Muratagić Tuna
SMRT DUŠE ILI
UBIJANJE BESMRTNOSTI

90

DVADESET GODINA
STRANKE DEMOKRATSKE
AKCIJE
SANDŽAKA

100

Redžep Škrijelj
**Balkanski nemuslimani u
osmanlijsko-islamskom „millet“ sistemu**

9

Alija Džogović
**Stanje nauke na Kosovu i u Sandžaku
(u korpusu božnjačke nacionalne zajednice)**

15

Fatima Pelesić Muminović
Ćoravi posao

24

Fatih Hadžić
Oj Rožaje od sevdaha grade

27

Dr. Sakib Šehović
ŠARAMPOV

43

**SADŽAČKI KNJIŽEVNI SUSRETI
SAKS 2010**

52

Promovisano drugo dopunjeno i izmijenjeno izdanje publikacije
SANDŽAK MULTIELNIČKA REGIJA

60

Promocija romana Muhameda Abdagića
„Tatli džan“

65

Muhamed Abdagić
Rifat Burdžović Tršo

73

11. Jul - Dan sjećanja
**SREBRENICA - SVETA DUĐNOST DA SE PAMTI
A DA SE NIKADA NE PONOVI**

86

Prof. Dr. sci. Hasnija Muratagić Tuna
**USTRAGA – PRVI ROMAN
PJESNIKA ĐEVARADA JAHIĆA AZIZOVA**

97

Ferid Muhić

ORLOVIĆA AVLIJA

Sjedeći na sjedištu u gradskom autobusu u gradu Montgomeri, savezna država Alabama, crnkinja Roza Parks je promijenila svijet! Bio je 1. decembar 1955. godina i Roza Parks je uhapšena zato što je odbila da ustupi svoje mjesto putniku koji je tek ušao u autobus. Besmislica – reći ćete! Ona je prva sjela, i zašto bi ustupila mjesto? Osim toga, ona je i žena; po kojoj to tradiciji žene u gradskim autobusima ustupaju svoje sjedište muškarcima!? I još, po kom se to zakonu žene hapse za odbijanje da ustupe muškarцу mjesto u gradskom autobusu!? Već smo rekli: to se desilo 1955. godine u onom dijelu SAD u kom je tada segregacija bila legalna, pa je i hapšenje Roze Parks bilo

u skladu sa zakonom! Crnci su imali pravo sjediti samo na obilježenim sjedištima u zadnjem dijelu gradskih autobusa. U slučaju da prekrše zabranu i sjednu na sjedišta rezervisana za bjelce, morali su ustupiti svoja mjesta bjelcima, Zahtijevajući revnopravnost za sebe, Roza Parks je svjesno prekršila oficijalno važeći zakon nejednakosti, u ime višeg zakona – zakona ravnopravnosti svih ljudskih bića! Tim aktom ona je stavila obavezu poštovanja pravednosti iznad obaveze poslušnosti zakonu.

Pošto je prekršila važeći zakon, Roza Parks je bila uhapšena; pošto je na njenoj strani stajala pravednost, godinu dana kasnije, 20. decembra 1956., zakon o segregaciji ukinut je kao nepravedan (suprotan Ustavu), a Roza Parks je označila početak borbe za građanska prava u SAD. Tokom 1999. godine, Senat SAD je Rozu Parks proglašio za "...živu ikonu slobode u Americi". Umrla je 24. oktobra 2005. u 92 godini života i sahranjena u Vašingtonu, na Kapitolu, kao prva i do sada jedina žena kojoj je ukazana takva čast u SAD.

Vrativši se 2000. godine kući u Konjević-Polje, kod Srebrenice, iz koje je bila protjerana 1993. godine, u vrijeme genocida počinjenog u tom gradu nad Bošnjacima, Bošnjakinja Fata Orlović je u svojoj avlji zatekla bespravno podignutu crkvu! Crkvu su podigli isti oni koji su izvršili genocid i poslije genocida bespravno se uselili u napuštene kuće protjeranih Bošnjaka, isti oni koji su Fati Orlović ubili muža. Smjesta je podnijela zahtjev da se bespravno podignuta

crkva dislocira iz njene privatne avlije. Gotovo 11 godina kasnije, bespravno podignuta crkva još stoji u avliji Fate Orlović! Poređenje ova dva slučaja otkriva osnovne sličnosti između ove dvije situacije i dramatično potencira razlike u implikacijama do kojih su vodile.

I u jednom i drugom primjeru glavni akter je žena koja se bori protiv nepravde a u ime pravednosti i ljudske jednakosti! Ujedno, i jedna i druga žena iz ovih priča pripadaju diskriminisanim građanima. Roza Parks je jedna od onih koje su u području SAD gdje je ona živjela, tada uobičajeno vrjeđali vrlo pogrdnim imenima a danas ih označavaju sintagmom "Afro-Amerikanci"; Fata Orlović je od

Roze Parks izazvao je neuporedivo veće posljedice za pravni sistem i posebno, za građansku svijest, od drastične instance bezakonja u slučaju Fate Orlović!

Roza Parks dobila je direktnu i jednoglasnu podršku svojih diskriminiranih sugrađana. U znak solidarnosti i podrške svi crni žitelji Montgomerija, a kasnije i drugih gradova Alabame, organizovali su totalni bojkot javnog prevoza. Solidarno su plaćali benzin onima koji su imali automobile da ih voze na posao, u grad, kući, u teatar, a oni koji nisu mogli čekati na ovakav prevoz, išli su pješke: ukratko, tokom te godine apsolutno nije jedan "afro-amerikanac" grada Montgomerija nije ušao u sredstva

da je "...pravedna borba Fate Orlović za svoja prava blizu uspješnog kraja!" Od te informacije BBC-ja, koji se u principu oslanja na provjere izvore i realne procjene, već smo ušli u četvrtu godinu a i dalje niko ništa ne može protiv bezakonja i nasilnika! Za pretstavnike međunarodne zajednice to je tada bio "...pravi test pravne drzave i snage međunarodne zajednice da primjeni neselektivno principe pravde i odbrani Bošnjake od nepravde na teritoriji RS!" – ocjenjuje Volton i citira: "Dok god zakon ne uspije ukloniti bespravno podignutu crkvu sa zemlje Fate Orlović, u BiH nećemo imati državu kojom upravlja zakon." S obzirom na činjenicu da zakon još nije uspio ukloniti be-

Ne smiješi se Fata što zna da će njena avlja uskoro opet biti njena, već se smiješi iako dobro zna da neće! Njezin osmijeh je osmijeh onoga kog ne može ohrabriti blizina pobjede, ni obeshrabriti izvjetnost da se pobjeda neće dočekati!

Fata Orlović se osmjejuje snagom onoga koji zna da mu je nanijeta nepravda i da on nepravdu nikada neće priznati za pravdu, ni odustati od svog prava!

onih koje su odavno vrjeđali vrlo pogrdnim imenima, a koji danas u dijelu Bosne i Hercegovine u kom ona živi, imaju ulogu, ako već ne i ime, neke vrste lokalnih "Afro-Bošnjaka". Ali tu sličnosti prestaju a počinju dramatične razlike: Roza Parks je prekršila važeći zakon, koji je bio suprotan sa principom pravednosti, i svoj sudski proces je triumfalno dobila za godinu dana. Poslije toga u SAD više нико se nije usudio podijeliti sjedišta ni u jednom sredstvu javnog prevoza po rasnoj ili po bilo kojoj drugoj diskriminacijskoj osnovi.

Fata Orlović nije prekršila никакav važeći zakon, nego je naprotiv, protestovala protiv samovoljnog kršenja važećeg zakona. Iako je dobila ne jedan nego dva sudska procesa koji su naložili da se bespravno izgrađena crkva ukloni iz Orlovića avlige, odluke suda nisu poštovane do danas!? Da zaključimo: proporcionalno daleko bezazleniji slučaj

javnog prevoza!

Kakvu podršku je dobila Fata Orlović od svojih "Afro-Bošnjaka"? Šta smo mi organizovali? Ostavili smo da Fata Orlović bude naša "Majka Hrabrost", jer smo mi "Djeca Kukavice"; da bude naša Roza Parks, kojoj se divimo i koju na sva usta hvalimo, bez i jednog jedinog konkretnog gesta stvarne podrške! Mi ostajemo sjediti i dalje na zadnjim sjedištima autobusa određenim za nas "Afro-Bošnjake", spremni da se uslužno podignemo i smjesta ustupimo mjesto bilo kome od onih koji nam kroje kapu i dalje donose zakone suprotne pravednosti.

Evo jedne vijesti kojom se najavljuje da će Fata Orlović, poslije punih sedam godina borbe za svoje pravo, najzad dobiti pravnu satifakciju i da će iz Orlovića Avlige najzad biti uklonjena bespravno podginita crkva: BBC, ponedeljak, 27 avgust 2007; reporter Nikolas Volton optimistički najavljuje

spravno podignutu crkvu iz Orlovića avlige, ova izjava direktora za ljudska prava OSCE-a Dzejmsa Rodhejvera (James Rodehaver) mutatis mutandis potvrđuje da u jednom dijelu BiH nazvanom RS i danas imamo državu kojom upravlja bezakonje a ne zakon!

Isti izvještaj BBC-ja produžuje ocjenom koja zvuči obećavajuće: "Sada se još samo Srbi nacionalisti protive prihvatanju legitimnog zahtjeva Fate Orlović da se bespravno podignuta crkva ukloni iz avlige Fate Orlović. Vlada RS se obavezuje da će poštovati zakon i u najkraćem roku riješiti problem." To je bilo prije 3 i po godine. Rješenja nema. Ili su i ključni ljudi u vlasti RS oni isti "Srbi nacionalisti" koji se još jedini protive poštovanju zakona; ili su ti "Srbi nacionalisti" neki drugi ali koji su mnogo moćniji od vlade RS koju čine Srbi ne-nacionalisti; ili pojma "u najkraćem roku" za vladu RS znači nešto drugo nego za sav ostali svijet...tek

crkva i danas stoji тамо где јој није место - у Orlovića avlji! Svi покушаји Fate Orlović да спријечи врšљanje prolaznika по Orlovića avlji kao по seoskom gumnu, полицијски службеник Zdravko Uzelac, очито један од оних ријетких "Srba nacionalista" који се противе правди и закону у slučaju crkve besrpavno podignute u avlji Fate Orlović, моћнијих и од закона, i od Vlade RS i od OSCE-a i cijele međunarodne zajednice u BiH, riješio je uvredama, psovjkama, pljuvanjem (!?) Fate Orlović i konačno uvrtanjem ruke ове hrabre žene i čak нападом ноžem на њу, који је завршио повредом.

A šta na то kaže Fata Orlović?! "Ne smeta meni што је то crkva. Crkva је hram gdje se oni mole. Za njih је crkva што је за нас džamija. Meni smeta што су crkvu podigli u mojoj avlji i još bez pitanja. Otjerali me, to like ljude па i mog rahmetli muža pobili, i sada, umjesto da ponude ruku pomirenja i oproštaja, još mi u avlji grade crkvu! Ako

hoće crkvu, ja им не branim - neka je dignu u svom dvorištu а ne u mojoj avlji, na mojoj zemlji! Ja поштujem svakoga - sve ljude, svaku vjeru, svaki narod, ali ne поштуйем ljude koji u mojoj avlji mimo zakona i Božje pravde, dižu crkvu! Nije valjda da se nemaju gdje Bogu pomoliti, ni crkvu podići no u Orlovića Avlji, gdje sam ja sama остала да je branim."

Nikolas Voltone zaključuje: "Puna energije i snage, borbena Fata mi se opet smiješi. Zna Fata da je njena duga borba за правду при kraju, skoro završena, i da će njena земља, njena avlja uskoro opet biti само njena."

E moj Voltone! Ne smiješ se Fata što zna да ће njena avlja uskoro opet biti njena, već se smiješ iako dobro zna da neće! Njezin osmijeh je osmijeh onoga kog ne može ohrabriti blizina pobjede, ni obeshrabriti izvjenost da se pobjeda neće dočekati! Fata Orlović se osmjejuje snagom onoga koji zna da mu je nanijeta nepravda i da on nepravdu nikada neće priznati za pravdu, ni odustati od svog prava!

Tri godine poslije ове najave bliske pobjede за правду, 10 septembra 2010, policajci Bratunca priveli су Fatru Orlović zato što је pokušala спriječiti uljeze који су

službenih lica! Dok Roza Parks nije htjela ustati sa sjedišta на kom јој је zakonom било забранјено да sjedi, Fati Orlović, која је muslimanka, su usred njene avlike izgradili pravoslavnu crkvu!? I još: u avlji Fate Orlović, Bošnjakinje, crkvu su podigli Srbi, oni исти који су у agresiji na BiH izvršili genocid nad Bošnjacima, ubili mužа Fate Orlović, a ју protjerali!? I eto drame dostoјне velike metafore sadržane u istinitoj priči o Mihaelu Kolhasu, maestralno испričanoj u kratkom istoimenom romanu Hajnriha von Klajsta! Na тој приčи izrasla је svijest о nacionalnom identitetu Nijemaca, на тој приčи вaspitavala се Evropa u поштovanju građanskih права svakog pojedinca! Zbog nepravde коју је nanijeo lokalni feudalac, oduzевши му привремено два konja, odgajivač konja Mihael Kolhas, nakon neuспјеха да zakonskim putem добије задовољштину, правду преузима у своје ruke! Gotov је да pretvorи u zgarište ne samo svaki

grad koji скрива nepravedног vlastelina, nego да запали cijeli svijet, ali da se правда ispuni!

Oduzimanje privilegija privilegovani primaju као nepravdu! Oduzimanje privilegije да ignoriše principe pravednosti, bahati feudalac Vencel fon Tronka, i svi pripadnici njegove klase до самог vladara, doživljavaju као veliku nepravdu i direktan izazov! Mihael Kolhas postaje istinski andjeo osvetnik који brani правду и uništava privilegije uvjerenjem i odlučnošćу који mu daju огромну snagu, а njegov slučaj pretvaraju у zajedničки motiv читаве nacije kroz који hiljade i hiljade sličnih приčа

како незвани гости vršljali по njenoj avlji i под пратњом police išli u besrpavno подигнуту crkvu izgrađenu u Orlovića avlji! Fata Orlović navodi да је "...najviše ljuta на bošnjačке političare што допуštaju да ју већ punih devet godina vrijeđaju i тука Karadžićevi police, а ништа не предузимају да se slučaj nelegalno изградене pravoslavne crkve riješi на zakonit начин и crkva ukloni из Orlovića avlige!"

Orlovića avlja je slučaj који садржи sve prerogative velike приče. Fati Orlović nanijeta је не само nepravda и то mnogo veća nego Rozi Parks, nego и direktna poniženja па čak и физичке povrede и то од стране

definišu svoje zahtjeve i nalaze svoje rješenje! Šta rade Bošnjaci? Gotovo sam u iskušenju da preformulišem onu poznatu poslovicu: "U dobru je lako dobar biti, na muci se poznaju junaci!" Bošnjaci su se na muci ponijeli bolje no iko! Kad im je god do noktiju dogorilo, bili su pravi lavovi! Ali nešto im ne ide od ruke kad najgora opasnost prođe; kad se nađu "u dobru", kao da im je najteže "dobar biti"! Čim se nađu na sigurnom, čim se dohvate malo zavjetrine, tek što ujagme malo mira, zgasne im inat, napusti Bošnjake sva borbenost, isčili im želja za međdanom, a oni lavovi u njima, ako i ostanu, zapadnu u san iz kog ih više ništa ne može razbudit! "U ratu je lako junak biti, u miru se poznaju junaci!" – eto poslovice koja bi možda mogla doprijeti do grđanske hrabrosti i svijesti Bošnjaka o potrebi da se protiv nepravde u miru, treba boriti jednako žestoko

svoju Orlovića avlju! To je ono mjesto gdje je svako onaj istinski, onaj koji jeste! Ne možeš dopustiti da ti drugi u tvoju Orlovića avlju ni nogom kroči, ni cvijet zgazi! To

malenkost tim prijedlogom, mnogo više oni koji su ga prihvatiли, a jednako hrabru i nasmijanu sam je zagrljio pri kratkom susretu u Sarajevu, mjesec dana kasnije!

Bori se Fata Orlović za svoju avlju. Uči nas i pokazuje nam! Tek kada svaki Bošnjak u sebi prepozna svoju "Orlovića avlju", moći će svi Bošnjaci jasno razumjeti i sagledati da je butum Bosna njihova zajednička "Orlovića avlja"! I kada jasno uvide da će njih biti dotle dok čuvaju netaknutu onu Orlovića avlju u sebi, znaće i vidjeće da je Bosna zapravo "Orlovića avlja" svih Bošnjaka koju valja sačuvati i odbraniti. Jer se sopstveni identitet brani i čuva sasvim isto kao što se brani i čuva identitet svog naroda i teritorija svoje zemlje.

je mjesto tvog integriteta, tvoje istine, tu si neprikosnoven i neprikosnoven tu moraš ostati! Fata Orlović je bila hrabra i nasmijana, puna odlučnosti i energije 2000 go-

Svako ima svoje mjesto: ono koje je samo njegovo! Svoje dvorište, svoj kutak, svoje imanje, svoju farmu... Ne ulazi bez pitanja ni u tuđe dvorište, ni u tuđi kutak, i ne zauzimaj

Kakvu podršku je dobila Fata Orlović od svojih "Afro-Bošnjaka"? Šta smo mi organizovali?
Ostavili smo da Fata Orlović bude naša "Majka Hrabrost", jer smo mi "Djeca Kukavice"....
...Mi ostajemo sjediti i dalje na zadnjim sjedištima autobusa određenim za nas "Afro-Bošnjake", spremni da se uslužno podignemo i smjesta ustupimo mjesto bilo kome od onih koji nam kroje kapu i dalje donose zakone suprotne pravednosti

i neumorno kao za goli život u ratu! Hoće li se jednom Bošnjaci osmjeliti da govore o svojim pravima onako smjelo i otvoreno u miru, kako su se žestoko i hrabro borili za svoj život u ratu?!

"Orlovića avlja"! Velika je to metafora, slojevit simbol, primjer prepun značenja! Već deset godina, evo i jedanaesta nastade, Fata Orlović uči i tumači, pokazuje i objasnjava kako se brani Orlovića avlja! Svaki čovjek u sebi ima

dine kada je zatekla pravoslavnu crkvu bespravno podignutu u svojoj Orlovića avlji! Bila je takva i 2007 godine u razgovoru sa novinarom BBC-ja kada se činilo da je rješenje već na pragu! Nasmijanu, odlučnu i energičnu sam je sreo i u selu Lazani kod Prilepa, u jesen 2010 godine, kada se, sa zavojem na povrijeđenom dlanu, obratila Bošnjacima povodom otvaranja osnovne škole koja nosi njeno ime (malo, premalo sam učinio ja i moja

drugome njegovo mjesto! Svaki Bošnjak ima svoje mjesto. Ono se zove "Orlovića avlja"! Ne dozvoli da ti tamo ulaze bez pitanja i ne daj da zauzimaju tamo tvoje mjesto!

To je, jednostavna i slavna, sva priča o "Orlovića avlji" i herojskoj borbi Fate Orlović protiv onih koji su bez pitanja ušli u njenu avlju i koji u "Orlovića avlji" još zauzimaju mjesto njoj – jedinom pravom vlasniku! Na njihovu vječnu sramotu i na Fatinu vječnu čast!

Redžep Škrijelj

Balkanski nemuslimani u osmanlijsko-islamskom „millet“ sistemu

Ali Čelebi
ef. Kanlizade,
XVI vijek:

„Civilizovano društvo se sastoje od različitih grupa i protivničkih mileta koji se udružuju, postižu dogovor i žive u miru i harmoniji“.

Osmanlijski „milet sistem“

Od vremena nastanka Osmanlijske Imperije (1299.) u ravnicama Anadolije i njene kasnije teritorijalne ekspanzije duž tri kontinenta (Azija, Afrika i Evropa), njena unutrašnja institucionalna struktura daje primjer civilizacije zanimljivog vjersko-kulturnog pluralizma. Ona proizilazi iz ranije islamske tradicije koja je bila prisutna i u drugim muslimanskim zemljama.¹

Sveukupna osmanlijska politika prema nemuslimanima, koja je stanojništvo organizovala na osnovu vjere ili sekte, određivala je odnos, ne samo između zajednice i države, već, i među samim zajednicama.¹ Društvenu stru-

kturu osmanlijske države sačinjavali su muslimani (milleti Islam) i nemuslimani (gayrimuslim). Nezavisno od rase, boje kože, kulture, jazika ili sekte, muslimanima su pripadali: Turci, Arapi, Kurdi, Albanci, Bošnjaci, Čerkezi, Tatari, Lazi, Pomaci i mnogi drugi.²

Politika ovog osmanlijskog sistema je nemuslimane organizovala u posebnu grupu naroda (milet): Rum mileti ili Romeji (Grci, Bugari, Srbi, Vlasi i dr.), Ermeni mileti (Gruzijci, Jermenii) i Yahudi mileti (Jevreji) koji su bili organizovani u sinagogama. Jednu od najodmjerenijih definicija „Osmanlijske civilizacije (Osmanlı Medeniyet-i عثمانی مدنیتی)“, koja veoma dobro oslikava funkcionisanje millet sistema, daje Ali Čelebi ef. Kanlizade u XVI vijeku:

Apstrakt

Posmatranje razvoja islama u kaleidoskopu multikonfesionalnog i multinacionalnog instrumentarijuma Osmanlijske Imperije, tema je koja zavrjeđuje naročitu pažnju. U ponuđenoj studiji se razmatra pitanje suštinskog karaktera fenomena zvanog „millet sistem“ na kome je počivala sveukupna populaciona politika Osmanlija prema balkanskim i drugim nemuslimanima. Studija oponira svim teorijama u kojima se tvrdi da je vladavina Osmanlijskog carstva dovela do privrednog, kulturnog i demokratskog nazadovanja Balkana. Pomenuto „nazadovanje“ potpomognuto veoma organizovanim sistemom mleta (naroda) nije ugrozilo opstanak biološke supstance ni jednog nemuslimanskog balkanskog naroda. Činjenica da ne postoji ni jedan pisani dokumenat koji bi potkrijepio tvrdnju o nasilnoj islamizaciji balkanskog stanovništva ide u prilog tezi da svaki oblik ovakvog nasilja u vjeri nema opravdanosti u vjerskim kodeksima, prvenstveno Kur'anu, na čijim je osnovama počivalo ustrojstvo i vojno-politička snaga Osmanlijske imperije. Studija oponira svim nenaučnim stavovima i tezama koje na islam i muslimane gledaju sa aspekta svojevrsnih „rezidua Orijenta“.

Ključne riječi: balkanski nemuslimani, pravoslavlje, „milet sistem“, Osmanlijska država, Osmanlije, Kur'an...

1. E. İhsanoğlu, *A Culture of Peaceful Coexistence* (Kultura suživota), Bemust, Sarajevo, maj 2006., 49.

2. Ovoj grupaciji pripadaju i muslimani Makedonci (Torbeši i Goranci)

„Civilizovano društvo se sastoji od različitih grupa i protivničkih mletačkih koji se udružuju, postižu dogovor i žive u miru i harmoniji.“³ Nemuslimani su imali izvjestan vid autonomije u nekim sferama života (vjera, obrazovanje, porodični zakon i društvena solidarnost). Svaki je mlet funkcionisao u zavisnosti od jačine sopstvene organizovanosti. Navedeni fakti ukazuju da je osmanlijska uprava nastojala da uspostavljenim sistemom postigne široku kontrolu nad mletima. Širenje utjecaja ponemutog sistema među podanicima u Imperiji je bilo u njenom interesu. Ipak, analitičari ocjenjuju da su krizna područja Carstva i ustanci za nezavisnost hrišćanskog stanovništva bitno uzdrmali samozadovoljnu osmanlijsku elitu i pokazali neophodnost praktičnih reformi. Međutim, predviđene mјere su se pokazale nedovoljnim pri prezentaciji mlet sistema spoljašnjem svijetu, u kome su provodili moderne industrije dospjevali do gotovo svih područja zemljine kugle i imali ogroman utjecaj na cjelokupnu lokalnu ekonomiju. Iz današnjeg ugla neki analitičari tvrde da je Osmanlijska Imperija bila prinuđena da sa Zapada prihvati rezultate koji su stvorili vidan raskorak u pogledu „vitalnosti evropskog progrresa“ u odnosu na osmanlijski mlet sistem.⁴

Preduzete reforme kao takve predstavljaju jasan produžetak postojećeg sistema, ali sa znatno unaprjeđenijim i sintetiziranim imenom - *mlet sistem*. Po ocjenama stručnjaka za ovu državno-pravnu oblast reformisani sistem je „rezultat međudjelovanja islamskog prava i osmanlijskog običajnog prava (tur. örf عرف)“. Uostalom, sveukupna osmanistička nauka apostrofira istorijsko iskustvo i doprinos nemuslimana u stvaranju *mlet sistema* (tur. *millet sistem*)⁵ koji predstavlja jedan od glavnih pokazatelja za primjenu kulturnog pluralizma u Osmanlijskoj Imperiji.

Generalno posmatrano, *millet* (nacionalni) sistem podrazumejava ispunjenje potreba i obaveza osmanlijskog državljanstva: plaćanje poreskih obaveza, kojima se, na određen način, pojedinac vezuje za državu u kojoj se rađa i živi. Pri tom nije bio moguć prelazak iz jedne u drugu vjeroispovjest, osim u islamsku.⁶ Bilo je slučajeva tokom XIX vijeka, da su na mnogim mjestima Jermenii (gregorijanci) prelazili u katoličanstvo; ipak je generalni stav bio da nije dozvoljen prelazak iz jedna u drugu vjeru, zbog činjenice da je osmanlijsko-islamska država to zabranjivala. Prema Brodeu, u korespondenciji i državnim arhivima, riječ *millet* nije imao široku upotrebu u to vrijeme, što dovodi u pitanje samo postojanje termina *mlet sistem*.⁷

Međutim, neki eksperti za ovu oblast odbacuju ovo tumačenje kao „nepotpuno objašnjenje“. To navodi na pomisao da u dokumentima iz perioda prije tanzimata riječ *millet* nije bila korišćena kao termin za nemuslimane, što je za turske istoričare neprihvatljivo. Oni ukazuju na brojne dokaze koji govore o upotrebi ovog termina u naznačavanju nemuslimanskog stanovništva dugo prije tanzimata.⁸ U osmanlijskim arhivskim dokumentima susrećemo i termin *tajfa* (tur.

3. Detaljnije: E. İhsanoğlu, *A Culture of Peaceful Coexistence*...52.

4. Miša Gleni, *Balkan 1804-1999 (Nacionalizam, rat i velike sile)*.- I deo, Samizdat-B 92, Beograd 2001, 85.

5. Smatra se da je osnivač i pokretač *Milet sistema* osmanlijski sultan Mehmed II Fatih (Osvajač) (1451-1481). Neposredno po zauzimanju Carigrada (Konstantinopolja) 1453. godine je svojim uručenjem „Uredbe“ ondašnjem patrijarhu Genadiju Skoloriusu najavio prisutni respekt prema nemuslimanskim podanicima u svom carstvu: „Patrijarh budi i uživaj povlastice kakve su uživali oni prije tebe“. Na osnovu ove uredbe pravoslavni patrijarh, koji je bio izabran od strane pravoslavnog stanovništva, bio je vjerski i upravni poglavar svih pravoslavaca i u njihovo ime imao pravo prisustva osmanlijskom Divani Humajunu (tur. Divan-i Hümâyûn) ili Carskom Savjetu. Isti princip je kasnije proširen i na ostale zajednice. Cilj Imperije je bio dodjeljivanje vjerskih sloboda, životna sigurnost i zaštita imovine nemuslimana. (O ovome vidi: İlber Ortaylı, *İmparatorluğu'nda Millet Sistemi*; u: Türkler, t. H, Ankara 2002; takođe: B. Braude, ‘Foundation Myths of the Millet System’, Christians and Jews in the Ottoman Empire; u: *The Functioning of a Plural Society*, t. I, Holmes and Meier Publishers, New York 1982; isto: M. M. Kenanoğlu, *Osmanlı Millet Sistemi: Mith ve Gerçek* (Ottoman Millet System: Mith and Reality), Klasik, İstanbul 2004;

6. Nije bilo dozvoljeno da jevrein postane hrišćanin, niti hrišćaninu da bude jevrein. Postavlja se onda pitanje: Da li je imalo isključivosti? To isto se odnosi na ostale mezhebe, odnosno, primjenjujese sa jednog na drugi mezheb: da gregorijanci ne postaju katolici, i obratno. (tur. mezheb-put, pravec u vjeri /sektata) ((Vidi:- İstanbul, Mart 2008, 82.

7. Vidi: Benjamin Braude, *Foundation Myths of the Millet System*.- u: Christians and Jews in the Ottoman Empire, the Functioning of Plural Society, I (ed. B. Braude & B. Lewis), New York 1982, 69-71.

tâife) koji se nalazi u aktima koji datiraju iz perioda prije tanzimata i koriste se u pomenutom kontekstu. Ima mnogo pokazatelja koji jasno govore da su u osmanlijskom (staroturskom) jeziku riječi *tajfa* i *milet* sinonimi. Zato Brode, takođe, eksplicitno navodi da se klasificiranjem nemuslimanskog stanovništva unutar i izvan granica Imperije u jednu grupu, i sa istim imenom, apsolutno nije dovodio u pitanje značaj, niti se davao podsticaj njihovom nejednakom ili drugaćijem tretmanu sa strane osmanlijskih vlasti u odnosu na muslimansko stanovništvo.

Na drugoj strani, dok su primjenjivali vlastite zakone u privatnom i porodičnom pravu, nemuslimani su bili podložni muslimanskom krivičnom pravu. Morali su plaćati dvije vrste poreza: *džiziju* (porez na zaštitu koju su im muslimani pružali)⁹ i *harač* (porez na zemlju). Prema tvrdnji turskog stručnjaka za osmanlijsko-šerijatsko pravo, Ekmeledina Ihsanoglu „psihološki pokretač za opstanak millet sistema treba tražiti izvan osmišljenog dje-lovanja političkog centra, da se zaštićene manjine otuđe od društva kao cjeline. On je smatran, više prirodnim, rezultatom određenog administrativnog duha i mehanizma koji je imao za cilj osiguranje društvenog balansa, čime bi se održao vjersko-kulturni pluralizam kao glavni parametar institucional-

lizacije, socijalno-političke diferencijacije i javnog života.”¹⁰ Ipak, na osnovu različitih primjera petovjekovne osmanlijske vladavine, vidljiv je način jasnog zaživljavanja i funkcionisanja millet sistema.¹¹

Prava hrišćana je svaki potonji sultan zasnivao na ranije proglašenoj *Ahdnamî* (poslanici) (tur./a. *ahdnâme/ahitname* عهندامه) Mehmeda II Fatiha, čiji se original nalazi u britanskom muzeju u Londonu. Ova poslanica sadrži stavke kao što su: zaštita manjina, sloboda govora, obrazovanje na vlastitom jeziku, vjerske, kulturne i ekonomski slobode.¹² Postoje i mnogobrojni ostali primjeri iz klasičnog perioda istorije Imperije koji, slijedeći postojeće dokumente i izvore, svjedoče o toleranciji i modernizmu. Oslonjen na islamske i osmanlijske običajne zakone, upravni je sistem u periodu modernizacije postepeno prevazilazio prepreke donoseći nove forme miroljubive koegzistencije koje su se zasnivale na takozvanim „modernim“ pravnim principima. Javnim istupanjima sultana ovi su zakoni doživljavali punu afirmaciju.

Pri određivanju značaja pojma *millet* (tur. *millet*) u islamskoj literaturi se u obzir uzima njegovo prisustvo u Kur'anu Časnom (ar. Kur'an-i Kerim) gdje se javlja u petnaest stihova (ar. ayet).¹³ U pomenutim ajetima (verzijama) riječ *millet* označava vjeroispovest

određenog stanovništva, koja se bitno razlikuje od njenog današnjeg značenja.

Značaj osmanlijskog millet sistema

Pomenuti sistem organizovanja nemuslimanskih podanika u Imperiji je predstavljao jednu od temenjnih vrijednosti cjelokupnog upravljanja jednom velikom državom kakva je bila Osmanlijska imperija koja se prostirala na 3 kontinenta i koja je svojevremeno, u vijeme vladavine sultana Selima III (1566-1574), dostizala površinu od oko 8 miliona km².

Istaknuti turski historičar i pravnik İlber Ortaklı, govoreći o osmanlijsko-islamskom “millet” sistemu ukazuje na korišćenje ove riječi u smislu zajednice (*community - communitas*), odnosno kao termina za označavanje vjerske grupe ili društva, za razliku od etničkih grupa koje su bile označavane riječju *kavm*, da bi današnja imenica *nation* (nacija) za sinonim imala naziv *ulus*.¹⁴ Nasuprot njemu, K. Bejdili je termin *nation* izednačio izrazom *tâife*, dok vjeroispovesti i vjerske provinijencije izjednačava rečju *millet*.¹⁵ Ovi podaci dovoljno uvjerljivo govore da je sistem vladavine Osmanlijske Imperije, uzimajući u obzir korišćenje reči *millet* sa namjerom uvrštavanja naroda u različite grupacije, točnio u pogledu označavanja vje-

8. Javuz (Grozni, Oholi) sultan Selim II (1512-1520) je u toku pohoda na Jerusalem (ar. Kuds-i Şerif) koristio riječ *millet* koja se odnosila na Grke i Jermene. (Videti: Külliyyat-i Kavanin, c. 1, nr. 2599, t. 923; isto tako: c. 1, nr. 3995, t. 923; isto: c. 1, nr. 2600, t. 927; isto: c. 1, nr. 3996, t. 933; isto: c. 1, nr. 2601, t. 964.)

9. Džizije su bili oslobođeni: žene, djeca, starci, robovi, bolesne osobe i vjerski službenici.

10. E. İhsanoğlu, *A Culture of Peaceful Coexistence...* 53.

11. Velika zasluga za ovo pripada sultanu Mehmedu II, koji se po zauzimanju Konstantinopola, 1453. godine obratio ljudima, tihim im govoriti, da se vrate svojim domovima i da nastave da praktikuju svoju vjeru i trgovinu. Važan je i podatak kada je sultan Mehmed Osvojuvач objavio da će „Narodi Knjige“, tj. sledbenici svetih, objavljenih religija zadržati svoj poseban status pod zaštitom Imperije. Bio je izabran novi patrijarh (Genadij II), kao građanski i vjerski poglavatar pravoslavnog naroda prenoseći ovlašćenja na glavnog guvernera u osmanlijskoj oficijalnoj hijerarhiji. Savremenik patrijarha Genadija II, grčki istoričar Kritovulos, saopštuva da ga je sultan „imenuvao za patrijarha i visokog sveštenika

kršćana i, pored mnogih ostalih prava i povlastica, poverio mu vlast nad crkvom i čitavom njenom moći i autoritetom, ništa manje od onoga što je mogao da uživa kod ranijih vladara.“ (Videti: E. İhsanoğlu, *A Culture of Peaceful Coexistence...* 54.)

12. Primjer takvog pluralizma predstavlja pismeno obraćanje sultana Mehmeda II Fatiha u Bosni i Hercegovini (28. maja 1463. Godina), kojim se garantuje sigurnost i zaštita bosanskih Franjevaca. Sličan dokument je bio upućen patrijarhu Jerusalema ili Kudsu (1457/8). U toku ulaska u Jerusalem, u maju 1517. godine, sultan Selim II je patrijarsima u i oko Jerusalima objavio dekret, dok su se aktom, uručenom, jermenskom patrijarhu Sarkisu, garantovala sva nekadašnja prava i institucije hrišćana.

13. Bakara: 120, 130, 135; Al-i Imran: 95; Nisa: 125; Enam: 161; A'raf: 88, 89; Jusuf: 37, 38; Ibrahim: 13; Nahâ: 123; Kehf: 20; Hadž: 78; Sa'd: 7.

14. Ortaylı, İlber, „Osmanlı İmparatorluğu’nda Millet“, TCTA, c. IV, S. 32, 1986, s. 996, 997.

15. Beydilli, Kemal, *Recognition of the Armenian Catholic Community and the Church in the Reign of Mahmud II*.- Harvard University, 1995, 27.

rske pripadnosti stanovništva na zemlji. Ričard Klog tvrdi da riječ *Rum* (ar. Grk, Vizantijac¹⁶) nije bila korišćena da bi se naznačili samo Grci, već i Srbi, Rumuni, Bugari, Vlasi, ali i pravoslavni Albanci, Arapi i ostali.¹⁷

Jedan od najpoznatijih turskih historičara i etnodemografa, Kemal Karpat, ocjenjuje da pri funkcionisanju *millet* sistema u lokalnim zajednicama, duhovni predstavnici nisu imali odgovornost prema autoritetu crkve, već prema predstvincima vlasti.¹⁸

Vlast u Osmalijskoj Imperiji je bila ograničena na administrativnu, finansijsku, vojnu i pravnu regulativu, dok su mleti u svojoj nadležnosti imali obrazovanje, društveno osiguranje, vjerske obrede, brak, porodično naslijeđe (miraz), alimenataciju i naslijeđe uopšte. Svaki od mleta imao je odvojeno sudstvo, tako što je osmanlijska vlast, uglavnom, akceptirala njihove presude. Vođe zajednice su mogle da nameću dažbine i da određuju program. U školama i crkvama, takoreći, nije bilo državne kontrole. Takva su načela omogućavala da svaki nemusliman ima pravo tužbe protiv vođe zajednice ili muslimanskog službenika, ali i pravo da se u pomenutom slučaju pozove na "Carsko vijeće".

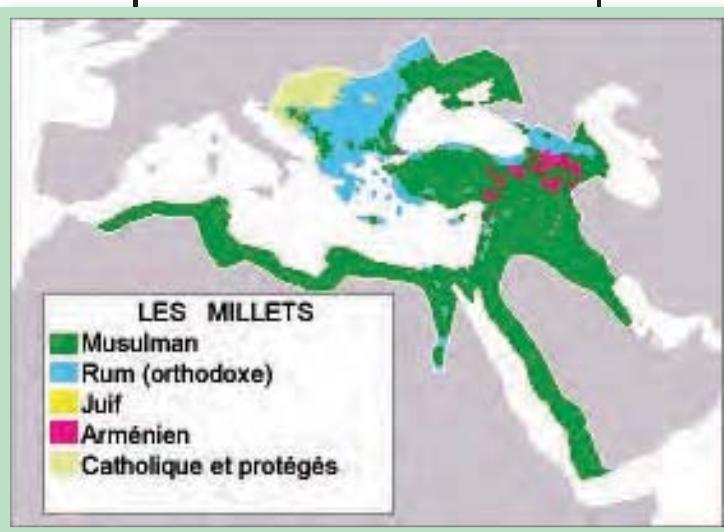
Međutim, K. Karpat ističe da krajem XVIII vijeka osmanlijski milet sistem počinje da se udaljava od prvobitno proklamiranih načela.¹⁹ Niz prevrata u Imperiji koji su otpočeli srpskim (1804.) i grčkim (1821.) ustancima, bili su od koristi pravoslavnoj populaciji, jer je i Rusija započela pritisak na Portu radi uvođenja reformi za "poboljšavanje

tvrđnji nekih analitičara pravoslavne provinijencije, najveću korist su imali fanariotski Grci, ali samo do doba sticanja nezavisnosti Grčke (1830.), jer od 1844. godine imaju crkvenu autokefalnost. Istovremeno je i ekumenski patrijarh u Carigradu imao i tretman političkog predstavnika hrišćanskih podanika.²²

Ostao je upamćen govor sultana Mahmuda II iz 1830. godine: „Ja među svojim podanicima raspoznajem, da je onaj ko je musliman u džamiji, onaj ko je hrišćanin u crkvi, a ko je jevrejin u sinagogi. Ostalim danima među njima nema razlike.“²³ Niz novih reformskih zahvata (*Hatişerif od Dulhane ili Tanzimati Fermani*, 1839.) u potpunosti potvrđuju napore

Osmanlijske države za potvrdu principa jednakosti otjelotvoreneg putem donijetih formalno-pravnih dokumenata.

Prvi konkretan korak u procesu otvoranja Imperije prema Zapadu predstavlja donošenje reformskog paketa zvanog *Dulhane Hati Humajun* od 18. februara 1856. godine, sa kojim je potvrđen princip pretstavljanja, odnosno, većeg učešća nemuslimana u provincijskim vijećima, i po prvi put, pretstavništvo nemuslimana u *Vrhovnom vijeću*.²⁴

nje položaja ugnjetenih naroda". Sultan se *Akermanskom konvencijom* (1826.) obavezao na izjednačavanje položaja muslimana i hrišćana.²⁰

To je bilo povod za promjenu sistema političke podjele naroda u Imperiji prema vjerskoj pripadnosti, tzv. "Milet sistem" (*Millet khamsé*). Stanovništvo je podijeljeno na narode kojih je bilo onoliko koliko i vjerskih zajednica. Pravoslavni živalj je kao poseban narod bio priznat samo ukoliko je imao svoju (autokefalu) crkvu.²¹ Prema

16. Termin Rum potekao je od arapskog imena za Rim ili Rimsko Carstvo. Izraz je upotrebljavan i za Vizantijsku Imperiju, nasljednicu dijela Rimskog Carstva i nena naselja.

17. Richard Clogg, *The Greek Millet in the Ottoman Empire. Christians and Jews in the Ottoman Empire, the Functioning of a Plural Society*.- (ed. B. Braude & B. Lewis), p. I, New York 1982, 185-200.

18. K. Karpat, *An Inquiry into the Social Foundations of Nationalism in the Ottoman State: from social estates to classes, from millets to nations*.- Princeton Universiti, Prinston 1973, 7. (7-53).

19. K. Karpat, *Millets and Nationality: the Roots of the Incongruity of Nation and State in the Post Ottoman Era*.- vo: Christians and Jews in the Ottoman Empire, the Functioning of Plural Society, I (ed. B. Braude & B. Lewis), New York 1982, 145-148.

20. M. Ekmečić, *Uloga islama u socijalnom i političkom razvoju Balkana*; u: Islam, Balkan i velike sile (), Istoriski institut SANU, Beograd 1997, 34.

21. Srbi su ta prava posebno uživali u periodu od obnove Pećke patri-

jaršije, od 1557. do 1766. godine.

22. R. Clogg, *The Movement for Greek Independence 1770-1821. A Collections og Documents*, London 1976, 157;

23. Slično obraćanje je Mahmud II imao prema vjernicima u Šumenu (Bugarska) 5. maja 1837. godine: „Hej Grci, Jermenii i Jevreji! Svi ste vi, kao i muslimani, sluge Božje i moji podanici. Imate različite jvere, ali ste svi pod zaštitom državnih zakona i moje carske volje. Plaćajte poreze koji su vam opredjeljeni, jer se koriste radi vaše sigurnosti i dobrostanja.“ (Prema: R. Kaynar, *Mustafa Paşa ve Tanzimat*, Ankara 1954, 100;)

24. Ove reforme, na prvo mjesto postavljaju „jednakost muslimana i drugih naroda“ (ehl-i islam ve mîle-i sâire). Ovaj je *Tanzimatski* dokument poslužio kao zamjena za osmanlijski patriotizam ili osmanizam koji je kao koncept, ipak, za *milet sistem* koji se oslanjao na religiju bio kosmopolitski. Na taj je način zamijenio pojam „dominantne grupe“ (hâkim millet), čime su svi ogranci vlade kao i pozicije bile otvorene za nemuslimane koji su od novih političkih i administrativnih prava imali koristi. S obzirom na činjenicu

Osmanlijski *millet* sistem se danas u nauci posmatra kao najambiciozniji pokušaj stvaranja *multietničkog identiteta* u XIX vijeku. Za njegove restauratore se smatraju pristalice tanzimatskih reformi čije su osmanlističke ideje bile posljedica preduzetih međunarodnih obaveza u vezi sprovođenja administrativnih reformi u Imperiji. Tanzimatske reforme (tur. *Tanzîmât-ı Hayriyye*) sprovedene državnim aktima *Dulhânski Hati-Şerif* od 1839. (tur. *Gülhâne Hatt-ı Şerîfi*) i *Hati-Humayûn* iz 1856. (tur. *Gülhâne Hatt-ı Hümâyûnu*), znatno su potkopale i uzdrmale temelje osmanlijske vlasti, označivši preuzimanje međunarodne obaveze za sprovođenje „jednakosti naroda u Imperiji“, bez razlike kom miletu pripadaju. Osmanlijski državnici su opravdano vjerovali da je to bila cijena utemeljenja osmanlijske nacionalnosti. Njihovo sprovođenje u praksi je, razumije se, bilo sprečavano permanentnim pritisicima velikih sila u cilju obezbjeđenja jednakih građanskih prava, sloboda i privilegija za zajednice.²⁵

Prema današnjim shvatanjima, tvrdi İlber Ortaklı, to nije tolerancija, već „consensus populi“ uspostavljen sa strane „*pax Ottomana*“²⁶. Rušenjem ovog sistema osmanlijske zajednice, i pokraj instrukcija iz Zapadne Evrope, nije ponovo bio uspostavljen moderni sistem nacionalna tolerancija, zbog čega će na Kavkazu, i na Balkanu, biti nastavljeni sukobi u kojima će Osmanlije biti prinudene da se još jače umiješaju, na-

jprije, zbog neuspjeha najavljenih „nerealnih“ uputstava zapadne Evrope koja bi bila u službi politike.²⁷

Ustav iz 1876. godina poznat i kao *Kanuni Esasi* (tur. *Kanun-i Esasi*) bio je, bar deklarativno, izgrađen na osnovu pravilne administrativne zastupljenosti svih podanika Imperije, uz obezbjeđivanje podjednakih prava.²⁸

* * *

Prema tome, može se sa sigurnošću tvrditi da je osmanlijsku vlast vjekovima karakterisala dominacija duha veoma duge i miroljubive koegzistencije međunarodima različitih vjera i kultura. Tako utvrđeni multinacionalni, multikulturalni i multireligijski sistem je osiguravao toleranciju i harmoniju među narodima. O postojanju ovog sistema često se vode široke akademske rasprave, naročito kad je riječ o tematiki koja je povezana sa dijalogom i koegzistencijom civilizacija, kao i vjerskom i etničkom tolerancijom ljudi različitih vjera, jezika i rasa, da mogu živjeti i stvarati zajedno u miru, jednakosti, poštovanju zakona i univerzalnih ljudskih prava, što bi i u današnjim uslovima stvorilo pravu kulturu i mir. Duh islamskog pluralizma u osmanlijskom *millet sistemu*, koji je vrlo uspješno opstojavao stoljećima, kazuje mnogo o potrebi efičasnog suživota u našim današnjim uslovima.

Uspjeh u ratu na Krimu ima tretman Pirove pobjede za prista-

lice Tanzimata zbog dva neočekivana razloga: uvećanje osmanlijskog duga prema zapadnim investitorima i pitanje reorganizacije *millet sistema*. Preuzete obaveze su označile početak vrlo teške faze sveukupne reorganizacija sistema upravljanja koji je, uglavnom, bio zasnovan na Šerijatu i islamsko-šerijatskom pravu, užareni krompir u rukama Visoke Porte (Bab-i Ali) pred kojom se u narednim decenijama XIX vijeka počelo otvarati vrlo delikatno i gotovo nerješivo muhadžirsко (izbegličko) pitanje.

Upravno administrativni i državni sistem je reformisan u onom trenutku kada je Imperija na sebe preuzela mnoštvo obaveza koje su ranije pripadale vjersko-etičkim zajednicama. Reorganizacija postojećih mleta u državi između 1862-1868., od kojih je najveći bio Rum milet-i, odnosno milet pravoslavnih hrišćana, označila je uvođenje svjetovnih predstavnika iz različitih oblasti i profesija, čime je „vlast uistinu prešla sa vjerske hijerarhije na gornje slojeve gradske elite“, posebno, kada su pravoslavci u pitanju – na Grke ili hezinizirane pojedince.²⁹

Pravidno, iako je Osmanlijska država slijedila politiku Islamske države, vodila je računa o razmještanju etničkih grupa, zato što nije dozvoljavala da se koncentrišu na jednom mjestu, bez razlike što su bili muslimani. Razlog se sastojao u namjeri da ni jedna od etničkih grupa ne postane upravna jedinica i da se ne organizuje politički.

da su bili izuzeti iz vojne obaveze, uspjeli su da se unaprijede u oblasti obrazovanja i trgovine i na taj način stekli povlašćeniji status. (O ovome opširnije: R. H. Davidson, *Tanzimat*, u: Encyclopedia of Islam, 2000;)

25. S. Mardin, *The Genesis of Young Ottoman Thought: A Study in the Modernization of Turkish Political Ideas*.- Princeton, NJ 1962, 15-18.

26. „*pax Ottomana*“- osmanlijski mir (vidi: İlber Ortaklı, *Avrupa ve biz...* 82, 199.

27. İlber Ortaklı, *Avrupa ve biz...* 82.

28. Predstavnici nemuslimana u Prvom osmanlijskom parlamentu (tur. *Meclis-i Umumi*) bili su prisutni i učestvovali su u zakonodavnim aktivnostima. Nemuslimani su posti građani sa jednakim pravima. Crkve i hramovi, vele osmanlijskih izvori, ponekad su izgrađivani sa finansijskom podrškom državnog trezora. U toku 1872. godine izgrađeni su: crkva u okolini Novog Pazara (Vilaet Kosovo), hram u Suvaidu (Sirijska), crkva u Burgasu (Sandžak Ismije, Bugarska), crkava za sveštenike iz Abisinije u Jerusalimu i drugi. (Detaljnije: Gülnihal Bozkurt, *Alman-İngiliz Belgelerin Gelişmelerini İşgi altında Gayrimüslim Osmanlı Vatandaşlarının Hukuki Durumu (1839-1914)*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1989, 120-129;

29. Porta je počela sa uspostavom na novih mleta kojih je do 1875. godina imalo devet. (Vidi: Stevan Pavlović, *Istorijska Balkana*.- Clio, Beograd 2001, 151.

Zaključak

Paušalna i nenaučna viđenja fenomenologije samog pitanja na među tezu o nepostojecem "procesu islamizacije" ili poturčavanja balkanskih i širih prostora, što se sa aspekta osmanologije mora odbaciti kao neosnovano i neprihvatljivo. Površnost i neargumentiranost iznijetih teza ostavljaju brojne faktografske nedostatke.

U svjetskoj kulturnoj i diplomatskoj riznici do danas nije pronađen ni jedan jedini pisani argument koji bi potvrdio zamađjenu, neosnovanu i bajatu priču o nasilnoj islamizaciji.

Prihvatanje islama je nešto savim drugo, jer se u njega ne prelazi nikakvim transferom ili nasilnom akcijom. U islam se ne konvertira, već se islam prihvata nenasilno i dobrovoljno. Tri vrlo jasna kur`anska iskaza, primarno, normativnog karaktera, nedvosmisleno, mogu poslužiti kao svjedočanstvo da su Osmanlijska Imperija kao civilizacija ili zajednica naroda, i njeni islamski pripadnici bili usmjereni na dijalog, ekumenizam i multireligioznost. Ti su iskazi navedeni u muslimanskoj svetoj knjizi Kur`anu:

وَبِالْمُهْمَّةِ هِيَ أَحْسَنُ

„I raspravljam s njima na najljepši način!“³⁰;

لَا إِكْرَادٌ فِي الدِّينِ

„U vjeri nema prisile“ (La ikrahe fi' el-dine)³¹.

Činu prihvatanja prethodi visok moral pojedinca: "Učinili smo vas narodima i plemenima, da se međusobno raspoznajete. Najplemenitiji kod Boga je najsuzdržljiviji među vama"³², koji mora izgovoriti kelime-i šehadet ("Nema drugog boga do Alaha!").

Prihvatanje islama nije isto što i, nekakvo, nenaučno gledište o islamizaciji koja kao proces nije nikada ni postojala. Paušalnost ovakvog nenaučnog gledišta doprinosi da se u nižim i manje obrazovanim slojevima građanstva ona objašnjava kao organizovan proces koji je sproveo "turski okupator". To nije promjena agregatnog stanja ljudskog bića, niti kojekakva "izdaja

stanovništvo konvertiralo u islam. Veoma dugi i iscrpljujući ratovi koje je Imperija vodila na gotovo svim frontovima, muslimane je obavezivala na vojni rok od 7 do 9 godina. U takvim uslovima, nemuslimani u Imperiji, a posebno hrišćani, bili su izuzeti iz vojne obaveze koju je bilo moguće regulisati novčanim ili drugim dažbinama.

predaka". Taj kompleks inferiornosti, koji se permanentno usađuje u svijest balkanskih nehrisćana, odnosno muslimana, o navodnoj izdaji "svoje pradjedovske vjere", dodatno usložnjava napore o veoma potreboj toleranciji, gradići vrlo fiksiranu ekvidistanstu među našim narodima.

O nepostojanju islamizacije, u bilo kom od ovih oblika, može se govoriti i statistički. Na to snagom argumenata ukazuje i veoma neutralna evropska i svjetska nauka. Pomenuti rezultati isključuju mogućnost islamizacije, jer da je postojala u srazmjeru od 1% godišnje, onda bi za oko 100 godina čitavo

Sa druge strane, snaga pisanih dokumenata na različitim pismima i jezicima, argumentira tezu da je pet vjekova duga osmanlijska vladavina na Balkanu i šire, dugotrajni ratovi i česta mobilizacija islamskog stanovništva za učešće u ratnim sukobima znatno doprinijela ugroženosti i redukciji etnogenetske supstance balkanskih muslimana. Karakter osmanlijske komponente multireligioznosti, zajedno sa humanošću i mogućnošću saradnje na svim poljima življjenja i privredivanja, predstavljaju njegove ispitane vrijednosti i pokazatelj su prisustva jedne, za to doba, visoko razvijene civilizacije i kulture.

30. Kur'an, En Nahal XVI/125;

31. Kur'an, El Bakarah / 256.

32. Kur'an, El Hujrat- XLIX/13.

Stanje nauke na Kosovu i u Sandžaku

(u korpusu bošnjačke nacionalne zajednice)

Akademik
Alija Džogović

Ublijoj i daljoj prošlosti, ili nikada, na Kosovu i u Sandžaku nije postojala nikakva institucija za naučna istraživanja ili okupljanja naučnika entuzijasta u bilo kakvu naučnu asocijaciju. Ukoliko je kod pojedinaca bilo kakvih ambicija, oni su djelovali samostalno, samoinicijativno i bez ikakve pomoći od bilo kojeg režima, političke stranke ili neke druge društvene strukture koja bi mogla, i imala interesa, da finansira makar u skromnom obimu, neki naučni projekat, naprimjer onaj iz oblasti društvenih nauka (tradicija, književnost, historija, obrazovanje, muzičko-folklorni resurs, i sl.).

Bošnjaci su na Kosovu inače bili zanemarljiva i nepriznata etnička zajednica, u Sandžaku takođe. Zato se ovo saopštenje može usmjerit samo na vrijeme poslije zadnjih ratova u Bosni i Hercegovini i na Kosovu, odnosno od onog vremena kada su se ovi Bošnjaci izborili za svoje staro, i pravo, nacionalno ime *Bošnjak*. Bošnjaci Kosova ovo ime izabrali su skoro istovremeno kada i Bošnjaci Bosne i Hercegovine i Sandžaka. Za buđenje nacionalne svijesti Bošnjaka Kosova ključnu ulogu su odigrali događaji početkom devedesetih godina prošloga vijeka, poslije raspada bivše jugoslovenske države. Bošnjaci Kosova ranije su se izjašnavali onako kako su im režimski "teoretičari" i zakoni servirali i "dokazivali" ko su porijeklom i šta treba da budu. Ta "teorija" je poznata i sproveđena je sistematski od vremena odlaska Osmanlija do početka devedesetih godina XX vijeka. Bošnjaci Sandžaka su takođe prelivani u

razne nacionalne korpuze, vjerske i historijske "temelje i kolijevke//kolevke".

Ovim kraćim uvodnim tekstom upućuje se na onu historijsku i jezičku komponentu koja je pratila bošnjačku sudbinu tokom zadnjih tri stotine godina, možda još od onog *Bečkog rata* i dalje - do danas. U historiji Bošnjaka ovo je dobro poznato.

Bošnjaci Kosova i Sandžaka nedjeljni su etnički korpus od onoga u kojem su svi Bošnjaci Bosne i Hercegovine, i oni van ove države i *bošnjačke matice*. Njihov jezik je *bosanski*, u usmenoj komunikaciji i službenoj upotrebi, u obrazovanju, književnosti i nauci.

Posebnost, u bošnjačkom nacionalnom korpusu, čine Bošnjaci Kosova u oblasti Šar-planine, Prizrenske Župe i Prizrenskog Podgora, Prizrena i drugih lokalnih zajednica. Njihov govor smatrano je jednim od *dijalekata srpskohrvatskog jezika*, a mjesno stanovništvo smatrano je *najstarijom srpskom zajednicom* koja "čuva najstariji srpski govor". Ta formula potekla je od Ivana Jastrebova, ruskog konzula u Prizrenu krajem XIX vijeka, zatim promovisana u djelu *Gora i Opolje* M. Lutovca tridesetih godina XX vijeka i dalje od mnogih drugih srpskih naučnika, publicista i političara. Umješali su se i Bugari, tvrdeći da je ova šar-planinska (muslimanska) populacija porijeklom bugarska. Zato su u Prvom svjetskom ratu ovi krajevi bili u sastavu velikobugarske državne zajednice, sa Makedonijom. Ovdje su bile u funkciji i neke obrazovne ustanove - na bugarskom jeziku. Poslije Prvog svjetskog rata ovdje je "potvrđivano" starosrpsko

porijeklo stanovništva, pisane su mnoge knjige o jeziku i historiji, a najvažniji projekat srbijanske politike bio je iseljavanje mjesnog, autohtonog, stanovništva u Tursku - projekat kojim su bili obuhvaćeni svi muslimani Kraljevine Jugoslavije, dakle Bošnjaci, Albanci i Turci. To je onaj projekat koji su osmislili Ivo Andrić i Vasa Čubrilović neposredno pred Drugi svjetski rat.

Autohtonim Bošnjacima Kosova izmijenjeni su stari likovi prezimena - antroponimski sistem koji je bio, gledano sa aspekta historijske onomastike, autohton (bez finalnog formanta - *ić*) i uređen je "jedinstven" srpski prezimenski sistem. Donijet je nekakav zakonski propis ("lagap" - kako su ga Goranci i Župljani nazivali) o promjeni prezimena, zapravo o njihovoj srbizaciji i unifikaciji. Isto je to učinjeno i u sistemu prezimena kod Albanaca, iako je to za ovaj antroponimski sistem bilo neprirodno i nakalemljeno. Formant -*ić* u finalnoj poziciji prezimena uklonjen je poslije raspada one tzv. prve Jugoslavije, da bi se 1945. godine, zakonom, uredilo ovo etničko pravo. Ponovo je donijet tzv. *lagap*, i muslimani (starinci na Kosovu) opredijelili su se za formu prezimena bez finalnog formanta -*ić*. Nove forme prezimena završavale su se na formante: -*j*, -*i*, -*a*, *formant -0*, sasvim rijetko na formant -*ski* (u selima bližim Makedoniji: Brod, Restelica). Neki mještani šarplaninske oblasti zadržali su ranije prezimenske forme iz turskog antroponimskog sistema. Prezimena sa formantom -*ić* danas su sasvim rijetka, i rezultat su najnovijih političko-ekonomskih odnosa (seoba ovoga stanovništva prema sjeveru).

Ona ključna uloga, koja je motivisala muslimansko stanovništvo šarplaninske geografske regije da se deklarišu kao Bošnjaci, jeste njihova solidarnost sa Bošnjacima Bosne i Hercegovine, njihova vjerska i tradicionalna bliskost, kao i mnoge druge zajedničke kompo-

nente, prije svega njihova zajednička historijska sudbina. Jedan od važnih impulsa u ovom opredjeljenju bila je pojava revije "Selam" (za vjerska pitanja, obrazovanje i kulturu) u Prizrenu još 1995. godine, koju je, skoro ilegalno, pokrenula jedna grupa Bošnjaka entuzijasta. Štampana su 22 broja ove revije (izlazila do 2002. godine). Ona je donosila vrlo važne tekstove iz oblasti kulture, vjere, tradicije, historije, običaja, folklora, kao i o važnim problemima politike - upućujući muslimansko stanovništvo (ono sa velikim M) kojem "carstvu da se približe", da pokrenu svoju "uspanu" svijest i kako da se na tadašnjim izborima izjašnjavaju. Revija "Selam" zaista je probudila svijest kod Muslimana // muslimana Kosova. Muslimani sa velikim M izjasnili su se kao Bošnjaci skoro stoprocentno. Istina, bilo je i onih koji su se izjasnili kao Albanci, a sasvim neznatan broj kao Srbi sa srpskim jezikom.

Takvo stanje traje i danas.

Oni muslimani koji su se izjasnili kao Bošnjaci, opredijelili su se za bosanski jezik kao elemenat nacionalnog identiteta.

Danas se Bošnjaci Kosova okupljaju oko svoje zajedničke asocijacije *Forum Bošnjaka Kosova*.

Na Kosovu je živjelo oko četrdeset hiljada Bošnjaka koji su se u prošlosti doseljavali iz Hrvatske, Zapadne Bosne i Hercegovine, Srbije, Mađarske, Crne Gore i Sandžaka. I danas na Kosovu živi znatan broj ovih Bošnjaka, dok su se mnogi rasturili po Zapadnoj Evropi, ili se vratili u svoj bivši zavičaj. Mnogi su se odselili u Tursku. S obzirom da su se ovi Bošnjaci doseljavali iz raznih krajeva sa zapada, iz raznih dijalekatskih zona, to su oni, uglavnom, zadržali svoj raniji govorni sistem, ali se, dužim zajedničkim životom u novoj sredini, taj sistem izjednačio i stvorena je jedna "izmiješana" jezička situacija. Čak je i kod nekih govornika zastupljena i četvoroakcenatska si-

tuacija - sistem od četiri standardna akcenta sa kvantitetom u odgovarajućoj standardnoj poziciji. Naravno, ima i utjecaja akcenatskog sistema kosovsko-resavskih govora, kao i albanskog jezika.

Autohtoni muslimani Kosova (oni sa bivšim velikim M, danas Bošnjaci) sačuvali su svoj autentični govor ("našinski" – kako ga međusobno nazivaju), sa jednim akcentom na leksemi, tzv. "treće-složni" akcenatski sistem. Ovaj akcenat je ekspiratoričan, sličan onom u makedonskom jeziku.

Kao što je rečeno, ovaj etnički korpus je svojatan od strane srpskih nacionalista, bugarskih, a danas i od makedonskih. Njegov jezik takođe. Međutim, u nauci je dokazano, u novije vrijeme, da je govor šarplaninske geografske zone poseban, historijski autohton, da se samostalno razvijao u okruženju nekih drugih južnoslovenskih jezika i albanskog jezika. Zato je i bilo logično da se u ovaj korpus inkorporiraju mnogi leksički i sintaksički elementi iz susjednih govora, te mnogi balkanizmi karakteristični i za druge balkanske jezike.

Za govor šarplaninske geografske izoglose rečeno je da pripada tzv. *graničnim govorima* (P. Ivić, i dr.). Tako je bar za sada.

Gовор šarplaninske geografske oblasti je jedinstven, i razlikuje se od susjednih srpskih i makedonskih govora. U prošlosti je napisano mnogo lingvističkih i nelingvističkih radova o šarplaninskoj populaciji i govoru ove populacije, koja je dominantno muslimanska. Ova studiranja i istraživanja vršena su od strane nekih instituta Makedonije i Srbije, naravno i Bugarske, u okvirima balkanologije, lingvistike, sociologije – ali su svi rezultati bili različiti, kao što su bili različiti interesi organizatora istraživanja, političkih aspiranata, subjektivnih motivacija pojedinaca i sl. Ovdje su se sudsarali interesi Beograda, Skoplja, Sofije... Međutim, ova populacija osta-

jala je uvijek u svojem etničkom biću, zatvorena, i izazovna za nova istraživanja. Čvrsto se držala slogan: "Goranac je Goranac", a "Zelena Gora" bila je njihov nedodirljivi zavječaj, u koji su se oni, kao pečalbari, uviđek vraćali ("u svoju Goru i Župu") - da tu popjevaju i poigraju "oro" na Duren, da nađu svoju gljedanicu (*dejku*), da zaplaču na mjestu Plaćen-kamen, i da na kraju ovdje umru - "pod vrvoj Šar-planina".

Govor šarplaninske geografske zone je jedinstven. On se definiše kao dijalekat srpskog, ili makedonskog, ili bugarskog, a danas i bosanskih jezika. Može se reći da je njegova lingvistička komponenta najbliža makedonskom jeziku - sjeverozapadnim makedonskim govorima. Distanca ovoga dijalekta // govora do srpskog ista je kao i do bosanskog, s obzirom da je ovaj govor i jedan od južnoslovenskih govorova. Srpskom jeziku približava ga njegova ekavska komponenta. Po ovom lingvističkom parametru i makedonski jezik bi mogao biti dijalekat srpskog jezika. Bosanskom jeziku približava ga njegov orientalni leksički korpus, folkorni jezički korpus (usmeno pjesništvo, narodne igre, običaji i obredi, vjerski vokabular - i s vrh svega etničko i etičko opredjeljenje stanovništva ove planinske geografske regije).

Na osnovama nekih lingvističkih sadržaja, ovaj se govor // dijalekat može podijeliti na četiri poddijalekta:

Gовор (poddijalekat) Župe i Prizrenskog Podgora je regija više Prizrena, istočno. Može se reći da je ovaj poddijalekatski govorni tip najprogresivniji, s obzirom da je rasprostranjen po neposrednoj okolini gradskog naselja Prizrena. Ovdje su aktuelni utjecaji srpskih metohijskih govorova, i srpskog standardnog jezičkog sistema, jer se decenijama ovdje obrazovanje izvodi na srpskom jeziku.

Drugi poddijalekat je onaj u visokogorskim šarplaninskim selima, onim u oblasti Gore koja je razgra-

ničenjem sa Albanijom, poslije Prvog svjetskog rata, pripala Kraljevini Jugoslaviji. Ovaj govorni tip je, u lingvističkom smislu, arhaičniji od onoga u Župi i Podgoru. Te razlike su vrlo afirmativne u oblasti fonetike, zatim i morfologije i sintakse. I u okvirima ovoga poddijalekta osjetne su neke fonetske distance, pa se ovaj poddijalekat može podijeliti na dvije grupe:

-gornjosevski govor (ili govor gorišta) - govor sela u najvišoj (visinskoj) zoni Šar-planine;

-donjosevski govor (ili govor dolonjega) - govor sela u nižoj geografskoj zoni Šar-planine.

Treći poddijalekat se eksponira u oblastima zapadno od Tetova, i u oblastima oko Dibra - govor u sjeverozapadnim krajevima Makedonije, sa vrlo prisutnim elementima makedonskog jezika. U Makedoniji ovaj se poddijalekat smatra integrativnim govorom makedonskog jezika i njegove dijalektološke mape. Danas, u vezi sa tim, nema sporenja.

Cetvrti poddijalekat čini govor dijela Gore u Albaniji, devet sela sa centrom Kuks, u oblasti rijeke Ljume, između planine Galaić i jugoistočnih strana planine Koritnik. Ovaj poddijalekatski tip se nalazi u okruženju albanske govorne zone, pa je sačuvao svoju arhaičnost i danas se može tretirati kao najarhaičniji goranski govorni tip. Arhaičnost se ispoljava u sadržajima fonetike i morfologije, sa primjetnim utjecajima albanskog lingvističkog sistema.

Ovi šarplaninski govorovi i danas su aktuelna lingvističko-socijalna tema istraživanja. Njihova populacija takođe. Sem uobičajenog *svojatanja*, sa strane Srbije, Makedonije, Bugarske, Albanije - za ovu populaciju se nudi različito porijeklo. Uglavnom, u korpusu ove populacije može se prepoznati jedan veći dio najstarijeg autohtonog balkanskog etnosa, zatim, u znatnom broju populacija vlaškog porijekla, manji dio turskog ujgurskog porijekla, i sl. Ove pretpostavke temelje se na bazi antro-

poloških karakteristika, običaja i tradicije, elemenata jezičkog karaktera, usmenog narodnog stvaralaštva i elemenata paganskog vjerovanja. Paganstvo je ovdje još sačuvano i vrlo zastupljeno u nekim narodnim manifestacijama - u latentnom obliku. Najveći narodni praznik je Đuren (proslava buđenja novog života u prirodi). Narodni junak je Alija Đerzelez, a prisutan je i Balačko vojvoda (po mnogo čemu sudeći njihov narodni junak iz mjesta Balač, između Kuksa i Dibra). Ovdje se osobito njeguje kult prema Zelenoj Gori, kult zelenog bilja, kult narodnih igara (oro, rvanje), mnogi kultovi vezani za stočarstvo, kult porodice, kultovi vezani za Sunce (mitraistički kultovi), i sl.

U zatamnjenoj funkciji, u naučni su u upotrebi termini za ovaj etnos: Goranci, Župljanji, najstariji Srbi, Makedonci, Bugari, populacija ili-rskog porijekla, Vlasi, Cincari, Ujguri, Karakači, Arvaniti... A oni sami za sebe kažu: "Sega smo Bošnjaci". Ali najprije - Goranci, pa sve drugo.

U nauči, kao i u usmenoj komunikaciji (u narodu ovih krajeva) u upotrebi su i termini *Torbeši* // *torbeši* i *boškaci*. Nazif Doklje, afirmisani naučni radnik iz susjednog Kuksa, u Albaniji, utvrdio je da je termin *torbeši* u prošlosti označavao pripadnike bogumilske provinijencije, a ne one koji nose pečalbarsku torbu na ledima. Autor ovoga rada, tokom istraživanja na terenu šarplaninske regije, utvrdio je da je i termin *boškaci* nekada označavao pripadnike bogumilske vjere - bogumile, božake, te da boškački govor nije tajni govor majstora zidara iz Prizrenske Župe.

Ipak, zaključka nema. Ovo su teme za dublja i duža naučna istraživanja.

Na Kosovu nema posebne bošnjačke institucije za naučna i ozbiljna istraživanja. *Edukativni fakultet u Prizrenu*, na kojem se nalaze i neko-like grupe za edukaciju nastavnika za obrazovanje u školama na bosanskom jeziku, nema nikakav naučni projekat, a u ovom kontekstu nema

ni odgovarajućeg stručnog (naučnog) kadra. Ista formulacija odnosi se i na *Fakultet biznisa u Peći*.

Kako se čini, ni u visokoškolskim ustanovama u Novom Pazaru nije bilo nikakvih projekata za naučna istraživanja u Sandžaku. Jedino je *Muzej Ras* pokazivao interesovanje za arheološka istraživanja, ali u okvirima svojih mogućnosti i inicijativa. Rezultati ovih istraživanja publikovani su u godišnjaku *Novopazarski zbornik*. Nekih naučnih priloga bilo je u godišnjacima *Tutinski zbornik*, *Sjenički zbornik* i *Rožajski zbornik*. Ali oni već više godina ne izlaze. Bijelo Polje ima samo časopis za književnost, dok Plav nema nikakvu naučnu ili književnu publikaciju. Prijepolje i Priboj takođe.

Naukom su se bavili pojedinci, samostalno i samoinicijativno, ili u okviru nekog *nebošnjačkog instituta* i nebošnjačke asocijacije. Naučni rezultati objavljuvani su u nebošnjačkoj periodici, najčešće podređeni aktuelnoj političkoj problematici, neutemeljeni na pravim argumentima i naučnim činjenicama. Takvi naučni radovi pokrivali su sve napore dobrih namjera da se do istine dođe istinom.

Na Kosovu je ipak bilo i vrsnih naučnika, koji su ostavili duboke tragove u kulturi Bošnjaka Kosova i van njega.

Akademik dr. Jašar Redžepagić, profesor na Univerzitetu u Prištini, imao je najveći domet kao naučnik. Po profesionalnom opredjeljenu bio je pedagog, ali je njegova naučna djelatnost bila zapamćena i u drugim oblastima kulture, i pedagoškog obrazovanja, ne samo Bošnjaka već i Albanaca. Njegova pedagoška misao sadržana je u velikom broju naučnih radova iz oblasti pedagogije, didaktike, edukacije i razvitka obrazovanja na Kosovu. Bio je bard pedagoške misli.

U oblasti književne historije Kosova afirmisao se *akademik dr. Esad Mekuli*, kao i profesor *Hasan Mekuli*, obojica porijeklom iz Plava. Zna-

čajni su kao pokretači *nove albanske i albansko-bošnjačke književne misli*.

U oblasti muzikologije (albanske i bošnjačke) afirmisao se *Redžo Mulić*, Bošnjak, porijeklom iz Gusišta.

Iz korpusa Bošnjaka Gore i Župe zapaženi su neki pokušaji u oblasti ekonomskih nauka i u oblasti književne istraživačke djelatnosti. Izuzetak čini vrsni naučni radnik iz susjednog Kuksa, u albanskom dijelu Gore, profesor *Nazif Doklje*, koji se afirmisao kao istraživač u oblasti goranske narodne književnosti, goranskog narodnog govora i njegove leksikologije. U Sofiji, u Bugarskoj, objavio je veliki rječnik goranskog govora - i time potvrdio historijsku autentičnost ove etničke zajednice.

Na Kosovu je jedna akademija nauka sedamdesetih godina, i dalje, organizovala sistematska naučna istraživanja i svoje rezultate štampala u vrlo ekskluzivnim zbornicima i drugim periodičnim publikacijama. Teme iz ove lingvističke oblasti bile su predmet izlaganja i diskusija na mnogim kongresima i simpozijumima onomastičara, historičara, geografa...

U ovim istraživanjima učestvovao je i autor ovoga teksta, kao angažovani naučni saradnik, koji je sakupio i stručno obradio kompletну onomastičku građu na nekoliko kosovskih i vankosovskih regija i objavio taj materijal u jednoj ediciji apostrofirane akademije, i samostalno:

1. *Onomastika jugoslovenskog dela Prokletija*, I deo, Beograd, 1983, 1-120.
2. *Onomastika Dečana i okolnih sela*, Beograd, 1985, 1-69.
3. *Onomastika severoistočnih ogrankaka Prokletija*, Beograd, 1086, 1-190.
4. *Onomastika Đakovice i susednih sela*, Beograd, 1987, 1-84.
5. *Onomastika Gore*, Beograd, 1995, 1-334.
6. *Onomastika Župe i Prizrenskog Podgora*, Prizren/Malmo, 2006, 1-459.
7. *Onomastika plavsko-gusinjske dijalekatske oblasti*, Podgorica, 2009, 1-546.

Isti autor je, za potrebe iste akademije, obradio četiri punkta za *Dijalektološki atlas srpskohrvatskog/hrvatskosrpskog jezika*, i to:

1. *Belo Polje*, selo kod Peći, 1986.
2. *Vranište*, selo kod Dragaša, u Gori, 1987.
3. *Novi Pazar*, gradsko naselje u Sandžaku, 1995.
4. *Đakovica*, gradsko naselje na Kosovu, 1995.

Sem ovoga, isti autor je objavio veliki broj naučnih radova iz oblasti onomastike Sandžaka i Kosova, dijalektologije i narodne književnosti, kao i veliki broj eseja o književnom stvaralaštvu pisaca Sandžaka i Kosova.

Cjelokupni naučni rad na Kosovu, ali i u Sandžaku, bio je rezultat entuzijazma pojedinaca – istražnih u svom poslu. Neke posebne institucije nije bilo, niti je moglo biti, jer je i naučni i književni rad bio strogo kontrolisan i podređen recenzijama političkih i drugih državnih "stražara" u kulturi i nauci. To je već poznato, kako i koliko, u svim Jugoslavijama.

Iz matične države Bosne i Hercegovine nije bilo nikakve podrške niti inicijativa.

Početkom devedesetih godina, poslijе usitnjavanja SFRJ, u Novom Pazaru su se sastajali neki političari i neki intelektualci, i pravili planove i projekte, za naučna istraživanja i za okupljanje književnika, naučnika i drugih intelektualaca. Dogovoren je, i tvrdo obećano, da se u Novom Pazaru, kao centru Sandžaka, formira *Društvo za nauku i umjetnost*, da se ovdje izgrade neke kućice tipa kontejnera, u kojima će biti smještena pojedina *odjeljenja* za najvažnije naučne djelatnosti, prostorije za *Društvo književnika Sandžaka*, koje je tada formirano. Nažalost, sve je ovo bilo samo obećanje - za političku upotrebu. Opet su entuzijaste - književni i naučni stvaraoci, bili prepušteni snalaženju i samoinicijativnom radu, bez dogovornih projekata. Neki su se

prelili u timove režimskih inicijativa i time nanjeli veliku štetu Bošnjacima, bošnjačkoj kulturi i bošnjačkoj nauci. Neki su išli tako daleko da su sve bošnjačko u Sandžaku stavljali pod imenitelj srpske, crnogorske ili hrvatske nacionalne kulture. Tako, jedan novopazarski "naučnik" piše da su Bošnjaci potomci onog Mihailoglu koji se pominje, kao tragična ličnost, poslije pada Smedereva pod Turke. I, naravno, ovaj "naučnik" lamentira što je to bilo tako – što su se *mihailogluovci* islamizirali. Isti "učevnjak" piše da u Sandžaku ne postoje Bošnjaci, već nekakav narod sa slučajnim M, te da je jezik toga naroda *srpski* (!). Na ove njegove "naučne" dokaze nije bilo reagovanja u Sandžaku, sem šaputanja nekih trezvenijih Bošnjaka. U istom "naučnom" kontekstu je i još jedan bošnjački intelektualac, iz Kladnice, kod Sjenice, historičar po "naučnom" opredjeljenju, koji proučava historiju i porijeklo stanovništva svoga zavičaja i zaključuje da su narodne, pastirske i druge igre - *srpske*, pa uz svoj rad, objavljen u *Sjeničkom zborniku*, donosi i crteže izvođača narodnih igara u narodnoj srpsko-muslimanskoj nošnji i sa srpskim šajkačama na glavi. Tako se *gudžaju* Bošnjaci po Pešteri, i šire. Takođe, u vrhu "nauke" je i pisanje jednog pjesnika – latiniste, porijeklom sa Golije, sada Zagrepčanina. Njegov zaključak je da ne postoji *bosanski jezik*, već da Bošnjaci u Zapadnoj Bosni govore *hrvatski jezik*, a Bošnjaci u Istočnoj Bosni *srpski jezik*. Ovome, naravno, nije potreban komentar. Već zaključak: *gudžanje po Goliji, i Zagrebu*. Taj isti pjesnik, i "naučnik" u Novom Pazaru "krunisan je lovorovim vijencem" za svoj "rad", a jedna najviša sandžačka naučna institucija dodijelila mu je visoku nagradu. Prilikom promocije u Novom Pazaru, taj isti *Golijac* ponovio je svoj sud o *nebosanskom jeziku*. Slušaoci su to odslušali. Ipak

je bilo i onih koji su javno protestirali, ili reagovali, reklo bi se, *čutke*. Tako je to u Sandžaku.

Treba reći da u Sandžaku danas ima veći broj eminentnih slikara, ali i da je nauka o tom slikarstvu nepoznanica. Sandžački slikari se okupljaju, povremeno, oko tzv. *Šopočanske kolonije*. Nema asocijacije sa bošnjačkim identitetom.

Ipak se neke dobre inicijative, namjere i trud ne mogu zaobići a da se ne oda visoko priznanje pojedincima, koji su se zaista bavili pravom naukom, onom vrlo aktuelnom za Bošnjake, onom utemeljenom na argumentima i činjenicama iz dalje i bliže bošnjačke prošlosti.

U Sandžaku je zapažen naučni rad trojice historičara. Dr. Safet Bandžović izučavao je historiju Bošnjaka i njihove seobe prema Orientu (prema Turskoj), Makedoniji i Kosovu. On je zaista uradio veliki posao u ovoj naučnoj oblasti, i kao aktivista Odbora za ljudska prava u Sandžaku, i kao vrsni historičar. Predmet njegovih historijskih studija su brojni genocidi nad Bošnjacima na Balkanu, i uopšte. Dr. Safet Bandžović sada živi u Sarajevu i radi u nekoj naučnoj ustanovi.

Dr. Redžep Škrijelj, koji živi u Novom Pazaru, takođe je uradio veliki posao u oblasti historije Bošnjaka Sandžaka, Kosova, Makedonije i Turske. Sa svojim značajnim naučnim radovima zapažen je na simpozijumima i drugim naučnim skupovima, kao naprimjer na simpozijumu *BAL-TAM*. Objavio je veći broj naučnih radova čija je tema egzodus Bošnjaka Sandžaka.

Dr. Šerbo Rastoder, profesor historije na Univerzitetu u Podgorici, takođe se afirmisao svojim naučnim radovima o Bošnjacima Sandžaka i Crne Gore, kao i radovima o drugim etničkim zajednicama u Crnoj Gori.

U ovom kontekstu treba reći da je dr. Rastoder jedan od osnivača, sa

Husom Bašićem, Atvijom Kerovićem i Zuvdijom Hodžićem institucije ALMANAH, sa sjedištem u Podgorici, koja se bavi baštinom, historijom i kulturnom Bošnjaka Sandžaka i Crne Gore. Zapažen je rad ove institucije, i časopisa ALMANAH. Ona se bavi i izdavačkom (naučnom i književnom) djelatnošću. Ovdje su štampane one najbolje knjige autora Bošnjaka - iz oblasti književnosti, historije i drugih oblasti bošnjačke kulturne prošlosti.

S visokim poštovanjem treba apostrofirati naučni rad filologa dr. Hasne Muratagić-Tuna, danas profesora na Filozofskom fakultetu u Sarajevu. Zapažen je njen rad o jeziku u romanu *Bihorci Čamila Sijarića*.

Vrlo je zapažen rad još dvojice sandžačkih Bošnjaka. Hakija Avdić je prvi Bošnjak koji je napisao dokumentovan naučni rad o *genocidu u Šahovićima* 1924. godine. Magistar Avdija Avdić i dr. Ejup Mušović napisali su više naučnih radova iz oblasti historije Bošnjaka Sandžaka. Zaim Azemović i Zećir Luboder objavili su vrlo značajno djelo o sakralnoj islamskoj kulturi u rožajskom kraju (o stelama, nišanima, epitafima i njihovoj grafiji).

Sandžak ima i onih koji se bave "historijom", uzgredno ili po metodologiji "raške prepisivačke škole", ali od njih nema koristi, već samo štete. Za njih bi rahmetli Alija Isaković rekao ono isto što je rekao na onom Kongresu bošnjačkih intelektualaca u Sarajevu početkom devedesetih godina minulog vijeka. Mi moramo konstatovati, da je greške i falsifikate teško ispraviti, čak i na osnovu historijskih argumentata. Ovi "historičari" uklopili su se u one poznate "dokaze" koje susjedi nameću Bošnjacima već dvije stotine godina. To su one poznate *teze o porijeklu, vjeri, kulturi, jeziku, tradiciji...* Upotreba termina "oslobođeni od turaka, turci (po vjeri), kolijevke//kolevke" su absurd koji se i danas provlači kroz izvjesnu "bošnjačku istoriografiju".

Postojala je inicijativa da se u Sandžaku formira *Društvo za nauku i umjetnost*, sa sjedištem u Tutinu, kao i da se pokrene jedna publikacija za naučna istraživanja u Sandžaku - zbornik radova (*Theuton*) ili sl. Međutim, i ova inicijativa se učutkuje i zanemaruje.

Sandžak je inače vrlo zanimljiv geografski i historijski prostor. Nekada sastavni dio centralnog Ilijika, kasnije razmeđe između provincije Dalmacija i provincije Mezija. Ovamo su se doseljavala i razna plemena sa sjevera i istoka: Kelti, Goti, Huni, Avari, i najzad Slaveni. Ovdje su se dodirivale i granice između Vizantije i Zapadnog Rimskog carstva. Zato ovdje ima puno posla za arheologe, historičare i onomastičare. Današnji arheolozi ne idu dublje od sloja Nemanjića. Starije slojeve prekriju opet zemljom, naučnom površnošću, zaboravom, a najčešće falsifikatima. U ove poslove uplenjeni su i neki bošnjački "stručnjaci" i "naučnici". Neki zbornici radova, koji još postoje ili su postojali do nedavno, bili su u službi projekata politiko-režimskih institucija u sujednim republikama // državama.

U školama u Sandžaku i na Kosovu sve se to učilo napamet - da se dobro utviri. Danas su ti bivši đaci vrlo tvrdokorni, i ne odstupaju dalje od Jastrebova, Cvijića, M. Lutovca, i sl.

Falsifikati nisu samo prisutni u historiografiji, arheologiji, u tumačenju islamizacije, i sl., već i u korpusu narodne književne tradicije, pa se mnoge lirske narodne pjesme definišu kao srpske ili crnogorske. Tako se, naprimjer, pjeva: "Uzmi, Kato, uzmi, zlato" - umjesto "Uzmi, Fato..." ; "Bosa Mara Bosnu pregažila" - umjesto "Bosa Mejra..." ; Mujo se u pjesmi preimenuje u Jovo; Ajkuna se preimenuje u Andelija. Pjeva se i ovako: "Lepa Kata ičindiju klanja"...

Meša Selimović je još srpski pisac, i pored one islamske biblije zvane *Derviš i smrt*.

U onomastici su drastični falsifikati. Jedno jezerce na Prokletijama (*Liqeni Gshtars*) preimenovano je, od strane kartografa 1922. godine, u *Savino oko*. Takođe, jedna šumovita i vodom bogata regija na Prokletijama, sjeverno od Peći, preimenovana je u *Savine vode*. Albanci ovih krajeva nazivaju je *Saljine vode*. Mišljenja smo da se u ovoj toponimskoj strukturi skriva kultno ime božanstva *Silvan* - ilirskog božanstva šuma i vode.

U Sandžaku se falsificuje svaki mikro i makro toponim. Dodaju im se razne legende o svecima koji su ovuda prolazili i činili čuda.

Toponimska sintagma *Milovo polje* vezuje se navodno za nekog Mila. Takođe smo mišljenja da je ovdje skriven apelativ *mile*, potvrđen i kod Ibrahima Pašića u *Predslavenskim korijenima Bošnjaka, knjiga II*, u Bosni, i na drugim regijama. Krševita regija *Perovica* vezuje se za nekog Petra, dok je ovdje prepoznatljiv apelativ *petar* (kamen).

Ime sela *Hazane*, u Bihoru, vezuje se za nekog vladiku Visariona, koji je iz ovih krajeva pobjegao sa patrijarhom Čarnojevićem 1686. godine. Etimološki, ovo ime sela navodno potiče od apelativne strukture *chasan*. U knjizi *Sokratov pas* Ismet Rebronja piše: "(*Hazar crkveni*: crkveni pevač, prema *chasan/hebrejski/* pevač u sinagogi = crkveno pojanje / = pojac, jer je u Hazanama bila crkva, a sada je tu samo bor okovan željezom o kojem Sijarić ima priču Bor)". U svojoj knjizi ovaj autor veli: "Meni se čini da je bihorski vladika Visarion stolovao u selu Hazanama. Čak mi se čini da je on bio naredio da se okuje klincima i konjskim pločama onaj bor o kojem piše Čamil Sijarić. Taj bor je još tu, okovan." (Vidi str. 108, 160).

Ovo Rebronjino objašnjene ne može se prihvati, jer je rezultat ne-utemeljene i nenaučne etimologije, koju su izmišljali oni koji su se ba-

vili falsifikatima. U ovom ojkonimskom liku prepoznatljiv je ilirski etimološki supstrat: *Hy + zana = Hazane*. Teonimske odrednice *Hy, Hye* označavale su *ilirsko božanstvo Sunca*, analogno grčkom *Helios*. Ovakvi, morfološki i semantički slični likovi, vrlo su evidentni na Prokletijama, i u Sandžaku. Na regiji sela Hazane bilo je nekakvo (još neispitano) ilirsko svetilište. Na oronimu *Bihar* takođe. Ovdje se i danas još dobro raspozna temelji i zidovi stare gradine.

U Sandžaku, u Poibarju i na Pešteri, nalaze se brojne gradine i lokaliteti na kojima su bila predslavenska svetilišta. *Suleiman Aličković*, iz sela *Mitrova* kod Tutina, pronašao je kod sela *Bać* i kod sela *Jeliće* velike kamene kugle (prečnika 60 cm), kao i na Pešteri. Pretpostavlja se da potiču iz predslavenske epohe i da su bile dio *mitraističkih kultova* neke predslavenske civilizacije.

Nažalost, bošnjačkim historičarima i arheolozima sve ovo nije predmet naučnog interesovanja.

Falsifikati su ponekad i smješni. Jedna učiteljica negdje kod Tutina, u osnovnoj školi, objašnjavala je šta su legende o mjestima, pa je navela ovakav primjer: "Kada je jednom sveti Sava prolazio Sarajevom, video je lepu čaršiju, i uzviknuo: 'Baš je čaršija!' I tada se to mesto nazvalo Baš-čaršija". Slični seapsurdi mogu čuti ne samo kao priče o mjestima već i kao priče o ličnostima, najčešće popovima i svećima. Dakle, izmišljotine i za edukativni proces. I ovo se toleriše!

U korpusu narodnih umotvorina preimenuju se likovi i imena mesta. Tako se *Alija Derzelez* zamjenjuje *Markom Kraljevićem*, i sl. Cjelokupna bošnjačka usmena tradicija je pod najvišim stepenom falsifikovanja, zatiranja ili se prema njoj proizvode nipodaštavanje i mržnja.

Bošnjačka historija je na prvom mjestu pod udarom kritizerstva i falsifikovanja.

Sulejman-Sulja Ćatović

(1928 - 2010)

Piše: Redžep Škrijelj

Sulejman-Sulja Ćatović

Na Ubu pored Beograda, je početkom juna 2010. godine prestao srčani ritam velikog, a malo zaboravljenog, sandžačkog pijaniste, kompozitora i etnomuzikologa Sulejmana Ćatovića iz Sjenice. Ovo je zapis o odlasku bošnjačkog muzičkog umjetnika, dirigenta i pedagoga koji je život posvetio muzici i komponovanju. U svojim je kompozicijama utsnuo snažan pečat zavičajnog Sandžaka uspevajući da mnoge stare pjesme zaštiti od zaborava i sačuva u izvornom obliku. Ispraćen je tih i nezapaženo, slično načinu života i skromnosti jednog ratnog siročeta koje je dunjaluci put, od sirotišta do profesorske katedre, odveo na Sjeničko mezarje, a odatle u legendu.

Uplejadi bošnjačkih etnomuzikologa, kompozitora i instrumentalnih solista, Sjeničaninu, Sulejmanu Ćatoviću pripada zasluženo mjesto.¹ Ovaj vrsni muzički stručnjak se kulturnoj i muzičkoj javnosti predstavio sa svoje dvije vrlo lijepo obrađene zbirke lirske narodnih pjesama iz Sandžaka: „Za gradom voda studena“ (1987); i „Svaka ptica gnijezdo ima“ (1989) i predivnim albumom kompozicija za klarinet i klavir Pešterski motivi (2001).²

Istaknuti profesor i muzički pedagog Sulejman Ćatović rođen je u Sjenici, 21. 06. 1928. godine u čuvenoj i bogatoj porodici.³ Sulejmanovo vedro i bezbrižno djetinjstvo narušile su surovosti Drugog svjetskog rata, nakon kojih su uslijedili dani njegovog teškog djetinjstva. Okrutna životna sudbina i rat do prinijeli su da strada cijela Sulejmanova porodica, nakon čega će biti prebačen u Dom za ratnu siročad u Novom Pazaru. Sa grupom vršnjaka bio je upućen na privremeno školovanje u nekadašnju Čehoslovačku, čime je pojačan Ćatovićev interes za muziku, i otvara mu mogućnost da se poslije dolaska u Beograd upisuje i završava muzičku školu "Stanković".

Upisom na Muzičku akademiju 1956. godine, u društvu sa Tahirom Kulenovićem, Milošem Gericem, Mirkom Šoucem i Ljubišom Petruševskim, uspejava da nastavi svoje muzičko usavršavanje. Baveći se komponovanjem postiže veoma dobre rezultate, tako da je na ko-

nkursu 1959. godine za instrumentalnu kompoziciju osvojio drugu (jedinu dodeljenu nagradu), koju je obnovio i sljedeće godine.

Dobro započetu umjetničku karijeru nastavlja uspješnim polaganjem ispita kod poznatih profesora i kompozitora Nikole Hercigonje, Dušana Skovrana, Marka Tajčevića, Aleksandra Obradovića (u čijoj je klasi učio), Enrika Josifa, Vojislava Ilića i drugih.

Muzičku karijeru nastavlja kao pedagog u učiteljskoj školi u Novom Pazaru. Zbog vidljivih pedagoških rezultata bio je imenovan za prosvetnog inspektora Okruga kragujevačkog. Septembra 1965. godine prelazi u Učiteljsku školu u Ubu nadomak Beograda gdje i danas kao penzionisani pedagog živi sa svojom suprugom.

Dobro prihvaćen u novoj sredini, nastavio je da se bavi kompozitorskim i etnomuzikološkim stvaralaštvom ostvarujući dobre rezultate. Uvijek je isticao dobre uslove za rad koje je u novoj školi godinama uživao. Formirao je orkestar i pjevačku horsku sekciju, i sa ondašnjim svojim učenicima plijenio pažnju muzičke javnosti.

Stečena iskustva je iskoristio za odabranu zbirku lirske narodnih pesama iz Sandžaka za ženski i mešoviti hor "Svaka tica gnijezdo ima" koju je objavio u Sjenici 1989. godine.

Prepoznatljiv entuzijasta i zaljubjenik u muziku, dolazi na ideju da na Ubu osnuje školu za muzičke talente u kojoj bi se moglo stići osnovno muzičko obrazovanje.

Škola je počela sa radom 1977. godine (OŠMO "Petar Stojanović"), sa tri odsjeka, tako da ih je do 1997. bilo šest.

Svakako, profesoru Ćatoviću ni u novoj školi nisu promakli odlični rezultati koje je postizao sa svojim učenicima. Usljijedile su nagrade na Festivalima muzičkih škola Srbije i republičkim takmičenjima bivše SFR Jugoslavije. Zbog proširenja muzičkih aktivnosti u školi je bila dograđivana, a dočila je i koncertnu salu.

Zbirka *Pešterski motivi* je nastala uslijed nedostatka muzičke literature za klarinet (za niže razrede), podstreknut idejom jednog od kolega, u kojoj Sulejman Ćatović „... treći folklor na dva načina preuzimanjem citata direktno iz narodne baštine, pretežno sa podneblja iz kojeg potiče ili stvaranjem originalnih tema u duhu narodne muzike.”⁴

Tako je i sa kompozicijom *Mala pastoralna* (spominjana nagrađena kompozicija) koju prati lirska atmosfera, sa mjestimičnim elementima drame, koje kao često susrećemo u njegovim kompozicijama. Njegove kompozicije iz pomenute zbirke karakterišu izvanredni, nenačitljivi klavirski ritmovi potkrijepljeni skladnim klavirskim recitalom. Govorimo o provjerenum djelima koja su naišla na izvanrednu recepciju muzičkih pedagoga, učenika i kritike.

U vrlo značajnoj i kvalitetnoj zbirici (lirske narodne pjesme iz Sandžaka) *Svaka ptica gn'jezdo ima*, Sulejman Ćatović sublimira svoje reminiscencije iz rodne Sjenice i njegovih prvih susreta sa sandžačkom sevda(h)linkom. Kako i sam napominje: „Pesma je tamo jedan od najvernijih pratilaca naroda,

njegov podsticaj i uteha. Život je zapravo latentna borba, vesela igra i tužna priča. On je pun obaveza i problema, a ljudi najčešće nemaju dovoljno snage i sredstava za njihovo uspešno rešavanje. Stoga se prepustaju tuzi, ali i pesma koja ne samo da otkanja tugu nego donosi i radost.”⁵ Tematski, zbirku sačinjavaju kompozicije za hor, u dva dijela:

- prvi, sačinjava 17 ženskih horских kompozicija sa tekstom: Pje-

Zbirka Sulejmana Ćatovića Pešterski motivi sadrži sedam kompozicija: *Pešterska pastoralna*, *Narodne iz Sandžaka*, *Snijeg pade*, *Pjesme pastira*, *Mala pastoralna*, *Telal viće* i istoimeni kompozicija *Pešterski motivi*. Ovaj Album kompozicija za klarinet i klavir danas ima primjenu u muzičkoj pedagoškoj nastavi za djecu.

Popularne sjenička sevda(h)linka *Po varoši povaljna trava* koju je za svoju zbirku *Svaka tica gn'jezdo ima* muzički prilagodio, naš kompozitor Sulejman Ćatović

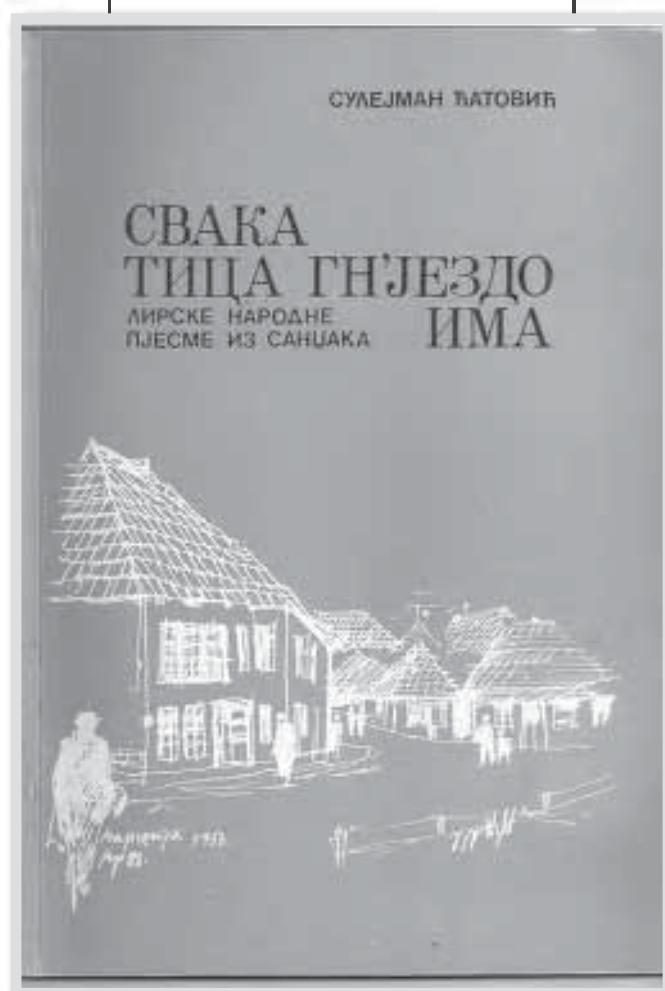
Muzička adaptacija kompozicije Sulejmana Ćatovića Sjenice, more, Sjenice iz zbirke *Svaka tica gn'jezdo ima*

Popularni profesor Sulja je svojim kompozitorskim i pedagoškim radom obezbijedio zasluženo mjesto među plejadom sandžačkih muzičkih umjetnika. Sulejman Ćatović je jedan od osnivača muzičke škole u Sjenici. Danas kao penzioner sa suprugom živi u Ubu pored Beograda.

O njegovoj smrti doznao sam kasno-jesenas. Suljova supruga, ugledna profesorica i pedagog Branka Marović-Ćatović, mi je sa Uba napisala: „Ovo je samo jedan deo građe koji dokumentuje da je moj suprug na Ubu proživeo jedan srećan život i uživao veliki ugled među njegovim građanima, a moja odluka da ga sahranim u Sjenici je doneta na osnovu mog znanja o tome koliko je voleo Sjenicu i svoj zavicaj.”

Na dan komemoracije oglasili su se i njegovi brojni učenici:

„U proteklih 60 godina svoje zanimljive istorije obrazovanja na Ubu generacije učenika Učiteljske

sma o Sjenici; Sjenice, more, Sjenice; Po varoši; Na jaliji; Šet'o sam se; Sazrelo voće; Po Taslidži; Telal viće; Tamo dolje; Pevala bih; Gde devojke beru šeftelije; Niz polje mi ruža; Sanak me mori; Moćeviću; Pešterska; Jarane, žuti ja-blane; i Pastirska;

- drugi, sa 7 kompozicija za mješoviti hor: Za gradom voda studena; Karala majka Vasviju, Šta se čuje iznad grada; Šarka ptica mala; Sjaj mjesec; Ja uranih; i Ravno polje;

škole škole iznadrila je obilje profesora i učenika koji su ostavili trajni trag ne samo u obrazovno-vaspitnom već i kulturno- umjetničkom i sportskom životu Uba i okoline.

specijalnost mu je bio klavir... Jedan od najmarkantnijih humanista, učitelj i vaspitač mnogih generacija, čovek neobičnog profila i persona za svako poštovanje. Nepopravljivi

optimizam. Zahtevan, ali i pun razumevanja. Ugledan i pravedan.

Značajno je uticao na kulturna dešavanja u periodu dugom skoro trideset godina... U pauzama između dve probe okupljali smo se oko klavira da nam profesor svira ponajviše omiljenog Mocarta... Pri susretu sa profesorom na ulici rado smo ga pozdravljali: „Dobar don dragi profesore“ a on bi podigao kaziprst i dodao: „Suljo“. Svi smo go voleli i poštivali...⁶

Iz razgovora sa njegovom suprugom smo doznali da je za sobom ostavio sina Kanadi. Sve pomenuto stalo je u zapis o čuvenom bošnjačkom umjetniku Sulji Ćatoviću koji je čitav život posvetio muzici i komponovanju. U svojim je kompozicijama utisnuo tragove zavičajnog Sandžaka uspjevajući da mnoge stare pjesme zaštiti od zaborava i sačuva u izvornom obliku. Ispraćen je tiho i nezapaženo, slično načinu života i skromnosti jednog ratnog siročeta koje je dunjalučki put, od sirotišta do profesorske katedre, odveo na Sjeničko mezarje, a odatle u legendu.

Gospodin Sulejman Ćatović, profesor muzičkog vaspitanja, spada u red onih kultnih. Bio je i ostao poštovan i uvažavan. Važio je za nekoga ko prepoznaće talente, afirmiše muzičku kulturu i kulturu uopšte.

Profesor Sulja, kako smo go od milja zvali, početkom šezdesetin godina prošlog veka stigao je na Ub kao mlad profesor. Tih godina se znalo do je, po zavšenoj osnovnoj školi, bilo važno upisati učitejsku školu. Upisati pomenutu školu nije bilo lako. Osim dobrog uspeha, trebalo je položiti prijemni ispit iz muzičkog vaspitanja, a potom i posedovati neki od instrumenata: harmoniku, mandolinu, violinu, gitaru. Profesor je izvrsno svirao sve instrumente, a

entuzijasta - energičan, uporan, duhovit i nadasve - kulturnan. Cenio je prave tradicionalne vrednosti i imao savremen pogled na svet. Posebno je negovao kreativnost kod mladih. Omiljen i poštovan. Pravi prijatelj. Uzor mладима. Blage naravi, širio Je

СЈЕНИЦЕ, МОРЕ СЈЕНИЦЕ

Сулејман Ћатовић

Сјенице, море Сјенице

Кладнице, море Кладнице

**Сјенице, море, Сјенице,
пље широко,**

**Кладнице, море, Кладнице,
водо студена,**

**Сјенице, море, Сјенице,
широ - ко.**

**Кладнице, море, Кладнице,
сту - де - на.**

**С које си море, с које си
стране Јавора?**

**С десне сам море, с десне сам
стране Јавора.**

Pešterska pastoralna

Moderato cantabile

¹ Ćatovićevi roditelji su poginuli u ratu. Otač Zećir bio je kahvedžija. Majka mu je bila od Softića iz Nove Varoši.

² Prve dvije su objavljene u Sjenici, a treća u Beogradu.

³ Njegov pradeda je bio brat Mustaj-paše Ćatovića.

⁴ Preuzeto iz predgovora profesora za muzičku zbirku: Sulejman Ćatović, Pešterski motivi, Beograd 2001, 2;

⁵ Cit. prema: Сулејман Ћатовић, Свака птица гњездо има, Сјеница 1989., 3 (Предговор);

⁶ Dio teksta je ranije objavljan u: М. Божић, Свечано одело; у: Глас Тамнаве, јануар 2009, 8.

Mr. Fatima Pelesić Muminović

Ćoravi posao

Mladi mršavi sociolog Horo, uđupčen u velikoj kožnoj fotelji, u širokom sakou koji je izgledao za dva broja veći, ostade na svom mjestu prilikom mog ulaska u kancelariju, samo pruži ruku i pokaza prema stolici da sjednemizaokruglog malog stola.

- Drago mi je da mogu učiniti nešto za mog doktora - stavio mi je do znanja da to što čini, ne tiče se mene, nego moga oca.

- Diplomirao sam pravo prije četiri godine - pokušao sam reći nešto više o sebi.

- Diplomirao?! Na stotine tebi sličnih godina čekaju posao. Sretni su da dobiju bilo kakav. Ovo je izmišljeno za tebe, rad u mjesnoj zajednici, i to u sredini sa velikom perspektivom. Znate šta to znači?! - govorio je kao da mi nudi radno mjesto na sudu.

- Shvatam, da! Samo, ja sam pravnik i...

- Ne bi vas ovo zapalo, da nije moj doktor u pitanju - priprijetio mi je kvrgavim kažiprostom da cijenim to što mi se nudi.

- Pa, ne znam, mislim...ja će raditi... - odjednom sam se zbumio, zamuckivao i nisam znao što da kažem, jer je svaka moja riječ za njega suvišna, a moja nepokorna priroda nije lahko prelazila preko nelogičnosti da se posao koji će ja raditi tiče više mog oca nego mene.

- Vaš neposredni šef je Pero. Vi ćete se njemu obratiti za sve što trebate.

Zahvalio sam se i shvatio da je razgovor s njim završen. Jedva je čekao da napustim kancelariju. Žurilo mu se kao da nekoga očekuje, ili je jedva čekao da meni vidi leđa.

Na hodniku je vrvjelo kao u košnici. Ljudi su se nervozno sudačili, mimoilazili, galamili jedni na druge, vikali pogurenii spred "birokratskog" prozorčića za "stranke", odlazili nezadovoljni derući se na zaposlene činovnike. Na šalteru sa najmanje gužve saznao sam gdje se nalazi kancelarija mog šefa Pere Bozuke. Pokucao sam jednom, pa drugi put i potom uhvatio kvaku vrata. Našao sam se unutra i očekivao rafal riječi koji će me poko-

siti. Starac nije bio iznenađen. Gledao me preko spuštenih naočara do vrha nosa, otvorenih usta kao gušter na suncu.

- Zovem se Nail, pravnik, savjetnik u mjesnoj zajednici...

De, de, sinko, sjedi ovdje bliže da te vidim i čujem što kažeš. Ne čujem dobro. Godine me pritisle, a posao osvojio, pa glave ne dižem. Ko te šalje...?

- Šalje me sociolog Horo...

E, vidiš, on te šalje, a ja o'ma' zaboravio. Znam naravno! To je novo radno mjesto, malo je radila neka žena pa ode na bolovanje. E sad ćeš ti to sve dovesti u red. Tamo su aktivisti vrlo sposobni, rade i sve prate k'o da su plaćeni.

- Idem sam?

- Sam?! Šta će ti ko?!

Niko ti više ne treba.

- Kome da se obratim?

- Zašto da se obraćaš. Ti si tamo glavni. Kancelarija ti je o'ma' kraj ulaznih vrata. Oni će se tebi obraćati raznim povodima, ne brini. Ljudi svašta pitaju i hoće svašta da znaju. Evo ti ključ od ulaznih vrata i kancelarije. Nikom ga ne daj, jer si ti odgovoran za sve tamo što se nalazi. Razumiješ?

- Da, da! Ja sam odgovoran za kancelariju i prostorije mjesne zajednice ...

- Za sve. Jeste! Vidimo se.

- A rješenje za rad.. - upitao sam da zaštitim obećanja koja su mi data.

- Samo Vi radite svoj posao...

Nisam bio iznenađen. U sali mjesne zajednice zatekao sam desetak aktivista. To su starci u penziji, borci partizanskog rata, aktivni samoupravljači koji imaju iluziju da djeluju na vlast svojim prijedlozima i primjedbama. Među njima bilo je i nekoliko mladih, nezaposlenih. Njihovo prisustvo bilo je izraz dobrodošlice. Spremili su i mali govor koji izražava njihove smjernice rada i očekivanja od stručnog lica mjesne zajednice.

Otvoreno su se radovali što će uz pravnika lakše izgurati pravdu i pokazati da ni jedan dio sistema vlasti nije nevažan. Svi su duboko vjerovali da njihovo mišljenje iz baze, prosljedeno u formi zapisnika i izvještaja može utjecati na više kruge vlasti.

- Ovdje je Vaša kancelarija. Samo Vi imate ključ - reče Salem.

- Kod koga je ključ mjesne zajednice? - pitao sam.

- Ne brinite, nas nekoliko je kopiralo ključ. Ovdje se sastaje omladina, borci, penzioneri, žene, planinari, članovi Partije. Neki se prosti tako druže.

- Da, da.

- Što da vas čekamo da dođete i otvorite, kad smo mi tu. Zar nije pravo?

Zašutio sam. Shvatio sam da moram biti taktičan sa ljudima kojima je ovaj rad važan koliko i meni, s tom razlikom što ču ja za taj posao biti plaćen, a oni ne.

Moja kancelarija je podsjećala na ostavu. Uska, dugačka, jedan ogromni sto, dvije vitrinice sa policama uza zid, četiri stolice preko puta stola. Po podu razbacane kopije raznih potvrda, zapisnika, nekakvog materijala kao da je prethodnik otišao ljut i u žurbi.

- Trebalo bi izvršiti primopredaju stvari - rekao sam više za sebe nego za predsjednika boraca, a on se počeo smijati.

- Šta ćeš primiti čovječe. To su same kancelarijske bezvezarije.

- Šta je ovo ovdje? - upitao sam Salema koji se tu našao i izigravao da sve zna.

- E, to je kasa, ali koliko ja znam prazna.

- Kasa?

- Treba nam kasa za povjerljivi materijal.

- Da, da. A vi sigurno znate ko ima metlu i kako da počistimo ovaj rusvaj?

- Znam. Sve će to Biba srediti, oprati prozor, ako treba i okrečiti vrlo jeftino.

- Jeftino? - gledao sam začuđeno u njega.

- Pa ne radi ona džaba. To joj je

jedini izvor zarade. Ima i dijete. Vi samo nabavite farbu, najbolje bijelu, i za dan će ona to završiti.

Sutradan me Biba čekala u sali za konferencije horna za posao. Čim sam ušao pošla mi je u susret da ne gubimo vrijeme.

- Vi samo dajte novac, ja ču kupiti farbu, tu blizu. Valja vama sjedjeti osam sati. Ko bi izdržao u tom pesnuku.

Nisam se mogao sjetiti da li sam jučer pristao, ali sad mi je bilo nezgodno da odustanem. Izvadio sam sve svoje pare i koliko je ona rekla, dao joj.

- Donesite mi račun, molim vas - računam da će mi uloženi novac vratiti općina i moj šef Pero.

Biba je zašutjela. Taj račun kao da joj je kvario posao. Ali, otišla je. Vratila se ubrzo gegajući se kao patkica naherena na jednu stranu sa kanticom farbe.

- Moram do stana po mačka? - rekla je ne pokazavši račun.

- Mačka?

- To je valjak za farbanje, a mi ga narodski tako zovemo.

Kao pravi moler Biba je objesila ljestve na rasklapanje preko ramena, nosila je veliku kantu za razmućivanje boje, metlu, što se dalo odmah vidjeti. Mislio sam da je ta velika kanta prazna, nisam ni zagledao. Više sam se osjećao neugodno što takav muški posao treba da uradi jedna žena, nego što mi je to nametruto. Ona je pomogla da sve papire s poda strpamo u ladicu stola, pa da ih kasnije pregledam. Na njeno insistiranje izišao sam da joj ne smetam.

Radila je brzo. Kad sam navirio da vidim dokle je odmakla u poslu, začudio sam se da će uskoro biti gotovo. Još jednom će ona to preći, samo da se "prva ruka", prvo farbanje osuši. Mala kantica sa farbom je bila čista i zatvorena. To nije promaklo mom oku, ali sam se pravio nevješt.

Salem me uzeo ispod ruke i doveo do grupice mladih aktivista. Razgovarali su o osnivanju društva planinara u okviru mjesne zajednice.

- Ovo je naš savjetnik mjesne zajednice. Pravnik. Došao je u pravi čas da vam pomogne.

- To mi je posao. Za to sam plaćen - pokušavao sam da bliže odredim svoj status.

- Jes', jes', pos'o, pos'o - ubrzano je govorio Salem kao da mu se otela vještačka proteza i više ne vlada svojom vilicom.

Dok sam s njima razgovarao, Biba je završila krečenje, privela kraju pranje poda.

- Evo, vidite kako se sija od čistoće. Još samo da operem prozor, bit će milina sjedjeti. Šta kažete? Zadovoljni?

- Hvala! Dobro je - gledao sam to sa strane i nisam mogao vidjeti njenim okom, ali nisam želio da joj kvarim radost. Kasnije sam shvatio da je oduševljenje bilo dvostruko: urađeni posao i zarada.

- Molim? Zar toliko? - nisam mogao sakriti iznenađenje da platim njen rad.

Trebao sam na početku posla upitati koliko košta, pa odrediti da li da pristanem ili ne. Tješilo me jedino da će mi se taj uloženi novac vratiti. Dobio sam od oca da mi se nađe i bilo je jedino čime sam raspolagao.

- Pa nije puno - rekla je ona.

Podigao sam veliku kantu da joj pomognem iznijeti napolje i osjetio da nije prazna. Mala kantica boje klizila je po dnu velike kante. Gledao sam u ženu, svjestan prevare, a ona se smrkla, uplašeno me gledajući kao mačka. Nijemo se gledamo. U dilemi sam da otvorim poklopac velike kante i igra je gotova, ali tek sam na početku posla, a iza nje neko stoji, jer ona ne bi imala hrabrosti da se sa mnom igra kao mačka s mišem.

U trenu sam shvatio da treba i sad da zažimirim, tek sam došao, mogu izgubiti više, a to da uzmem kao dobru lekciju za početak. Nasmiješio sam se i njeno lice se razvedrilo.

Sutradan je došla i moja sestra da vidi gdje radim. Između nas su četiri godine razlike i ona već dvije godine radi kao doktorica u ambulantni.

- Nema zavjesa?! Svašta! Kao da sjediš u izlogu – bila je njena primjedba.

- Nema, ali je okrećeno, čisto, sala je velika, za početak je dobro. Želiš kafu? Odmah će ja!

- Dobro, ti idi po kafu, a ja će kupiti zavjesu. Ima i karniša, začas čemo je okačiti.

- Ne, ne treba... Drugi put... Nabavit će sam...

- Pusti, to je ženski posao. Neka ti to bude od mene... - Nena je otišla i ubrzo nosila u rukama bijelo svileno platno koje je začas prekrilo prozor. Kancelarija je dobila izgled dame u bijeloj večernjoj haljini. I ja sam se osjećao ugodnije zaklonjen od prolaznika, naročito djece, koja su zagledala unutra kao u izlog igračaka.

Sredio sam papire, nabavio registratore, podmazao pisaču mašinu i posao je krenuo. Postao sam daktilograf predsjednici skupštine mjesne zajednice, sekretaru socijalističkog saveza, borcima, omladinskoj organizaciji, planinarima, svakom kome treba ostaviti traga o radu. Elan aktivista prenio se na mene, pa sam uvjerio sebe da pored tog daktilografskog posla, čudo činim s njima. Oni su prisustvovali sjednicama u općini, dotjerani, smirenji, kao drugi ljudi, a ja sam im pomagao da se spreme i tamo izlažu smjernice naše mjesne zajednice.

Napravio sam nalog za kancelarijski materijal i Pero Bozuka je potpisao sve što sam tražio.

- Dobro ste se snašli! Hvale vas! – govorio je u ime nekoga, ali ne u svoje ime. Bio je oprezan kao da ima veliku falinku koju vješto krije pa se svakoga boji.

- Drago mi je. Fini su ljudi.

- Fini, fini – ponovio je moje riječi.

- Nadam se da će rješenje uskoro dobiti? – pitao sam suzdržano kao da bih ga time mogao naljutiti što ne radi valjano svoj posao.

- Rješenje? A da! To je formalnost. Vama je tamo dobro?! Jeste, fini ljudi, kažete! E bit’ će i rješenje. Nek ste dobili posao, dobit ćeće i to rješenje.

- Dobro. Već dvadesetak dana radim.

- Dobro, sinko – to je značilo ne treba o tome više govoriti, primio na znanje.

Na prvoj sjednici izvršnog odbora koji je protekao u čitanju raznih materijala, nisam mogao otrpjeti pospanost nekih ljudi, doslovno hrkanje nekog koji ima važnu funkciju, pri čemu mi je postala jasna sudska mnogih mladih ljudi u rukama tog hrkača. Dvije službenice su se smijale, pričale, kao da se to njih uopće ne tiče. Ja sam zaboravio da sam postao dio sistema pa sam se javio za riječ i uputio kritiku takvom radu. Oni su se trgli iz drijemeža, zavrtali vratovima da me vide, očito zbuđeni da je neko tako otvoreno izletio o svemu što oni misle da niko ne vidi i ne zna.

- Ovo je novi kolega koga sam zaboravio predstaviti – izvinjavao se predsjedavajući, više za sebe, nego meni i ostalima.

- Pravo ste sve kazali – obratila mi se jedna od onih dviju službenica koje su se sve vrijeme smijale.

- Hrabro, momče, neka si ti rekao svoje mišljenje, neka – reče samouvjereni Kečo koji je sjedio ispred mene.

Tada sam vidio moga šefa sa strane kako nešto objašnjava predsjedavajućem, maše rukom, obraća se onima oko njega, podiže obrve i vrti glavom.

Shvatio sam da sam nešto goljemo izvalio dok su se oni naspram nas, gore oko predsjedavajućeg, podbočili rukama i kao zabrinuli. Prije kraja sjednice nešto su se međusobno došaptavali kao udavače, a potom žurno napustili salu.

Prišao sam mom šefu koji se od straha pogurio, vukao torbu punu spisa, ošoboren na jednu stranu, kao da ona njega vodi, a ne nosi on nju.

- Izgleda im se nisu dopale moje primjedbe, šefe – rekao sam kao da smo ja i on na istoj strani.

On me tako oštros pogledao da mi je sve bilo jasno. Umjesto odgovora obratio se nekoj ženi koja je vodila zapisnik.

Nakon nekoliko dana snosio sam posljedice svog govora. Šef mi je telefonirao da navratim do njega.

- Hvala, šefe. Neka je i rješenje konačno gotovo!

- Gotovo!

Zatekao sam ga u kancelariji kako sjedi za pospremljenim radnim stolom.

- Izvolite. Da, sjednite! Da, ovaj, ne znam kako da kažem, ali to radno mjesto više nije slobodno

- Nije slobodno? Zašto? Kako? A ja? Zar ja ne radim dobro?

Zašutio je. Gledao je u sto.

- Pa, sociolog Horo Vam je rekao na kratko vrijeme. Znate, nije to mjesto za vas, diplomiranog pravnika. Tamo može raditi čovjek sa srednjom školom. Sociolog je već raspoludio porodičnog čovjeka, bez posla je, ne radi mu ni žena, dvoje malodobne djece, znate. Vi ste mladi, sposobni, naći ćete bolji posao.

- Naći? Zašto ste me onda primili. Igrate se s ljudima kao čorava mačka s mišima. Kako Vas nije stid godina, ako se ne stidite mene. Žalit će se. Svi aktivisti mjesne zajednice znaju kako sam radio.

Ne znam kako sam napustio njezinu kancelariju i trčeci stigao do mjesne zajednice. Povjerio sam se aktivistima koje sam tu zatekao što mi se desilo, suzdržavajući se da ne zaplačem. Neki su odmah stali uz mene i obećali da će uložiti peticiju na takvu odluku, drugi su mudro šutjeli.

Sutradan sam došao s pola srca na posao. Slomljena duha sjedio sam i tupo gledao u zavjesu na prozoru kad su se na vratima pojavili moj šef Pero i novi savjetnik.

- Ovo je Nećko, znate, novi savjetnik, on preuzima vaš posao... – reče Pero koji sigurno nije ni zapamtio kako se zovem.

- Moj posao?! Kakva laž. To je čoravi posao! – savladavao sam srdžbu blagim riječima.

Njih dvojica su se bojažljivo sklanjali ustranu, držeći jedan drugog kao da će ih udariti, i běčili na mene dok sam nabrzaka spremao svoje stvari.

Fatih Hadžić

OJ ROŽAJE OD SEVDAHA GRADE

*Sevdalinka
je bošnjačka,
lirska,
ljubavna
pjesma,
pjesma čežnje,
pjesma
melanholijska,
pjesma
stidljive sjete i
skrivene patnje*

UVOD

Usveopštima globalizacijskim procesima, bar kako sada stvari stoje, malo je pozitivnih, ali je veoma mnogo onih negativnih promjena, koje, između ostalog neminovno nose sa sobom i nezaustavljivo gubljenje identiteta, ne samo čovjeka kao individue, nego i čitavih naroda, grupa i nacija. U novom svjetskom poretku koji je u nastajanju i koji kod ljudi izaziva strah i osjećanje egzistencijalne ugroženosti, ono što je sigurno jeste to da su se, ponajprije našle na udaru kulturne, etničke, duhovne, moralne i druge nacionalne, ljudske i humane vrijednosti.

A, koliko je važno da se očuva nacionalna, etnička i svaka druga kulturološka raznolikost u savremenom svijetu, nije potrebno naročito dokazivati. Možda treba navesti samo onu čuvenu maksimu koja kaže da – „Ako hoćeš da uništiš jedan narod onda mu uništi kulturu“. Jer, uništiti kulturnu, duhovnu, vjersku, etnološku, jezičku, folklornu i drugu raznolikost i prepozantljivost, znači uništiti identitet i subjektivitet jednog nacionalnog subjekta, jednog entiteta, jednog činioca multikulturalizma, multietničnosti i multikonfesionalnosti.

Zabrinjavajuće je da ove prijeteće opasnosti, nažlost, ne primjećuju ili ne žele da na njih obrate dužnu pažnju baš oni koji su za to najodgovorniji – a to su državne institucije, prije svega, a zatim i razne nacionalne, ili bolje reći manjinske institucije i organizacije, koje su pune verbalizama i deklarativnih izjava da baš oni imaju legitimno pravo da štite nacionalna prava i interes, ali, u praktičnom smislu gotovo ništa, ili vrlo malo preduzimaju.

Da nije pojedinaca u bošnjačkom narodu, koji samostalno i uz velike i dugo-godišnje napore pokušavaju učiniti onoliko koliko je barem u njihovoj moći, onda bi, stvarno, procesi asimilacije i odrođivanja manjinskih naroda i grupa bili mnogo dinamičniji i pogubniji. Ovo se upravo može reći za bošnjački narod u cijelom Sandžaku, a naročito za onaj „crnogorski dio“, koji je, nažlost, podobro zagazio u blato asimilacije, izgubljenosti i otuđenosti.

Rođena braća Delija i Balija Kurpejović iz Rožaja, spadaju u tu grupu entuzijasta, koji već više od pedeset godina rade na prikupljanju, zapisivanju i izvođenju bošnjačkih narodnih pjesama iz rožajskog kraja, u stvari pjesama sevdalinki, koje oni sami izvode i pjevaju na autentičan i originalan način, o čemu upravo pišemo u ovome radu.

Bošnjačka pjesma – sevdalinka

Šta je sevdalinka? Riječ sevdalinka je nastala od turske riječi *sevda* što znači ljubav, dok su značenja srodne riječi *sevdah* - ljubavna čežnja, strast, zanos, vatrema želja, žarka sklonost, ljubavna patnja, uzdisanje.

Postoje i stavovi da riječ *sevdah*, koja se nalazi u osnovi riječi sevdalinka, potiče od arapske riječi *sawda* koja označava *crnu žuč* koja je po vjerovanju arapskih i grčkih lekara jedan od četiri elementa koji sačinjava ljudski organizam. Pošto je ljubav uzrok melanholičnih raspoloženja, izvršeno je njen povezivanje sa crnom žuči. Zbog toga je u turskom jeziku *sawda* bila osnova za reč *sevda* (tur. *sevda*) koja znači ljubav. Dodavanjem slova "h" nastao je *sevdah* od kojeg je još mračniji, tužniji i

ljubavniji karasevdah, krajnji stadijum ljubavnog zanosa i pripadajuće tuge i žalosti koji ljudi riječima mogu da opišu.¹

Međutim, sa sigurnošću se može ustvrditi da je sevdalinka bošnjačka, lirska, ljubavna pjesma, pjesma čežnje, pjesma melanholijske, pjesma stidljive sjete i skrivene patnje. Njeno rodno mjesto jeste Bosna, ali svakako i Sandžak i ona je nastala sa dolaskom Turaka na ove prostore, odnosno, tačnije, sa dolaskom islama, kao religije, kao načina života i rada, načina uređenja međuljudskih odnosa, porodičnih pravila ponašanja, odnosa između muškarca i žene. „Islam je, kao obilježje svoje etike, donio propisanu distancu između muškarca i žene, i to baš u ono doba (kada se stiče punoljetstvo p.a.) kada je ljubavna strast, čežnja za blizinom dragog lica, najsnažnija... i, umjesto profanog dodira, gotovo onemogućenog, koji bi zanos i čežnju ugasio u početku, ljubav traži suptilniji izraz, i eros progovara kroz stihove sevdalinke...“.² Samo fizička udaljenost i razdvojenost dvoje zaljubljenih, samoča, dugogodišnje čekanje dragog da dođe iz vojske, sa udaljenih ratišta, iz askera, samo takve situacije mogu roditi tako bujnu maštu, tako prefinjene i odabranje riječi, koje se uz derđef, ili uz saz, pretvaraju u najljepše pjesme na svijetu. Znati otpjevati sevdalinku, bilo je velika stvar, umijeće, ugled, popularnost, poštovanje. „Često se, i u najstarijim vremenima, više cijenio dobar pjevač sevdalinki od dobra junaka! Pa i od dobra jahača, učena čovjeka, pa čak i od kadije, ili kakva drugog alima...“.³

Prof. dr. Munib Maglajlić, istražujući sevdalinku, došao je do saznanja da je prva sevdalinka na balkanskim prostorima, nastala iz potresne priče o nesretnoj ljubavi između Bošnjaka

Slika 1. Saz.

Adila i Splićanke Marije (Mare) iz porodice Vornić. Maglajlić piše da je 1574. godine, splitski knez zapisao i sačuvao sjećanje na tu čudesnu i tragičnu ljubav, te da je tadašnji splitski pjesnik Franjo Buktulijaispjevao epitaf o sudbini nesretnog Mare. Radilo se o zabranjenoj ljubavi između muslimanskog mladića i kršćan-

ske djevojke, čiju sudbinu je, jedan drugi pjesnik, Luka Botić opisao kao susret dvoje nesretnih zaljubljenika i opisao trenutak kada mladić, kako kaže, „izvija“ pjesmu upućenu voljenoj, sa kojom ga je sudbina rastavila. Tu pjesmu zaljubljenog Adila, dakle prvu sevdalinku, Botić je nazvao „slavjanska pjesma“, koja se spominje u izvještaju splitskog kneza.⁴ Međutim, profesor Maglajlić, takođe piše da „koliko je do danas poznato, najranije zabilježena sevdalinka nalazi se u Erlangenskom rukopisu, koji još uvijek u nekoliko predstavlja zagonetku... oko lichenosti zapisivača, te vremena i mesta nastanka... mada se može prihvati Gezemanova pretpostavka de je autor Rukopisa nepoznati strani putnik, vjerovatno Nijemac, koji je pjesme bilježio krećući se pojasem ondašnje vojne granice negdje oko 1720. godine“.⁵ Maglajlić dalje ističe da, kada je riječ o ovome Rukopisu, o sevdalinci se može govoriti samo o pjesmi koja je zapisana „pod rednim brojem 148 Kiša ide, trava raste, gora zeleni... Ovdje profesor Maglajlić piše zapravo o publikaciji Erlangenski rukopis starih srpskohrvatskih narodnih pesama, koju je u Sremskim Karlovcima 1925. godine objavio dr. Gerhard Gezeman, profesor Univerziteta u Pragu“.⁶

Na osnovu ovih činjenica, Vehid Gunić u svojim Sevdalinkama, iznosi tvrdnju da je dakle, prva, prava, zabilježena sevdalinka, ova - Kiša ide, trava raste, gora zeleni, koja se odomaćila i koja se danas pjeva pod imenom Kiša pada trava raste, a koja je zabilježena te daleke 1720. godine.⁷

1. Wikipedija: Sevdalinka.com. (2011).

2. Jovan Kršić: Sarajevo u sevdalinci, 1935., citirano prema Vehid Gunić: Sevdalinke, I, Tešanj, 2003. str.10.

3. Hamid Dizdar: sakupljač usmenog stvaralaštva bošnjaka i pjesnik, citirano prema Vehid Gunić, Ibidem, str.12.

4. Saznanje Muniba Maglajlića, parfrazirano prema: Vehid Gunić, Ibidem, str. 14.

5. Ibidem, str 16.

6. Ibidem.

7. Vehid Gunić: Sevdalinke, I, Tešanj, 2003. str.25.

Muzički instrumenti za pratnju sevdalinke

Sevdalinka se najčešće pjeva uz muzičke instrumente - saz, šarkiju i čifteliju.

Saz (pers. ساز *sāz*) je drevni muzički instrument iz grupe tambura. (Vidi sliku 1.)

O porijeklu saza postoje različite informacije. Smatra se da je porijeklom iz Irana a da je na prostore Balkana dospio ili tokom 9. vijeka, ili tokom 15. vijeka, pošto je Balkansko poluostrvo većim dijelom pripalo Osmanskom carstvu. Po nekim se saz na teritoriji Bosne i Hercegovine pojavljuje tek u 15. vijuku dolaskom Osmanlija.⁸

Saz ima najčešće šest žica, međutim, broj žica može biti i veći - osam, dvanaest, pa čak i više, ovisno o volji graditelja ili interpretatora. Saz i šargija su bili prošireni po urbanim sredinama Bosne i Hercegovine. Često se saz poistovjećuje sa šargijom, a ustvari radi se o dva različita instrumenta. Šargija ima kraću, a saz dužu dršku. Međutim, to nije najvažnija niti presudna razlika između njih. Glavna razlika je u perdetima - pragovima, koji su drugaćije postavljeni kod saza nego kod šargije. Zbog toga su i tonovi koji se poslije dobijaju drugačiji. Sazovi su ukrašavani sa srebrom, tako što su se vezli ornamenti srebrenom žicom i kitili sa biserima. Ukraseni sazovi su se u našim narodnim pjesmama nazivali 'sedefli tambura', 'biserli tambura', 'tamburica bisernica', 'bisernica' i dr.⁹

Šargija je okidački instrument, dugog vrata, dugačak najčešće 95-100 cm. (vidi sl. br. 5). Koristi se u narodnoj muzici balkanskih zemalja, uključujući Srbiju, Bosnu, Hrvatsku i Albaniju.

Šargija je takođe na prostore Balkana došla preko Bosne nakon što je ona potpala pod tursku Osmansku vlast, a sviraju je Srbi, Bošnjaci, Albanci i Hrvati. Šargiju obično prati violina, i ima zvečući zvuk, kao turski Saz. Šargija je sličan instrument kao dvožičana čiftelija, ali sa više žica i izgleda više kao primitivni saz. Korpus šargije

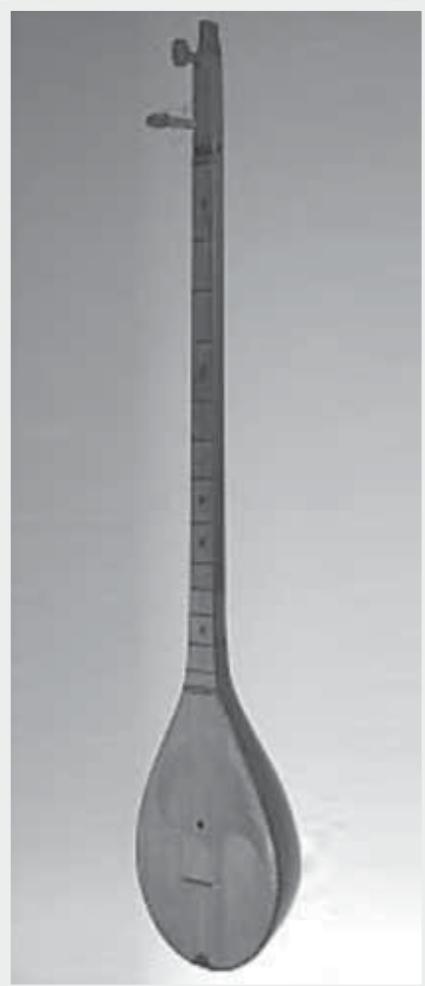
veta. Na najvišoj žici svira se melodija, dok ostale žice služe kao bordunska pratnja. Uz svirku šargije se uglavnom igra, ali se pjevaju i pjesme.¹⁰

Čiftelija je drveni, žičani instrument, sa samo dvije žice, po čemu je i dobio naziv od turske riječi **čift** = dva, par, odnosno **čifteli** = dvojni, parni. (vidi sl. br. 2.). Isti naziv nosi i na albanskom jeziku, ali se izgovara umekšano – čifte-lijja. Albanci mahom svojataju ovaj instrument i smatraju ga svojim nacionalnim instrumentom, koji koriste za pratnju pri pjesmi i igri. Međutim čifteliju koriste i Bošnjaci, kao i Turci i neki drugi narodi Balkana.¹¹

Sazlije - svirači na sazu

Među istaknutim sazlijama i pjevačima sevdalinki u BiH treba spomenuti Selima Salihovića, Muhameda Mešanovića - Hamića i Šukriju Traka, koji je napisao i knjigu o sazu, "Saz u Bosni"¹², Adije Lukovca, pionira elektronske muzike u Bosni i Hercegovini, koji je često provlačio motive saza u svojoj muzici. Sviranje više sazlija istovremeno naziva se sviranje (kucanje) u *takumu*.¹³

Naravno, kao svirače, zapisivače i pjevače sevdalinki – bošnjačkih pjesama na ovim instrumenata nročito ističemo naše autore iz Rožaja, braću Deliju i Baliju Kurpejovića. A od bosansko-sandžačkih pjevača sevdalinki napominjemo samo najvažnije: Zaim Imamović, Safet Isović, Hamdija Šahinpašić, Kadira Čano, Rešad Bešlagić, Muhamed Čejvan, Munevera Berberović, Nada Mamula, Muhamed Mešanović Hamić, Meho Pužić, Rizo Hamidović, Hamid Ragipović i dr.

Slika 2. Čiftelija

je kruškolik, a vrat dugačak (oko 50 cm); čivije se nalaze na glavi i spreda i sa strane. Korpus ima nekoliko manjih i jedan veći otvor. Šargija ima 5, 6, 7 i ređe, više žica i oko 12 prečnika. Tijelo može biti napravljeno od odvojene bačve, ili isklesano iz jednog komada dr-

8. Đakon Vladimir Savić. *O porijeklu saza i sevdalinke*,

Vikipedija (2011)

9. O sazu. www.Sevdalinke.com. Pristupljeno dana 5. avgust 2010.

10. Vikipedija, (2011).

11. Wikipedija, (2011).

12. Visoko: Institut sevdaha - Fondacija Omara Pobrića, 2003.

13. O sazu. www. Sevdalinke.com. Pristupljeno dana 5. avgust 2010.

Slika br. 3. Braća Kurpejovići

Biografski podaci braće Kurpejovića

Da bi smo pokazali kompetentnost i entuzijazam, a time i predstavili ogromni uloženi trud i dugogodišnji rad na sakupljanju bošnjaskih pjesama u rožajskom kraju, koje nisu ništa drugo nego "rožajske sevdalinki", smatramo neophodnim da barem u glavnim crtama iznesemo biografske podatke dvojice braće Kurpejovića.

Delija Eminov Kurpejović, rođen je 10. marta 1941. godine, u selu Sređanima kod Rožaja. Osnovnu školu je završio u Peći, srednju i višu školu za fizičko i zdravstveno vaspitanje u Prištini, a Fakultet za fizičku kulturu studirao u Sarajevu. Rano djetinjstvo proveo je u svom rodnom mjestu, u brojnoj petnaestčlanoj porodici.

Živjelo se skromno sa velikim uvažavanjem starijih. Delija i njegova braća zaduženi su bili da vode brigu o stoci, a stariji su imali druge obaveze u zajednici. U kući je uvek bilo musafira, a kada bi musafir došao onda bi se okupili rođaci, priatelji i komšije. Pored uobičajenih razgovora, u musafirskoj sobi se čula pjesma i zvuci instrumenata - kavala, frule i gusla. Pjevali su najbolji u poznavanju bošnjačkih izvornih pjesama. Tada bi djeca iz prijajka sobe pomno slušala i upijala svaku strofuispjevane pjesme.

Braća Delija i Balijsu posebno iskazivali interesovanje za pjesme i melodije koje su se tada pjevale. Sa prvim godinama svoje zrelosti i početka razumijevanja i shvatanja tradicije i duhovnosti svoga naroda počeli su i sami pamtit i pjevati, a potom i zapisivati autentične, izvorne i originalne pjesme rožajskog

kraja. Isto kao što je čuveni zapisivač sevdalinki Hamdija Šahinpašić pamto i zapisivao sevdalinke od svoje majke Šerife¹⁴, tako su činili i braća Kurpejovići.

I sada, kažu, kao da čuju milozvučni i sjetni glas zapamćenih pjesama iz djetinjstva:

"Oj djevojko verem bolovala,
U veremu mene spominjala,
Mnogo si me mlada navarala..."¹⁵

Ili, pjesme:

"Sjaj mjesec do zore,
Ne zalazi rano je,
Ne zalazi rano je,
Ne zadaj mi jadove
Jadi su mi kod kuće..."¹⁵

Delija se sa svojom familijom odselio iz Sređani u Grabovac kod Peći 1951. godine. Nostalgija za rodnim krajem i djetinjstvom provedenim u Rožajama tjerale su ga da često pjeva i u svakoj prilici pjesme urezane u sjećanju. U Grabovcu je do tada bila samo jedna kuća bošnjaka, braće Zena i Hilma Hajdarpašića, koji su bili virtuozi u sviranju kavala i sviralje. Česta druženja i posjete su uticale da se njihovo umijeće uskladi sa vrsnim izvođenjem pjesama braće Delije i Balije.

Nakon završene Osnovne škole Delija upisuje Srednju fiskulturnu školu u Prištini. Omiljena sportska grana bila mu je atletika, mada je bio svestrani sportista. U školi je igrao rukomet, fudbal, bavio se gimnastikom, atletikom i atletskim višebojem. Kao srednjoškolac bio je član reprezentacije grada Prištine u Partizanskom višeboju. Na takmičenju koje je održano u Subotici 1963. god. rezultacija Prištine je osvojila prvo mjesto i prelaznu stavu Jugoslovenskog Partizanskog Višeboja.

14. Vidi više: Uzeir Bećović: *Hamdija Šahinpašić (1915)*, Almanah, br. 15 – 16, Podgorica, 2001. str. 203.

15. Rožajski zbornik, br. 8. Rožaje, 1998. str. 263 i 264.

Na Svearmijskom vojničkom višeboju u Sarajevu 1966. god. Delija je osvojio zlatnu medalju. Po odsluženju vojnog roka, zaposlio se kao nastavnik fizičkog i zdravstvenog vaspitanja u Osnovnoj školi "Janko Jovićević" u Goraždevcu kod Peć. Za vrijeme rada u toj školi kao prvi nastavnik fizičkog i zdravstvenog vaspitanja, formirao je više sportskih društava, sekcija i klubova koje su imale veliki uticaj u vaspitanju i obrazovanju mlađih u mješoj zajednici.

Kao stipendista Rožaja školske 1969/70. godine, došao je raditi kao nastavnik u OŠ "Mustafa Pećanin". Bio je igrač FK "Ibar" takmičarske 1969/70. god. Tada klub nije imao trenera pa ga je uprava kluba angažovala i kao trenera Omladinskog pogona. Stručno usavršavanje za fudbalskog trenera i sudiju završio je u Titogradu (Podgorici) pri Fudbalskom Savezu Crne Gore. Osnivač je prvih školskih sportskih igara na teritoriji opštine Rožaje, suo snivač radničkih sportskih igara fabrika i preduzeća, isto tako i suoorganizator školskih omladinskih igara osnovnih škola koje gravitiraju ibarskom dolinom od Rožaja do Kraljeva.

Za sekretara Samoupravne Interesne Zajednice za fizičku kulturu Rožaja izabran je 1976. godine. Tu je funkciju amaterski obavljao do 1978. god. od kada se profesionalno uključuje u rad SIZ-a.

Osnivač je sportskih društava i klubova, društva pedagoga fizičke kulture 1980. godine. Osnivač je FK "GIR" 1982. god., KK "Rožaje" 1986. godine, AK "Bisernica" 1982. godine, Karate Kluba "Šoto kan" 1989. god. Osnivač je Opštinskog Streljačkog Saveza 1970. godine, i mnogih drugih društva i klubova.

Kao nastavnik fizičkog i zdravstvenog vaspitanja, tada već iskusni sportski radnik osjetio je potrebu, a i sredina je zahtjevala posvećivanje veće pažnje postojećim sportskim organizacijama, posebno planinarstvu i smučarstvu,

sportovima koji imaju više potencijala za razvoj. Godine 1974. osniva školu skijanja za najmladje pri Planinarsko-smučarskom društvu "Hajla", u Rožajama, kroz koju je prošlo više od tri hiljade članova. U međuvremenu je stručno osposobljen za učitelja i instruktora skijanja kao i za Saveznog sudiju za Alpske discipline.

Nastavnik i entuzijasta Delija posebno pokazuje interesovanje na korelaciji fizičkog i muzičkog vaspitanja, odnosno pogodnosti Folklornih sadržaja. Tako je formirao folklornu sekciju OŠ "M. Pećanin", koja je bila preteča današnjem Kulturno umjetničkom društvu "Vrelo Ibra", u Rožajama, koje je osnovano 1981. god. Od formiranja KUD-a "Vrelo Ibra" radio je kao Umjetnički rukovodilac i solista u ansamblu. Radio je sa mladima na planu fizičkog i zdravstvenog, moralnog i estetskog vaspitanja, kao i razvoja rekreativnih dimenzija rada u ansamblu. Sa KUD-om je obišao više od 35 zemalja Evrope, Azije i Afrike. Za rad u KUD-u "Vrelo Ibra" dobitnik je Plakete i Zlatne povelje KUD-a. Kao solista od Međurepubličke Kulturno-prosvjetne zajednice Pljevlja, proglašen je za najboljeg solistu folklora na smotri u Višegradi 1984. godine.

Dobitnik je mnogih diploma, priznanja, plaketa, medalja i drugih nagrada od sportskih, kulturnih, humanitarnih i drugih asocijacija, saveza i društava. Za svoj dugogodišnji rad u nastavi fizičkog vaspitanja i drugim aktivnostima u školi, dobitnik je Tridesetoseptembarske nagrade Opštine Rožaje 1977. godine. Za svestranu aktivnost rada u kulturi i nastavi fizičke kulture i sporta, kao i rada sa omladinom, dodjeljena mu je Medalja zasluge za narod 1979. godine, od strane kabineta Predsjednika SFRJ Josipa Broza Tita. Za dobrovoljan i humanitarni rad u Crvenom krstu Crne Gore dobitnik je Srebrnog i Zlatnog znaka.

Najznačajnije i, kako kaže, njemu najdraže priznanje mu je Zaslужni sportski radnik Crne Gore, dobijeno od Ministarstva sporta u Vladi Crne Gore 2000. godine.

Pored sportske profesionalne orijentacije, ovaj zaslужni gradjanin Rožaja je svoj radni vijek posvetio i očuvanju i razvoju nacionalnog, etničkog i kulturnog identiteta Bošnjaka, zbog čega mu i posvećujemo ove napisane redove.

Formiranjem Fonda za manjine pri Vladi Crne Gore, konkurisao je sa projektom "Izvorne bošnjačke pjesme Rožaja i okoline, u izvodjenju Delije i Balije Kurpejovića", Upravni odbor Fonda je odobrio izvjesna sredstva za audio snimanje albuma "Izvornih bošnjačkih pjesama iz Rožaja i okoline". Album od 11 pjesama izašao je u maju mjesecu 2010. god. Želja braće Kurpejovića, kao i cilj i svrha ovog projekta je bila da se otrgne od zaborava dio kulturnog blaga, koje su braća sakupila i zapisala a sve u namjeri spašavanja od zaborava i uništenja.

Balija Eminov Kurpejović, rođen 02.10.1945. god. u Sređanima kod Rožaja. Život je tako htio da, kao i brat Delija, odsele jedno vrijeme na Kosovo. Tako je i osnovnu školu završio u Goraždevcu, opština Peć. Srednju tehničku u Peći, a IV stepen finalnog smjera (tehničar) u Rožajama.

Još od djetinjstva, isto kao i brat mu Delija, volio je muziku i pjevanje. Od najstarijeg brata Ahmeta naučio je svirati na čifteliji i šargiji. Kao srednjoškolac bio je član KUD-a "Hajdar Duši" u Peći od 1962 - 1968. godine. U pomenutom KUD-u bio je solista i pjevač izvornih albanskih, bošnjačkih i crnogorskih pjesama.

Krajem 1968. god. zaposlio se u Drvnom kombinatu Gornji Ibar u Rožajama gdje se kasnije i penzionisao. Po završetku IV stepena Tehničke škole radio je kao šef u Stolarskom odjeljenju. Pjesma mu je bila stimulans i inspiracija dok radi

za mašinom. U društvu je veseljak, a za mašinom precizan majstor. Za vrijeme rada obišao je skoro sve gradove ondašnje Jugoslavije.

Od 1969. do 1972. god. bio je član folklorne grupe "Daciće" iz Rožaja, a od 1972. god. član je KUD-a "Vrelo Ibra" u Rožajama, sa kojim je obišao mnoge zemlje Evrope, Azije i Afrike. Kao solista bošnjačkih pjesama nastupao je sa KUD-om u Sarajevu 1972. god., u čuvenoj Skenderiji, u Novoj Varoši 1973. god. Zatim, u Goraždu, Rogatici i Tunisu. Potom u Priboru 1974. god. na festivalu Međurepubličke kulturno prosvjetne zajednice iz Pljevalja. Takođe je učestvovao na Republičkom festivalu u Ulcinju 1975. i 1976. god. kao i u Ohridu istih godina. U Janjini-Grčka 1976. god. i Libiji, gdje je na jednom od koncerata u Tripoliju u Rezidenciji predsjednika Gadafija pjevao bošnjačke pjesme uz čifteliju.

U Foči na Tjentištu 1976. god. učestvuje sa ansamblom "Vrelo Ibra", zatim u Novom Pazaru, Bečićima, Bijelom Polju, Plavu, Gusinju i Cetinju više puta. Učestvovao je na Festivalu u Uroševcu (Ferizaj) i Gnjilanu, gdje Ansambel osvaja prvu nagradu. Svojim nastupima nije zaobišao ni poznate koncertne dvorane kao što su: Sava Centar i Dom sindikata u Beogradu, te Vatroslav Lisinski u Zagrebu. U 1978. god. učesnik je na Sandžačkom posijelu u Vogošći kod Sarajeva, na kome su učestvovali i poznati pjevači sevdalinki. Naravno, sa KUD-om "Vrelo Ibra" učestvovao je na svim Republičkim festivalima Crne Gore.

Samostalno je nastupao na raznim saborima kao što su: Lađevac kod Bijelog Polja 1968. godine, Tursjak kod Rožaja 1975. godine, zatim u Žirču kod Tutina u dva navrata 2009. i 2010. god. Zatim u Rožajama, Novom Pazaru, Bijelom Polju i Priboru više puta. Učestvovao je u Skoplju, Prizrenu i na Cetinju 2009. god. Na tim nastupima pjevao je i Albanske pjesme uz čifteliju.

Za sve ove godine amaterskog rada bio je nagrađivan i pohvaljivan od strane publike što mu je dalo snage da istraje u interpretaciji izvornih prije svega bošnjačkih pjesama.

Kruna Balijinog dugogodišnjeg bavljenja muzikom i pjesmom je snimanje albuma "Izvornih bošnjačkih pjesama iz Rožaja i okoline" gdje pjeva sa bratom Delijom.

Za svoj nesebičan i pregalački rad dobio je brojne nagrade i priznanja. Od svih priznanja najdraže su mu: diploma, medalja, plaketa i zahvalnica koje je dobio u Gaziantepu u Turskoj kao počasni građanin Gaziantepa 2004. god. koje mu je lično uručio gradonačelnik Gaziantepa Merkes Šehit Kamil Ilće.

Stvaralaštvo braće Kurpejovića

Braća Kurpejovići kažu da su odavno shvatili da je duhovno bogatstvo bošnjačkog naroda Sandžaka u ozbiljnoj opasnosti da nestane, prije svega zbog kontinuiranog mačehinskog odnosa prema njemu, kako od strane odgovornih vlasti, tako i od kulturnih i drugih institucija samog bošnjačkog naroda. Ovo malo, kako oni ističu, što je sačuvano, rezultat je posebnog napora malog broja entuzijasta i zaljubljenika, a čijim odlaskom će i to otići. Zaljubljenici u izvornu bošnjačku pjesmu koja se je slušala i izvodila u Rožajama, Plavu i Gusinju, braća Delija i Balija Kurpejović, od svog djetinjstva pokazivali su interes za slušanje, biliženje i pamćenje, kao i izvođenje ove pjesme. Pored teksta same pjesme, pamtili su i melodiju pjesme, način pjevanja u izvornom obliku, koji su od ranog djetinjstva učili od svoje majke Bahte, oca Emina, amidže Sulje, dajdže Rama i dajdžinice Emire Dedejić koji su podjednako dobro pjevali „na glas“ i kazivali narodne pjesme.

Rezultat tog njihovog kontinuiranog interesovanja u vremenu od punih 50 godina, je oko 200 pjesama zapisanih i sačuvanih u svom autentičnom obliku.

Kurpejovići ističu da su u dugom

vremenском periodu svojim nastupima kako na domaćoj sceni, tako i na međunarodnim festivalima dokazali svoje kvalitete i kompetencije, i posebne afinitete prema izvornoj narodnoj pjesmi sa ovih prostora. Dodaju da su za građu i izvođenje pjesama u njihovoј režiji, pokazale interesovanje brojne institucije iz inostranstva, koje se bave proučavanjem ove vrste stvaralaštva, ali da još nije bilo pravog odgovora od strane institucija iz zemlje. Navode primjer, kako sami kažu, jednog od doajena sakupljača i interpretatora sevdalinki Hamdije Šahinpašića, za čije stvaralaštvo je više interesovanja pokazala Akademija nauka nekadašnjeg SSSR-a u čijem je izdanju u Moskvi 1967. godine izašla na ruskom i srpskom jeziku zbirka od 300 sevdalinki, sa notnim zapisom, pod naslovom „Jugoslovenske narodne pjesme iz Sandžaka“, a da takva slična edicija nije izašla na ovim prostorima.

Smatraju neskromnim upoređivanje sa Šahinpašićem, ali navode sa žaljenjem da „mnogim našim stvaraocima u raznim oblastima posebno u kulturi, književnosti, umjetnosti i drugim oblastima, malo se pažnje posvjećuje i treba te vrijednosti da vide drugi, a ne mi i naše institucije koje se bave time. Da nije takav odnos bio prema stvaraocima sa ovih prostora ne bi se desilo i stvaralaštvo Avda Mededovića da ga stručnjaci iz daleke Amerike otržu od zaborava i daju najviše ocjene njegovoj vrijednosti, a mi ni znali nismo da postoji. Ovo kratko podsjećanje je upozorenje da se ne desi i ovom vrijednom kulturnom blagu, koje smo mi sakupili, da doživi sudbinu prethodno pomenutih, koji je samo još mali dio od mnoštva stvaralaštva“.

Ističu da su pjesme, koje su sakupili i zapisali, autentične, zabilježene bez modifikacije i prema njihovim tvrdnjama, mnogi stručnjaci su rekli da se radi o jedinstvenom narodnom blagu na širem prostoru, a kojem prijeti zaborav i nestanak.

Braća Kurpejovići su se kako ističu, obratili Fondu za manjine Crne Gore i tražili finansijska sredstva za izdavanje i štampanje barem tekstualnog dijela ovog blaga, a da tek u buduće treba ići na tonske i notne zapise. Cilj projekta je da se gore rečeno ne desi, tj. da se dio u mnoštvu narodnog stvaralaštva, koje i dalje živi u tradiciji bošnjačkog naroda Rožaja spasi. Kažu da, pjesme koje se pjevaju „na glas“ bez instrumentalne pratnje, svojim umjetničkim izrazom i ljepotom nadmašuju najbolja ostvarenja u ovoj vrsti narodnog stvaralaštva, što čini vrijednost ovog projekta i opravdava napor da se otme od zaborava. O njihovom projektu upoznali su razne stručnjake, tako kažu da su im stručnjaci za etno muzikologiju iz Sarajeva potvrdili potrebu i vrijednost sakupljnog blaga, te da obavezno treba sačuvati njihove sakupljene pjesme pod nazivom „Hailom i ispod Haile“, koje su jedinstvene i nigdje se više ne pjevaju.

Braća Kurpejovići kažu da se pjesme koje su oni sakupili izvode uz muzičku pratnju ili bez muzičke pratnje tzv. pjevanje „na glas“ ili „iz glasa“. Inače ove što se pjevaju uz muziku koriste sljedeće muzičke instrumente: frula, zurla, kaval, tambura, saz, čiftelija, def ili topan (goč) (Vidi date slike).

Pjesme „iz glasa“ se izvode: na „jednoglasje“, „istoglasje“ i „dvoglasje“.

Napominju da je riječ o gotovo zaboravljenom kulturnom nasleđu narodnog stvaralaštva Bošnjaka, u kojem je i lirska narodna pjesma kao dio tog stvaralaštva, folklor i muzički instrumenti i dr. Pa bi bila neprocjenjiva šteta da se ne sačuva ovo blago. Naročito im je želja, kažu, da ovim projektom, daju svoj doprinos da se makar mali dio bošnjačkog narodnog bogatstva, sačuva od zaborava.

Na kraju su istakli da im je Fond za manjine Crne Gore finansijski pomogao da izdaju jedan CD na kome su snimili 11 bošnjačkih pjesama koje pjevaju na autentičan, rožajski način.

Slika br. 4. Kaval.

Slika br. 5. Šargija.

Slika br. 6. Zurla.

Umjesto zaključka

Smatramo vrijednim pažnje da u nastavku ovoga teksta, umjesto zaključka, navedemo tekstualni zapis 11 pjesama, snimljenih na posmenutom CD-u, u izvođenju braće Kurpejović, koji je izašao 2010.godine. Takođe je vrijedno napomenuti da su još 1998.godine u Rožajskom zborniku, objavljeni i tekstualni i notni zapisi dvije pjesme u izvođenju i kazivanju Balije Kurpejovića, i to pjesma *Sjaj mjesec* i pjesma *Izleće soko*.¹⁵

Na izdatom CD-u nalaze se sljedeće pjesme (Napominjemo da su pjesme pisane na sandžačkoj varijanti bosanskog jezika, koja se između ostalog odlikuje mješavinom ekavskog i ijekavskog dijalekta):

OJ DEVOJKO BIJELA I RUMENA

*Oj devojko bijela i rumena,
Ti si mene od Boga suđena,
Nijesam vena da mi duša vene,
Ni jabuka da mi srce truhne,
No devojka koja voli momka*

MAJKA FATU KROZ TRI GORE ZVALA

*Majka Fatu kroz tri gore zvala,
Fata joj se kroz sedam odziva,
Jesi'l Fato bijelila platno?
Nijesam majko ni do vode došla,
Dragi mi je vodu zamutio!
Kun' ga majko i ja ču ga kleti:
Dabogda se, dragi, objesio,
O zlu granu, o mom djerdanu,
O зло drvo, a o moje grlo!*

SJAJ MJESEČE DO ZORE

*Sjaj mjesec do zore,
ne zalazi rano je,
ne zalazi rano je,
Ne zadaj mi jadove,
ne zadaj mi jadove,
jadi su mi kod kuće,
Sinoć sam se ženio,
i devojku ljubio,
zamrknula devojka,
osvanula nevesta.
Pred deverom stanula,
rosne suze prolila,
Lele mene do groba,
nikog nemam od roda.*

ČUJ ČOBANE

*Čuj čobane, more, čuj čobane,
ne slušaj dušmane, more,
ne slušaj dušmane.
No ti sjavi, more, no ti sjavi,
ovce sa planine, ovce sa planine.
Da ti pasu, more, da ti pasu,
trave deteline, trave deteline.
A jagnice, more, a jagnice,
cveće kaćunice, cveće kaćunice.*

SANAK SNILA MUJAGINA LJUBA

*Sanak snila, sanak snila,
Mujagina ljuba, sanak snila hej
đe se beše, đe se beše
nebo otvorilo
đe se beše hej.
Sve zvezdice, sve zvezdice,
krajem pobegoše, krajem pobegoše,
sve zvezdice, hej.
Samo osta, samo osta,
zvezdica Danica, zvezdica Danica,
samo osta hej.
Mesec kara, mesec kara zvezdicu Danicu,
zvezdicu Danicu, mesec kara, hej.
Stan zvezdice, stan zvezdice, ljuta kukavice,
ljuta kukavice, stan zvezdice, hej.
Žvezda sija, žvezda sija, brda i doljine,
brda i doljine, žvezda sija, hej.
A potolje, a potolje, Plav i Gusinje,
Plav i Gusinje, a potolje, hej.*

PLANINO MORI PLANINO

*Planino, mori, planino
moja starino.
Mlogo sam mori, mlogo sam
po te šetao
I ovce, mori, i ovce, po te čuvao,
Hajlice, mori, Hajlice
visoka planino,
čuvaj mi, mori, čuvaj mi
moje jagnice.*

HALIT AGA SKADRANINE

*Halit aga Skadranine,
srez mi čurak zima mi je.
Srez mi čurak zima mi je,
i jeleče za proljeće.
I jeleče za proljeće,
tur dimije džanfezlije.
Tur dimije džanfezlije,
pačaluke, dženfiklje.
Pačaluke dženfiklje,
I dimije tumajljiye.*

OJ, VEREME OJ, TUGO GOLEMA

*Oj, vereme oj, tugo golema,
Blago srcu na kojem te nema.
Srce moje, veremu se brani,
Nekad pjeva, a nekad uzdahni.
Nije verem, u šumi na grani.
No na srcu, na lijevoj strani.
Ja ne pjevam, što pjevati znadem.
No veremu na srcu ne dadem.*

ŠER DEVOJKO SANJAŠ LI ME ČESTO

*Šer devojko sanjaš li me često.
Kad me sanjaš, kazuješ li majci?
Kad me kažeš, šta ti majka veli,
Majka veli, poljubi ga kćeri.
Ljubi momka, dokle si devojka.
Kad ostaraš, nikome ne valjaš.*

POLETE SOKO SA GORE

*Polete soko sa gore,
otrese krila od rose.
Pita ga dobra devojka:
Oj, Boga ti, sivi sokole,
Vide li moje svatove?
Boga mi, dobra devojko,
eto ih ozdo uz polje,
ponosni bajrak razvili,
vrani se konji igraju,
gvoždjavli ploče bacahu,
tufajli uzde kidahu,
srmajli sedla lomahu,
momci se džidom džidahu,
svatovske pjesme pjevahu.*

OJ DJOGATE GRIVO POZLAĆENA

*Šer devojka s' djogom govorila,
je li ti se gazda oženio?
Nije mi se gazda oženio.
Nije, nije mi se gazda oženio.
ali hoće s' tobom ako Bog da.
Ali, ali hoće s' tobom ako Bog da.
Kad bih znala da je to istina,
kad bih, kad bih znala da je to istina,
grivu bih ti zlatom pozlatila,
grivu, grivu bih ti zlatom pozlatila.*

Redžep Škrijelj

NOVOPAZARSKA KAZA NA POČETKU XX STOLJEĆA

Osnovni podaci o kasabi Novi Pazar

Apstrakt

Abstract: Salname (tur. godišnjaci) su veoma značajni historijski izvori koji sadrže izuzetno značajne i bogate informacije o novopazarskom i drugim sandžacima u Kosovskom vilajetu. U ovoj studiji-prijevodu sa osmanlijskog jezika, donosimo izvod iz Godišnjaka Kosovskog vilajeta za 1318. ili 1902/3. godinu. Studija sadrži neobjavljenu i relevantnu informativnu građu koja upotpunjuje neke nepoznanice o Novom Pazaru i njegovoj okolini. Novopazarska kaza je do pomenute godine bila sjedište Novopazarskog sandžaka, ali je, nakon reorganizacije vilajetske i administrativne uprave, iste godine za sjedište Novopazarskog sandžaka privremeno bila određena Sjenica. Ovaj dokumenat sadrži značajne podatke o svim ostalim kazama u sandžaku. Pomenuta studija pruža pouzdano predstavu o Novom Pazaru na izmaku XIX i početku XX vijeka sa podrobnim pregledom geografskih, statističkih, administrativnih i ostalih podataka o njegovoj infrastrukturi. U tekstu se pominje postojanje velikih rudnih resursa obojenih metala u selima na padinama Rogozne u kojima nije sprovedeno detaljnije ispitivanje terena.

Ključne riječi: Salnama 1318, Novi Pazar, Novopazarski sandžak, Kosovski vilajet, sudstvo, obrazovanje, mahale, rudnici, naselja

Kasaba Novi Pazar se nalazi na $43,5^{\circ}$ sjeverne geografske širine i 42° istočne geografske dužine. To je veliki grad koji se na istoku graniči sa Hotkovom koje se djelimično nalazi na sjevernim padinama Rogozne, na sjeverozapadu sa Hadžetom, na jugu sa Đurđevom, na jugozapadu sa brežuljcima Parićkog Brda, kao i sa ostalim manjim brežuljcima. U njegovoј blizini je granica sa mnogo utvrđenja i spomenika iz prošlosti.

Iako nam vrijeme nastanka kasabe nije poznato, prema utvrđenom datumu na crkvi Sv. Petra, za koju, kako se može vidjeti na osnovu datuma na njenoj kapiji, uviđamo da je bila sagrađena 24. godine nove ere, i na osnovu pretpostavljenih datuma o drugoj, veoma staroj i razrušenoj crkvi pod imenom Đurđevi Stupovi, koja je postavljena na jednu uzvišenu tačku i dominira nad utvrđenjem, doznaće se da je kasaba Novi Pazar postojala prije dvije hiljade godina.

Ostala saznanja o kasabi:

Ova kasaba je zbog proslavljenosti i značaja mesta i svog položaja, nakon sultanovog osvajanja često puta bila cilj napada. Nešto prije 1785/76.godine, u vrijeme kada je bila veoma velika, uslijed napada vođa, najprije Milana Šume¹, a zatim i Paliđaka, kasaba je snažno zapaljena. O tome svjedoči džamija čija je zgrada ugljenisana, a čije minare danas postoji u sjevernom dijelu kasabe. Čim se, nakon toga, kasaba djelimično obnovila i izgradila, 1809.godine srpski knez Kara Đorđe sa 70.000 vojske, napredujući

1. Autor priloga koristi ime Milan Šuma umjesto Mlatišuma. Izvor ovog podatka koji donosi u tekstu nije poznat.

ka Sjenici i Novom Pazaru, osvojio je mesta uz rijeku Rašku, koja teče sredinom grada i pored tvrđave. Iako su sa svih strana kasabe, osim unutar tvrđave, zapali u jednu snažnu opsadu i bili ponovo podložni paljenju, čuvena hrabrost i smjelost stanovništva, je sve te opsade odbila, ostavljajući ih bez uspjeha.

Baš, zbog toga, što je nekoliko puta bila paljena i obnavljana, kasaba je dobila ime Novi Pazar.

I pored toga što se Husein Kapetan, koji se tokom 1841. godine² usudio da u Bosni pokrene jednu drsku pobunu protiv poštovane i zakonske vlasti, stavi stanovnike Novog Pazara u težak položaj i prinudio ih na saradnju, oni su se obratili visokopoštovanom velikom veziru, već preminulom Rešid-paši, koji je u to vrijeme nadirao sa Kosova, iskazujući staru lojalnost prema vječnoj državi. U vrijeme kada je veliki komandant Omer-paša³ bio poslat da sredi situaciju u Bosni, prvo stanovništvo koje je najiskrenije pristupilo ispunjavanju pravednih naređenja, bilo je stanovništvo ove kasabe. Isto to stanovništvo se suprostavljalo i zajedno sa vojskom Carstva uzimalo učešća u odbrani protiv Srba koji su u tri - četiri navrata snažno napadali Novi Pazar u vrijeme prošlog rata sa Srbijom i postali pomagači zaštite domovine.

Stanovništvo

Kasaba Novi Pazar ima 1.749 kuća i zajedno sa 3.535 kuća od 334 sela koja formiraju kazu, uku-

pan broj kuća je bio 5.284. Ukupan broj muslimana je 19.774, od kojih je 10.386 muškaraca i 9.358 žena; broj hrišćana je: 7.756 muških i 7.423 ženskih, ili skupa 19.179 lica,

a ima i 156 Jevreja, od kojih je: 73 muškarca i 83 žene. Tako u kazi ima ukupno 35.079 muslimana i nemuslimana, od kojih je 18.215 muškaraca i 16.684 žena.

Naslovna strana Salname Kosovskog vilajeta (za 1318 - 1901/2)

2. Ovdje je godina pobune Huseina Gradaščevića netačna. Njegov krvavi bratoubilački pohod ka Novopazarskom sandžaku je nastupio 1831. godine u vrijeme kada Osmanlijska Imperija preživljava trenutke teških ratnih sukoba sa Rusijom i ostalim hrišćanskim svijetom (Grci, Srbi, Rumuni). Za gušenje njegove pobune u Sandžaku i na Kosovu bilo je angažovano lokalno muslimansko stanovništvo, koje je bilo prinuđeno da se žestoko suprotstavine potrebnoj avanturi, takozvanog, "Zmaja od Bosne". Protivljenje ovom pohodu su isazali brojni velikodostojnici naših krajeva, prvenstveno, stolački kapetan Ali-paša Rizvanbegović, Smail-aga Cengić, sandžačke age i begovi Šabanagići, Redžepagići, Ganići, Čorovići, Čavići, Ferhatagići, kao i mnogi prvaci Bosanskog ejaleta.

Pohod Gradascevicakoji je nastupio u vrijeme istovetne skadarske pobune, pod vodstvom skadarskog - Škodra paše Bušatlije, nanijeli su ogromne štete cjelokupnom muslimanskom stanovništvu. To će doprinijeti dezorganizaciji osmanlijske odbrane u našim krajevima koja će u narednim godinama usloviti depopulaciju i rastakanje bošnjačkog etnogenetskog potencijala i postepeno gubljenje značajnijih gradova i strateških centara, počev od Užica, preko Grahovca, Nikšića, Kolašina i drugih.

3. Omer-paša Latas (1806-1871) koji je 1850. godine poslat u Bosnu gde je ugušio ustank Husein kapetana Gradaščevića.

Zemljoradnja

Ovdje je u svim oblastima zemljoradnja glavna djelatnost i bilo je znatan uspon. Jedan dio muslimanskih žitelja opstaje vlasništвom zemljišnih parcela i čiflika, dok se ostali bave zanatstvom, trgovinom ili su radnici. Osim onih koji imaju posjede (petina stanovništva), od ukupno 7.199 lica, 6.825 se bave napoličarstvom, a 374 su nadničari. Kaza ima 155.953 dunuma (duluma) njiva, 67.963 dunuma livada i 38.236 dunuma neobrađene zemlje. Tu uspijevaju sljedeće kulture: pšenica, ječam, raž i ovas. Susam, pamuk, mak i njima slične kulture se ovdje ne uzgajaju. S obzirom da proizvedeni iznos pšenice i kukuruza (mumuruza) nije dovoljan, ostatak se uvozi iz Peći. Hrišćani - radnici u ovoj kazi, su također veoma radni. Halati i oruđa koja se koriste ovdje i na drugim mjestima su veoma zastareli, što govori da se mašine još uvijek ne donose na korišćenje.

Trgovina i zanati

Odjeća i ostala trgovачka roba se dogoni iz Stambola, Soluna i Skoplja. I pored postojanja prihoda od viška stočne hrane koja se proizvodi i prodaje, oni su ograničeni. Naime, u ovoj kazi u prvi plan dolazi zarada stanovaštva koje uzgaja ovce i koze. Iako se u kazi gaje vinograd, ima izobilje šljive od koje se pravi rakija pod imenom šljiva. Što se tiče izvoznih artikala, u većim količinama se mogu pomenući jedino raž i ovas. Osim navedenog, sve ostalo što je nepodobno za svakodnevne potrebe, se uvozi. Izuzetak su jedino neke tkanine koje se mogu napraviti. Što se tiče zanatstva, uprkos nepostojanja dovoljnog plasmana: kožarstvo, gvožđarstvo, saračluk, ukrasno bakarđarstvo, nožarstvo, obućarstvo, terziluk, proizvodnja jemenija, abadžiluk, građevinarstvo, ipak obezbjeđuju opstanak majstora.

Šume i rudnici

Iz šuma se ništa ne izvozi, a u kazi ne postoje državni ili privatni pašnjaci. Prošle su godine uvaženi Mitovčanin Ali-paša⁴ i gospodin Haim Metalon, na istočnoj strani (Bare, Crveni, Ganštani) sela, otkrili jedan zatrpani rudnik antimona i olova.

Značajne građevine

U Novom Pazaru postoji unutrašnje kale (bedem, tvrđava) izgrađeno 1691/92 godine, jedna lijepa carska kamena kasarna, izgrađena u doba vladavine sultana Abdulaziz -hana, (koji zaslužuje džennet). Namijenjena je za jednu artiljerijsku bateriju i za tri pešadijska bataljona, dvije carske kule za municiju, kao i džamije Muslihudin-efendije⁵, glavnog mujezina njegovog veličanstva sultana Mehmed -hana Osvajača, Ejup - pašina, iz istog doba, glavnog vratara Gazi Sinana i Isa - bega. Sve su one aktivne.

Od formiranja vilajeta⁶, u kasti je sagrađeno: 65 mostova (devet velikih od kamena, 56 drvenih), četiri dućana i šest hanova sa magazama, koji donose opštini prihod od 4.500 groša; 10.000 metara kaldrme, 10 riječnih ustava (brana), jedan čifte hamam⁷, osam škola, 20 kilometara puteva, jedna kamena i predivna školska zgrada na čijem je gornjem spratu smeštena ruždija⁸, a na donjem spratu osnovna škola čiji smeštajni kapacitet iznosi 500 učenika.

S obzirom da se, u ovim školama, nastoji voditi briga da se nastava izvodi prema novim metodama sa velikim ponosom se

4. Misli se na čuvenog industrijalca i rentijera Ali-bega Dragu koji je porijekolom iz istomenog sela u današnjoj opštini Tutin.

5. Ovaj podatak da je Muslihudin ef.bio mujezin sultana Mehmeda Fatiha II je diskutabilan. U našoj istoriografiji.Gradnja džamije Altun Alem – Zlatni Alem (Vrh) čiji je graditelj bio pomenuti Muslihudin ef.Abdulgani, poznat i kao Al Madeni, se pominje sredinom prve polovine XVI vijeka, što potvrđuje i njena vakufnama.

6. Kosovski vilajet je odlukom osmanlijske administrativne uprave uspostavljen 1.II 1877.godine.

7. Dvojni hamam, namijenjen za žene i muškarce.Gradnja ovakvih hamama u imperiji je bila rijetkost. Pominju se čifte hamami u Skoplju, Prizrenu i Novom Pazaru.

8. Današnja zgrada Zavičajnog muzeja „Ras“ koja je izgrađena sredinom XIX vijeka, kao jedna u nizu srednjih škola u Osmanlijskom carstvu.

može primetiti da, zahvaljujući direktivama iz resornih službi za obrazovanje, ona iz dana u dan sve više napreduje.

Osim toga u kazi postoji 15 vojnih karaula čija su imena: Borje,

Lokalna uprava grada je uz pomoć Habib-age Ćilerdžića, sred kasabe, pokraj rijeke Raške napravila jednu malu fabriku na vodenim pogon⁹, dok je na zgradu opštinske službe dodat još jedan sprat.

Odvraćenica, B(P)resje, Đuliće, Fokane, Raška, Nikoljača, Tusince, Baloge, Ostraće, Ravna Njiva, Semenište, Zemanice, Batanoviće, Zrloniće; dok na suprotnoj strani postoje srpske karaule sa imenima: Odvraćenica, B(P)resje, Đuliće, Miliatkoviće, Draganiće, Raška, Kazloviće, Rudnica, Jerinje, Gonište, Obadi, Zemanište.

Osim pomenutih karaula postoji i jednan veliki hambar za desetak, čija je zapremina 40.000 oka hrane, dok duž granice, na rijeci Ibar postoji jedna velika skela koja je namijenjena za transport vojske i raznog tereta stanovništva. U polju Hadžet postoji jedna mahala sa 40-tak kuća namijenjena muhadjirima iz Nikšića, a usred kasabe, uz obalu, ove godine je izgrađeno 15 kuća za muhadžire.

Stanovništvo se postepeno privikava na vakcinu na koju nikad nije bilo dovoljno naviknuto.

Sveti objekti i ostalo:

U kasabi Novi Pazar, zajedno sa mesdžidima ima 19 svetih džamija, jedna tekija, jedan vladin konak, jedna tvrđava, jedna carska kasarna, dva magacina za municiju, jedan hambar za desetak, jedna telegrafska stanica, 483 dućana, jedna mala fabrika, 28 pekara, 11 vodenica, dvije crkve pod imenom Đurđeve Stupove¹⁰, 28 kafečajnica, 37 mehana, 22 mahale, 11 muslimanskih škola, jedna hrišćanska i jedna jevrejska škola, dok u kazi postoje još dvije svete džamije, osam crkava i 31 vodenica.

U ruždiji ima 56 učenika, u osnovnoj školi 125 učenika, dok u devet škola za djecu ima 237 ženskih i 341 muški učenik. U hrišćanskoj školi nastavu posjećuje 100 učenika, a u jevrejskoj 15 učenika.

Vode

Kroz kasabu teku dvije rijeke. Jedna od njih je rijeka Raška, izvire iz jedne kamene pećine u okolini sela Doljani koje se nalazi na dva i po sata hoda zapadno od kasabe, a pola sata kasnije se spaja sa rijekom Hodžovo i protiče posred Novog Pazara. Iako je voda Raške ukusna i prijatna, njen sastav sa medicinskog gledišta je dobar, jedna neukusna voda dolazi iz sela Šare¹¹ i narušava pitkost rijeke. Kada prođe kasabu rijeka Raška se uliva u rijeku Ibar. Zemljište oko nje se navodnjava njenom vodom i ona pokreće mnogo vodenica, dok je posredstvom tri kanala i mnogih jazova koji se odvajaju od nje, na svim stranama u oblasti ima česama. Druga rijeka koja izvire u selu Rajetiće¹², na šest sati hoda je udaljena severozapadno od Novog Pazara i dok dođe do kasabe sjedinjuje se sa mnogim potocima. Proticanjem pored kasabe, posredstvom rijeke Raške uliva se u Ibar. Njena je voda zdravija za piće od one iz Raške, jer je njen tok manji i u ljetnje vrijeme se troši za navodnjavanje njiva i tako dok stigne do kasabe isčeza. U zimskim danima njen nivo dostiže do polovine od onog nivoa rijeke Raške, a kada započine topljenje snijega ili kada padaju obilne kiše, postaje snažno vodoplavna nanoсеći štetu okolini.

Pored ovih voda, u većini kuća postoje lijepi bunari, dok u mjestima u podnožju brda ima prijatnih izvora. Zbog toga većina mahala u kasabi obiluju s vodom. Od njih su samo tri koje su iznad tvrđave i mahale Potok, koja se nalazi pored kasarne, bezvodne. Kako je moguće da se za mahalu

9. Prema našim saznanjima riječ je o mlinu za proizvodnju brašna. Nekoliko godina kasnije neko od radnika je iz neobjasnivih razloga podmetnuo požar i mlin je u potpunosti izgoreo.

10. Autor pomenutog teksta smatra da se naziv Đurđevi Stupovi odnosi na dvije crkve.

11. Rijeka Ljudska

12. Anonimnom autoru priloga nije u potpunosti jasna hidrografska mreža novopazarske oblasti. Naime, autor govori o rijeci Jošanici koja nastaje na sastavcima Rajetiće i Niške rijeke u selu Grebenova i u Novom Pazaru se uliva u rijeku Rašku. Svojim glavnim tokom ona je ipak bila na perifernom dijelu kasabe, što danas nije slučaj.

iznad kalea (tvrdave) iz rijeke Raške odvoji jedan kanal, također je lako donijeti vodu jednog toka pod nazivom Preobraženje, čiji se izvor nalazi na dva i po sata du-

kar kaže: zbog toga što u sastavu vode nekih bunara i česama u kasabi nema joda u dovoljnim količinama, kod lokalnog stanovništva, i kod onih koji dolaze spolja, javlja

bine u zemlji koji se ranije koristio, ali je kasnije bio napušten. Izborom jednog od ova dva načina, očekuje se da žitelji Novog Pazara, pokazujući, u vezi ovog pitanja, odanost k domovini, otstrane ovu potrebu njihove kasabe.

Na osnovu izvještaja koji je u vezi odabira pomenutih voda dao Rauf - beg, inspektor zdravlja iz Trabzona, dok je boravio u zdravstvenom departmanu opštine Novi Pazar, ove rijeke i bistre vode su bile vode koje zaslužuju poхvalu jer nisu pričinjavale nikakve probleme u vezi sa varenjem hrane i nisu uticale na apetit. Osim što nisu stvarale problema sa varenjem, nisu škodile želucu i nisu izazivale prepunost. Takva je bila voda sa česme u blizini svete džamije u Bukrešu.

I voda Raške, od svoga izvora, je vrlo lahka i ne ostavlja prostor za zapek, ali se sve narušava sa vodama koje su bile pritoke i koje su se njoj priključivale. Pomenuti lje-

se hipertrofija tijela, u narodu poznatija kao gušavost. Pomenuta bolest kod žitelja kasabe je nasljedna, rezultati liječenja su manji u odnosu na one rezultate koji imaju drugi uzrok koji dolazi spolja. Što se tiče načina liječenja, on je jednostavan i sprovodi se spoljašnjom upotreboru jodne tinkture koja se pravi pretvaranjem joda u spiritus ili pomoću spoljašnje upotrebe jodnog kalijuma. Dokazano je da ova vrste liječenja u potpunosti uništava pomenuto uvećavanje guše.

Rudnici i mineralene vode

Na pola sata udaljenosti, sjeveroistočno od Novog Pazara, nalazi se jedan kameni rudnik čiji su troškovi sečenja vrlo veliki.

Ne četiri sata odstojanja od kasabe i šest sati od željezničke pruge za Mitrovicu, u okolini Gaždani¹³ bio je otkriven rudnik zlata, srebra, bakra, olova i ostalog. Pretpostavlja se da u okolini sela na Rogo-

zni: Plakonica, Čerinac (Čerenča), Rajetiće, Zlatare, Smilov Laz, Junačke, Žarovi, Ibrenik (Brnjak), Drijen (Drenjak), Kajakovo (?) ima rudnika: zlata, srebra, platine, žive, olova, gvožđa, bakra, kalaja, cinka, kobalta, nikla, hroma, arsenika, magnezijuma, antimona, sumpora i njima sličnih ruda, ali do sada nije sprovedeno nikakvo istraživanje.

Mineralne vode

Na pola sata udaljenosti od Novog Pazara ima jedna poznata banja. Ova banja se nalazi u jednoj lijepoj kamenoj zgradici i zadovoljstvom svih potreba štiti javni interes. Prema pomenutom izvještaju temperatura ove vode na izvoru je 35 stepeni, a u bazenu 25. Njen hemijski sastav se najvećim dijelom sastoji od sumpora, čelika, gline i nekih drugih elemenata.

Stanovništvo iz ove okoline, naročito oboleli, mnogo koriste ovu banju pored Novog Pazara. Sa medicinskog aspekta, ova voda pomaže kod reumatizma, ekcema, duševnih i njima sličnih bolesti, ali je neobično ljekovita kod hroničnog reumatizma, kožnih oboljenja, hroničnih oboljenja, bešike i bubrega.

Također, u selu Rajčinoviće, na sahat i po udaljenosti od kasabe, postoje dvije mineralne vode, od kojih je jedna topla, a druga hladna kisela voda, čiji sastav odgovara vodi viši¹⁴ koja je pri varenju hrane korisna za želudac, ali i za kožne bolesti. Njen hemijski sastav se najvećim dijelom sastoji od karbonata, magnezijuma i drugog.

U selu Trnava, na sahat udaljenosti od kasabe, također, postoji jedan izvor vode plave boje, čiji se sastav, najvećim dijelom, sastoji od bakra i selena, koja je korisna pri narušavanju želuca. Preovladavanje bakra, nad drugim elementima, vodi daje plavičastu boju.

13. Vjerovatno selo Grižani na padinama Rogozne

14. Voda viši (sumpor dioksid) se sastoji od magnezijuma, engleske soli (ferosulfat), hlorovodonične kiseline i ostalog.

Vrijeme i bolesti

Iako se kasaba nalazi u jednoj oblasti bogatoj sa vodom i plodnosnoj, stanovništvo zbog vlage i hladnoće ne može često da koristi svežinu vazduha.

Kao što će niže biti opisano, u kazi postoji ravnomernost u vremenskim sezonomama, ali zbog toga što nekad zima dolazi ranije, stanovništvo ne obavlja setvu, odlaže je za rano proljeće, a ponekad rano pada slana i uništava proizvode.

Na osnovu izvještaja, slabokrvnost stanovništva u kasabi i jačina zime mogu da se vide i prema temperaturi koja se spušta od 12 do 15 stepeni.

Što se tiče proljeća, ovo je vrijeme u kome sve biljke počinju da se bude iz zimskog sna i šire se, ujedno, sa ostalim mjestima je prilično promjenljivo, i po nekad hladno, ponekad kišovito, pa se čak dešava da padne i snijeg. Prema tome, temperatura u ovom periodu se kreće između 10 i 12 stepeni. U ovoj sezoni puhanju južni i jugoistočni vjetrovi i izazivaju reumatizam, prehlade i neke lakinje želudnačne tegobe i malaksalost.

Ljeto je u odnosu na druga mjesta umjerno i prilično kratko, obuhvatajući samo mjesec se juli i avgust. Temperatura se kreće između 18 i 20 stepeni. Vetar koji puha najčešće je sa pravca juga, a ponekad i sa zapada. Pri zalasku sunca može se primjetiti da puha istočni vjetar.

Prema geografskom položaju, jesen je povremeno hladna, povremeno topla, a već krajem avgusta počinje da se osjeća uticaj zime. Zbog toga se temperatura kreće od 2 do 20 stepeni. Vjetrovi su: istočni, sjeverni i južni.

Putevi i telegrafske linije

Novopazarski putevi i prelazi su makadamski put koji nakon

odvajanja od puta za Mitrovicu prolazi kroz sredinu kasabe, a telegrafska linija dostiže do Sjenice. Postoje tri karaule koje su izgrađene pored puta i na planini Rogozni, koji obezbjeđuju saobraćaj. Put u trajanju od 4 sata koji vodi od kasabe kapije Raške, i pored toga što nije odgovarao ni za starovreme-

Član: Stefan-aga
Član: Petar - aga

Osnovni sud:

Predsjednik: efendija Naib
Član: Osman Nuri - beg
Član: Toma - aga
Službenik za ovjeru ugovora:

nska tovarna kola, sada je odgovarajući za kretanje topova i u odličnom je stanju. I put koji vodi za Berane doveden je u isto stanje.

Kaza Novi Pazar

Služba kaze:

Kajmekam: efendija Salih, dobitnik srebrne medalje
Naib: efendija Nimetulah
Upravnik prihoda: efendija Idris
Upravni pisar: Mehmed ef. Ali

Upravno vijeće kaze:

Predsjednik: kajmekam efendija
Članovi prema funkciji: naib, muftija Hadži ef. Ešref, muderis iz Jedrena
Upravnik prihoda
Upravni prisar

Izabrani članovi:

Mehmed ef. Emin, poglavatar
Član: Salih-beg

efendija Bekir
Drugi pisar: efendija Fejzulah
Glavni sekretar: efendija Abdülhamid
Šerijatski pisar: Husein ef. Nuri
Fond za siročad: 300.516 groša

Kancelarija za imovinu:

Načelnik: efendija Idris
Načelnikov kolega: efendija Jašar
Pomoćnik načelnika: efendija Latif
Blagajnik fonda: efendija Husein

Odjel za stanovništvo:

Službenik: efendija Ahmed
Pisar: efendija Said

Komisija za javne poslove:

Predsjednik: Osman - beg
Član: Sinan - aga
Član: Salih - aga
Član: Muharem - aga
Pisar: efendija Jusuf
Fond: 48.000 groša

Komisija za obrazovanje

Predsjednik: Mehmed ef. Tahir
 Član: efendija Aćif, muderis iz Jedrenja
 Član: efendija Šaćir
 Pisar: efendija Adem

Opštinski ured:

Član: Jahi - aga
 Član: Hajradin - aga
 Član: Šejh ef. Arif
 Član: efendija Šukri
 Pisar: Adem ef. Nedžati
 Istražitelj: Hadži ef. Jusuf
 Ljekar: efendija Nuzhet
 Apotekar: Hadži ef. Fehim
 Član: Hadži ef. Husein
 Član: Obrad - aga
 Čauš: Salih efendija
 Čauš: efendija Husein
 Fond: 300.636 groša
 Godišnji prihodi: 73.212 groša
 Godišnji troškovi: 76.670 groša

Vakufska komisija

Raniji predsjednik: muftija - efendija (muderis iz Jedrenja)
 Član: Mehmed ef. Emin
 Član: Šejh ef. Arif
 Član: Imam Hafiz ef. Mustafa
 Sadašnji predsjednik: Bajram - beg
 Član: Aćif - beg, muderis iz Jedrenja
 Član: imam Hadži ef. Salih
 Član: efendija Teufik
 Pisar: Adem ef. Vasfi

Različite službe:

Katastarski - tapijski pisar: Selim ef. Siri
 Poreski službenik u Raški: efendija Ismail
 Službenik za pasoše u Raški: efendija Ismail

Zaptijski službenik: juzbaša Murat - beg
 Zaptijski službenik: juzbaša Hamza - aga
 Policijski službenik: efendija Ali

Telegrafska i poštanska opskrba

Uparavnik: Salih ef. Saib
 Mesni službenik: Hasan ef. Fehmi
 Prometni zapisničar: Ali -aga
 Čauš: Mahmud - aga

Uprava za javni dug

Službenik: efendija Halaledin
 Glavni pisar: Ahmed ef. Nedžati
 Drugi pisar: Ibrahim ef. Ševki

Ugledne ličnosti u Novom Pazaru - nosioci činova i odlikovanja

Čin, imes i medžidija
 Načelnik: Murat - beg, izabran
 Muftija: Hadži ef. Ešref (muderis iz Jedrenja)

Unaprijeđeni: Aćif - beg (muderis iz Jedrenja)
 Član suda: Osman Nuri - beg
 Član nabavne službe: efendija Mehmed, kapudži baša
 Ešrafindan: efendija Arif, kapudži baša
 Upravnik pošte i telegrafa: Salih - beg
 Hamzagić Osman - aga

Škola ruždija

Prvi učitelj: efendija Tahir
 Drugi učitelj: Redžep ef. Redžai
 Učitelj za pismotoriku: Adem ef. Vasfi
 Vratar: Hafiz Šemsudin
 Broj učenika: 56

Osnovna škola

Prvi učitelj: efendija Hasan
 Drugi učitelj: hafiz efendija Šaćir
 Treći učitelj: efendija Ramadan
 Vratar: efendija Halid
 Broj učenika: 120

Škola za malu djecu

Naziv škole	Muška	Ženska
Hadži Hurem mahala	70	60
Iskender Čelebi mahala	25	25
Mahala Pijaca za staru robu	60	30
Altun Alem mahala	20	10
Sufi Memi mahala	155	
Kapudži Baši mahala	30	3
Ahmed Vojvoda mahala	95	5
Palanka mahala	50	5
Dibak Ishak mahala	58	12
Varoš mahala (nemuslimani)	35	65
Ukupno:	458	220

15. Sâl-nâme vilâyet-i Kosova, 1318 (1901/1902), 700.

16. Stari naziv sela Oholje

17. Pominjanje sela Ras govori da se nalazilo izvan grada u predelu crkve Sv. Petra i Pavla.

18. Postoje dva Doca: Žirački i Čašički koje autor označava kao Dolac.

The map shows the administrative divisions of the Novi Pazar district in Bosnia and Herzegovina. It includes a legend at the top right with symbols for 'село' (village), 'град' (town), and 'градско насеље' (urban settlement). The map is divided into several large regions, each containing numerous small settlements.

Spisak sela u kazi Novi Pazar	
444	445
اسلازوو - جونتاف - دولاچ - سوتولو - زاكوكه - بوكه - اسيرزنه - بطروت - ماجيك - زادو - مالوفوك - ماروزنه - فواجنه - شاروت - لولاچ - كوكاه - ديلسيكاه - قوسنجهو - شوسوه - فوجه - شلوكه - راس - جوركوه - اشلاته - اسلاتوه - رالابجه - بابجهوه - طرشيه - بايجه - فوروطاه - ابرسونه - رفواج - بولوكاه - اوقوه - بوصوه - ديلفالوه - اوپالاج - باهه - فرقاچه - بويه - بور - هوكه - عوشوه - استلادوه - دوسيوه - بجي - جرلوك - بستولاح - بولك - بالكت - برووه - دوزكاه - بيك - بودو - سوسوهه - ديلوالري - شنتوه - دروج - دوبه - علاجه - بوكه - اوچاه - ايشنه - دوسووه - 1976 - بووه - شجه - باشلوچ - بيلوه - شالقه - رفقه - فقوچه - بچونوك - دزرسنه - دولاچ - بريجه - وقجهنه - سلاح - بوردوشه - تيلوكه - آوه - بريتنوه - الكت - جرلووه - اسلاتله - بچوه - دورنهوه - بوراهه - صلانوهك - بادنه - بخوسنهوه - بوكاه - بخوشون - بور - ليل - دوك - بوردهه - بچوهر - بوسنهه - بوكه - بيليه - برجه - اسمن - كاه - بوجه - بادوجهوه - بدووه - بچوه - بورنيك - بستوجهوه - برجنه - باليه - بورده - بوردهه - بورنه - بوسنه - سالنه - بچوهر - بوجه - بوكه - بورده - بلالجه - بچونوك - استزوهه - استازوهه - بچور - بچوه -	درزرووه - موشيته - بارفووه - ترقوه - زاچوكه - فرسيلين - بوضون - بيلوه - قرولسيبيبرودول - زيربوسيق - قوسنجه - بوضونه - زونه - بوسنوكاه - بوزوكه - نوروكه - درزن - حلنك - بچوكاه - بولطفوكاه - دالسه - ايشلاته - ستكت - بورونه - بولزراكاه - زبهوه - قوسنجه - قامنه - فرولشه - دسلق - فرن - دلا - فرن - زر - بوساللهه - غالن - بريلله - اوبلوه - سونونوكه - دلواهد - زيلهود - ديلاج - ديراجوه - بوريه - خروسانه - بورجه - ديلاج - بورنه - بلاكه - بوقونه - بوننه - بونشونه - طلوكاه - بيلطفوه - فاردا - بوز - بورشنه - بچونوكه - جونوه - شوكاه - بچونوكه - اوچونوه - بوقوه - بچيچ - باده - ترچوكه - مانجه - بليجه - فرنا - كاچوناه - ترسيق - بوجوه - بارلاوه - درالفالج - بچوچوكاه - طريلاه - دلاده - بوننه - بيلاده - درالرومنيجه - بيلاده - غلوحبه - ملاده - بونجه - بيلاده - ارجنه - دوزكاه - دوزورنه - بولوه - بلووه - بولون - وزوناه - بونوه - جالوه - ديلوه - زالونه - بولاده - ادوه - بچوه - جالوه - ديلوه - زالونه - بولاده -

Kazi pripadaju 334 sela.

Imena naseljenih mjesta u kazi Novi Pazar¹⁵:

Dubrava, Mušinci, Jarkovo, Terikovo, Zabrdje, Kostin Potok, Mejdede, Kruščica Rudelj, Donji Nevesik, Kostin Potok (Donji), Olje¹⁶, Loša Vlajna, Rudina, Tvrđen, Kabakovo, Drijen, Mekanić, Mičulić, Vitanović, Zaselje, Liješak, Semenište, Vrujce, O(U)straće, Zikulje, Kavgnanje, Kamiš, Kruševo, Desetak, Gornji Kazin, Donji Kazin, Vuča Lokva, Kaljin, Berberište, Opave, Sozubiće, Zlovadi, Živodere, Gornji Dolac, Dračevo, Vrba, Hrva(t)ska, Borovo, Drenovo, Gavise, Paljane, Potkomine, Bošine, Košutiće, Tusiniće, Plavkovo, Kraviće, Jabučin, Vršak, Giniće, Kondžuliće, Honje, Kukanje, Janoviće, Orahovo, Lokve, Baginik, Jare, Trebiće, Rikovo, Manasija, Biljanice, Građanoviće, Trešnjik, Johovo, Baralavi, Dragunac, Đokoviće, Trnavce, Raška Postijenje, Postijenje, Plazovo, Dražognaci, Pilarete, Gluhci, Tušimlje, Hoča, Jafovo, Bresje, Kaludre, Dvorište, Lužane, Tunovo, Vitoš, Juriće, Bogovce, Todorica, Brezovica,

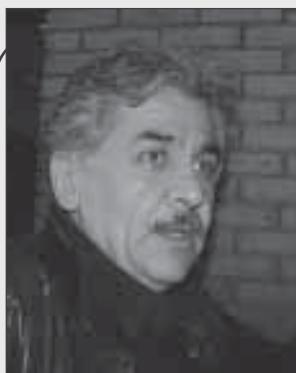
Zajuže, Polazi, Vranovina, Plohiće, Budiće, Lajkoviće, Jadovi, Rajkoviće, Iskovod, Divišnjak, Divljač, Dolac, Susko Selo, Prćenova, Niviće, P(B)oturovina, Mišćice, Deževa, Haluloviće, Mitrova Rijeka, Kovačevo, Šaronje, Ljuljac, Goriće, Dramine, Kuzmićovo, Guberevo, Lohe, Tenkovo, Ras¹⁷, Tobrenovo, Štitare, Svilanovo, Radaljica, Pačevina, Tirošica, Janča, Korutane, Osaonica, Rakovac, Budaniće, Okolje, Prisoje, Dragaljevina, Ogatac, Pavlje, Krekavice, Pope, Vever, Kuline, Gošovo, Stradovo, Dunjeviće, Pogače, Čerlovir, Pustovalah, Polje, Baltiće, Trnava, Rudiće, Popiće, Vidovo, Kasudiće, Vrbolazi, Šestovo, Dunjiće, Glediniće, Pobrđe, Ivanča, Rajčinoviće, Dohoviće, Kalaiće, Požega, Jasenovik, Petrova, Šafci, Lukocrijevo, Patevo, Barakovo, Popovik, Doljani, Gračane, Vučiniće, Selac, Tvrdošje, Živaljiće, Jelinje, Crnofča, Dobri Dub, Sičovo, Morage, Miljenoviće, Namga, Gluhavica, Noćaje, Glogovik, Potreb, Delimeđe, Gurdijelje, Čukote, Guceviće, Koniče, Plenibabe, Žirče, Smoluća, Kovače, Raduhovce, Nadumce, Pokrvenik, Piskupovce, Paljevo, Crniš, Jeliće, Orlje, Mrkonje, Oraše, Veseniće, Čmanjke, Izrok, Žuče, Kožlje, Peroše,

Jablanica, Jezgrovici, Strumce, Starčeviće, Cvrnje, Dolac, Vučkoviće, Malkače, Kominje, Golo Brdo, Kneževiće, Murovce, Brezovice, Krušev, Gorandža, Vrbasiće, Dolac¹⁸, Roginje, Lukare, Mekinje, Jošanica, Bajevica, Grnčare, Mur, Jošanica, Zaguljača, Ljutaje, Okošani, Šutenovac, Krassenovo, Varade, Paralovo, Barakofce, Lajačiće, Tošiće, Tabalije, Vitakoviće, Vranovina, Banje, Krčmare, Dragočeve, Grubetiće, Derilovo, Uši, Belanska, Slivnje, Vojkoviće, Patke, Visaliće, Trnje, Hamziće, Leče, Šalinnoviće, Žunjeviće, Izazariće, Blažiće, Gošovo, Oholje, Nikoliće, Babreš, Čivutine, Oson(j)e, Hotkovo, Izbice, Brešovo, Paspatok, Ružiniće, Crnac, Gaždani, Bošaniće, Bojovce, Grkaje, Plakaonice, Duboka, Crveni, Zminac, Ljužane, Negotinac, Beloljani, Badalje, Donja Trnova, Gornja Trnava, Vukov Laz, Drenak, Ujniče, Koznik, Cerovik, Čalma, Porikovac, Teneviriće, Brđani, Jare, Gadidani, Mekerica Potok, Bajudovce, Borlate, Varage, Mlečike, Vitakovo, Zagrađe, Vukosavljiće, Burjeviće, Lukovdol, Račoviće, Ponjave, Baroce, Šijevo, Žaroviri, Izvori, Zlatare, Kašalj, Smoloklas, Niš, Javor, Gradinovo, Zlatimak i Rajke.

Mustafa Smajlović

ČOVJEK SA RIBLJIM OČIMA

Priredio: Redžep Nurović

Mustafa Smajlović

Roden je 16. jula 1953. godine u Lascima kod Višegrada.

U rodnom gradu je završio osnovno i srednje obrazovanje. Studirao je na Fakultetu političkih nauka u Sarajevu, odsjek sociologija.

Svoje prve prozne, poetske i novinarske radove počeo je objavljivati u višegradskim školskim danima. Dugogodišnji je saradnik više BH listova i časopisa. Bio je urednik dnevnih listova Večernje novine, Jutranje novine, BH Dnevnik, Avazovog magazina... Autor je zapaženih reportaža i putopisa iz Azije, Afrike, Evrope... Dobitnik je vrijednih nagrada za poeziju, prozu i novinarstvo. Zapažene nagrade na književnim natječajima listova Oslobođenje, Večernje novine, Zadrugar, Ljiljan, Sumeđa..., Udruženja novinara BiH, te na književno - kulturnoj manifestaciji Susreti Zija Dizdarević (1999. i 2004. godine).

Smajlović je recenzent, urednik, autor i koautor stotinjak publikacija iz oblasti javnog i kulturnog života. Zastupljen je u antologijama i panoramama proze i poezije, te u školskim čitankama.

Objavljene knjige pripovijedaka: *Sehara* (1996), *Žena sa slikarevog platna* (2000), *Cuprija pod vodom* (2001), *Čovjek iz sna* (2005), *Potop* (2007).

Pisac živi i stvara u Sarajevu kao slobodni umjetnik. Član je Udruženja pisaca BiH.

Poplave nisu rijetkost u Dubodolu. Potok Orljaš, čija se bistra i hladna voda otiska s Vran planine i strmoglavo pada u dolinu, nije jednom potopio sve što raste na Dubodolskim adama.

Čud Orljaša je nepredvidiva.

U beskišna ljeta zna presušiti. Nestane ga. Na skap ga popiju suha zemlja i žedna stoka. Zagrimi li, sjevne li, nema sna pored ovog đavoljeg potoka. Prve kiše brzo zamute vodu...

Podivlja li vrijeme u planini, podivlja i Orljaš.

Prva na udaru poplava je ada Adema Durana. Zavukla se pod johov gaj, ali kako je sa istočne strane izložena suncu i dnevnom svjetlu, na plodnom komadiću zemlje može se ubrati i bostan. Lubenice i dinje drugdje zametnu plod, ali ne dozriju.

Tu, iza kamenog zida, koji se svake godine dograđuje ili iznova zida, potok naglo skreće udesno, da bi na dvadesetom koraku naprijed ponovo, u još oštrijem zavodu, savio uljevo. Od atle, dalje, potok izgleda poput zategnutog gajtana. Sa lijeve i desne strane obale, stijesnice ga ade podijeljene međama. Između su vrtovi. Poredali se jedan do drugoga poput serdžada.

Ako Orljaš poplavi Ademov komadić kopna, onda je nizvodno potop. Otkako Dubovljani pamte, uvijek se na toj prvoj busiji branila plodna dolina.

Tog dana, kad je zagrmilo iz vedrog neba, u Ademu je javio čudan nemir. Sjedio je na verandi. Iz čistog mira je vjetar zaigrao šejtansko kolo. Kovitlajući prašinu i lišće, vrtlog se najduže zadržao na cjeplištu drva, a onda se naglo podigao u nebo. I Ademova supruga Rabija je vidjela ono što nije voljela vidjeti.

- Viđe li ti, ono, Rabija?
- Viđoh!
- Ne valja!
- Đe će valjati?
- Kud baš u mojoj avlji?
- Ademe, otpuhni šejtana od sebe.
- Puho', ne puho', biće što će biti... Daj čizme!
- Niđe ti nećeš Ademe!

- Daj čizme kad' ti kažem!
- Jebla te Ada!

Ni Rabijina psovka ga nije mogla zaustaviti. Sa motikom i lopatom na desnom ramenu je kao ovilen sletio niz Vrtače i usmjerio naviše. Uz potok.

Vidješe ga i Dubovljani. Sačkali su da zamakne za Johov gaj.

- Hajmo za njim! - učini Hasan Fejzić.

- Jok, što bi?" - podiže obrvu Husein Demir.- Nije zagrmilo odozgo, od Borija - reče.

- K'o biva, kad odozgo zagrmi, mi bi morali letiti odozdo - čulo se iz usta Rame Bešlije.

- Baš tako?
- Baš tako.
- E, tako!

U svim drugim neprilika, Haništani bi pohitili za Ademom. Braneci njegovo, branili su svoje.

Pustiše ga samog.

- Ha gluh, ha čorav, isto ti je!

- Nije svačije da čuje grmljavinu.
- Ni da vidi svašta.
- Ni to!
- I to da čujem.
- Čuo ne čuo, tako ti je!
- Hmm....
- E, tako!
Bi što bi!

Dubovljani ne trepnuše, a dan se pretvoriti u mrklu noć. Zatutnjaše gromovi. Munje prokinuše nebo. Olujni vjetar poče čupati korijenje. Niz Vran planinu zapuzaše vodene guje. Zakotrlja se kamenje. Umjesto potoka huknu mutna rječka. Bujice jurnuše u tijesnac...

Da su ljudske oči mogle vidjeti, kao što nisu, vidjele bi Adema kako go, kao od majke rođen, očajnički brani ono što se nije moglo braniti. Prvo je dograđivao zid od strane potoka, a kako je voda naglo prodirala unutra, prebacio se u

adu. Sa nogom na svojoj zemlji, koja je nekim čudom vraćala snagu i nadu, pokušavao je spasiti što se nije dalo spasiti. Svaki novi kamen, kog je donosio i stavljao na zid, bujica je odnosila kao golublje pero. Raskrvavljenim rukama je gurao busenje u pukotine. Dok je začepljao jednu rupu, voda je probijala na drugom mjestu. Padao je u mutno, nestajao, da bi se nekim čudom ponovo pojavljivao iz podivljale vode. Kada nije imao ništa drugo pri ruci, počeo je skidati odjeću kako bi začepio rupe. Prvo je svukao košulju. Da je nije skinuo

drugom mjestu, samo nisu bili tu odakle su sa zaprepašćenjem gledali kako voda potapa dolinu. Tu, na suhom i sigurnom, tinjala je i prikrivena radost - živa je glava na ramenu!

Ade odoše, život ostade.

Tuga za utopljenikom, ako se utopio, možda je bila dublja od potopa, ali ništa nije mjerljivo sa životom onoga koji tuguje ili brine. Takav grijeh, ako je grijeh, kazuje da čovjek nije svetac.

U nemoći da mogu bilo šta promjeniti, Dubovljani su gledali kako Orlaš odnosi sve pred sobom.

U strahu
glas prerasta
šapat.

- Što je Božija sila...

- Voda, nije
šala.

- Jaaah!
- Jah!

Kada je
stalo nevrijeme, koje je
potrajavao jedan
cijeli vijek
straha i strije-

pnje, Dubovljani su svoditi račun sa gubitkom. U pijesku i mulju sve su ade sišle do Ušća.

Tu su našli Adema Durana. Iz mulja je virila samo glava. Gledao je.

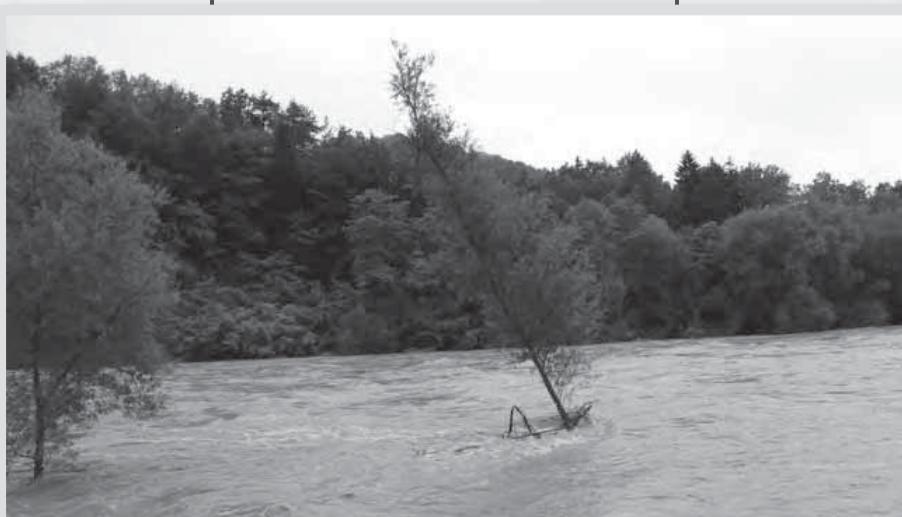
Čudom su se čudili.

- Može li biti ovako...? K'o živ!
- Što ne može, sve može!?

- Usta puna mulja!
- Ima tu i moje zemlje...
- Ne laprdaj, u ustima je samo njegova ada... Bolje zemlje nije bilo!
- Baš tako!
- E, tako!

Drugi dan su pokopali utopljenika. Spustili su ga u suhu zemlju, zatrpalili, poboli nišan vrh njegove glave, ali нико nije mogao objasniti kako je moglo biti tako kako je bilo.

Adem je u glavi imao riblje oči.

Dr. Sakib Šehović

ŠARAMPOV

*Osvrt na knjigu „Šarampov (Ibrahim-pašina džamija i Bakije-hanume medresa)”,
autori: Nadir Dacić, Bahrija Poturak,
izdavač „Ibn Sina“ Sarajevo, Prijepolje 2010.*

Knjiga Šarampov govori o jednom dijelu Prijepolja koji je, vrlo vjerovatno, najstariji dio ovoga grada.

Ova knjiga nikako nije pripovijest o gradu nego je sjećanje i dokument o dvije njegove institucije: medresi i džamiji kao o obrazovno-religijskim institucijama. Ova dva zdanja tokom povijesti i nakon njihova restauriranja svjedoče o kontinuitetu jedne kulture.

Dugi niz godina (i vekova) Sandžak je kao i Bosna bio orijent na zapadu ali ne i sam zapad. Ruže društvenih i političkih vetrova nad Sandžakom bile su najvećim delom nad Prijepoljem. A sa četiri strane sveta duvala su četiri vетра. Na tom prostoru susretale su se dve (a u neko vreme i tri) kulture. Srce srpske države Raške (Ras) sa zapadne je grančila austrougarska a sa istočne otomanska imperija. Na tom prostoru izdvajalo se i razvijalo Prnjepolje, a u njemu jedna mahala koja će dobiti ime Šarampov.

Knjiga koja je pred nama, dakle, govoriće samo o jednom segmentu tog Prijepolja, možda najstarijem delu budućeg grada, koji se razvijao na obalama moćne i plahovite reke Lima.

Ovo je knjiga, ne samo priča nego i dokumenti i sećanja o tom delu grada i o dve institucije, verske i prosvjetiteljske koje su postojale ovde nekad a i sada postoje, obnovljene i vraćene svom narodu. Izuzetno velika vrednost ove knjige je u činjenici da se radi

o najstarijoj očuvanoj džamiji u Prijepolju, a dodatno je od značaja što se i medresa nalazila neposredno pored džamije, kada je prvi put zidana i radila. Tekst koji je pred vama pobudiće izuzetno interesovanje ne samo žitelja Prijepolja i okoline nego i velikog broja istoričara i kulturologa ovoga kraja.

Autori ove knjige ne bi mogli prikupiti građu i ovo napisati da nisu pristupili sa velikom ljubavi prema datom zadatku i prema tekovinama koje su donele Ibrahim-pašina džamija i Bakije-hanume medresa. Pored ljubavi trebalo je imati i hrabrosti i snage jer nije lako vraćati točak istorije više stotina godina da bi se stiglo na početak priče. Sa izvensnim brojem dokumenata koji

čine čvorna mesta u istoriji Šarampova, Ibrahim-pašine džamije i Bakije-hanume medrese priredili su i rekonstruisali finu priču o jednom delu prijepolske kasabe, o najstarijem verskom objektu i najstarijoj obrazovnoj ustanovi u Prijepolju. Autori su se pokazali kao dobri poznavaoči našeg

prostora, našeg mentaliteta i naših običaja. Knjiga je pisana lakin stilom i biće pristupačna i starim i mladim. Rečnik manje poznatih reči i izraza omogući će čitaocu da prati tekst bez teškoća. A knjiga će sama sebi krčiti put do čitaoca jer će biti preporučivana od jednog ka drugom. I svi će želeti da knjigu imaju u svojoj biblioteci, na noćnom stočiću ili natkasni i da se uvode u san vraćajući se pričom nekoliko desetina ili stotina godina unazad, sagledavajući deo prošlosti svog naroda.

Materijalni dokazi koji su stavljeni pred čitaoca skupljani su iz fioka kredenaca, iz sehara, iz ormana, iz kutija za cipele, iz fascikli ili iz knjiga, među čije su listove bili ostavljeni i čuvani za ovaj trenutak. Neki dokumenti su čuvani stotinama godina, preživeli tri kralja i tri cara, kako se kaže, ali nisu gubili vrednost nego su je povećavali. Za te papire se ne može reći da su bili utamničeni već su čuvani kao dragocenosti koje su, eto, sada darivane čitaocu ove knjige.

Izuzetno spretno i hronološki smo vođeni kroz više od šest stotina godina istorije Prijepolja i uključeni u tokove koji će dovesti do zidanja Ibrahim-paštine džamije a puno kasnije i do Bakije-ha-

želja je bila da obelodane ono što širi slojevi ljudi u našem kraju nisu znali a treba da znaju. Da ostave trag od postojećih dokumenata kao građu za sveopšta dalja istraživanja na našim prostorima.

Ibrahim-paštine džamije i koji su zapamtili Medresu, srušenu pre šesdesetak godina.

Istorijsku građu treba čuvati u izvornom obliku, kako je neko kasnije svojom pričom ne bi isprljaо.

Kur'an kaže: „Učiti, učiti”, ali obavezuje i opismenjavati se, pisati, i pisati. Postojalo je pravilo da zarobljenik koji opismeni deset ljudi biva pušten na slobodu. Toliko se pridavao značaj opismenjavanju. I ova knjiga ima tu konotaciju. Na neki način podučava svoj narod. Autori nam ne nude zbirku pojedinačnih priča nego kontinuiranu knjigu dokumentata i uspomena na Šarampov,

Pisanje u nekom vremenu koje je prohujalo ne ubija to vreme nego ga podržava i održava živim kako bi se i sledeće generacije sa njim upoznale. Ova knjiga ispunjava te postulate.

Na kraju da kažem: blago kasaši koja ima ljude koji je vole kao što to autori pokazuju u ovoj knjizi, i koji hoće da joj se oduže za ono što je ona njima podarila. I oni će imati satisfakciju jer će

Mislioci su pokazali da nema ništa bolje od pera jer se perom mogu oživjeti sjećanja iz prošlosti i povijest. Pero je jedno od prvih očitovanja Božijeg stvaranja. Dok slušamo škriputanje pera na listu papira to je glas slomljenosti i bola sve dok pero ne ispiše riječ, onda opet škriputanje i ulazak u novu omeđenost. Bez pera junaci ne bi mogli ništa uraditi, čak ne bi mogli pokoriti jedno selo. Nijedan sultan ni car ne bi mogao napredovati bez pera. Oni koji su došli i prošli, a nisu upotrijebili pero izbrisani su iz povijesti, a oni koji su ostali, ostali su zbog pera i bilježenja.

Nadir ef. Dacić

nume medrese. Pomenuta su njihova rušenja, obnavljanja kao i sadašnji izgled. Plastično je opisana i ilustrovana unutrašnjost džamije i mezarje koje obiluje različitim oblicima nišanki.

Zato odajem priznanje autorima za ovaj poduhvat, za rad na ovoj knjizi. Dominantna njihova

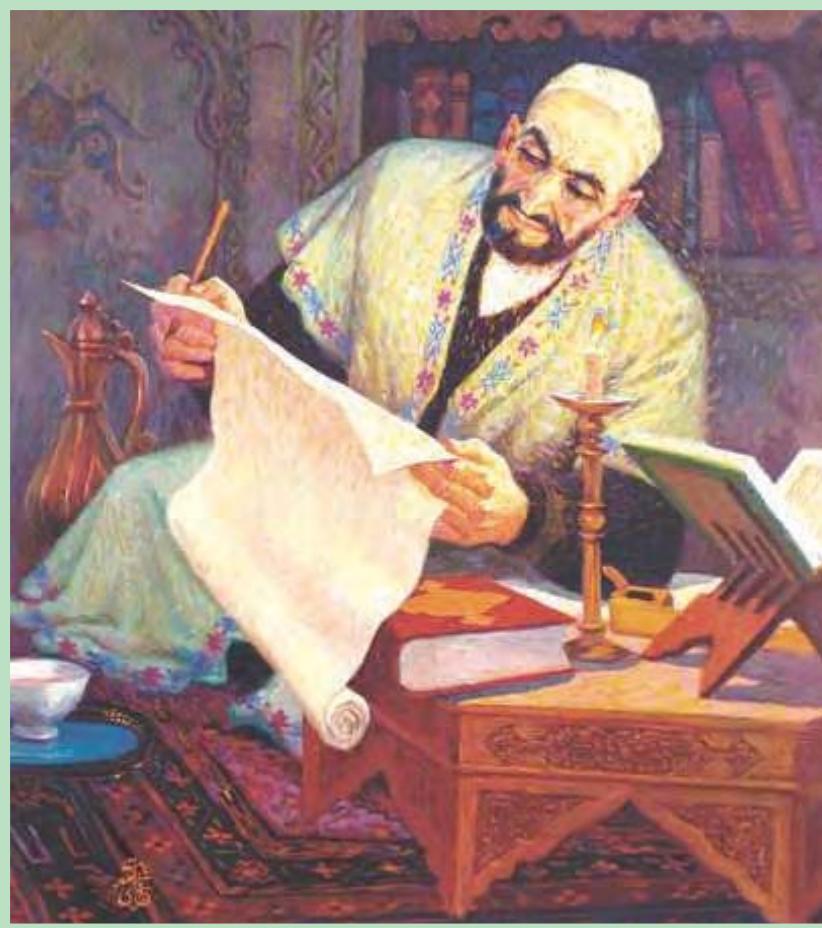
Ibrahim-pašinu džamiju i Bakije-hanume medresu. Pred nama je knjiga koja je više od monografije, više od zbirke dokumenata. Dva autora su prosejali priču kroz sito i rešeto i ono najlepše i najfinije naznačili. Knjizi su sa dobro odmerenom težinom pridodata sećanja ljudi koji su živeli pored

knjiga biti čitana pa tek onda ostavljana na musandaru. Ako ne zapišemo, nego ostavimo deo svoje istorije samo usmenom kazivanju, neki vetrovi će to oduvati. Zapisano u knjigama ostaje naše trajno zajedničko vlasništvo i verno svedočnje dela istorije našeg naroda.

Fuad Baćićanin

KNJIŽEVNOST U SELDŽUČKOJ DRŽAVI (1040 - 1207)

U historiji Turaka postojale su dvije seldžučke države. Prva se protezala od Srednje Azije do obala Egejskog mora i vladala je na prostoru gdje su osim Turaka živjeli i drugi muslimanski narodi, Perzijanci i Arapi. To je zapravo bila Velika Seldžučka imperija.

Ova imperija je ustanovljena pod Alparslanom 1071. godine pobjom u Malazgridskoj bitci nad Vizantijom. Ovom pobjedom otvaraju se vrata prema Anadoliji gdje je kasnije osnovana druga Anadolska seldžučka država sa Konjom kao glavnim gradom.

Velika Seldžučka imperija je u periodu vladavine Melik šaha (1072 - 1092), sina Alparslana, zauzimala najveći prostor. Može se reći da je gotovo cijeli prostor gdje su živjeli muslimani pripadao Seldžučkoj imperiji. Poslije Hunske i prije Osmanlijske, ovo je bila jedna od najvećih turskih i svjetskih imperija.

U to vrijeme kod Turaka je književnost, nauka, muzika, filozofija bila na veoma visokom nivou, a svim ovim djelatnostima bavila se i elita turskog društva.

Turci su već svi bili prihvatali islam, predano mu služili, pa su ih u vrijeme vladavine Melik šaha nazivali dijamantom islama. Ovaj period se naziva zlatnim periodom turske historije.

Književnost u doba Seldžuka dijeli se na:
 - svjetovna književnost i
 - narodna tasavufska književnost.

Književnost u ovom periodu nije licila na karahansku književnost. Najveći broj intelektualne elite društva pao je pod uticaj stranih kultura pa je došlo do velikog procjepa između pismene

elite i naroda. Naučnici su svoja djela pisali na perzijskom i arapskom jeziku. Arapskim jezikom su pisana i filozofska djela. Fārabi ili Dževheri su svoja djela pisali na arapskom jeziku, pa su tako bili gubitak za tursku kulturu iz koje su potekli. I pjesnici su se ugledali na Perzijance i tako su pisali poeziju koja nije bila originalna.

U turski jezik je na ovaj način ulazilo mnogo arapskih i turskih riječi.

Bilo je međutim i nacionalno svjesnih ljudi koji su željeli sačuvati turski jezik. Pisali su djela na turskom jeziku i djela o turskom jeziku. Jedan od najvećih koji je bio čovjek tog vremena je Kašgarli Mahmud. Kašgarli Mahmud je napisao kapatno djelo koje je nezaobilazno u turkologiji. Ovim djelom on je ukazao koliko je umjetnost, književnost i kultura nacionalno obilježe jednog naroda.

Najvažnija i najpoznatija djela na turskom jeziku ovog vremena su Şedžere-i Ensab, Mukaddimetü'l Eded i djelo Kašgarli Mahmuda Divani-Lugati't Turk – Rječnik turskih jezika.

Divani-Lugati't Turk

Iz naslova se vidi da djelo Divani-Lugati't Turk – Rječnik turskih jezika, zapravo je rječnik odnosno leksikon riječi i pojmove turskih dijalekata koji su se u to vrijeme govorili i pisali.

Svi pojmovi poređani su po abecednom redu a djelo je obogađeno i dijelovima starih tekstova u prozi i u stilu koji su se tada kazivali u narodu. Dati su opisi i nekih događaja koji su bili bitni u dotadašnjoj historiji turskih naroda pa je ovo djelo i historijsko djelo i

enciklopedija koje je pored Orhunskih spomenika najvažniji pisani dokument Turaka.

O životu Kašgarli Mahmuda se vrlo malo zna. Nešto podataka može se naći baš u ovom djelu.

Otac Kašgarli Mahmuda zvao se Husein i rođen je u Balasagunu.

Mahmud je rođen u Kašgaru. Nije zabilježena godina njegova rođenja i smrti, ali se zna da je dugo živio jer je ovo djelo napisao u dosta poznim godinama života.

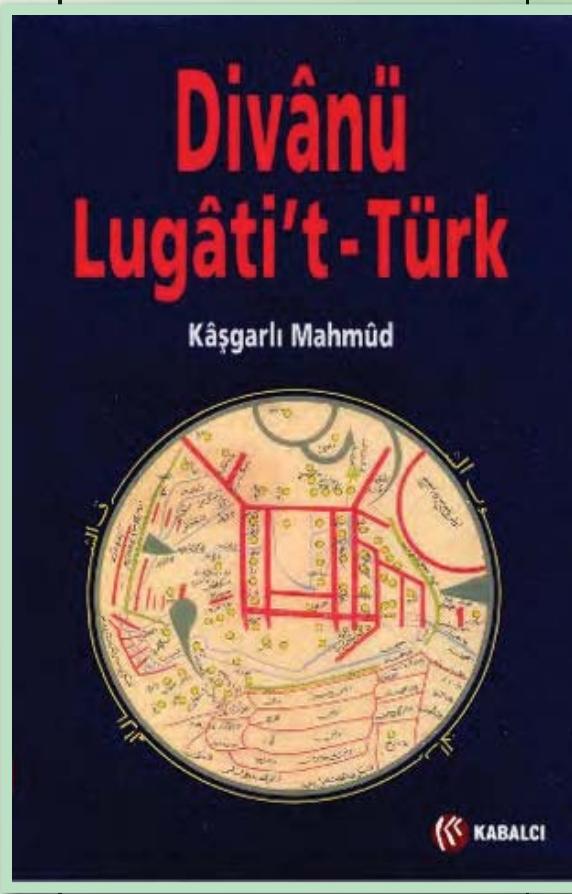
Najistaknutija karakteristika i osobina Kašgarli Mahmuda bio je nacionalizam. Bilgi Kan, prvi čovjek koji je ukazao na potrebu nacionalne svijesti, čije rodoljublje možemo vidjeti na Orhunskim spomenicima, je osoba na koju se Kašgarli Mahmud ugledao. Na islam se gleda kao na religiju koja, baš kao što se u Firdevsijevoj Sahnami pjeva, ističe i brani persijski nacionalizam, zapravo je branilac i pomaže razvoj kulture, jezika, karaktera i porijekla turskog čovjeka.

Djelo je napisano i sa ciljem da se stranci nauče turskom jeziku i da im se ukaže na ljepotu turskog jezika. Iako je arapski jezik, jezik Kur'ana, nije mnogo ljepši i bogatiji od turskog jezika. Divani-Lugati't Turk je i napisan sa ciljem da pokaže da turski jezik ne zaoštaje za turskim jezikom već da uporedo mogu da stoje.

Kašgarli Mahmud u svom djelu ovako navodi neke osobine turskog čovjeka:

„Kod Turaka su izražene sljedeće lijepе osobine vrijedne pažnje: ljepota, umiljnost, karakter, vaspitanje, jednostavnost, držanje zadele riječi, junaštvo, lijepo ponašanje, poštovanje starijih i velikodušnost.“

U djelu Divani-Lugati't Turk nalazi se 7.500 riječi čije je značenje dato na arapskom jeziku. Riječi su poređane abecednim redom nakon kojih su, radi lakšeg razumjevanja data kraća tekstualna objašnjenja. Sastavljen na ovaj način Divani-Lugati't Turk predstavlja bogatu enciklopediju. Ovako napisano, ovo djelo je riznica turskog jezika i stare turske kulture.

Jedna zemljopisna karta je također sastavni dio ovog djela, pa se Kašgarli Mahmud smatra i prvim turskim geografom. Brda i planine su na ovoj karti obilježene crvenom bojom, mora zelenom, rijeke plavom, a stepi su označene žutom bojom.

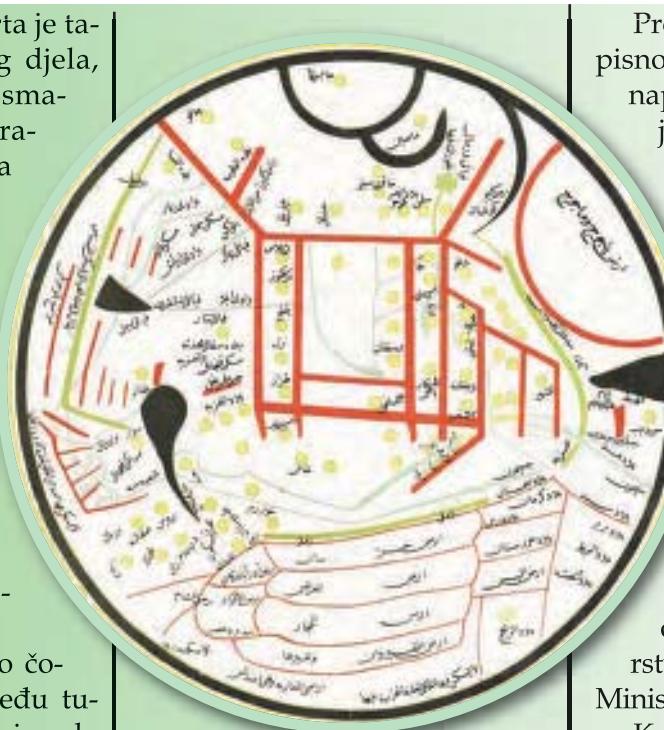
Grad Balasagun, koji je bio sjednište turskih vladara, obilježen je kao centar svijeta. Ova karta predstavlja kartu do tada poznatog svijeta, a u centru su turske zemlje.

Kašgarli Mahmud je bio čovjek koji je krećući se među turskim plemenima dolazio do raznih saznanja iz geografije turskih prostora, upoznao je folklor, narodnu književnost i historiju turskih naroda. Sve je ovo bilježio pa njegovo djelo predstavlja prvo turkološko djelo i njime je utemeljena turkologija kao nauka.

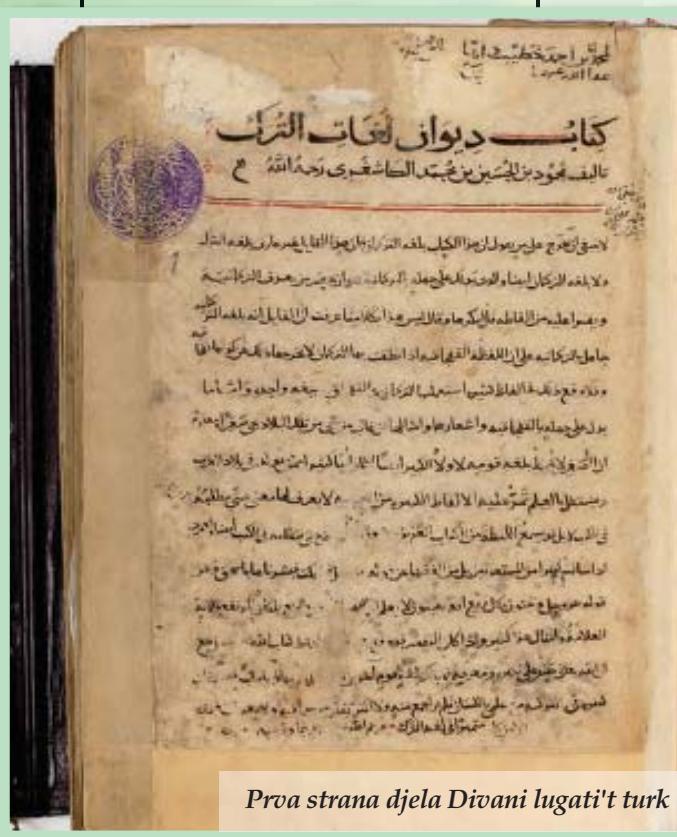
U ovom djelu se nalaze zapisi i prva pravila iz gramatike turskog jezika. Kašgarli Mahmud je napravio prvu podjelu na fonetiku i morfologiju i postavio mnoga pravila koja i danas važe. Dijalekte u turskom jeziku podijelio je na istočne i zapadne i ova osnovna podjela također važi i danas.

Divani-Lugati't Turk je nezaobilazno djelo u pročavanju turske književnosti, historije i jezika. Ovo djelo je pronađeno tek 1910. godine. Jedan od starih turskih historičara Antepli Ajni, kao i istraživač Katip Čelebi u svojim su djelima spominjali djelo Divani-Lugati't Turk.

Jedini primjerak ovog djela danas se čuva u Nacionalnoj, Ali Emir Efendi, biblioteci na Fatihi u Istanbulu.

Da djelo Divani-Lugati't Turk nije sačuvano koren ni mnogih riječi i izraza današnjeg turskog jezika se apsolutno ne bi znali. Ovo djelo nam pokazuje i koliko je pisana riječ u vreme Karahanlija i selđuka bila izražena i koji joj se značaj pridavao.

Prva strana djela Divani lugati't turk

Prepis ovog originalnog rukopisnog djela je 192 godine kasnije napravio Šamli Mehmed i to je jedini primjerak ovog djela koji se i danas čuva.

Interesantna je priča kako je izvršen prepis i kako se došlo do ovog primjerka.

Jedna žena, rođaka Nazif paše, donijela je jednu knjigu u čarsiju da proda. Za knjigu je tražila 30 zlatnika. Jedan od knjižara je ocijenio da je knjiga vrijedna, a s obzirom da sam nije imao para, obratio se tadašnjem ministarstvu obrazovanja za pomoć. Ministarstvo nije otkupilo knjigu.

Knjižar je nakon toga knjigu odnio Ali Emir Efendiji, zaljubljeniku u knjige, koji je ženi odmah isplatio 30 zlatnika i još tri zlatnika je darovao knjižaru.

Veliki prijatelj knjige Ali Emir, svima je govorio o vrijednosti ove knjige ali je nikome nije davao u ruke da joj ne nanesu štetu. Čak ni svom prijatelju Bilge Rifatu, koji je također razumio vrijednost ove knjige, nije je davao u ruke.

Na krju je ipak prihvatio da se knjiga stampa, pa je zalaganjem Talat Paše knjiga Divani-Lugati't Turk stampana.

Izdavanje ove knjige je veliki događaj za turkologiju kao nauku. Proučavali su je i istraživali mnogi turski i zapadni turkolozi.

Divani-Lugati't Turk – Rječnik turskih jezika, Besim Atalaj je u periodu od 1939. do 1941. godine preveo na turski jezik. Komplet djela se sastoji od pet tomova.

PROSLAVLJEN NACIONALNI BLAGDAN 20. NOVEMBAR - DAN SANDŽAKA

„Dan Sandžaka“, koji se obilježava 20. novembra, u znak sjećanja na osnivanje Zemaljskog antifašističkog vijeća narodnog oslobođenja Sandžaka (ZAVNOS) u Pljevljima 1943. godine, u 2010. godini obilježen je nizom mani-

festacija: dodjelom književne nagrade „Pero Čamila Sijarića“ za 2010. godinu, Sandžačkim književnim susretima, dvjema promocijama knjiga: Sandžak multietnička regija, autora Esada Džudževića, i Tatli džan, iz zaostavštine rahmetli Muhameda Abdagića.

Dan Sandžaka

Ceremoniji dodjele književne nagrade „Pero Čamila Sijarića“ prethodilo je obraćanje predsjednika Bošnjačkog nacionalnog vijeća i ministara u Vladi Republike Srbije Sulejmana Ugljanina koji je čestitao blagdan Bošnjacima Sandžaka i izrazio zadovoljstvo što su sandžački Bošnjaci postigli konsenzus o pojedinim ključnim nacionalnim pitanjima, ističući da Dan Sandžaka, kao svoj nacionalni praznik, slave podjednako predstavnici svih bošnjačkih političkih i drugih opcija u Sandžaku i šire. „Posebno zahvaljujem književnicima koji su došli sa strane i dali ovoj manifestaciji međunarodni značaj“, nagnasio je, obraćajući se učesnicima

petih Sandžačkih književnih susreta i mnogobrojnim gostima, predsjednik BNV-a Sulejman Ugljanin.

Nakon toga, Sulejman Ugljanin je, ispred BNV-a, uručio književnu nagradu „Pero Čamila Sijarića“ ovogodišnjim laureatima: Zaimu Azemoviću i Asmiru Kujoviću.

Ovu književnu nagradu BNV dodjeljuje istaknutim literarnim stvaraocima iz Sandžaka ili onima koji vode porijeklo iz Sandžaka a pišu na bosanskom jeziku, a sastoji se od specijalne plakete (rad akademskog slikara Muriza Čokovića), diplome i novčanog iznosa u visini tri prosjčna lična dohotka u privredi u Republici Srbiji.

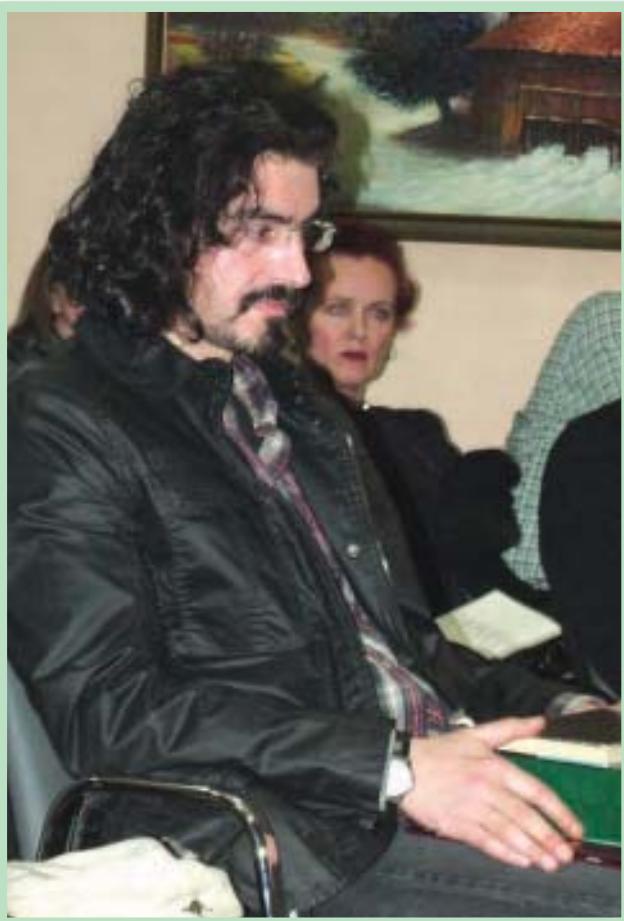
Pero Ćamila Sijarića

Zaimu Azemoviću i Asmiru Kujoviću

Izvršni odbor BNV-a, na svojoj 55. redovnoj sjednici, održanoj 30.10.2010. god., je usvojio prijedlog žirija u sastavu: Sead Šemsović, Samir Hanuša i Džengis Redžepagić, da književnu nagradu „Pero Ćamila Sija-

rića“ za 2010. godinu dodijeli istaknutom literarnom stvaraocu Asmiru Kujeviću - za stvaralaštvo u protekloj godini, a Zaimu Azemoviću - za sveukupan doprinos afirmaciji književnog stvaralaštva sandžačkih Bošnjaka.

U obrazloženju žirija za nagradu Asmiru Kujoviću stoji da je ovogodišnje "Čamilovo pero" otislo u prave ruke - ruke mladog, ali zrelog pisca. Uz to, dodjela "Čamilovog pera" jednom mladom i afirmisanom piscu imat će još jedan kvalitet, a to je dodatno motivisanje mladih ljudi da shvate značaj književnosti i da joj se ozbiljnije i strasnije predaju. U obrazloženju stoji i ovo:

„Asmir Kujović, jedan od ovogodišnjih laureata najveće književne nagrade sandžačkih Bošnjaka "Pero Čamila Sijarića", je mlad pisac, i, kao takav, prvi u relativno kratkoj historiji ove značajne književne nagrade. I dobro je da je tako. Međutim, književno stvaralaštvo Asmira Kujovića ne odaje mladog čovjeka. Za one koji ne znaju, navećemo tek nekoliko biografskih i bibliografskih podataka koji, sami za sebe, ne govore puno. Tek suhoparna maršuta njegovog dosadašnjeg života sastavljena od gradova, datuma i naziva knjiga.

Roden je u Novom Pazaru, 1973. godine. Bosanskohercegovački je književnik sandžačkog porijekla. Živi u Sarajevu. Piše poeziju, prozu, književnu kritiku, eseje, putopise. Objavio je knjige pjesama: Vojni sanovnik i Zagrobni život, knjigu priča: Sarajevo noću, kao i roman: Ko je zgasio gospodu Mjesec. Pravi Asmir Kujović, ozbiljan i zreo pisac, već sa svojom prvom knjigom Vojni sanovnik, ostaje skriven u svojim tekstovima.

U svom književnom opusu Asmir Kujović je i tradicionalan i moderan, i zavičajan i evropski, svojim talentom i erudicijom premošćuje bezmalo vijekovne procijeppe, sabija ih, zatrپava. Njegova književnost vrvi od simbola, sve je u njoj simbol, samo ili u kontekstu, gusta šuma simbola kroz koju se uporni čitaoci probijaju. Neveliko po obimu, književno djelo Asmira Kujovića je veliko po značaju, po odjecima, po estetskim i etičkim isijavanjima, po gusto prepletenoj slojevitosti. Iako dobrim dijelom intimistička, njegova književnost je i opšta, univerzalna. To je i duhovna, kulturna i subkulturna, geopolitička i kakva sve ne, povijest svih nas. U kontekstu svega prethodno rečenog, treba sagledati književni opus Asmira Kujovića kao prilog duhovnoj biografiji ovog našeg sandžačkog prostora. Shodno tome, treba reći još i to da on, kao autor koji je rođen u Sandžaku, na jedan specifičan način i afirmiše prostor koji ga je iznje-

drio. Poput Čamila Sijarića, koji je kao mlad momak sa sobom ponio jedan Sandžak a vratio nam drugi, i Asmir Kujović to čini, ali na jedan sebi svojstven način, nudeći nam u svojim pjesmama i prozama jedan novi Sandžak, kakav smo možda mislili da smo izgubili.“

Zaim Azemović, pjesnik, prozni pisac, melografi, etnograf, historiograf, antropogeograf, publicista i znanstvenik; jedno je od najzapaženijih i najplodnijih imena u sveukupnoj znanosti i kulturi na našim kulturnim prostorima. U njegovoј veoma bogatoj biografiji nalazimo da je rodom iz sandžačke Bukovice, pored Rožaja (1935), te da je svoj život proveo u prosjeti, obavljajući različite poslove, od učitelja do direktora.

Bogatu karijeru izuzetnog književno-znanstvenog angažmana Zaima Azemovića nadopunjuje bibliografski opus od preko 30-tak knjiga: pet knjiga poezije; sedam zbirki pripovjedaka; četiri romana; dvije romansirane biografije; pet monografija; nekoliko zbirki zapisa iz bošnjačkog epskog i lirskog stvaralaštva; niz veoma prepoznatljivih zbirki narodnih umotvorina, legendi i poslovica; knjige eseja i više od pedesetak veoma zapaženih studija iz različitih oblasti bošnjačke književno-historijske prošlosti.

Cjelokupnom stvaralaštvu treba pridodati i Zaimove ogromne zasluge za baštjenje i promociju dobrog dijela bošnjačkog epskog stvaralaštva u Sandžaku, kao i uvođenju legendarnog epskog pjevača Murat-age Kurtagića (1905-1997), i još nekih umjetnika, u svijet bošnjačke narodne epike. Prevođen je na turski, bugarski, njemački, ruski, makedonski, albanski, slovenački, i zastupljen u desetak antologija, i nizu školskih i univerzitetskih udžbenika.

Zaima Azemovića odlikuje visok nivo kreativnosti i književno-znanstvene autentičnosti. U svom proznom i poetskom diskursu interpolira život i sudbinu Bošnjaka, i jedan je od malobrojnih bošnjačkih pisaca koji ispisuje dirljivu i tešku egzistencijalnu prošlost sandžačkih muhadžira. To je realni ili bajkoliki svijet originalnog pjesnika i pripovjedača koji ljepotu svog umjetničkog nadahnuća nalazi u vlastitom iskustvu i izvornoj lirici, bogatog bosanskog jezika, prepoznatljive semiotičke i izražajne funkcionalnosti.

Sveukupno literarno i znanstveno stvaralaštvo Zaima Azemovića, snagom argumenata, svjedoči da pred

sobom imamo jednog od najproduktivnijih bošnjačkih pisaca koji je, kvalitetom pisane riječi, zašao u sandžačku književnu plejadu kojoj pripadaju Čamil Sijarić, Muhamed Abdagić, Husein Bašić, Iljas Dobardžić i drugi. Manir oprobanog i iskusnog umjetnika, raskošnog spisateljskog umijeća, Zaima Azemovića poodavno pozicionira u vrh književne umjetnosti čistog duha i jezika bosanskog, koju na najljepši mogući način baštini u svojoj umjetničkoj sehari. Predstavlja nam osobitu čast i zadovoljstvo da prestižnu književnu nagradu, naslovljenu imenom našeg književnog velikana: "Pero Ćamila Sijarića", obrazložimo riječima: Hvala ti, Zaimu Azemoviću, što si nam svojim ukupnim književnim rezultatima pomogao da ti kao piscu i znanstveniku nesvakidašnjeg lirskog i interpretativnog senzibiliteta, ovu nagradu jednoglasno dodijelimo – kaže se u obrazloženju žirija za nagradu Zaimu Azemoviću.

2010

Sandžački Književni Susreti

Prvoga dana SAKS-a, 20. novembra, svojim književnim radovima, osim dobitnika "Pera Čamila Sijarića" – Asmira Kujovića i Zaima Azemovića, prisutnima su se predstavili i književnici Hadžem Hajdarević iz Sarajeva, Danica Vukićević iz Beograda, Faruk Šehić iz Sarajeva, Braho Adrović iz Berana, Mirsad Sijarić iz Sarajeva i Selman Ljačević iz Tuzi. Prvi dio književnih susreta realizovan je u prostorijama Bošnjačkog nacionalnog vijeća, dok je drugi dio SAKS-a

održan sutradan, 21. novembra, u Gradskoj biblioteci „Dositelj Obradović“, a učesnici su bili: Nenad Milošević iz Beograda, Duško Novaković također iz Beograda (rođen u Podgorici), Rebeka Čilović iz Berana i pisci iz Novog Pazara: Hajro Ikić, Enes Dazdarević, Izeta Alomerović-Radetinac i Samir Hanuša. Ovom prilikom predstavljamo učesnike petih Sandžačkih susreta kroz njihove kraće biografije i biobibliografije, kao i poeziju s kojom su se predstavili u dvije književne večeri.

Asmir Kujović

Prilikom primanja nagrade „Pero Čamila Sijarića“, Kujović je kazao da je posebno sretan što mu je ona dodijeljena baš u njegovom rodnom gradu, u kojem je odrastao i u kojem je naučio da piše. Asmir je na petim Sandžačkim književnim susretima govorio sitohove pjesme „Meka“.

Mekka

*Ima jedno djevičansko mjesto u meni,
odasvud popločano bijelim mermerom;
vidljivo samo kroz
zasljepljujuću čistotu sunčevog svjetla*

*Prijatelje prepoznam
kad lica okreću
ka tom mjestu u meni.*

*Dotičem ga bosim stopalima.
Osjećam njegovu toplinu
pod površinom bijelog peškira
što prekriva moju golotinju -
upija moj znoj i vodu Zemzema*

*Tu su redovi poredani
Indonežani, Iranci, Turci, Sudanci
svijaju krugove latica
oko istoka, zapada, sjevera, juga*

*I čujem šum kolanja zajedničke krvi,
i hiljade glasova tuđih u mom glasu,
i moj glas opet budi hiljade tuđih glasova*

*I ti si taj koji zastupaš sve njih
i svi oni zastupaju tebe*

*Usnama dotičeš grumen zemlje
što ga je Adem donio iz dženneta*

*I svi su ovdje mladi
i svi su ovdje istih godina*

*Kraj česme te pozdravlja djevojka
sa stopalima najnežnijim
sa očima crnim, po danu zvezdanim*

*Uzimam liru i sviram
mada nikad nisam znao da znam da sviram*

*Ovdje, na mjestu mog stida
spominjem se svega
nepovratno izgubljenog
dok se sjećam onog tamo, sadašnjeg.*

Zaim Azenović

„Samo je Božije djelo bez mahane, a ljudska tvorevina može biti bolja. Nadam da će oni koji dobro traže, u mom djelu naći makar zrno ljepote.“

„Sloga i humanost među ljudima su ključ historije – zato su oni emanet savremenim i budućim generacijama.“

Smisao trajanja

*Kako priroda umije da sakriva pravu svoju svrhu pod spoljnim izgledom.
Boje cvijeća, oblici, slast meda i voća,
Sjeme su varka i plodenju plaća.
Pronađoh tu varku u ljubavnoj strasti
U stubu što ljudsko trajanje podupire
Tajnu da sve osim Božije mudrosti
i ljudskih tragova dobra i ljepote
u mijenjana vremena nestaje i umire.*

Pitanja

*Putujem od zavičaja po svijetu
Nosim svoje pamćenje i sjećanje
Svoje i tuđe knjige
I pitam
O Bože da li su ta mjesa i ti ljudi iz njih,
iz tih vremena
Kada su progonili ili ubijali svece, pisce i mudrace
I nevine ljudе
sveta ili prokleta?
Da li su potonji naraštaji sve učinili
da se pokajanjem iz prokletstva izade
Stoje bilježnik žrtava i kasno priznanje pravde
Ali svako mjesto, svako vrijeme
očekuju mijene
ka priznanju pravde za nevino ubijene.*

Hadžem Hajdarević /Sarajevo, 1956/. Završio je Gazi Husrevbegovu medresu te studij bosanskog jezika i književnosti u Sarajevu, gdje danas i živi i radi u Institutu za jezik. Objavio je sljedeće knjige: zbirke poezije

Seobe obala, Koje Nuhove lađe, Žive vode, Pjesme ponornice, Sutrašnje putovanje brodom, Peto ušće, Četvera ušća - to je izbor iz četiri pjesničke zbirke, Nausikajina kći - izbor pjesama o ljubavi, Priče sa Dobrinje - anegdotalna proza, Klinika za plastičnu hirurgiju - priče. Dobitnik je niz nagrada, a njegove pjesme prevođene su na njemački, engleski, slovenački, poljski i turski jezik. Zastupljen je u svim novijim antologijama bošnjačkoga pjesništva i pjesništva Bosne i Hercegovine.

Stare fotografije

*Šta je naše lice ako nije citat
iz Božjega spisa? Čitamo ga iza
plohe ogledala, kamo će odskitat
sjećanje na trenut Pramajkina griza...
Jabukina glatkost, nježni nabor mora,
sve je usna Višnja što nas ljubi pâhom
vjetra, ili svjetlom zgusnutim vrh borâ.
Svako lice može samo svojim dahom
prepoznati radost ili tugu trena
kad vrh čela teška nadvije se sjena
pa rukopis Boga skori se u kraste.
Zato lice sebe zaboravlja? Druga
lica pamti kao dio općeg duga
u kojima čita sve što ih nadraste.*

Treći brat

*Moja braća nisu pisali pjesme.
Pili su vino, ljubili lijepе žene
i pjevali... Njihova pjesma još
u hiljade svilenih rubaca lebdi
nad usamljenim brdima u zavičaju.
Kad bih došao u njihov dom
bio sam siguran da je sve
na svome mjestu i da se trećem
očevu sinu neće dogoditi ništa.
U Očevoj Kući očekivao sam
da pod snažnim udarima vjetra
jelovi se krov razmahne u krila
pa odnese me do kraja svijeta.
I tad bi me braća moja izbavila...
Moja dva brata bili su toliko dobri
prema meni da nikad nisu pomislili
kako se trećem očevu sinu prohtjeli
malo vječnosti, pa zato piše pjesme...*

Danica Vukićević do sada je objavila pet knjiga poezije: Kao hotel na vetu, Kada sam čula glasove, Šamanka, Luk i strela, Prelazak u jednu drugu vrstu, knjigu kratke proze: Na plažama i proznu knjigu: Život je gorilla.

Dobitnica je nagrade ProFemina koju dodjeljuje istoimeni časopis i nagrade "Biljana Jovanović". Bavi se i književnom kritikom i eseistikom. Članica Srpskog književnog društva.

Diplomirala na Filološkom fakultetu Univerziteta u Beogradu na grupi za Opštu književnost i teoriju književnosti. Završila Ženske studije, specijalističke studije (Kultura i rod) na Fakultetu političkih nauka, sada je na magistrskim studijama Rod i politika na Fakultetu političkih nauka, kao stipendistkinja Fonda za rekonstrukciju „Žarana Papić“.

Radi kao lektor-redaktor, živi u Beogradu.

*Moje misli blistaju iznad pustih polja
I niko ih ne gleda
jer su polja pusta
Nema dokolica
jer je putarasto meso avokada
Ispuniло sve vreme sveta
Svet je avokado
u enciklopediji
Pas je lajao preko puta
Stajala sam u plitkom blatu
Sunce tek što je zašlo
Radnik je čekao autobus preko puta
Drevni dimnjak ciglane podsjećao je na 20. vek.
O, divni živote, koji mi dolaziš bez A, bez B
Samo ti i ja
U pustoši kraj druma za Novi Sad
Dok prolaze često reklamirani automobili,
nabiti autobusi
Radnik i ja jedno naspram drugom
U mladom prolećnom mraku
Prestali smo da budemo vidljivi
A farovi su obasjavali detalje našega zemaljskog prisustva
Moje blatinjave lake čizmice
I svet je počeo tu
Raspavan odmah
Nevinost da obnavlja
Pustoš da miluje*

Braho Adrović /Berane/.

Diplomirao je na Pedagoškoj akademiji u Nikšiću. Objavio je osam knjiga poezije: Biti živ, Juče na ulici, Hilljadu dana ljubavi, Balkanske elegije, Vječno uzaludno i druge. Poezija mu je prevođena na engleski i bugarski jezik. Dobitnik je najvećeg opštinskog priznjanja nagrade „21. Jul“ u Beranama, kao i niza drugih nagrada.

SEOBE

Opet su počele velike seobe

*Podstanar Islamović iz mog komšiluka
Prodaje u bescijenje stvari iz svoje sobe
Svaka neprodata krpa čeka red i kuka*

U srijedu za Njemačku ide

Sa Ženom i tri sina

Sve je prodao a para mu treba pride

Bem ti sreću kad je skupa karta a jeftina domovina

Opel je Balkan podiviljao

ustao da sam sebe ruši

Ja sam bez domovine ostao

Ja domovinu nosim u duši

I nek se sve seli

Nek ide sve što se kreće

Sve što smo imali i voljeli

Nek traži nove predjele sreće

A ja nikuda ne mogu i neću

Bez domovine ja ne postojim više

Teško onom ko vjeruje u sreću

A domovinu mora da iz duše izbriše

Opel su počele velike seobe

Podstanar Islamović iz mog komšiluka

Prodaje u bescijenje stvari iz svoje sobe

Svaka neprodata krpa čeka red i kuka

Selman Ljačević /1952,

Tuzi/. Završio Mašinsko-tehničku školu. Poeziju objavljivao u Preporodu, Sandžaku, Elifu, Pobjedi, Životu i drugim listovima i časopisima. Do sada je objavio dvije zbirke pjesama: Zemlja dobre nade i Dova za Bosnu.

O Sarajevu

Opet si gnijezdo ptica,

Morića i Čengića

*obasjano zvjezdanim prahom
kolijevkom ispod Trebevića.*

Kruni se nur i behar

u bašći Čengovića,

Golubi guguću nebom

Noseći dušu Trebevića.

Opet se čaršjom čuje pjesma Isovica,

Miljacka doji žile ranjenog Trebevića,

Omer Merimi nosi bukete svježeg cvijeća,

Sabahom bude muzejini šeher ispod Trebevića

Mirsad Sijarić /Sarajevo/.

Završio Filozofski fakultet, odsjek Historija u Sarajevu. Postdiplomske studije, oblast arheologija završio u Zagrebu. Zaposlen u Zemaljskom muzeju u Sarajevu. Objavio je zbirke pjesama: Orao“, „Raskrećeni sabuhi“ i roman: Još jedna poezija o ljubavi i ratu.

Autor je više radova iz oblasti srednjovjekovne arheologije.

Faruk Šehić /Bosanska Krupa, 1970/, bosansko-hercegovački književnik i novinar. Radi kao kolumnist i novinar u sarajevskom online magazinu Žurnal. Poeziju, prozu, eseje, likovne i književne kritike objavljuje od 1998. godine. Djela su mu prevođena na francuski, mađarski, poljski, engleski, makedonski, slovenski, njemački i italijanski jezik. Objavio je knjige poezije: Pjesme u nastajanju, Hit depo, Transsarajevo, Ulične poslanice; kao i knjigu kratkih priča koja nosi naziv: Pod pritiskom. Dobitnik je sljedećih nagrada: Nagrada dnevnog lista Oslobođenje za najbolju neobjavljenu novinsku priču 2003, Druga nagrada izdavačke kuće Zoro za zbirku "Pod pritiskom" 2003. Nagrada 2. beogradskog festivala poezije Trgni se! Poezija! 2008.

JA NISAM ČOVJEK IZ SARAJEVA

u Sarajevu
 april je zaista najokrutniji mjesec
 gdje se miješa fantastika i horor u retortama tijelâ
 duhovi vise u zraku, duhovi literarne šizofrenije
 samo ih trebaš uzbrati, te tužne grozdove vasionâ
 zašto ćeš plaćati vlastitom krvju
 na Bistriku i Kovačima kuće su ograđene visokim zidovima
 a ljudske duše otvorene ko kupole otomanskih džamija
 zrak je britak kao mjesec mrtvih
 u kafanskim pričama rat nikad ne završava
 raspoređuju se divizije među pivskim flašama
 priča se o Srbima, Muslimanima i Hrvatima
 o krivcima i žrtvama
 stoput utvrđena »istina« mjerka se nanogramskom vagom
 jer je epska naracija plod crvenih kronih zrnaca
 ako je Brazil zemlja sa najviše fudbalskih selektora na svijetu
 ovdje stanuje najveći broj drvenih filozofa i mizantropa
 uprkos svemu što me razara i nakrivo oblikuje
 i dalje učestvujem u tvom paradoksalnom mitotvorenuju
 Sarajevo, nisi mi dalo ništa
 izuzev svoju poeziju.

Rebeka Čilović /Podgorica/. Objavila dvije zbirke pjesama: Sloboda u slovu i Zvonke smelosti. Dobitnica je mnogo-brojnih nagrada i priznanja. Pod pokroviteljstvom Ministarstva prosvjete i nauke Crne Gore, uvrštena je u prvih deset crnogorskih pjesnika. Student je Pravnog fakulteta u Podgorici. Živi i stvara u Podgorici.

Opomena

Puste si mi ruke polomio
 Oči si mi odveo do groblja sa zelenim slovima
 Kupola se na brdu zatresla
 Meleci su uslišili dovu.
 Izgorele su mi usne, al' sam te, ipak, prozrela do kosti.
 Mili twoja sena, puži po mojim prstima
 I izjeda mi kapke i žali.
 Mirisala sam na travu tek pokošenog sena,
 Zajapurile su mi se slepočnice kada si
 gotovo mrtav, iz savesti progovorio
 Teška snaga paprati cvili pod tvojim cipelama
 po kjima su razbacane vlasti mojih nesuđenih pletenica.
 Za tebe jauk, a za nas greh jači od Boga.
 Umirila se snaga vraćanja,
 Zaborav je smernica do koje ne stižu oni
 koji su kamenjem posuli put milosrđa.
 Uzaludna je snaga vraćanja,
 Uzavrela vena gorčinom sabah doziva.
 Veliko minare me mami, sabur poj,
 Za sebe tražim samo parče crnice
 Da mi oči posive tek kad njih ne bude među mrtvima više.

SAKS 2010

Duško Novaković (1948, Podgorica). Školovao se u Makedoniji, Crnoj Gori i Srbiji. Studirao je na Filološkom fakultetu u Beogradu, na grupi za Jugoslovensku i svjetsku književnost (studije je napustio prije završetka). Radio je kao urednik za poeziju u poznatim književnim listovima i časopisima u Srbiji i Crnoj Gori u vrijeme SFRJ i SRJ. Danas živi u Beogradu. Dobjitnik je mnogih književnih nagrada za poeziju, među njima: Zmajeve, Disove, Danice Marković, Rakićeve, Mirkovićeve itd.

Glasačka kutija

*Idem prema njoj zaokružen u imenu sa izborne liste
u imenu za koje mislim
bolje me vidi, čuje,
snažnije oseća kao biće nego druga imena
kod kojih sam bio nepojavan još od samog rođenja.
Ali stavljam na mesarski sto, onaj za tranziranje,
U ime nekog prethodnog ili sadašnjeg demona slobode.
Možda ću zbog toga sutra pristati da budem siromašniji nego danas,
Unuženiji nego juče,
Mrznuću se pod suncem,
Cvokotati u psećoj sklupčenosti,
Stideti svojih očiju,
jer gde god da ih usmerim,
Ništa nije moje -
Ni od stečenog ni od sačuvanog
Što mi je pripalo u nasleđe kao poklon od mrtvih.
A čega god da se taknem
Ništa da me obraduje,
Prazan kao prazna košara za letinu
sklona urušavanju.
I sad, kad stojim iznad nje
I kad primičem ruku otvoru,
Ćirim to zažmuren,
ali tako da svi oko mene vide.
Manje sam obmanut nego prošli put,
Teško ću prihvatići da će propast sledeća koja dođe,
Još brutalnija od prethodne,
... biti naređeno od drugih,
Od naših zakletih neprijatelja,
Kako se govorilo po nadleštvinama i propagiralo,
pisalo po novinama ili sa ekrana odašljalo svakominutno u etar.
A ne naređeno od nas samih – kako se o tome čitalo,
i brojali mrtvi,
i nestali, bez objašnjenja, za takvu računicu.
Samо da me ovo ime zaokruženo na glasačkom listiću
i ova kutija u koju ga odlazem kao poslednju nadu
opet ne odvoje od okolnog sveta i pretvore u bezimeno siroče
I ponovo budem dokaz uma
Koji živi od stalne poremećenosti,
Nesposoban da od cenzurisanja samog sebe
Napravim vrlinu.*

Izeta Alomerović Radetinač (rođena u Barama/ Prijepolje). Radi u biblioteci na Državnom univerzitetu u Novom Pazaru. Svoje pjesme objavljivala je u Sandžačkim novinama, književnom časopisu Kulturnog centra Irana „Nur“, kao i u knjizi Bosna i Bošnjaci – izdatoj u Njujorku. Objavila je zbirke pjesama: Ne tražim let price, izdate u Sarajevu 2000-te godine, i Krik sna, izdate u Novom Pazaru 2008. god.

RAHMETLI BABO

*Sjećam se kada se babo na put spremao
Na Mjesečini Zekana potkivao
U rani sabah ga samario
U bisage majka brašnjenik mu metala
Kutija duhana, bronzin mljeka
I pet snenih očiju na pragu
Za put opskrba, duši za lijeka.
Grabi dan preko Lise da ne zamrknes
Planina je to, besputna i gluha
Govorila je majka tiho
I skoro nećujno molitvu šaputala.
Kad sapi koinjske zamaknu niz ornicu
Pognutih glava unosimo tišinu u sobicu
Pred aksam gledamo u nebo
Hoće li mjesec iz tame isplivati
Pospani na svaki šum strecali
Čim se noc razastre na prozore
Utonemo u san kao pod vodeničko kamenje.
U snu dosanjavalji topot
Zekana kroz znojave nozdrve da hrže
U rano jutro babo pored ognjišta
Duhan žutim prstima prebire
Dok bijelu hartiju savija
Priča kako je duhan kupio
kad neke starice iz Lekovine
koja ne puši, kaze
već po puna usta duhana žvaće.
Savija cigaru i služi amidžu Husa
Na ugarak s merakom pripale.
Kasnije smo ga u Istanbul ispraćali
U mekanoj prašini
Bosim nogama sokak iscrtavali
Parče sunca u njedra je svijao
Nase zalogaje
nosio ušivenje u crnom kaputu
Trgovinom da nas prehrani.
Ispratili smo ga poslednji put.
Daleko.
Put dalji od Istanbula i svih mora
Put odakle se ne vraća.
Taj put je njega potražio
Imali smo tada skupa 47 godina
Allaha molim da mu podari
Lijepo mjesto u dženetu.*

Enes Dazdarević (Novi Pazar). Objavio je knjigu pjesama: Ruska straža, 1991 god. Zastupljen je u više antologija. Radi kao novinar i publicista.

Mala šala o XX veličinama

Na početku bješe novi čovjek i vrlina,
Na njegovom kraju Vehemont i Mahina.
Na početku bješe ganc ideal
Na njegovom kraju milenijska maskara.
Saberi - oduzmi, skupi - rastegni
Od ovoga bogne nema vajde.
Ondje president, tamo Sir
Ondje Lord, tamo premier...
Raste glamur, raste geto,
Kampanjola gari, kampanjola trucka
Dok čuva se higijena kursna.
Dom gornji, Dom donji,
kelije Capitola
i molitva za spas
Generalova
Motora.
Na ekranu, dotjeruje se ilicka,
za nastup spremi lik poznat;
stari bi rekli: šer budala,
ne zna dedo da izgovori
very important personal.
Saberi - oduzmi, skupi - rastegni
od ovoga bogne nema vajde.
Za Novog čovjeka
Victoria hekla mustre -
Idealna je to veličina
kad Vrлина postane fusnota
Immanuelovi imperativi
Ispod firme sponzora.
Filozof je izgubio trg i public
Dobio je katedru, platu i ljetovanje u somnabulic
I kolko da se zna šta je preće
Pjesnik je slobodu trampio
Za držanje svijeće.

Hajro Ikić (1947, Petrova/Novi Pazar). Završio učiteljsku srednju školu, a potom Pedagošku akademiju u Svetozarevu. Radi kao učitelj u OŠ „Selakovac“ u Novom Pazaru. Objavio je zbirku dječjih pjesama: Pismo učitelju, 2005. godine.

Vrijeme

Samo vrijeme svakom presudi,
gluvo je kad mu se mole ljudi.
Nikog ne čeka, tutnji u kasu,
uvijek drži nogu na gasu.

Njega ne može niko da zbuni,
nema kočnicu pa da zastane.
Svoje džepove satnicom puni
i kada pola grada nestane.

Kao biseri dani se nižu,
jedni odlaze, drugi pristižu,
za sebe svaki priveže vreću -
ljudima nosi tugu i sreću.

Tugu i sreću dan izdiktira -
Nekad prosjaku, nekad vladaru,
Onda odlazi da se parkira
na svoje mjesto u kalendaru.

Po satnici, svi dani su isti,
Zbog događaja neki su veći.
Mjesto im je na počasnoj listi
U zaborav ne mogu pobjeći.

Vrijeme je lovac bez presedana,
Niko ne može da mu pobegne.
A svako traži još šaku dana
Kad ga vrijeme za grlo stegne

Samo vrijeme postoji vazda,
Svakog sretne svakog isprati.
Kao neprikosnoveni gazda
Sve nam uzme, ništa ne vrati.

Samir Hanuša (Novi Pazar). Završio Književnost naroda BiH u Sarajevu. Živi i radi u Novom Pazaru, kao profesor u Tehničkoj školi. Objavio je knjige poezije: Mojsijev katalog i San vlasnika ulične vase.

ŠTA PONIJETI NA PUT

Napraviti od ljepenke kutiju
U obliku svoje domovine.

Napuniti je zemljom, natopiti vodom
I prstima oblikovati reljef.

Položiti u nju
Pradjedovsku jednu kost,
Ptice pero, travku, grumen asfalta.
Sastrugati mirise i posuti ih po njoj.
Iskopati rupu i šapatom je osjemeniti.

Kutiju u obliku svoje domovine:
Dovoljno malu da stane u kofer,
Dovoljno veliku da može se leći u nju.

Zaim Hadžisalihović

Ja se taman opustio i uživio se sa ovim plemenitim ljudima; svi su različiti, a svi isti - pjesnici, naši učitelji filozifije življenja. I oni za koje bi naš narod rekao ters - namčor, osobenjak, i oni za koje bi naš narod rekao boemi - slobodani, preslobodani, svi nas oni uče nečemu. Oni koji su povučeni u sebe podsjećaju nas da i mi ponekad trebamo biti smjerni, da budemo suzdržani. Oni za koje bismo rekl

Nenad Milošević (1962, Zemun). Diplomirao je na Fakultetu političkih nauka u Beogradu. Objavio je knjige poezije: Pospanost, Umarjenja, Jureći u raj, Mesta, Pesme sa Save i Dunava, kao i antologiju novije srpske poezije (1988-2008): Iz muzeja šumova.

Bio je urednik za poeziju u listu Književne novine, kao stalni saradnik i jedan od urednika u časopisu za žensku književnosti ProFemina. Piše eseje i književnu kritiku za časopise i za magazine, kao i za televiziju Beograd tijekom devedesetih, a danas radi kao urednik u redakciji za nauku i obrazovanje Televizije Beograd.

Sinoć

Sinoć, pre nego što letnja oluja poče
I vetar pootkida umorno lišće,
Kad čarobnu frulu Mocartovu zapevaše,
I stražari srca od bogatog jela zaspase,
U noći koja iznuđuje slatka priznanja...

I takvih noći ima...

Ja odložih knjigu o načelima taoa,
Jer slatka pomisao na ženidbu čitavog me prožela.
I blagost bračnog života naslutih
U divnoj smeni vedrih i oblačnih dana
Sunčanu svetlost ljubavnih popodneva
I tihog predosećanja cvetanja bračnih bolova.

boemi podsjećaju nas na radost življenja. Moramo sebe ponekad oslobođiti unutarnjih pritisaka. Sve smo to mogli i tokom ovih i prethodnih Sandžačkih književnih susreta naučiti od nama dragih ljudi - književnika sa prostora bivše Jugoslavije. U ovom trenutku, kada smo priveli pete jubilarne Sandžačke književne susrete kraju, ja ću našoj publici, a i našim gostima, obećati da naš imperativ za buduće - šeste književne susrete - objavimo Antologiju pjesnika učesnika Sandžačkih književnih susreta, a njih u proteklih pet godina nije bio mali broj - preko sto književnika je uzelo učešća na ovoj manifestaciji. Hvala im što su udostojili organizatora - BNV, Novi Pazar i Sandžak" - kazao je Zaim Hadžisalihović, koordinator za kulturu pri BNV, na kraju manifestacije, ujedno zatvorivši pete Sandžačke književne susrete - SAKS 2010.

Pripremila: Hasna Ziljkic

Promovisano drugo dopunjeno i izmijenjeno izdanje publikacije

SANDŽAK MULTIETNIČKA REGIJA

U okviru obilježavanja Dana Sandžaka, 20.10. 2010. god., u Kulturnom centru u Novom Pazaru održana je promocija drugog izdanja knjige Sandžak multiethnička regija, autora Esada Džudževića. O knjizi, njenom značaju i poruci na promociji su govorili Saša Milenić -narodni poslanik i potpredsjednik partije „Zajedno za Šumadiju“, Balint Pastor -narodni poslanik Saveza vojvođanskih Mađara i šef poslaničke grupe manjina, dr. Redžep Škrijelj – historičar i publicista, Pavel Domonji - šef novosadske kancelarije

Helsinškog odbora za ljudska prava, Muhedin Fijuljanin - novinar i publicista, i sam autor Esad Džudžević.

Promoteri su govorili o različitim aspektima regionalizma kao savremenog evropskog trenda, posebno ističući da pitanje decentralizacije ne može i ne smije biti samo pitanje dekoncentracije vlasti, te da je knjiga Sandžak multiethnička regija veoma dragocjena kako kao zbirka međunarodnih propisa i standarda iz ove oblasti, tako i pogleda na pitanje regionalizma iz različitih uglova nekolicine autora.

Govoreći o regionalizaciji naše zemlje, Muhedin Fijuljanin je kazao da će ona poslužiti kao jedno od pomoćnih sredstava za ostvarenje prava sandžačkih Bošnjaka - sandžački Bošnjaci su, u najvećem dijelu, skoncentrisani upravo na području Sandžaka, a ovaj region bi podstakao, omogućio i poboljšao ostvarenje i zaštitu prava sandžačkih Bošnjaka u ovoj zemlji. S druge strane, kako je kazao Fijuljanin, Bošnjaci u Sandžaku nikada ne gledaju na ovaj region kao na neku autarhičnu zajednicu - zatvorenu samo za sebe, već kao na jednu multie-

tničku regiju, što je Sandžak kroz svoju historiju uvijek bio.

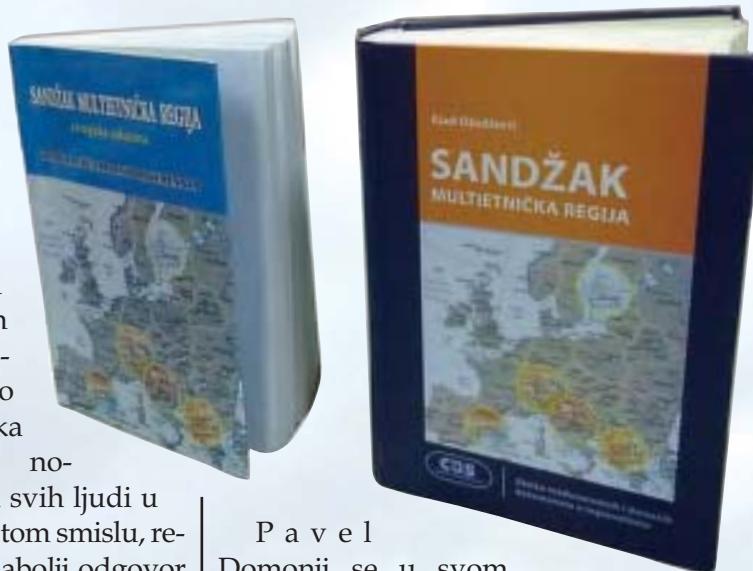
„Zbog toga i sam naziv ove knjige u potpunom smislu opravdava sva naša nastojanja i ja smatram da će ova knjiga biti dobra uputa svima onima koji su protivnici ideje regionalizma da, zapravo, vide na pozitivnim iskustvima da regionalizam nije nikakva prijetnja bilo kojim državotvornim narodima. Regionalizam je samo jedan korak ka obezbjeđivanju normalnijeg života svih ljudi u ovoj zajednici. U tom smislu, regionalizam je i nabolji odgovor onome što smo mi svojevremeno imali, a to je državni socijalizam; onome što u različitim fazama u različitim periodima

Sandžak multietnička regija svojim rukopisom o historiji Sandžaka, etnogenezi sandžačkih Bošnjaka i osobenostima sandžačkih Bošnjaka u odnosu na sve ostale narode.

za razvoj u Zaječar. Uglavnom, ova seoba institucija se u javnosti prodaje kao decentralizacija, modernizacija, a ustvari je najobičnija varka upakovana u nekakvu kvazi liberalnu retoriku.

Dakle, za decentralizaciju nema nikakve veze to gdje se nalazi neka agencija, da li se nalazi u Novom Pazaru, Staroj Pazovi ili Beogradu, nego ima veze sa prerospodjelom nadležnosti ovlašćenja resursa moći uticaja, novca itd.“ Domonji je istakao značaj ovog drugog dopunjene izdanja zbornika kojeg je priredio Džudžević upravo zato što se pojavljuje u takvoj atmosferi. Jer,

kako je Dominji primijetio, namjera Džudževića je bila prikljanje raznih relevantnih

Pave1

Domonji se u svom obraćanju osvrnuo na pojedina aktuelna dešavanja u Srbiji: „Primetno je da u Srbiji raste potražnja za regionalizacijom i de-

kroz historiju imamo, a to je etatizam; u stvarnom smislu, regionalizam će označiti boljitet za sve građane ove zemlje“ – kazao je Fijuljanin, koji je i sam dao doprinos u ovom drugom dopunjenu izdanju knjige

centralizacijom, o čemu govori ovo drugo izdanje ovoga zbornika. Ali je isto tako primetno da se neke institucije sele iz Beograda u provinciju. Recimo, Agencija za zapošljavanje prebačena je u Kragujevac, a Fond

dokumenta na koja se građani Sandžaka mogu osloniti, kako bi lakše bolje i efikasnije ostvarili svoja prava. „Dakle, on je napravio jedan praktičan političko-normativni instrument koji treba da služi toj svrsi“ – kazao je on.

Drugo izdanje u još aktuelnijem trenutku

Prošlo je punih osam godina od pojave prvog izdanja ove knjige, tada štampane, prije svega, za potrebe i pomoć u radu Ustavne komisije za izradu Ustavne povelje Državne zajednice Srbija i Crna Gora. Autor ove knjige Esad Džudžević je tada, kao savezni poslanik u Vijeću republike, bio član te komisije u ime Sandžaka, a na prijedlog tadašnjeg predsjenika SRJ. Ova knjiga je još tada bila od velike pomoći ne samo članovima Ustavne komisije, nego, još više, sandžačkoj i široj javnosti, s ciljem da se razumiju procesi i iskustva regionalizma kao apsolutne evropske pozitivne vrijednosti. Nezadovoljan rješenjima u tekstu Ustavne povelje koji se tiču Sandžaka, Esad Džudžević je dao ostavku na članstvo u Ustavnoj komisiji. S obzirom da se državna zajednica Srbije i Crne Gore raspala 2006. god., regija Sandžak našla se u veoma teškoj situaciji – njegova teritorija je bila razdijeljena u dvije države. Danas, u prosecu statističke regionalizacije u Srbiji, Sandžak je podijeljen na dva okruga.

Prema Džudževićevim riječima, drugo dopunjeno i izmjenjeno izdanje ove publikacije pojavljuje se, možda, u još aktuelnijem i adekvatnijem trenutku nego što je to bilo 2002. godine – u trenutku kada bi trebala da se otvori jedna otvorenija, de-

mokratskija, iskrenija debata o regionalizaciji u našoj državi. „Ona, zapravo, predstavlja zbirku dokumenata iz međunarodnog prava, koja se podjednako, čini mi se, odnose na temu regionalizma i temu manjinskih prava“ – kaže Džudžević. Ovo izdanje obogaćeno je autorskim tekstrom „Sandžak i

Gvor o regionalizaciji i decentralizaciji kroz knjigu Sandžak multietnička regija u kontekstu obilježavanja jednog značajnog datuma - Dana Sandžaka, odnosno Dana ZAVNOS-a, od posebnog je značaja, tim prije, kako je Džudžević na promociji ove knjige kazao, što su u Dan ZAVNOS-a ugrađene dvije sjajne ideje – ideje antifašizma i ideja regionalizma. „Zapravo, čitava ideja o Evropskoj uniji je nastala na te dvije ideje, dakle ideje antifašizma kao tradicije i ideje regionalizma – kao jednog pozitivnog iskustva i procesa naročito u zadnjih 30-tak godina“ - kazao je Džudžević.

Esad Džudžević je rođen 1958. godine u Mitrovi (opština Tutin). Diplomirani je sociolog Filozofskog fakulteta u Beogradu. Jedan je od osnivača Kulturnog društva Bošnjaka Sandžaka „Preporod“. Osnivač je i direktor nacionalne biblioteke Sandžaka „Vehbija Hodžić“ u Tutinu osnovane 1994, sada Centra za bošnjačke studije. Predsjednik je Bošnjačke demokratske stranke Sandžaka. Priredivač je publikacija: Sandžak multietnička regija, Bosanski jezik ili pravo na identitet, Bošnjaci Tutina kroz historiju, utemeljivač je Tutinskog zbornika i autor mnogih članaka i tekstova iz oblasti historije bošnjačkog naroda u Sandžaku.

sandžački Bošnjaci“ Muhedina Fijuljanina, nakod čega slijede poznati, iz prvog izdanja, autorski pogledi o regionalizmu. Novo je i poglavje u kojem se pojavljuju zakoni koji su u međuvremenu usvojeni u našem parlamentu i koji čine ozbiljan pomak u institucionalnom i zakonodavnom ambijentu za proces postojeće regionalizacije Srbije.

Regionalizacija i decentralizacija nije u interesu samo manjina

Balint Pastor, šef poslaničke grupe manjina i narodni poslanik Saveza vojvođanskih Mađara, na promociji knjige Sandžak multietnička regija govorio je o postojanju zabluda, demagogija i nerazumijevanja po pitanju regionalizacije u Srbiji. „Kao prvo, mešaju se neki osnovni pojmovi – mešaju se pojmovi okruga, oblasti, regionala, pokrajine; decentralizacije i regionalizacije; personalna autonomija i teritorijalna autonomija; dekoncentracija i decentralizacija. Pored svega toga, postoje jako puno zle namere kada se govori o ovim težnjama. Kada neko spomene decentralizaciju, bilo da se to desi u Novom Pazaru ili u Subotici ili, ne daj Bože, u Preševu, onda se odmah govorи o separatizmu, odmah se narodi optužuju da se žele otcepiti, ne znajući, pri tom, kakve forme autonomije postoje u Evropi. I obično se kaže da ono što mi tražimo ovde u Srbiji – bilo u Vojvodini ili u Sandžaku - nema nigde u Evropi“ – kazao je Pastor, dodavši da je, u tom smislu, knjiga Esada Džužovića dobra, jer se u njoj vrlo jasno prezentira kako se regionalizacija ili autonomija shvata u Španiji, u Italiji, Finskoj... Po njegovim riječima, kada proučimo sve ove modele, što možemo učiniti, ustvari, pomoću ove knjige, onda ćemo shvatiti da smo mi u Srbiji veoma, veoma daleko od ovih mogućih modela koji postoje i funkcionišu u Evropi decenijama. Pastor je na postojanju problema u Srbiji ukazao na primjeru Vojvodine:

„Meni je veoma drago što se o temi regionalizacije u zadnje vreme ne govori samo na područjima gde mi pripadnici nacionalnih manjina živimo, jer se polako shvata da regionalizacija i decentralizacija nije samo u interesu Bošnjaka, Albanaca, Mađara, Slovaka, Rumuna, Albanaca itd., nego je, najmanje, u istoj meri u interesu i većinskog stanovništva, to jest Srba. Još je Napoleon III govorio da se sa daljine može vladati, ali samo iz blizine može upravljati. Mi u Srbiji još nismo stigli do ovog nivoa i zbog toga su važni ovakvi skupovi i zbog toga su važne ovakve knjige. Kada se govori o Vojvodini, onda se govori na način da mi u

Vojvodini imamo sve. Mogu vam reći da u odnosu na Sandžak mi stvarno imamo puno, ali imamo mnogo manje nego što imaju regije koje su predstavljene u ovoj knjizi. Kada govorimo o autonomiji, onda treba poći od etimološkog značenja reći autonomija – a to znači da jedna određena regija može samostalno da donosi zakone koji će važiti na određenoj teritoriji. Vojvodina nema zakonodavnu nadležnost, jer se to smatralo pre nekoliko meseci, kada je potvrđen Statut autonomne pokrajine Vojvodine u Skupštini Republike Srbije, da je to svojstveno samo državama i da Vojvodini to pravo, tu nadležnost ne treba dati.“

Pastore je ukazao na činjenicu da se o autonomiji ne može govoriti ukoliko ne postoje ispunjena dva uslova: prvi je pravo na donošenje zakona, a drugi je pravo na imovinu i na izvorne prihode. Vojvodina nema ni zakonodavnu nadležnost, nema ni imovinu, niti svoje izvorne prihode. Stoga, nema prijednosti u odnosu na Sandžak ili u odnosu na Šumadiju. „To, naravno, ne znači“ – kazao je Pastor – „da mi u Vojvodini iz nekih, pre svega istorijskih razloga, nemamo stečenu prednost u odnosu na Sandžak ili Šumadiju. Potvrđen je statut Vojvodine, imamo Zakon o nadležnostima i imamo oko sto-pedeset nadležnosti. Jeste da se radi o prenetim nadležnostima koje se mogu i uzeti nazad, ali je nešto postignuto i moram da vam kažem, iz iskustva, da je i ovo bilo jako teško postići.“

Pa njegovim riječima, navedeno najbolje govori o svijesti u Srbiji o regionalizaciji i o decentralizaciji. Također, o tome govori

dosta i činjenica što je Srbija jedina država u Evropi u kojoj lokalne samouprave nemaju svoju imovinu. Još uvijek je na snazi Miloševićev zakon iz '95. godine, na osnovu kojeg je uzeta imovina svim lokalnim samoupravama u Srbiji. „Ovo“ – nastavlja Pastor – „nije samo teorijsko pitanje, ovo je veoma bitno suštinsko pitanje, tiče se poboljšanja kvaliteta života svih nas koji smo državljeni Republike Srbije. Ne može se govoriti o privrednom razvoju, niti o otvaranju novih radnih mesta kada lokalne samouprave potencijalnim investitorima ne mogu ništa ponuditi, jer nemaju svoju imovinu.“

O postojanju demagogije kada se govori o regionalizaciji i decentralizaciji, Pastor je kazao: „Nije decentralizacija, još manje je regionalizacija. Kada se određene javne službe i sedišta određenih organa premeštaju iz Beograda u neke druge gradove, to nije decentralizacija, to je dekoncentracija. A suštinska razlika između decentralizacije i dekoncentracije jeste što se kod dekoncentracije određene državne nadležnosti prenose na druge državne organe. Znači, sve ostaje u istom dvorištu. Klasičan primer dekoncentracije su upravni okruzi; upravni okruzi su prije 18 godina na veoma sličan način iscrtani i u Sandžaku i u Vojvodini i to, naravno, nije slučajnost. Zbog toga se mi zajednički borimo u Skupštini svim mogućim sredstvima da se granice tih upravnih oblasti i okruga promene, da se usklade sa životnim potrebama.“

Decentralizacija je kada država određene nadležnosti prenosi na necentralne organe vlasti, kada se određene nadležnosti, naravno sa sredstvima koja su neophodna, prenose na organe koje su građani na izborima izabrali na određenoj teritoriji. Toga, za sada, ima jedino u Vojvodini, ali samo polovično, pošto nadležnosti imaju, ali sredstava nema.“

Pastor je poručio Bošnjacima u Sandžaku da kada čuju da se Savez vojvođanskih Mađara u Skupštini bori da Vojvodina dobije „tih famoznih 7 posto“, da ne misle kako oni nisu solidarni, niti da žele nešto uzeti Šumadiji, Sandžaku ili Beogradu. „Ono što mi danas tražimo za Vojvodinu što nam pripada po Ustavu Republike Srbije, to u nekom budućem koraku zajednički tražimo i za Šumadiju i za Sandžak i za sve druge buduće regije u Republici Srbiji“ – rekao je Pastor.

Saša Milenić – narodni poslanik u Nacionalnoj skupštini Republike Srbije stranke „Zajedno za Šumadiju“ i predsednik Skupštine Grada Kragujevca

Legitimacijski osnov za ideju regionalizma

„Čini mi se da je, barem u početku, otvaranja jednog kompetentnog širokog dijaloga o politici decentralizacije i o politici regionalizma u Srbiji najvažnije ponavljati upravo ovo: legitimnost takvog diskursa, legitimnost argumenata koji se vezuju za tu opciju. Naravno, ta legitimnost se najlakše razumeva iz analize razloga samog otpora. Jednopartijski sistem na više načina – nije još uvek višepartijski sistem, baš kao što ni suksesija uzajamnih monologa učesnika u komunikativnom činu ne čini njihovu komunikaciju, samim tim dijalog.

Iako na političkoj sceni Srbije postoji ogroman broj političkih partija, vrlo različitih programa - ideoološki različitih, ipak najveći broj, i to upravo najvažniji, objedinjuje jedinstvena civilizacijska ili, da kažem, kulturološka prepostavka, koja upravo izražava jednu vrstu straha od pluralizma. Koreni, razlozi straha od pluralizma verovatno su, kulturološki posmatrano, duboki i znatni, ali u ovom trenutku, čini mi se, da najsnažniji oslonac pronalaze u revolucionarnoj prošlosti u našoj zemlji i to upravo u onim tokovima i zapletima koji su vezani za život republike Srbije kao tada jednog od konstituenata Federacije jugoslovenske.

U toj prošlosti se, zapravo, mogu naći jasni tokovi koji u savremenim političkim diskurzima probijaju ne kao zagovaranje komunističkog sistema, ne kao nostalgično prizivanje marksizma kao ideologije, ali da kao jedna vrsta etatizma. Etatizam, zapravo, jeste živi ostatak vremena pređašnjeg u savremenom političkom mišljenju i govoru, koji je zapravo uporište i objedinjujući elemenat najvećeg

broja otpora prema politici decentralizacije i regionalizma. Naravno, ne treba posebno objašnjavati da je to politički nagoveštaj, ključ kulture pluralizma u savremenom društvu, i ne treba značajno ni objašnjavati da to predstavlja preduslov emancipacije, modernizacije našeg društva, upravo otvaranje prostora za istinski pluralizam u njegovom životu.

Ali stvarna civilizacijska razlika te dve škole mišljenja, koje slučajno koegzistiraju u savremeno-političkom trenutku u Srbiji, se, možda, najočitije ogleda u spremnosti

da se politika regionalizma i decentralizacije napada izvan, u razgovorima izvan načela - u razgovorima koji nisu motivisani apstraktnim teorijskim fundiranim polaznim osnovama, već povodom neke date konkretne krize, koja uvek može biti etnički, verski, pa i zavičajno motivisana u dnevnom životu Srbije. U takvom ambijentu, onda, vrlo rado politika etatizma progovara, upirući prstom na kulturu pluralizma kao na mogući izbor ugrožavanja državnog suvereniteta.

Ako samo malo promislimo o tome, mi vidimo tu krucijalnu civilizacijsku razliku zapravo u poimanju države - da li se država, u krajnjoj istanci, zasniva na slobodnoj volji građana ili, pak, na spoljašnjoj prinudi. Ne postoji dnevno-politička kriza koja bi mogla obesnažiti politiku regionalizma u kazivanju na kategoriju državnog suvereniteta, ako nam je svima jasno da se u krajnjoj istanci država zasniva na slobodnoj volji građana.

Očigledno, to je još uvek perspektiva u političkom životu u Srbiji, ali je jako važno razumeti da je taj civilizacijski kulturni bekgraund, da je to okvir u koji mi moramo promišljati uslove emancipacije i modernizacije ovoga društva.

Što se tiče Novog Pazara, baš kao što je i u uvodnom tekstu knjige Sandžak multietnička regija Esad Džudžević nomeno, Sandžak uvek predstavlja, kroz celu istoriju, jedan corpus separatum. Dakle, carstva i uprave se menjaju od Kulina Bana do današnjih dana, Sandžak ima ili nema političku ili administrativnu ili baš nikakvu autonomiju, ali uvek ima jedan kulturni specifikum. Njega određuje jedna civilizacijska, kulturološka posebnost, jedan identitet zajedničkog sećanja nad ovim podnebljem i to je, zapravo, ono iz čega mi moramo, kao i u svakom budućem promišljanju teritorijalne organizacije, političke reforme, modernizacije Srbije, razumeti stvarno mesto kulture i kulturnog nasledja.

Teza da se sve teme dnevno političkog života isključivo uslove ekonomskim i državnim političkim razlozima nije dobar povod za politiku i emancipaciju. U tom smislu je ova knjiga uveliko već štivo i narodnih poslanika i odbornika u mnogim i uopšte političkim angažovanostima ljudi u mnogim krajevima Srbije. Ovo dopunjeno izdanje samo je jedan značajan prilog koji mi u Šumadiji želimo da čitamo, a verujem da imamo snage i da proizvedemo i svoj zavičajni pandam ovoj knjizi. U tom smislu ona je dobrodošla, kao i njena promocija, i u Kragujevcu, a ne samo ovde u Novom Pazaru.

Promocija romana Muhameda Abdagića

„Tatli džan“

U programu petih sandžačkih književnih sretra - SAKS 2010. godine - promovisan je romana Tatli džan (slatki život) - iz zaostavštine rahmetli Muhameda Abdagića. Promocija je održana 20.10.2010. god., u Glanom uredu BNV-a. Bilo je ovo prvo javno predstavljanje romana, kojeg je, posredstvom porodice i Federalnog Ministarstva kulture BiH, štampala Izdavačka kuća „Dobra knjiga“ iz Sarajeva. Promoteri romana Tatli džan bili su: Hadžem Ha-

jdarević - književnik iz Sarajeva i jedan od recenzenata romana, Mirzet Hamzić - publicista iz Sarajeva i urednik u izdavačkoj kući „Dobra knjiga“, a o ličnosti i djelu Muhameda Abdagića govorio je njegov sestrić Adem Vrcić i dr. Redžep Škrijelj.

Muhamed Abdagić je jedna od najistaknutijih ličnosti sandžačkih Bošnjaka u Republici Srbiji u 20. stoljeću. Bošnjačko nacionalno vijeće ga je svrstalo među tri najzanačnije ličnosti 20. stoljeća iz reda sandžačkih Bošnjaka u Republici Srbiji.

Adem Vrcić

SUDBINOM GONJEN

Kao moto za ovaj moj skromni prilog, koji sam naslovio **Sudbinom gonjen**, izabrao sam stihove iz Vergilijeve Eneide, koje sam još u djetinjstvu naučio od mog rahmetli daidže Muhameda Abdagića:

„Arma virumque canto Troiaeque
primus ab oris
Italiam fato profugus
Laviniaque venit ...“

„Pjevam o oružju i junaku trojanskom,
što prvi od ostalih
sudbinom gonjen
u Italiju dođe i Laviniju nađe ...“

Kako reče historičar Safet Bandžović: *Rođen je 1916. godine u Sjenici, u godini svjetskog rata, a umro je 1991. godine u Novom Pazaru, u godini raspada jugoslovenske državne zajednice i izbijanja novog, čudovišnog rata. Valjda je sudeno da je rat na ovim prostorima neizostavni dio sudbine svih onih koji se tu rode.*

Bio je polaznik Velike medrese – „Crvene medrese“ u Skoplju, u kojoj je izrasla skupina kasnijih istaknutih bošnjačko-muslimanskih intelektualaca. Zbog revolucionarnih ideja i posjedovanja „ilegalne literature“, Abdagić je, zajedno sa Čamilom Sijarićem i Rašidom Dedovićem isklju-

čen iz Medrese, tako da gimnaziju završava u Vranju, poslije čega je 1936. godine upisan na Beogradski univerzitet, a iste godine primljen je i u članstvo KPJ.

Na Pravnom fakultetu Abdagić postaje jedan od istaknutih predvodnika naprednog studentskog pokreta. Postaje član Univerzitetskog komiteta i sekretar partijske ćelije na Pravnom fakultetu. Bio je jedan os 12 potpisnika proglaša: „Studenti Sandžaka svome narodu“.

Bila je to moćna organizacija koja je rukovodila radom preko četiri hiljade naprednih studenata Beogradskog univerziteta i to će, kasnije u ratu, biti jezgro i osnova samog NOP-a.

... *U to vrijeme, partijska organizacija na Univerzitetu u Beogradu bila je mnogo više nego što su to danas univerzitske partijske organizacije, ustvari, ona je bila partija, odnosno rukovodstvo partijske organizacije za Srbiju, Cnu Goru i Bosnu i Hercegovinu, a njom su rukovodili Ivo Ribar, Rifat Burdžović, Cvijetin Mijatović, Hasan Brkić, Osman Karabegović, Mijalko Todorović i mnogi*

drugi poznati iz revolucije“

Od novembra 1939. do aprila 1941. godine radio je u Sekretarijatu univerzitetskog komiteta KPJ, a istovremeno je bio i sekretar Kulturnog odbora studenata Beogradskog univerziteta, u kojem je Avdo Humo bio predsjednik, a Jurica Ribar član.

Uređivao je list Sandžačkih studenata *Glas Sandžaka*, mada je nominalni urednik bio student prava iz Novog

Pazara Hakija Zejnaglić. List je zvanično izlazio u Novom Pazaru, ali je stvarno pripreman u Odboru za kulturu Beogradskog univerziteta.

Ovaj odbor je Abdagiću povjerio rukovođenje kulturno-umjetničkim radom studenata na području Sandžaka, Kosova i Makedonije, i, u tom smislu, organizovano je više kulturno-umjetničkih i političkih ekipa koje su sa odabranim programom odlazili na teren.

Uređivao je i *Student*, list studenata Beogradskog univerziteta, odnosno, bio je partijski odgovoran za taj list, dok je nominalni urednik bio Amar, student iz beogradske građanske porodice, dотle policijski nekompromitovan. Bilo je to 1937. godine, kada je list preuzeo druga, po redu, redakcija, u kojoj je, pored Abdagića i Amara, bio i Avdo Humo.

Odmah po izbijanju rata, sa Univerziteta je upućen na partijski rad u Hercegovinu. U Mostaru je bio sekretar partijske organizacije i član Mjesnog oblasnog komiteta KP za Hercegovinu (zajedno sa Svetozarom Vukmanovićem, Avdom Humom i Lepom Perović), aktivno radeći ilegalno na pripremi ustanka i organizovanju borbe partizanskih jedinica. U oktobru 1941. godine, izašao je iz Mostara na slobodnu teritoriju i postao član Okružnog komiteta za Kalinovik, odakle je krajem 1941. godine poslat na partijski rad u Sandžak.

Po dolasku u Sandžak, Abdagić je radio kao član Agitpropa Vrhovnog štaba NOV i POJ, koji se tada nalazio u Novoj Varoši, a kojom je rukovodio Milentije Popović, sve do kraja aprila 1942. godine, kada je upućen na ilegalni rad u Sjenicu. U Sjenici odmah biva uhapšen od strane Muslimanske milicije Hasana Zvizdića i predat Italijanima. Njegovo hapšenje izazvalo je veliko nezadovoljstvo naroda u Sjenici jer je bio sin uglednog imama i poznat kao veliki intelektualac, tako da su ga Italijani pustili na uslovnu slobodu, ali uz garanciju sedam uglednih porodica i uz uslov da se u karabinjeriju javlja dva puta dnevno. U italijanskom zatvoru je proveo sedam mjeseci, na uslovnoj slobodi pet mjeseci, ukupno godinu dana, od maja 1942. do kraja aprila 1943. godine.

Početkom 1944. godine otisao je u Kosovsku Mitrovicu, povezao se sa Oblasnim komitetom na Kopaniku (Ali Šukri, Milija Kovačević, Rasim Čerkez) i tamo formirao veoma uspješnu partijsku organizaciju pošto je prethodna bila provlađena i rasturenja još 1943. godine.

Ovu partijsku organizaciju vodio je sa velikim uspjehom sve do oslobođenja Kosovske Mitrovice, krajem novembra 1944. godine.

Ubrzo poslije oslobođenja je uhapšen, a povod je bio sukob sa Dušanom M. - sekretarom Oblasnog komiteta, a na tajnom suđenju pred Vojnim sudom osuđen je na 10 godina zatvora, u kome je proveo nešto više od četiri godine, nakon čega se 1951. godine vratio u rodnu Sjenicu.

Abdagićev odnos prema masovnim i nepotrebnim strijeljanjima čini okosnicu njegovih političkih razmimoilaženja i sukoba sa ratnim drugovima, koji su počeli još u Mostaru, a nastavili u kontinuitetu sve do kraja rata, ali i poslije njega, u najvećoj mjeri je odredio njegovu poslijeratnu sudbinu, jer se njegov visokomoralni stav, zasnovan na osjećanju pravičnosti i humanizma kao i njegovoj procjeni dugoročnih partijskih interesa, sukobio sa amoralnim i stupidnim političkim stavom inspirisanim sumnjivom kratkoročno političkom linijom.

Borba za skidanje nepravednih optužbi i punu rehabilitaciju, bila je njegova glavna preokupacija i opsesija za čitavo vrijeme od izlaska iz zatvora pa sve do smrti. Na intervenciju nekih njegovih saboraca (Džemail Bijedić, Mitja Ribićić, Lepa Perović), priznat mu je predratni revolucionarni rad, od 1936. do 1941. godine, kao i status borca NOR-a, od aprila 1941. do maja 1945. godine, sve u dvostrukom trajanju, što znači i

vrijeme provedeno u zatvorima okupatora. Na osnovu toga dobio je i stan u Sarajevu, ali do prave sudske rehabilitacije nikad nije došlo jer to u Partiji nije bilo uobičajeno, pošto bi značilo priznavanje grešaka i iziskivalo imenovanje krivaca.

Sve ovo postigao je zahvaljujući natčovječanskim naporima, upornom obraćanju najvišim partijskim i državnim rukovodiocima, pa i Titu, kao i državnim institucijama i organima, na osnovu čega mu je, napokon, omogućen uvid u njegov sudski predmet u Vojnom судu u Beogradu, na osnovu čega je otpočeo mukotrpu borbu za pobijanje lažnih i iskonstruisanih izjava. Uspio je da najveći broj ovih svjedočenja (bilo ih je ukupno 22) opovrgne u sudu ovjerenim izjavama:

U porodičnoj arhivi Muhammeda Abdagića nalazi se njegova bogata duhovna ostavština, u kojoj se nalaze brojna književna djela (romani, pripovijetke, poezija, drame, komedije i putopisi, literarni eseji, historijski i politički spisi, intervjuji, polemički članci, reagovanja i prepiska). Cijela ova ostavština sigurno predstavlja pravo duhovno bogatstvo i svjedočanstvo jednog vremena i sve to čeka na kompetentno umjetničko vrednovanje i objavlјivanje.

U literarnoj ostavštiniiza Abdagića ostalo je 17 romana sa raznovrsnom tematikom:

- Vizija države, čovjeka i civilizacije, asocijacije na Orvela;
- Dileme filozofa: carstvo nebesko (umjetnost) ili zemaljsko (ljubav);
- Istraživanje ljudske svijesti i podsvijesti;
- Kraj turskog vremena i vrijeme između dva rata;
- Posljeratni život i vrijeme poslije rezolucije informbiroa.

Abdagićeve pripovjetke i drame, kao i uostalom sva njegova djela, imaju vrlo raznovrsnu tematiku, u kojoj d o m i n i r a j u

teme iz prošlosti, politički i ideološki sukobi, dileme savremenog čovjeka i druge, sa jasnom dramskom konцепcijom i jakim dijalozima, ali pored rada uvijek je posebno naglašen psihološki i moralni podtekst.

Raznovrsnost i bogatstvo duhovne ostavštine Muhameda Abdagića posebno je vidljivo iz njegovih ogleda o književnosti, u kojima je, na visoko analitičan način, vršio vrednovanje pročitanih knjiga iz domaće i svjetske književnosti, izlažući svoja shvatanja o literaturi, savremenim kretanjima i umjetnosti uopšte. Malo pisaca je, pored umjetničkih djela,iza sebe ostavilo i djela iz književne kritike, pa su ovi Abdagićevi eseji posebno značajni, jer predstavljaju ključ za čitanje njegovih djela i odgonetanja poruka.

- onih koji su svoje svjedočenje porekli,
- oni koji uopšte nisu svjedočili,
- oni koji su bili natjerani da svjedoče,
- i najzad, oni koji su svjedočili poslije svoje smrti.

Bilo je suđeno da umre na mojim rukama, u gradskom parku u Novom Pazaru, u koji je svratio sa jednog od svojih putovanja. Neću više govoriti o životu Muhameda Abdagića, pošto je od njegove smrti prošlo skoro 20 godina, već će se samo dodatači njegovih bogatih objavljenih i neobjavljenih djela koja se čuvaju u porodičnom arhivu, a sve to čini njegovu duhovnu ostavštinu, čiji značaj za kulturu, historiju i politički život neosporno prevazilazi lokalne okvire, a koja još uvijek čekaju prave istraživače i, naravno, izdavače.

Napisao je sledeće literarne eseje, među kojima svakako dominiraju dvije vrlo obimne knjige (*Svjetska književnost, Savremena književnost BiH*), eseji o poeziji (*Poezija je izgubila bitku na poene, Između sna i jave – naša Moderna, Avdo Međedović, Ilijada i Odiseja*).

Abdagić je imao veoma rafiniran i izgrađen umjetnički stav, jer je izuzetno pažljivo pratio politička i kulturna zbivanja, o tome je vrlo rado i uvjerljivo govorio, ocjenjujući ta događanja sa urođenim darom i prefinjenim osjećajem za političke procjene i umjetničko vrednovanje, ali dodajući tome filozofsku dubinu i relativnost, koju je crpio iz svojeg enormno širokog obrazovanja i životne mudrosti. Ipak, ono čime je osva-

rtvu je boja, a ne slika, jer fotografija to može bolje; u drami treba da dominira riječ, a ne radnja, film je za to pogodniji, jer je akciju potisnuo i iz romana, kome preostaje istraživanje unutarnjeg života misaonog svijeta i podsvijesti, dok je u poeziji glavna metafora, a ne rima.

Za života je objavio 12 književnih djela: *Tuži Dabiživ* (pjesme, 1965), *Feniks* (pjesme, 1967), *Tri drame* (1967), *Zvučni zid* (pričovijetke, 1967), *Feniks I i Feniks II* (roman, 1972), *Tvrdi grad* (roman, 1973), *Zamka* (roman, 1974), *Zemlja* (pričovijetke i roman, 1975), *Lutajući brod* (pjesme, 1977), *Zemlja* (roman 1979), *Duge studene zime* (roman, 1983). Izuvez zadnje tri knjige, sve ostale priredio je i sta-

rdizma koja označava krah klasičnog građanskog humanizma:

Objavljena 1966. godine, a napisana neku godinu ranije, poezija Muhameda Abdagića reprezentuje najjaču književnu radionicu tog vremena. Danas ruke čitalaca lete same od sebe na one knjige koje autori sami štampaju. Samo njima se vjeruje. Samo one su prave, a 1966. godine one su predstavljele izdajnički znak pišećeg malog ugleda kod izdavača i dokaz sumnjičvog kvaliteta. Zato Abdagiću nije bilo lako. Prekidač na zidu književnosti bio je bez spoja. Kao što je, za neke, danas.

Abdagić je u svoju poeziju ugradio dio snova, razmišljanja, skrivenih tajni duše, surovih borbi, dio istina, želja i nemogućnosti, između kojih je, razapet, spas tražio u teškoj bjelini prazne strane papira, ispisujući je svojom krvlju, ostavljajući tako zauvek onima koji poslije njega ostaju dio lutanja u koja, iako tako iskreno željeći, nikoga nije mogao da povede.

Sarajevski pjesnik Stevan Tontić o Abdagićevoj poeziji piše:

Najbolje Abdagićeve pjesme su one koje su oslobođene idejne tendencije, jer to su istinske objave same poezije. Tako, kad ne želi mnogo, pjesnik upravo postiže najviše, najveća pjesnička tema može biti najjednostavniji lični doživljaj – kad svjesno i ne traži Boga, pjesniku se dogodi da nađe ono božansko. Posebno je uočljivo stalno pjesnikovo osjećanje opasnosti, sveprisutne smrti, prijetećeg i svagdama-gućeg uništenja egzistencije. To je svojevrsni sindrom osjećanja egzistencijalnog straha. Sam pjesnik, simbol nedužnog i bezazlenog postojanja, čiji je smisao jedino u pjevanju, kao da je unaprijed ugrožen i osuđen na smrt:

Tetrijeb

*Pjesnici vode porijeklo
Od tetrijeba*

*Jer tetrijeb kad pjeva
Zaturi glavu unazad
I zažmuri*

*I sav se preda pjesmi
I ništa ne zna za drugo
Niti hoće da zna*

*I tada ga je najlakše
Ubiti*

jao i općinjavao sagovornike bila je njegova mirnoća u izlaganju, analitički um i iznad svega sposobnost da sve to doživi i predstavi kao vid umjetnosti.

Kada bi ga neko upitao za neku knjigu, film ili dramu, on bi odgovorio na vrlo jednostavan način: Pa to je umjetnost, čija je suština u sposobnosti pisca da kod čitaoca izazove poplavu osjećanja: uzbudjenje, ljubav, strast, kajanje, pa i snaga religijskih tekstova u svetim knjigama leži u izražavanju vjerskih dogmi i moralnih principa na visoko umjetnički način, jer ti tekstovi imaju svoj, vrlo prepoznatljiv literarni stil i način kazivanja.

U razgovorima o prirodi umjetnosti često je isticao: Pred izazovom novog vremena i tehnologije umjetnost mora da se vrati svom izvornom izrazu: umjetničko u slika-

mpao o svom trošku. Posmrtno su mu objavljene dvije knjige: *Iza Moreno* (pjesme, 1993) i *Ramiza* (drama, 1999), kao i nekoliko prijavljaka, pjesama, literarnih eseja i istoriografskih članaka u časopisima.

Većinu djela stampao je u sopstvenom izdanju, bez institucionalne podrške izdavačkih kuća, pa su stoga njegova djela često nedorađena, mjestimično preopširna i tehnički loše opremljena, pogotovu bez preporuke nadležnih, nisu bile baš privlačne za prosječnog čitaoca, ali to je imalo i jednu dobru stranu, pošto je autoru omogućilo da sačuva nezavisan stav, originalan stil i oštar kritički duh.

O poeziji Muhameda Abdagića pisali su mnogi, ističući njenu visoku umjetničku vrijednost i originalnost. Tako, Vujica Rešin Tucić u njegovoj poeziji vidi novu viziju avanga-

Zaista, pjesnik spada u one koje je najlakše ubiti. On to zna, pa ipak pjeva. Ali kako pjevati drugačije od tetrijeba, bez da se zaturi glava unazad i zažmuri...

Meni su, ipak, najdraža Abdagićeva djela sa zavičajnom tematikom. Vrletna prostranstva Pešterske visoravni u svim implikacijama za pjesnika su postala ishodište i dohodište, ona su ona unutarnja sila koja goni i ruši, koja budi najskrovitije osjećaje, od nostalzije do potajne mržnje i prezira duha palanačkog. Zavičaj je ljudsko i poetsko pribježište, koje sadržajno i značenjski u sebi objedinjuje sve one najdublje ljudske porive...

Abdagićeva vizija je spoj nerijetko disparatnih tradicija, i zato nema iznenadenja kada u ovim pjesmama zateknemo islamsku vizuru svijeta i panteizam, dualizam, modificirani fanatizam, ali se sve to nalazi u eruditivnosti poetskog iskaza.

Zbog toga će Vam predstaviti 3 izuzetne pjesme napisane u maniru najljepših orijentalnih priča - hićaja, koje, pored toga što podstiču čitaoca na duboko razmišljanje, nose u sebi visok umjetnički naboј:

Četiri dobra

Jednog dana srete me Harunefendija i reče
Ništa ti ne valjam
Šta ti se desilo
Upitah ga ja sa strahom
- Stekao sam bogatstvo

Ah pa ja svakog dana molim Boga za to

Drugi put me srete i reče
Ništa ti ne valjam
Šta ti se desilo sad
- Stekao sam porod

A ja svakog dana molim Boga pa još ništa

Opet me jednog dana srete Harunefendija i reče
Ništa ti ne valjam
Šta je sad upitah u strahu
- Stekao sam položaj

A ja svakog dana molim Boga za to
Pa ni s mjestima

Opet me jednog dana srete Harunefendija i reče
Nesretan sam i ništa ti ne valjam
A što zaboga upitah ga sa zebnjom
- Stekao sam pamet

Nisam ga razumio i upitah
Zašto je nesretan zbog tolike sreće
A on reče

Jer sad mi te četiri stvari određuju život
I karakter moj

Vratih se kući i udarih čelom o pod moleći
Bože ti meni ne daj nijednu od ovih stvari
Koje si dao Harunefendiji jer nije vakat za to

Kajanje

A kad podje na Hadž
Reče
Blago onoj koja ostane iza svoga muža
Pa se ne uda
I ne pokaje se
Kad se budu grijehovi mjerili
Njoj će preteć ona strana
Na kojoj su sevapi

I sve moje
I dućane i hanove
I parkove i imanje sve ostavljam ti
I robove moje i robinje
Ali da se zakuneš i zavjetuješ

A kad umrije na Hadž
I ne vrati se
Boraše se teško
Sa mladošću svojom
I reče
Kajem se kajem se kajem se
Ali ču riječ održat
I zavjet održa

Pa kad joj mjeriše grijehove i sevape
Sevapi pretegoše
Ali ona opet reče
Kajem se

Isplatilo se

Jaki prijatelju utješi se
U Uglu same Pešteri udnu
Na nadgrobnom spomeniku
Značajne riječi sam pronašao:
Sto godina Alja đevovala
Sto godina nevovala
Sto godina uđovala
Opel Alja mlada umrla

Posebnu vrijednost svakako ima zbirka uglavnom neobjavljenih literarnih tekstova pod naslovom *Moji uzori – predratni revolucionari*, koji su, ustvari, sjećanja na neke veoma poznate ličnosti iz naše novije historije (Ivo Lola Ribar, Rifat Burdžović-Tršo, Ivica Ribar, Mahmut Bušatlija, Slobodan Princip-Seljo, Jovan Popović, Slobodan Tuzlić-Butum, Ratko Mitrović, Mileva Vuković, dr. Vojislav Vuković, Dobrivoje Radosavljević-Bobi, njegovi drugovi iz studentskog i partijskog rada, zatim Osman Sabotović-Bego, Zenun Hasković, Bajram Kurtagić, Hakija Zejneločić, Milorad Jovanović i Andro Petronijević, borci iz Sandžaka).

Odstupajući od klasičnog načina pisanja ovakvih tekstova, koji se pretrpavaju biografiskom građom, autor se opredijelio za lične impresije, ostavlјajući čitaocu bezbroj podataka o osobinama, karakteru i posebnostima svojih drugova, sačuvavši tako za pamćenje ono ljudsko u njima, na jedan čist, jasan, uvjerljiv i mjestimično duhovit način, što je posebna čar ovog rukopisa.

O Rifatu Burdžoviću u tom rukopisu piše: *Rifat je bio treći razred, ja prvi. Treći razred, to bijaše nešto veliko, nedostizno, to bijaše najstariji razred (na osmi još niko nije ni pomiclao). Ovi u trećem vjerovatno ne znaju da mi dolje i postojimo. Naravno, jednom sam i ja bio treći razred, ali onda je Rifat bio u petom, pa smo opet morali da gledamo u njih odozdo.*

Za Rifata je Muhameda vezivalo zajedničko školovanje, politički i revolucionarni rad na univerzitetu i u narodnooslobodilačkoj borbi, pa je on stoga Rifatovu pogibiju doživio kao najveću tragediju i lični gubitak.

Svom najvernijem prijatelju Muhamed je posvetio pjesmu pod nazivom „Žal za drugom izgubljenim“,

Žal za drugom izgubljenim

Nema te Rifate
Da me iz zuba iščupaš dušmanskih
Kao nekad
Kad usred rata izdajničku sjekiru
Trže na mene neprijatelj moj
(A ti mislio drug tvoj)

A ti mu je s licem iz kojeg bijaše oganj
Ote i baci u kal

Nema te Rifate
A od idealu tvog ostale su samo još mrve

A zemlja je sad mrvinjač
Kukavnog svijeta
Vodenjaka i beskićmenjaka
Političkih šereta
I mediokriteta
Siledžija i šićardžija
I podvaladžija gnušnih

I svud je oko mene tama
Niko više ne pjeva kao ono nekad ti:
"Hajdmo druže na nebo
Pa makar i u nanulama"

Jer nema više tebe
Da mi izvučeš nož krvavi
Krvnički
I da ga s prezicom na ustima i s ognjem na čelu
Baciš u kal

Nema te Rifate

Životni put Muhameda Abdagića neprestano se preplitao i ukrštao sa životnim putem Rifata Burdžovića od rane mladosti, kroz studentski život, kroz rat i zadugo poslijе rata, sve do Abdagićeve smrti.

Rifat je poginuo junački u ratu, dok je Muhamedu usud odredio drugi životni put, pun iskušenja i patnje, u vječitom traganju za mladalačkim idealom, oličenom u traženju utopijske obecane zemlje i voljene žene, poput trojanskog junaka Eneja. Nažalost, nije ih našao, uvidjevši, valjda, da nam je dato samo traganje, a ne i ispunjenje. To je Abdagić poetski izrazio u svojoj pjesmi „Lutajući brod“, čiju je inspiraciju pronašao upravo u Vergilijevim stihovima:

Lutajući brod

Čitavog života
u svojoj raketni
usporenoj
kružim oko zemlje
Izdaleka i
Izbliza
pa ipak ne mogu da siđem
i da se spustim na zemlju
Jer nigdje ne vidjeh
čvrstog tla
za mene
i za moj mali brod

Redžep Škrijelj

KO JE RUŠID EFENDIJA SPAHOVIĆ?

Iz štampe je tokom druge polovine 2010. godine izašao novi roman iz ostavštine našeg pisca Muhameda Abdagića (1916-1991) „Tatli džan“ koji je tokom Sandžačkih i Abdagićevih književnih susreta, predstavljen čitalačkoj publici u Novom Pazaru i Sjenici.

Abdagićev roman Tatli džan (tur. tatlı can, tj. Tatli – sladak + džan – duša) za koji izdavač za rješenje podnaslova nalazi "Slatki život", tematski i je kompoziciono posvećen legendarnom sjeničkom prvaku i ugledniku Rušid ef. Spahoviću. Svog glavnog junaka pozicionira u Glogovik, kao sinonim za Rušid efendijinu rodnu Sjenicu.

Porijeklo sjeničkih Spahovića?

Bratsvo Spahovića je jedno od najstarijih i najuglednijih u Sjenici. Naročitoj popularnosti plemena doprinose nekolicina uglednika među kojima Rušid efendija zauzima primarnu poziciju. Naša istraživanja i razgovor sa najistaknutijim predstavnicima stare Spahovića porodice ukazuju da buran muhadžirski život Spahovića započinje nakon velikog Bečkog rata. Uslijed bure i nemira koje su uzrokovale pomenute ratne godine Spahovići se iz slavnog Budima pomijeraju ka jugu i razasipaju duž bošnjačkih etno prostora. Većina od njih nasejava nekadašnje bošnjačko Užice u kojima je postojala čuvena Spahovića mahala. Kada je sredinom XIX vijeka došlo do pogroma i raseljavanja užičkih Bošnjaka, dio bratstva Spahovića prelazi na prostor Pešterske visoravni, tačnije u Sjenicu, dok neki od njih dolaze u Skoplje, a nakon Balkanskih ratova (1912/13) jedan dio dospijeva na osmanlijske-turske prostore (Istanbul, Bursa).¹

1. Jusuf-agu, drugi sin Mahmud-age Spahovića, bio je jedan od najuglednijih trgovaca u Skoplju, Sjenici, Solunu i Stambolu. Njegov široki ugled potvrđuje podatak da je njegovoj osmogodišnjoj kćeri Hajruški pripala čast da u ime učeničke omladine Skopija sultanu Mehmed Rešadu V (1909-1918), tokom njegove prve posjete gradu 11. juna 1911. godine, uruči buket cvijeća.

Ostala je izreka: „Prijе će u Vardaru nestati pijeska, nego u Jusuf-age Spahovića para!“; a u Sjenici: „Prijе će u Glibanu nestati pijeska no u Spahovića para!“. Ipak, bogatstvo je Jusuf-agu Spahovića košalo glave. Prilikom pljačke njegove hazne sa zlatom ograbio ga je i ubio u Skoplju njegov sluga Poković. (Autor je dio podataka dobio od Alije Mušovića, jednog od uglednih potomaka Rušid efendijinih).

2. Nalazila se na sjevernom dijelu mahale uz lijevu obalu potoka Gliban (danas Sandžačka ulica)

Među najuglednijim predstavnicima Spahovića pominju se Hadži Murat-aga i Hadži Abdulla-aga. Iständili su se po bogatstvu i čitlucima (tur. *çiftlik*) po selima na Pešteri i u okolini Sjenice. Dio svog bogatstva Spahovići troše i ugrađuju u danas urušenu i nezaštićenu arhitekturu Spahovića mahale u Sjenici u kojoj se svojom monumentalnošću isticala kuća Spahović Mahmut-age koju su građani, po nadimku njegovog sina Kurtana, nazivali „Tišagina kuća”.²

Ko je Rušid efendija Spahović?

Rušid efendija je jedan od najuglednijih ličnosti u vrlo burnoj historijskoj prošlosti Sjenice. U narodu je sve do završetka Prvog svjetskog rata i stvaranja Kraljevine SHS (1. XII 1918.) ostao upamćen kao veleposjednik i ličnost izuzetnog obrazovanja i posebnih ljudskih osobina.

Na mjestu gradonačelnika zamijenio je čuvenog Alijagu Prizrenca, uglednog sjeničkog prvaka i trgovca. Čuveni i kontraverzni Rušid ef. je na toj dužnosti, uz mjestimične prekide, bio od 1916-1927. godine. Za nas je značajno da se u njegovoј kući (dva dana), između 8. i 25. VIII 1917. godine održala čuvena *Sjenička konferencija* na kojoj je izglasana, još čuvenija, Sjenička rezolucija, zbog čega je poslije okončanja Prvog svjetskog rata i nakon stvaranja Kraljevine SHS protiv Rušid efendije i drugih sandžačkih prvaka-gradonačelnika, kao učesnika konferencije, vođen krivični postupak koji je na intervenciju ondašnjeg reis-a Ibrahima Maglajlića ukinut Ukazom kralja Petra I Karađorđevića od 17. januara 1921. godine. Neki od pomenutih bošnjačkih

uglednika su u međuvremenu pobijeni, čak i masakrirani (Hilmi-beg Kajabegović, Ibrahim ef. Biočak, Selim ef. Jusufović i dr.)

Ostao je Rušid efendija među Sjeničanima upamćen po mnogim humanim gestovima, kada je tokom predsjednikovanja so-pstveni novac trošio za potrebe Opštine; kao donator u oblasti razvoja školstva u regionu (škola u Sebečevu i dr.), ali i kao dobrotvor i bohem o čemu postoje brojne anegdote i ona najčuvenija

Osim u romanu Muhameda Abdagića "Tatli džan", Rušid efendija je zastupljen i u romanu "Fetva" našeg književnika Murata Baltića koji ga smješta u sasvim drugi vremenski prostor, u 1809.godinu.

Abdagićev roman "Tatli džan"

Ko bude čitao ovaj roman, uočit će da je Abdagićev Tatli džan spoj umjetničkog i likovnog nadahnuća, nataloženog u veoma velikom životnom iskustvu Rušida ef. Spahovića, nekada alfe i omege Glogovika, naziv koji pisac interpolira umjesto Sjenice.

Tematska struktura ovog divnog Abdagićevog romana je, što se i u naslovu može vidjeti: tatli i džan, tj. slatko i duševno, posvećen je misteriji i razjašnjenju, ljepoti i umijeću življenga jedne insanske duše u onovremenском Glogoviku. Sam naziv Glogovik, čija etimologija asocira na glog-trn, odnosno trnoviti put i staze životne kojima koračaju njegovi žitelji. Sam junak romana Rušid ef. ne propušta da naglasi kako se ljudski život sastoji od nekoliko sitnih stvari i događaja koje ko dlan o dlan prođu "ko sjenka preko rijeke" (F. Muhić).

Tatli džan je roman sastavljen od veoma zanimljivih historijskih fragmenata koji nam se čine podjednako kadri da nose Abdagićevu idejnu tematiku i prateći psihosocijalna balast prisutan u njemu. Očito je Muhamedu Abdagiću veoma stalo da iskaže, prije svega, unutrašnji svijet svojih junaka, onaj najintimniji, povodeći se umjetničkim i estetskim injerilima, pri čemu razotkriva svu ondašnju složenost

da se u Beogradu vozio sa tri fijakera: po jedan za svoj šešir i bastun (kubak) i jedan za sebe. Poznat je njegov bohemski život i drugovanje Skadarlijom i starim Beogradom, kada je kao zastupnik interesa bivših aga i begova čije je zemlja bila konfiskovana, drugovao i provodio se sa poznatom intelektualnom i bohemskom elitom Beograda.

življenja i bitisanja jednog svijeta i jedne kasabe od vaska Osmanlijske imperije do stadijuma između dva Svjetska rata.

Okosnicu romana sačinjava Abdagićev plahovito pripovjeđanje o Glogoviku (Sjenici) i njenim ljudima, pa se dobija utisak kako bi roman bio nepotpun bez glasovitog Rušid-efendie, najčešće toliko moćnog i čudnovatog poнаšanja. U liku glavnog junaka Rušid age vidimo piščevog djelomičnog "alter ega", pa makar se sve odnosilo samo na neke posebne životne prilike. Njegov bohemski život kao da poručuje da pred sobom vidimo čovjeka obilježenog multikonfesionalnom simbolikom. Glavni i ostali rotagonisti Glogovika dodiruju mitsko jezgro čitave naracije, koja s vremena na vrijeme pretače misaono u simbolično, znakovno u znamenito, za kojima kontraverzni junak Rušid aga permanentno traga, žečeći da pokaže plemenitost i dobrodušnost svog, gotovo zaboravljenog, čudnovato maštovitog sandžačkog dunjaluka. Abdagić ne propušta da apostrofira i njegovu određenu naivnost i prostodušnost na osnovu čega otkriva duboke istine o čovjekovoj tragičnoj egzistenciji, ne samo u Abdagićevoj Sjenici nego i njenom širem okruženju.

U romanu Tatli džan, duša (ruh ili nef) piše i ostalih njegovih likova romanu na neki način leprša i lebdi iznad njihovog zemaljskog trajanja. To su junaci i tragičari koju se opiru i životu i smrti, dok ih nametnute okolnosti i prkos tegobnostima življena nagoni da se u svim prilikama i na svakoj pusiji grčevito bore i opstaju.

U Abdagićevom Tatlidžanu život pripše na tajnu. Njom nečujno ali vrlo surovo rovare nevidljive sile koje ljude nastoje da na silu odhijkaju od stvarnosti. Baš

tu u romanu, na primjeru Rušid efendijiniom, uviđamo kako se munjevito kida ljudska iluzija o vječnom carovanju života u kome želi da pokaže prolaznost, našeg zemaljskog trajanja. Nasuprot tome javlja se jedna nova i izmijenjena stvarnost, jedno novo lice Glogovika u kome se privikavanje na novi život svodi na žestoke ljudske sukobe i opštu egzistencijalnu tragiku: iseljavanja, rastanke i umiranja. Tu na poprištu stvarnosti čitav život zamire i svodi se na surove zakone jačih i nemilosrdnijih, gdje se ispod plašta prolaznog življena otkriva sva nemoć vladavine Rušidagine i Glogovičana, i da čudo bude veće: prostorom kojim su nekada sa zadovoljstvom koračali. U toj životnoj kolotečini u uslovima novog ustrojstva vjerozakona, privrednih i životnih adeta, proviruju satrti snovi i nadanja koji u insanim bude osjećaj nesigurnosti traganja za životnom srećom i nafakom.

Na marginama čitave priče naziremo trijumf života kome je insanski Tatli džan jedina alternativa; ništa drugo do običan dunjalučki život i prolazna epizoda od koje za priču promatranu iz ugla minulosti vaska i zemana ostaje samo po nešto. Tematska priča Abdagićevog romana prerasta u jednu koherentnu narativnu cjelinu koja apostrofira nesumnjivi piščev dar da čitalaštvu predviđa opći smisao vlastite vizije jednog života, pa makar bio i bohemski, očima Rušid efendijinim. Sav njegov život stao je u okno malehnog kućnog pendžera odakle sa sa sofe kućnog selamluka promatra svoju životnu prošlost koju bi, da je i malo moguće, bar u nijansama promijenio.

Tatli džan je sav u znaku Sandžaka i Bošnjaka u kome Abdagić na malom prostoru Glogovika, a to je prostor iz koga izranja mali grad i jedan dobri i bezazleni narod koji

gradi svoj dunjaluk pun mašte i nadanja. U tim ordinarnim dušama insanskim i njihovim pojedinačnim sudbinama Abdagiću, još jednom, polazi za rukom da ispiše ovaj roman bremenit historijom, običajima, kulturom, ali i ljudskim zabludama i nadama.

Najveće odlika lijepog romana Tatli džan sastoji se u kuriozitetnom skiciranju i oslikavanju Glogovika i jednog adetski šarenolikog svijeta s kraja XIX i početka XX vijeka za kojim često čeznemo i žalimo njegov nestanak. Taj svijet još uvijek živi u ovom romanu, a promatramo ga kao historijsko tumačenje davno zaboravljenog ili zamagljenog vremena.

Sam roman je autorski podvig i književni dar čitalaštvu u kome se evidentni talenat i zrelost Muhameda Abdagića nadopunjuje dijelom njegovog životnog iskustva, i velikog znanja kojim ponire u složenu etnopsihologiju ljudi našeg podneblja, često nedovršenu, otvorenu i protivrečnu.

Mesud Pučić, u ime živih potomaka Rušid-age Spahovića:

„Roman *Tatli džan* (Slatki život) autora Muhameda Abdagića realiziran je kao kazivanje Rušid ef. Spahovića u periodu od Balkanskog rata do prvih godina Drugog svjetskog rata na prostoru Sandžaka i Srbije.

Ponsan sam što je Rušid-efendija moj paradjed po majčinoj liniji, čovjek koji je imao sve: znanje, imanje i vlast. Bio je predsjednik Sjenice, poslanik u Skupštini, a u jednom trenutku ostao bez svega, a ostao upamćen kao častan, dostopanstven I pošten čovjek.

Također, ponsan sam što sam poznavao autora Muhameda Abdagića romanopisca, pripovjeđača I pjesnika, koji je čitav život proveo u grču, nesrećan I neopravdano zapostavljen.“

Muhamed Abdagić

Rifat Burdžović Tršo

(Iz piščeve ostavštine)

Kad god bi me otac prijetio za sofrom da se služim lijevom rukom, razlijegao bi se njegov gromki glas: „Desnom“! A jednom prilikom u našoj školi u Skoplju za stolom za ručavanje iznad mene je stajao Rifat neko vrijeme i osmjehvao se, da bi nazad rekao: „E nije tako, nego nož u desnoj, a viljuška u lijevoj ruci“. Kako uvježbani organizam nije mogao ovo lako da shvati, on je uzeo moju lijevu ruku i tutnuo mi viljušku, a u desnu nož i onda rekao sa istim osmjehom: „E vidiš, tako“!

Od njega sam naučio te male stvari, pošto smo bili iz istog kraja, a on za dva razreda stariji: kako treba držati pribor za jelo i služiti se njime, kako treba vezivati mašnu, i da se mašna zove kravata, kako zube prati kalodontom i četkicom, kako sam zakopčati dugme na vratu ispod kragnog. Još zadugo sam brkao izraze *kragna i kravata*.

Učili smo istu školu i bili u istom internatu – Kraljevsku medresu kralja Aleksandra u Skoplju, sa posebnom svrhom, i dobijali sve besplatno: stan, hranu, odjeću, obuću, ma sve, od kape do čarape u najbuđavnijem smislu riječi, čak i putne troškove do kuće na kraju godine, a jednom, ili dva put, kao svoje pitomce, obišao nas je i sam kralj.

Rifat je bio u trećem, a ja u prvom razredu. Treći razred - to bijaše nešto veliko, nedostizno. „Kako li se osjećaju oni koji su bili u trećem razredu?“ - razmišljaо sam, jer to bijaše najstariji razred, a na osmi još niko nije ni pomiclao. Oni u trećem vjerovatno i ne znaju da mi dolje postojimo. I oni u drugom, na njima smo već manje primjećivali te veličine, za jednu dobru mjeru. Naravno, jednom sam i ja bio treći razred, ali onda je Rifat već bio peti, pa smo opet morali da gledamo u njih sa očima odozdo.

I kako tada, tako stalno za njim, do kraja njegova života, s tim što ga nikad nisam stigao. Gdje on, tu jednom i ja, ali onda on dalje. Tako mi je uvijek izmicao, kao ono Ahil i kornjača, s tim što je ovdje Ahil bio izmakaо. Stalno sam ga dostizao, ali ga nikad nisam stigao: u fudbalu, u poeziji, u političkoj snazi, u partijskim položajima. Kad sam ja stigao da igram utakmice za školu, on bješe već fudbal ostavio, dao se na pisanje poezije: „Druže, hajmo na nebo, pa makar i u nanulama“. Kad sam ja kobajagi počeo nešto da pišem (jedan kriminalni roman), on bijaše poeziju ostavio i dao se na politiku, a kad ja počeh da se miješam u politiku i da raspravljam, zbog čega me izbacise iz te škole, on već davno bijaše za-

vršio srednju školu i stigao na univerzitet u Beograd. E da, u školskom orkestru on je svirao violončelo, jasam bio samo obični član hora.

Na univerzitetu se stizanje i dostizanje nastavilo, nikad prestizanje, što bi po zakonima progresa bilo normalno. Kad sam ja ušao u Partiju, on bijaše već u univerzitetskom rukovodstvu, a kad sam ja ušao u univerzitetsko rukovodstvo, on opet bijaše otišao dalje, dospao više, izašao iz granica univerziteta i postao član Mjesnog komiteta Beograda... On me je naravno uveo i u Partiju.

Kako je znao da sam već bio „pečen“ za Partiju, i po radu i po pročitanoj literaturi u školi, iste one večeri kad sam se na univerzitet upisao, Rifat mi je prišao i rekao: „Večeras budi na Slaviji tačno u šest. Pazi da ne zakasniš. Tamo će te čekati jedan drug, u džepu će držati novine, a u ruci – sad više ne znam šta – ti ćeš ga upitati gdje je Kalemeđdan, a on će ti odgovoriti na Slaviji. Kako na slaviji Kalemeđdan? Zbunjeno sam upitao. Ako ti tako ne odgovori ti samo razmini, jer takav odgovor ti ne može niko dati sem onaj s kojim treba da se sastaneš.“

Na Slaviji me je čekao Mojsije Stefanović. Bio je to čovjek gustih plavih brkova i zdrava

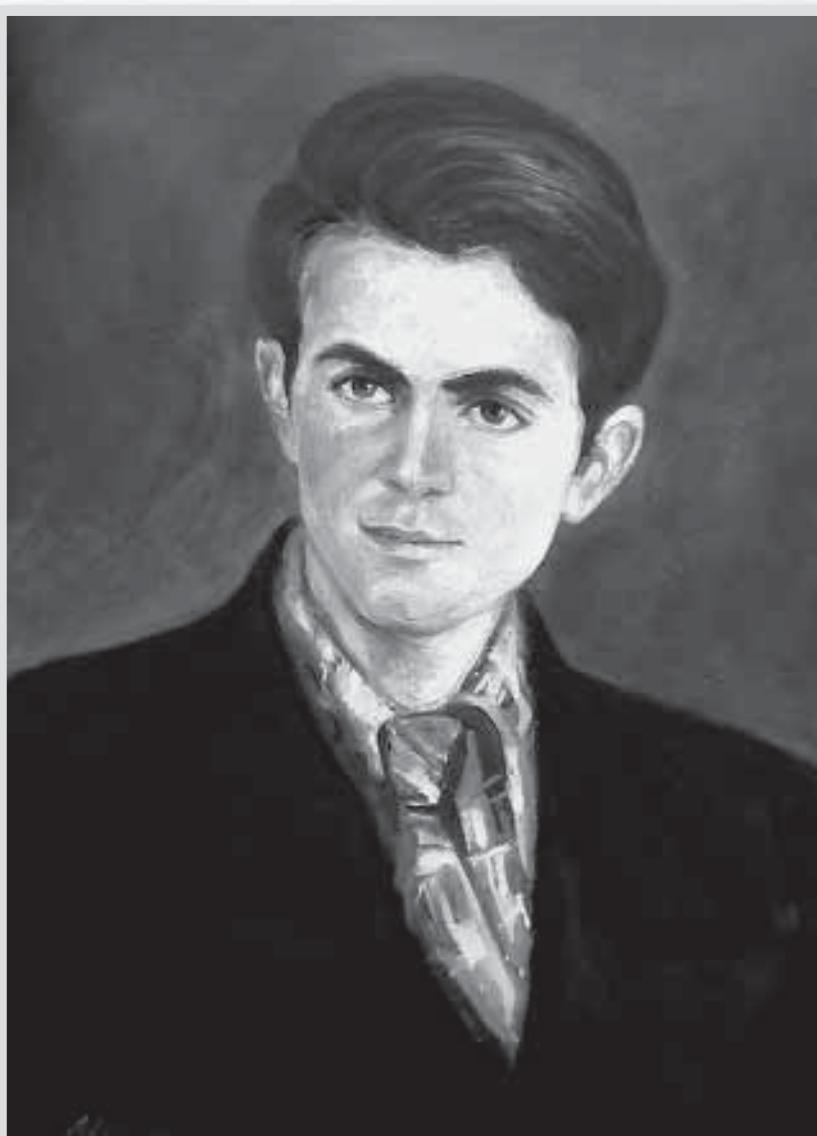
rumena lica. Prekaljeni komunista, kasnije španski borac, gdje je i poginuo, uveo me je u svoju partijsku ćeliju.

Univerzitet, to bijaše Rifatova kuća, dom njegov, familija njegova doista, jer druge ne-maše. Bio je duša i tijelo studentskog pokreta zajedno sa Ribarom. Njih dvojica bijahu visokoa iznad te nepregledne studentske mase od dvadeset i pet hiljada, pa i iznad one borbene studentske mase koja sačinjavaše njen udarni dio. Meni kao tada strasnom ribolovcu (sad su to ljudi tek pod stare dane) studentska omladina zgledaše kao neko ogromno jato riba od kojeg se ne odvajaše ni jedna, a njih dvojica, kao dva velika skobalja koji bi tek po nekad navratiли oko jata ili minuli kroz jato, odnekud iz tamnih dubina, da bi se opet negdje izgubili u ne-kakve, nama običnima ne-znane vode.

Obojica su bili izvanredni govornici. Kad bi Ribar govorio masa bi se tresla od aplauza i udarala rukama o klupe, a kad bi Rifat govorio masa bi, kao poludjela, udarala i rukama i nogama. Ribar je bio staloženiji, nekako po uzoru na kakvog engleskog govornika, vaspitanog u Oksfordu, koji je u stanju da čitav govor održi, a da ne učini ni jedan pokret ma i jednim prstom, a Rifat vatreñiji, neobuzdaniji, zapaljiviji u pokretu. A povoda za govore imalo je svaki čas. Osim redovnog studentskog zbora, studenti su protestovali zbog povreda autonomije univerziteta od strane neprijatelja (police ili protivničkih političkih grupacija), protiv nametanja taksi i školarina prilikom upisa,

ili ustanovljavanja *numerus klauzusa* kako bi se sprječila hyperprodukcija intelektualaca (ograničen broj prijema na fakultete), u stvari kako bi se univerzitet rezervisao za bogatije slojeve, za buržoaziju, a eliminisao i onemogućio pristup si-

demonstracije povodom takvih događaja, a osobito krvave demonstracije kad se na zbor izlazio i sa krvavim košuljama ranjenih studenata u sukobu s policijom. Organizovan je u proces razbijanja grupa ORNAS (Organizacija naciona-

romašnih slojeva, narodnih. Zatim tu su bila i hapšenja studenata, na demonstracijama ili prilikom upada police na univerzitet. Krupni politički događaji, spoljni ili unutrašnji isto su tako bili povod za studentska okupljanja i zborove, posebno

lnih studenata) i ljetićevara (pristalica fašističke grupe Dimitrija Ljetića „Zbor“), sve dok nisu bili konačno uništeni, politički i fizički, i to tako korjenito da se njihove pristalice više nisu smjele pojavit u zgradama univerziteta ni da polažu

ispite. To je doista bio svojevrstan paradoks: dok je u zemlji bješnjela otvorena polufašistička diktatura, jedno vrijeme je postojala jedna oaza, Beogradski univerzitet, gdje je bila uspostavljena otvorena dominacija Komunističke partije, a da je to vlada moralu da prihvati i trpi.

I ne samo svojom riječi, Rifat je sugestivno djelovao na one koji su ga znali i samom svojom pojavom, nekom posebnom vatrom i ponosom koji su izbjigli iz njega i optimizmom kojim je zračio.

Bio je srednjeg rasta, ni visok ni nizak, sportski građen, malo koščatiji nego što bi trebalo, očiju plavih kao čivit, kose otvoreno kestenjaste i nemirne, tako da je svaki čas morao da vraća jedan pramen koji bi mu pадао preko čela i zato je prozvan „Tršo“, skladnih i harmoničnih crta lica, kao u kakvog muzičara. Prisan i sa osmijehom koji mu se ne skidaše sa lica kad je sa svojima i uopšte sa u svakodnevnim kontaktima, ali sa prijetećim izrazom lica i s nečim osvetničkim u njemu kad je za govornicom. Tad bi mu iskočile one dvije kratke linije u čelu iznad samog korijena nosa, kojih dotele nije bilo, što je ostavljalo utisak čovjeka od akcije i izazivalo burne reakcije kod slušalaca.

Ne bijaše on samo isprazno dobar govornik. Rifat bijaše i rasni političar. Imao je razvijen politički instikt, dobar politički njuh, kako smo mi to govorili, tako da se lako snalazio u svim političkim situacijama ili političkim zaokretima i intuitivno pronalazio pravi put, često prije nego što bi stigao formalni stav Partije po nekom pitanju. Umio bi da prenese taj partijski stav i da ga obogati svojim viđenjem.

Ponekad bi se zadržali u manjim grupama u našoj Opštoj studentskoj menzi – to bijaše za njega slast posebne vrste kao i za sve nas, jer tek tu u menzi, kao i u Sali starog Pravnog fakulteta, osjećali smo se istinski kao neka uža familija – i onda bi on objašnjavao novonastalu situaciju, analizirao događaje, zauzimao stavove.

Bijaše vrijeme stvaranja narodnih frontova, odnosno prihvatanje taklike narodnog fronta, kako je to dolazilo sa viših foruma. A to je bila velika prekretnica u taktici KP Jugoslavije, kao uostalom i svih komunističkih partija u svijetu. Do tad u našem komunističkom pokretu nisu se pravile razlike između pojedinih partija u kapitalističkim zemljama, ma kako se zvale: sve one su za nas bile buržoaske, kapitalističke, čak i one socialističke i laburističke, i ukoliko je više radnička, a nije komunistička, utoliko je veći neprijatelj s kojim se prije trebalo obraćavati. Ponekad bi neke od tih partija uspijevale i da dođu na vlast parlamentarnim putem, u svojim zemljama, ali smo mi i dalje s prezidom i mržnjom gledali na njih kao na izdajničke, ili socijal-izdajničke i kao na „prefarbane vlade kapitala“.

Koministra je tada, na svom VII Kongresu (1935.) izmjenila ovu taktku i kako je fašizam svakim danom postajao jači, okrenula je pesnicu svoje borbe samo protiv fašizma. Mnogi komunisti teško su se u prvi mah oslobođali starih shvatnja da su i one druge partije, demokratske i buržoaske s kojima je sada trebalo sarađivati, samo „agenture kapitala“, pa bi Rifat objašnjavao tu potrebu saradnje sa demokratskim i nefاشističkim partijama i sad u borbi ne

za proletersku revoluciju, koja rješava korjenito sve, nego za buržoasko – demokratsku, to jest, za običan demokratski sistem vladavine na koji smo mi dotele gledali sa prezidom. A razlika između fašističkog sistema i ovog buržoasko – demokratskog, u odnosu na komuniste, on je objašnjavao ovako: „U buržoasko – demokratskom sistemu komunistima su vezane noge, a u fašističkom sistemu vezane su im i noge i ruke! U tome je razlika!“

Objašnjavao je kakvi treba da izgledaju komunisti i kakvu sliku treba da ostave na narodne mase u obračunima sa fašistima i drugim neprijateljima. Govorio je da nisu važne toliko žrtve koliko čist i kristalan lik komuniste, pa je one koji bijahu malo krući, kako bi neko rekao revolucionarniji, odvraćao od terorističkih akata, od potezanja za kamom i nožem, ili revolverom u fizičkim obračunima; govorio je da su ta kriminalna sredstva prepoznatljiv način na koji postupaju neprijatelji, fašisti, da su to metode kriminalnih bandi, a da smo mi komunisti nešto drugo, kulturniji, čovječniji, bliži narodu i da politički više dobijamo čak i onda kada imamo žrtve u takvim obračunima. Faštiste će masa prezreti i odbaciti kao izdajice, kriminalce i obične bandite, a nas će privržiti i u nama će gledati ideal kome treba težiti, metu prema kojoj će se kretati i upravljati.

U to vrijeme iz buržoaske Zemljoradničke stranke izdvjajilo se jedno krilo, lijevo krilo te stranke i počeo je nastajti i jačati pokret dr. Dragoljuba Jovanovića. Dragoljub je svojim ljevičarskim parolama i približavanjem komunistima, pa i mnogim demagoškim paro-

lama, uspijo da unese izvjesnu živost u svoje seljačke mase, za razliku od onih internih kojim je rukovodilo zvanično rukovodstvo Zemljoradničke stranke. Za Dragoljuba, koji bijaše tako blizak i omiljen mnogim komunistima, Rifat govoraše da je to posljednja poluga buržoazije i da se njegovog demagoškog vođe najviše trebamo čuvati. Pa zar Dragoljub najopasniji neprijatelj? Mi smo u Rifata nekoliko trenutaka gledali kao začarani. Međutim, vrijeme je pokazalo da je bio u pravu. Tek 1947. godine Dragoljub Jovanović je sa jednom značajnom grupom svojih poslanika, u Narodnoj skupštini politički likvidiran kada je i osuđen na devet godina lišenja slobode zato što je bio protiv vojnog budžeta zemlje.

Krajem tridesetih godina aktivirala se među komunistima i omanja grupica trockista, potaknuta valjda pojačanim djelovanjem Lava Tockog u izbjeglištvu, koji je Staljinovim čistkama dobio u ruke nove argumente protiv Staljina. Sjećam se kako se Rifat trudio da nam trockiste predstavi kao faštisti. Naravno, najlakše je bilo prikaciti im ovaj epitet, jer se mase mnogo ne upuštaju u raznorazna razglabanja i teoretsanju. Masi treba reći ono što ona može lako da shvati ne upuštajući se u razne suptilnosti koje su dijelile Staljina i Trockog, za šta je trebalo mnogo više znanja, a naročito poznavanja Lenjina. Rifat bi svojim tankim crvenkastim prstima napravio krug, a onda ga razdvojio, odnosno raskao na jednom mjestu, kao grafički prikaz, tako da bi pokazao dva kraja: onaj kraj desni – objašnjavao je – to su faštisti, a onaj lijevi, krajnji, to su trockisti, dva ekstrema. Međutim,

kako su oni na kružnom prikazu blizu jedan drugom, govorio bi, da se svakog časa mogu spojiti, što je sve izlazilo na to da su trockisti i faštisti skoro jedno i da tako treba objašnjavati i masama. Naravno, ovaj slikoviti prikaz identifikovanja ova dva pokreta on je propratio sa smiješkom na ustima, čime je htio da kaže da on i ne misli baš tako, nego prema sredini u kakvoj se nađemo, da možemo i na ovaj način objašnjavati situaciju, pa ako upali, dobro i jeste. Opet smo mi nekoliko trenutaka gledali u one njegove tanke ružičaste prste kao začarani, dok nam nebi neki šrafovi proradili u glavi, pa bi neko komentarisao da to nije isto, ali kad on to tako plastično predstavi može se lakše shvatiti, nije na odmet, a onda bi se on nekako otvorenijsi nasmijao.

Razumije se, sav predan revolucionarnom radu, nije mu preostajalo mnogo vremena za učenje, pa nije redovno polagao ispite. „Uostalom – sa prezicom je rekao jednom prilikom, i pri tom mahnuo glavom da bi povratio natrag onaj pramen kose koji mu je padaо preko lica – i Lenjin je bio pravnik, advokat, ali je brzo uvidio da je to malo za njega, da bude čuveni i istaknuti pravnik i da važi kao najbolji poznavalac carskih zakona, da na tom polju stiče slavu. Nije on rođen da slavi zakone, nego da se borи protiv carskih zakona, da ruši te zakone, i sam poredak koji osiguravaju ti zakoni“. Tako se valjda pravdao pred nama, svojim drugovima, a i pred sobom.

Nije Rifat zaboravljao ni da obrati pažnju i na svoje zemljake, studente, pa smo se i mi iz Sandžaka bili organizovali poput drugih: Bosanci su bili

grupisani u udruženju „Petar Kočić“, Srbijanci u „Jovan Skerlić“, ali mi nismo imali takvih veličina, pa neko predloži da da mi naše udruženje nazovemo Sopočani ili Mileševa, na šta je on odlučno odbrusio: „Ostavite se tih arhaičnih imena“.

Ljeti, preko ferija, nastavljao bi revolucionarni rad u svom rodnom Bijelom Polju, objedinjavajući rad svih nas u Sandžaku. Nije se libio da uzme učešća, iako je već bio krupno političko ime, i u kulturnom radu u vidu neke uloge u kakvom popularnom ili naprednom komadu i da glumi pred publikom, ili da igra na fudbalskim utakmicama između pojedinih varoši. Ja sam sebe već smatrao prestarjem za fudbal, iako je danas fudbal jedina strast mnogim starcima od šezdeset i sedamdeset godina, iako u životu nikad nisu „piknuli“ loptu – za šta me je on prekorijvao, smatrajući da se na taj način odvajam od omladine. Ja sam to doduše nadoknađivao mojim učešćem u kulturnom radu i svim onim formama koje smo njegovali na Univerzitetu, otimajući tako udruženja od reakcionarnih građanskih uticaja.

Osobito me je Tršo prekorijevao zbog mojih diskusija sa starijim Muslimanima, koje su se svodile na raspravljanja oko postojanja i nepostojanja Boga, oko religijskih dogmi, čime sam se sigurno zamjerao Muslimanima i tako gubio političko tlo pod sobom. „Ostavi se tih nekorisnih diskusija – govorio mi je – time ne postižeš ništa, a odvajaš se od masa, gradiš sebi barijere na putu ka masama. Važno je da prideš masama, da ih pridobiješ. Pravi politički rad se sastoji u pridobijanju masa za sebe, a ne u njihovom odbijanju.“

nju...“ Savjetovao mi je da sama priđem sa policijske i socijalne strane, da im govorim o neravnopravnosti i potlačenosti Muslimana u ovoj velikosrpskoj državi, o njihovoj socijalnoj bijedi i nemaštini, o grupici gramzivih trgovaca koja ih eksplatiše bezdušno iako su i oni Muslimani... najzad da je komunistička partija jedini istinski i jedini pravi zaštitnik njihovih interesa.

U privatnom, ličnom životu, ako ga je uopšte imao, Rifat je bio potpuno nezapažen i povućen. Nije se družio sa onima s kojima je bio politički i partijski u vrhu. To bijaše kao nekakvo njegovo pravilo, ili se u tome možda krio nekakav dublji smisao. Družio se sa onima mnogo nižeg ranga, s nekim iz one borbene i revolucionarne mase, sa onima koji bi mu nekakvima drugim kvalitetima više odgovarali, s kojima je najlakše mogao da se opusti. Čim bi se završio ručak i razgovori u menzi, uzimao bi pod ruku Pavla Baljevića, jednog od onih fanatičnih crnogorskih revolucionara i s njim odlazio, narančno, ako nije bio sa svojom djevojkom koja se rijetko pojavitivala u našoj menzi. Jedno vrijeme je stanovao i kod Rašida Dedovića, studenta tehničke, i njegove žene Melahate, sestre slikara Sabahutina Hodžića, koji još ne bijahu politički kompromitovani, što će reći zavedeni u policijsku kartoteku kao komunisti. Jedno vrijeme se družio i sa španskim borcem Brandom Arsenijevićem, po njegovom povratku iz logora u Francuskoj, dok se ovaj nije kompromitovao (na drugi način). A onda je stan morao da mijenja sve brže i češće. Već je bio prešao u ilegalstvo i policija

je sad znala koga juri i kakvu „zvjerku“ ima pred sobom.

Jednom se bio i razbolio. Nalazio je na nekakav grip koji mu se dugo nije skidao, i ležao je u nečijem stanu u Siminoj ulici, do hotela Imperijal, tačno preko puta zloglasne Glavnjače. Policija nije pojma imala kakvog komšiju ima preko puta, da im je Rifat na dohvrat ruke. Vjerovatno je i on mislio da se panduri nikad neće sjetiti da im je tako blizu. A kad je policija to ipak saznala, bilo je već dockan. On je stan bio već promijenio. No mi to nismo znali, smo Zečo Mušić i ja pošli da ga bolesna posjetimo. Međutim, kad smo se popeli na sprat i pošli hodnikom prema vratima njegove sobe, ugledamo pred vratima dva agenta kako sjede na stolicama i čekaju. Ili su čekali njega ili one koji će doći da ga obiđu, bilo je jasno. U trenutku smo se okrenuli i pošli natrag, a agenti za nama. Kako nam je u susret išla neka žena koja na poslužavniku nosaše kafe za ovu dvojicu, naletimo na nju i na njen poslužavnik. Ona ispusti poslužavnik iz ruku, kafe se prosušće, meni se jedna sandala skide s noge u tom sudaru, ali taj sudar je omeo i agente da nas stignu. Sletjeli smo niz stepenice i na ulicu, a zatim se izgubili u pravcu Kalemegdana i zaustavili se tek u Narodnoj biblioteci, koja se na neki način, i ona, uklapala u autonomiju univerziteta, gdje agentima nije bio dozvoljen pristup.

Ja sam brzo napredovao, stigao već do univerzitetskog rukovodstva, ali Rifat tada bijaše već u Mjesnom komitetu Beograda. Ipak, nije me zaboravljao. Jednog dana mi reče kako ja živim i radim na univerzitetu, da su moji horizonti omeđeni

studentskim životom i sudečenskom borbom, ali da ne treba da budem začahuren, nego da malo izđem iz tih okvira, van aule, što će reći da primim i jednu partijsku grupu radnika, da živim malo s njima, da će mi to koristiti, jer je partijski život sa radnicima nešto drugo, da je to potrebno svakom dobrom komunisti. Prihvatio sam, narančno, savjet bez pogovora, te sam primio jednu reonsku grupu radnika u Hadži Milentijevoj ulici (reon Karađorđev park), da i kroz to prođem.

Uskoro je izbio i rat. Vojska razbijena, kičma države prebijena, država u paramparčad zdrobljena, stvorene od nje lilitanske državice. Za koju od njih da se opredijelimo, koja je najbliža: Pavelićeva Hrvatska, koja imaše pristalica i u Sandžaku, Crna Gora Pircija Birolija, koji bijaše već povukao granice nove državice i dovukao teški provijant brodovima za snabdjevanje onih koji pođu za njim, za Nedićevu Srbiju, ili za Albaniju veliku, koja takođe bijaše izšla iz svojih granica i u obilju hrane i odjeće koje su Italijani dovlačili kako bi im i ova zemlje na Balkanu poslužila, kao i Crna Gora, kao odskočna daska za dalje nadiranje, iako su mase u Italiji oskudijevale u svemu. „Ni za jednu“ - kaže mi Rifat. „Sve su to okupatorske tvorevine, svaka je stvorena da pomaže fašističke snage, ekonomski, politički i vojnički, ni za jednu, a protiv svake“.

Toga smo se držali, a onda svako na svoju stranu, prema mogućnostima. On je ostao u Sandžaku, ja sam morao da potražim sklonište u Bosni. Tako smo se našli u partizanima tek u prvoj polovini 1942.godine, kad sam se vratio iz Bosne u

Sandžak. Taj susret je bio za mene malo neobičan, ali spasoносан. Upravo me je Voja Leković bio izveo pred partisku komisiju sa još dvojicom partizana, u Novoj Varoši, kao pred vojni sud, sa optužbom da ja nisam komunista nego Musliman, da sam protiv strijeljanja zato što sam Musliman, a ne zato što stupidna strijeljanja štete uticaju partije u masama – iako se nije radilo o Muslimima nego o šezdesetak Srba od kojih je svake noći izvođen po jedan broj na strijeljanje. Objasnjavao mi je Voja da je to direktiva od Centralnog komiteta. Pošto ljudi nisu imali nikakve krivice, sadašnje ratno vrijeme treba iskoristiti da se obraćamo sa klasnim neprijateljem (kulacima, trgovcima, predsjednicima opština i sl.), jer će nam oni kad dođemo na vlast činiti velike smetnje i povesti kontrarevoluciju, prema onoj Lenjinovoj, da je klasni neprijatelj i posle pobjedonosnog završetka proleterske revolucije i dalje jači od buržoazije.

Ja sam pak znao jedno, šta znači za mase strijeljanje makar i jednog čovjeka, posebno znao sam da mi u Bosni nismo tako radili a i to je valjda bilo pod direktivom Centralnog komiteta, nego izvodili samo krivce ustaše i to pred širokom masom, a ne noću i tajno, pa ih je doista narod i sudio a ne mi. Pokazalo se ovo moje shvatanje kao primitivno, nije važan narod ni šta misli o tome narod, nego šta mi o kome odlučimo i tako dalje, pa sam se ja tako našao direktno protiv linije Partije, kako je komisija bila u vidu vojnog suda sva trojica smo osuđeni na smrt, od strane komisije, jer je to bila tobož izdaja. No kako je mene bilo

ipak teško predstaviti i okarakterisati samo kao Muslimana, morali su pitati nekog starijeg, a to je naravno bio Rifat, koji se tada nalazio u Bijelom Polju. Razumije se da je on kazao šta je trebalo da se kaže, da je sve to za šta me optužuju absurd, te sam ja bio oslobođen, ali ona dvojica, manje poznath, izbačena su iz Partije. Jedan od njih, (Musa Mušić), je ipak strijeljan, doduše pod maskom nekog drugog, izmišljenog. Drugi, (Daut), odbio je da se povlači s nama preko Lima, kad nas uskoro pritisnuše Njemci i četnici, pa se priključio tek 1943. i poginuo prilikom poznatog napada Njemaca na Prijepolje.

To je bilo ispravljeno, ali od toga dana Voja je stalno predlagao, iza mojih leđa, da ja idem na rad na okupiranu teritoriju. Jednom me je nakon povlačenja iz novovaroškog u bjelopoljski srez ubjeđivao: „Mi smo se, eto, povukli, a sad su tamo došli četnici. Oni pljačkaju i terorišu narod, poručuju pite i cicvare, kolju ovnove, globe narod. Sve je protiv njih, nego kad bi ti otišao s jednom grupom natrag, tamo u Zlatar, sve bi se diglo na ustank“. Ja naravno odbih: „Ja nisam bio za onu liniju strijeljanja, pa ne mogu ni imati mase za sobom, nego bi ti uspio“!

On se naljuti, ja ne odoh. Ustvari, ja sam slušao svoju pamet. Znao sam da poslije strijeljanja u selu uđe strah u kosti i u poslednjeg golje i da seljaci jedva čekaju kad će se oslobođiti ovih što ubijaju, pa radije pustaju i da peku pite i cicvare četnicima i da im kolju ovnove, nego da im leti glave sa ramena.

Međutim, za ovu svoju ideju Voja je najzad skuvalo Rifata. Jednog dana Rifat me pozva da dođem kod njega u Maoče, gdje

je bilo sjedište Oblasnog komiteta za Sandžak (Pljevaljski srez). Tu mi on objasni kako su kroz Sandžak pokidane partijске veze, partiskska organizacija uništena, pa je stao i rad na ustanku, jer nema ko da pokrene mase, nego ja da odem na koji dan na okupiranu teritoriju. Ja mu ništa ne rekoh niti se usprotivih, a i kako bih to mogao Rifatu, koji se toliko starao o meni i vodio me kroz život i kroz rad. Postavih jedino uslov da to bude samo na petnaest dana (a u sebi sam mislio da je i to mnogo, da će uspjeću ja to da svršim prije i da se vratim), na šta on doduše ništa ne reče. Sad naravno znam na šta je mislio, držeći se principa „komunisti u svoje mase“. Ja sam mislio da će preko Kamene Gore, uz pomoć porodice Gluščević uspjeti da se prebacim natrag. Kakav sam onda bio lakac, za mene to nebi bio problem.

Nakon dogovora smo Rifat i ja odigrali nekoliko partija klisa na jednoj maloj uzvišici iznad kuće Mila Peruničića, pozdravili se i od tada ga više nisam vidi. Poginuo je negdje kod Mrkonjić Grada u septembru 1942. kad sam ja tamnovao tek peti mjesec. Bio sam uhvaćen odmah po dolasku sa slobodne teritorije. Predlagao sam bjeeskstvo drugovima s kojima sam tamnovao, misleći da će ga naći tamo gdje sam ga i ostavio, u Maoču i sa drugovima s kojim sam ga ostavio.

Tri su verzije kako je poginuo Rifat Burdžović – „Tršo“, među kojima se uzima kao najvjerodstojnija ona koju je iznio Danilo Janković u svojoj knjizi, duduše tek deset godina poslije od rata, ali baš zato što postoje tri, ni jednoj se verziji ne može potpuno vjerovati.

Redžep Škrijelj

Historijska opravdanost ZAVNOS-a kao praznika sandžačkih Bošnjaka

Na današnji dan, 20. novembra, prije 67 godina, formiran je ZAVNOS, kojeg Bošnjaci u Sandžaku, odlukom Bošnjačkog nacionalnog vijeća, od 11. maja 2004. godine, praznuju kao jedan od svojih nacionalnih blagdana.

Historijska aporema Zemaljskog antifašističkog vijeća narodnog oslobođenja Sandžaka ima svoju veoma progresivnu revolucionarnu i značajnu komponentu. Zasnovana je na nacionalnoj heterogenosti i sveukupnoj tradicijskoj kompletnosti sandžačkog naroda, koji stoljećima unazad izražava težnju ka organizacionoj stabilitetu i zajedničkom progresu svih njegovih subjekata.

Ideja o ZAVNOS-u nastaje na tekovinama jugoslovenske antifašističke revolucije (1941-1945), u vrijeme veoma zgušnutih ratno-političkih prilika, uslijed kojih je ondašnji Glavni štab za Sandžak, na inicijativu Oblasnog komiteta Komunističke Partije Jugoslavije za Sandžak, uz pomoć svih snaga sposobnih da brane zemlju od fašističkog okupatora, 25. septembra i 9. novembra 1943. godine, preko narodnooslobodilačkih odbora, uputio Proglas za uspostavu narodne vlasti na širem prostoru Sandžaka. Tim povodom, formiran je Inicijativni odbor, zadužen za sazivanje skupštine, čiji je zadatak bio osnivanje: Zemaljskog

antifašističkog vijeća narodnog oslobođenja Sandžaka (ZAVNOS). Uz prisustvo 263 delegata iz pet sandžačkih srezova, poimenuta Skupština je održana 20. i 21. novembra 1943. godine u Pljevljima, na kojoj je izglasana Rezolucija o priznavanju Antifašističkog vijeća narodnog oslobođenja Jugoslavije (AVNOJ) za jedinu vlast nastalu na tekovinama NOB-e i revolucije svih jugoslovenskih naroda, citiram dio: "Braćo Srbi i Muslimani, jedinice NOV-e, idući svome velikom cilju - oslobođenju naše domovine od okupatora i njegovih sluga, osloboidle su veći dio Sandžaka. Blagodareći tome, mi smo imali mogućnost da se sastanemo u slobodnim Pljevljima, na historijskoj skupštini rođljuba, istinskih predstavnika Sandžaka, sa koje Vam objavljujemo osnivanje Zemaljskog antifašističkog vijeća narodnog oslobođenja Sandžaka."

Osnivanjem ZAVNOS-a, od 162 vijećnika formiran je Izvršni odbor sa predsjednikom (Sreten Vukosavljević), tri potpredsjednika (Murat ef. Šećeragić, Dušan Ivović i Mirko Ćuković) i šest članova. ZAVNOS je predstavljao najviše političko i predstavničko tijelo naroda Sandžaka, koje je simboliziralo višestruki trijumf priateljstva, bratstva i jedinstva, odanosti i časti njegovog cjelokupnog stanovništva. Predvođen Komunističkom partijom za Sa-

ndžak i Savezom komunističke omladine Jugoslavije (SKOJ-em), ZAVNOS manifestira snagu, odlučnost, političku zrelost i odgovornost u obavljanju jednog značajnog historijskog, političkog i organizacionog zadatka, ali i svih nametnutih oblika revolucionarne borbe koja je rezultirala formiranjem Treće, Četvrte i Pete sandžačke brigade i 37. sandžačke divizije; koje su do sredine aprila 1945. godine uspjele da oslobođe cijelu teritoriju Sandžaka. Svjesni sopstvene odgovornosti, ZAVNOS i njegovi izvršni organi pristupaju obnovi i izgradnji porušene infrastrukture, obnovi škola i ostalih ustanova od opštег životnog značaja. Bila je izvršena i mobilizacija mladih kadrova za obnovu rapsoloživih proizvodnih poljoprivredno-industrijskih kapaciteta.

Ranije uspostavljena partizanska autonomija Sandžaka stvorila je uslove za cjelokupni demokratski razvoj regiona, dok je njen nedemokratsko ukidanje cijelu stvar vratilo na početak jedne veoma teške borbe sandžačkih Bošnjaka za nacionalni opstanak i ekonomski prosperitet. Izostanak adekvatnog pristupa rješenju vitalnih interesa naroda i čitavog niza neriješenih ekonomskih i političkih pitanja uticali su na opstrukciju sveukupne homogenizacije prilika u Sandžaku, koji su doprinijeli njegovoj ekonomskoj stagnaciji i

opštim podjelama. Izvršni odbor je, 26. i 27. marta 1945, usvojio Prijedlog nacionalnog Komiteta narodnog oslobođenja Jugoslavije (KNOJ-a) da u svim sandžačkim gradovima sjeničkog, štavičkog i deževskog sreza, narod, shodno usvojenoj rezoluciji od 20. novembra 1943. godine u Pljevljima, izabere svoje vijećnike. Međutim, na drugom i posljednjem zasjedanju ZAVNOS-a, 29. marta 1945, potvrđena je ranije donijeta odluka o njegovom raspuštanju, uprkos želji više od 90 vijećnika koji su vijećali o društveno-političkom ustrojstvu i novom mjestu Sandžaka u budućoj federalnoj zajednici Socijalističke Jugoslavije.

Imajući u vidu najcjelishodnije interese naroda Srbije i Crne Gore, ignorišući težnju istaknutih komunista i rodoljuba Sandžaka, najveće protivljenje njenom ukiданju, nepotpisivanjem Odluke (to nije učinio ni sekretar ZAVNOS-a M. Ćuković) i namjerom o podjeli Sandžaka izrazio je jedan od najvećih sandžačkih tribuna Sreten Vukosavljević. Pošto na Osnivačkoj skupštini u Pljevljima, a ni kasnije, nije postavljeno jedno od vitalnih pitanja II zasjedanja AVNOJ-a, o autonomnim pravima i političkom statusu Sandžaka u budućoj zajednici naroda, ZAVNOS je, nakon žučne diskusije, slično onoj o cijepanju iz 1912, prihvatio podjelu i pripajanje Sanžaka republikama: Srbiji i Crnoj Gori. U dijelu koji je pripao Srbiji formiran je Okružni odbor sa sjedištem u Novom Pazaru, dok je Crna Gora svoj dio pripojila izravno. Ovakva neprirodna, nelogična i nepravedna podjela Sandžaka izazvala je zabilježnost i zategnutost, ali i nastavak iseljavanja bošnjačkog stanovništva. U sandžačkim intelektualnim krugovima ona je shvaćena kao najglavniji mome-

nat opstrukcije, eventualnog modernog i demokratskog razvoja čitave oblasti i nacionalnog progrusa većinskog i nacionalno dugo nepriznatog bošnjačkog naroda. Na to je, snagom argumena, ukazivala težnja podijeljenih sandžačkih Bošnjaka za etnološku, antropološku, kulturno-historijsku, psihološku i političku stabilnosti na kompaktnom i autohtonom prostoru. ZAVNOS obilježava osnovne karakteristike i specifičnosti Sandžaka u antifašističkoj borbi (1941-1945). Početak borbe protiv okupatora je pokazao da sandžački narod nije bio na marginama događaja.

Spiritus movens ZAVNOS-a bio je legendarni Rifat Burdžović-Tršo, jedan od predvodnika cjelokupne jugoslovenske narodne revolucije. Na revolucionarnom putu, od rodnog Bijelog Polja do grobnice u Trnovu kod Mrkonjić Grada (Bosna i Hercegovina), ostao je upamćen kao zamjenik komesara Treće sandžačke brigade i kovač jedinstva pravoslavnog i muslimanskog stanovništva u Sandžaku. Ljudi Burdžovićevog formata predstavljaju oličenje ideje junaštva i ljudskog dostojanstva. Burdžovićev kosmopolitizam i ljudska hrabrost paradigmatski su modus ljudske smjelosti i požrtvovanja. Rifat sopstveni život žrtvuje za slobodu i dostojanstvo sandžačkog naroda, čime, još za života, postaje legenda. Epohu progresivnog revolucionarnog hoda, na putu od porobljenog Beograda do zavičajnog Sandžaka, Rifat započinje i okončava kao "najpopularniji i najomiljeniji studentski rukovodilac", sjajan orator i izvrstan organizator.

Smrt Rifata Burdžovića i plejade izvrsnih revolucionara bošnjačke nacionalnosti predstavljala je nenadoknadiv gubitak za sve progresivne revoluci-

narne snage u Sandžaku i šire. Taj se gubitak osjetio nakon oslobođenja zemlje, kada Sandžak ostaje bez značajnijeg dijela bošnjačke intelektualne elite. Ostaje upamćeno da je multikonfesionalni i multinacionalni Sandžak zajedničkim snagama trijumfovao u velikoj antifašističkoj revoluciji, djelujući zajednički, pod jednom zastavom i komandom, za iste ciljeve i ideale koje donose sloboda i uzajamna nacionalna ravноправnost. Sandžačkim Bošnjacima se danas ukazala prilika da, shodno odluci BNV-a od 11. maja 2004, Dan ZAVNOS-a slave kao nacionalni praznik DAN SANDŽAKA. Odlukom Vlade Republike Srbije od 23. decembra 2005. godine, 20. novembar je (uz Dan zastave i Dan sjećanja) proglašen za nacionalni praznik bošnjačke nacionalne zajednice u Republici Srbiji, koju treba razumjeti kao potvrdu visokih demokratskih standarda na putu njene jasne evropske orijentacije.

Danas će prirođeni kosmopolitizam i slobodarski duh sandžačkog naroda, koji u svom funkcionalnom i praktičnom smislu odražava težnju ka stabilnosti, usklađivanju zajedničkih potreba i interesa, moralnih okvira egzistiranja, otvorenosti osjećanja i mišljenja, koji su u skladu sa načinom uzajamnog vrednovanja različitosti zajedničkog kulturno-historijskog naslijeđa, obezbijediti stabilnost i zajedničku evropsku perspektivu regionala, naročito država Srbije i Crne Gore u kojima bilo Sandžaka i sandžačkih Bošnjaka intenzivno pulsira. Saglasno nizu evropskih konvencija i povelja, stvoreni su uslovi za mogućnost potpune prezentacije Sandžaka kao jedne u nizu, najvišim demokratskim standardima, uređenih multietničkih regija Balkana i srednje Evrope.

Ministar obrazovanja Kantona Sarajevo podržao projekat BNV-a

MODEL OBRAZOVANJA ZA SANDŽAČKE BOŠNJAKE U REPUBLICI SRBIJI

Predstavnici Bošnjačkog nacionalnog vijeća: Esad Džudžević, Muhedin Fijuljanin, dr. Redžep Škrijelj i Zaim Hadžisalihović su, boračći u zvaničnoj posjeti Bosni i Hercegovini, 25. juna 2010., razgovarali sa ministrom obrazovanja Kantona Sarajevo g-dinom Safetom Kešom i njegovim saradnicima.

Tema razgovora bila je implementacija Modela obrazovanja na bosanskom jeziku za sandžačke Bošnjake u Republici Srbiji.

Džudžević je upoznao ministra Keša o izradi Modela obrazovanja za sandžačke Bošnjake u Republici Srbiji od strane BNV-a, koji predviđa uvođenje nastave na bosanskom jeziku kroz tri varijante. „Prema prvom rješenju, bosanski jezik bio bi uveden u kompletну nastavu u svim sredinama, u skladu sa zakonom. Drugo rješenje predviđa dvojezičnu nastavu, a u sredinama u kojima se ne bi mogla primjeniti jedna od prethodne dvije varijante, i dalje bi bio zastavljen Bosanski jezik sa elementima nacionalne kulture kao izborni nastavni predmet“ - kazao je Džudžević.

Džudžević je, također, govorio o do-sadašnjem toku ostvarenja prava na obrazovanje na bosanskom jeziku u Srbiji, rekavši da su Bošnjaci u Srbiji pravo na obrazovanje na svom maternjem jeziku počeli ostvarivati od 2004. godine, kroz „Bosanski jezik sa elementima nacionalne kulture“ kao izborni nastavni predmet. U tom periodu, kako je naveo Džudžević, širom Sandžaka održana je serija seminara o načinu sprovođenja nastave bosanskog jezika, koji je do sada u Novom Pazaru, Tutinu, Sjenici i Prijepolju uveden u nastavu do VII razreda osnovne škole.

Ministar obrazovanja Kantona Sarajevo Safet Kešo izrazio je zadovoljstvo zbog ove posjetе, dajući podršku ostvarenju nacionalnih prava sandžačkih Bo-

šnjaka u Republici Srbiji. Kako je on kazao, sistemskim rješenjem nacionalnih prava jednog naroda se na najbolji način dolazi do trajnih rješenja, te da će nadležni organi Bosne i Hercegovine pružiti svu potrebnu pomoć predstavnicima Bošnjaka u Srbiji. U tom smislu, predložio je formiranje posebne radne grupe koja bi u narednom periodu razmotrila sve modalitete te pomoći. On je kazao da će stručne službe ministarstva proučiti Model obrazovanja za sandžačke Bošnjake, kao i zakonsku regulativu u toj oblasti u Republici Srbiji, i na osnovu svega toga konkretizirati naredne svoje korake i oblike pomoći svojim sunarodnicima u Sandžaku.

Tokom razgovora potencirano je i pitanje izdavanja potrebnih sertifikata od nadležnih bosansko-hercegovačkih institucija za izvođenje nastave na bosanskom jeziku, u vezi sa čim je predloženo da se to pitanje riješi kroz institucije sistema dvije zemlje i u saradnji sa Univerzitetom u Sarajevu. „Mi smo otvoreni za saradnju i sigurno je da ćemo na ovakav način, dogovorno, iznaći rješenja za mnoge probleme i pitanja i na taj način doprinijeti daljem procesu uspostavljanja saradnje i prijateljskih odnosa između Bosne i Hercegovine i Republike Srbije“, nagnasio je, između ostalog, ministar Kešo.

Na kraju sastanka zaključeno je da se, u cilju realizacije određenih projekata, u narednom periodu intenzivira saradnja kako dvije zemlje, tako i između institucija BiH i predstavnika bošnjačkog naroda u Republici Srbiji, a kao jedan od prvih projekata potenciran je Zavod za kulturu sandžačkih Bošnjaka, čiji eleborat će, između ostalog, biti i tema narednog sastanka. Na sastanku će, kako je najavljeno, biti pozvani predstavnici Univerziteta u Sarajevu, Filozofskog fakulteta, Kulturne zajednice „Preporod“, eminentni stručnjaci u oblasti obrazovanja u Bosni i Hercegovini, kao i ministar kulture BiH Emir Hadžihafizbegović.

BAJRAMSKI PRIJEMI U GLAVNOM UREDU BNV-A

Predsjednik Bošnjačkog nacionalnog vijeća dr. Sulejman Ugljanin je na tradicionalnom bajramskom prijemu u Glavnem uredu BNV u Novom Pazaru, poručio da, što se Sandžaka tiče, ekonomski prosperitet uvijek na prvom mjestu.

Kada je riječ o Sandžaku, nemoćno je govoriti o bilo čemu osim o ekonomskom prosperitetu sve dok u Novom Pazaru ima 26.000 nezaposlenih.

Čestitajući svim Bošnjacima i svim ostalim pripadnicima islama Ramazanski bajram tradicionalnim pozdravom "Bajram Šerif Mubarek Olsun", predsjednik BNV-a dr. Sulejman Ugljanin je poželio da bajramski dani budu dani povjerenja, saradnje i postizanja sveopštег jedinstva među Bošnjacima.

Na tradicionalnom bajramskom prijemu u Bošnjačkom nacionalnom vijeću došao je veliki broj ljudi iz javnog i političkog života Sandžaka, predstavnici

Islamske zajednice Srbije, kao i veliki broj građana Novog Pazara i cijelog Sandžaka.

Povodom Kurban bajrama u Glavnem uredu Bošnjačkog nacionalnog vijeća, takođe je priređen tradicionalni bajramski prijem.

Obraćajući se prisutnima predsjednik BNV dr. Sulejman Ugljanin je posebnu pažnju usmjerio na pomirenje svih Bošnjaka u Sandžaku i cijeloj Srbiji, ističući da će

sandžački Bošnjaci, jedino na taj način, jedinstveni, biti moći da kroz institucije sistema demokratskim putem, ostvare svoja nacionalna prava.

Islamska zajednica Srbije i Kulturno društvo muslimanske zajednice "Gajret" su nastavili prošle godine započet običaj da u Beogradu sofru dijele sa sugrađanima, komšijama i prijateljima drugih vjeroispovjesti, u čast bajrama.

PETA SEHARA BOŠNJAČKE KULTURE

U organizaciji Bošnjačkog savjeta, najviše institucije Bošnjaka u Crnoj Gori, u Plavu i Gusinju je od 16. do 18. jula 2010. godine održana peta "Sehara bošnjačke kulture". Za ovu trodnevnu manifestaciju pozvan je veliki broj učesnika i gostiju, koji su dolaskom i svojim učešćem dali doprinos uspjehu manifestacije. Za organizatore i posjetioce poseban do-

življaj i zadovoljstvo su priredili istaknuti bošnjački umjetnik Hilmija Ćatović - svojom izložbom slika, kao i prof. dr. Ferid Muhić - svojim nadahnutim govorom i biranim riječima o djelu uvaženog umjetnika Ćatovića. Nakon obraćanja prof. dr. Muhića, Seharu bošnjačke kulture 2010. god. proglašio je otvorenom dojen bošnjačke umjetnosti i redovni profesor, akademski slikar Hilmija Ćatović.

U programu Sehare organizovan je i sajam izdavačke djelatnosti, gdje je "Almanah" izložio veliki broj knjiga, koje su izazvale značajnu pažnju posjetilaca. Program je nastavljen u Sali Centra za kulturu Plav, gdje se Predsjednik savjeta prof. dr. Šerbo Rastoder, obrativši se prisutnima prigodnim govorom, ukratko osvrnuo na dosadašnji rad Savjeta, kao i na plan budućih aktivnosti. U znak zahvalnosti i podrške u realizaciji određenih projekata, Savjet je uručio prigodne nagrade zaslužnim pojedinцима, institucijama i organizacijama. Nagrade su uručene: reisu Islamske zajednice u Crnoj Gori Rifatu ef. Fejziću, Ministru u Vladi Crne Gore Rafetu Husoviću, Bošnjačkom nacionalnom vijeću u Srbiji, Prof. dr. Feridu Muhiću, prof. dr. Enesu Pelidiji, Šefkiji Nurkoviću, vlasniku TV APR Rožaje, Fotografu Adisu Medunjaninu, Centru za očuvanje kulture manjina Crne Gore, Bošnjačkom savezu iz Amerike, Udruženju Prijateljstvo Luksemburg-Crna Gora i Udruženju "Sandžak" iz Njemačke.

Program je nastavljen tradicionalnom bošnjačkom muzikom (sevdalinkama i kasidama), u izvedbi: Plevaljskih i Plavskih tamburaša, kao i ansambla Ašik Junus iz Novog Pazara.

Drugi dan manifestacije započet je okruglim stolom na temu: "Kako do opštine", koji je održan u Centru za kulturu Gusinje. Okrugli sto je otvorio prof. dr. Šerbo Rastoder, a učešće u njegovom radu je uzeo veliki broj prisutnih. Na ovu temu su diskutovali dr. Rusmin Lalićić, koji je bio i moderator ovog okruglog stola, zatim Riza Gruda, poslanik Kemal Purišić, Predsjednik Opštine Plav Skender Šarkinović, Muслиja Kačlić predsjednik odbora za vraćanje statusa Opštine Petnjici, dr. Redžep Škrijelj, predsjednik

da se vrati status opštine Petnjici i Gusinju, koji je, nepravedno, dekretom oduzet.

Također, istoga dana, u Centru za kulturu Gusinje izvršena je prezentacija kulturne baštine Bošnjaka Crne Gore mr. Saita Šabotića, prezentiran je istorijsko-etnografski film autora Ibiša Kujevića, kulturna baština Bošnjaka Plava i Gusinja.

Gusinje je bilo i domaćin promociji knjige Alije Džogovića "Plavsko-Gusinska Onomastika", o kojoj su govorili prof. dr. Redžep Škrijelj i dr. Adnan Čirgić.

Bošnjačkog saveza iz Amerike Esad Rastoder, poslanik u parlamentu Crne Gore Ervin Spahić, predsjednik Izvršnog odbora Bošnjačkog savjeta Osman Nurković, Ragip Deljanin, Šefkija Hodžić predsjednik DPS Plav, Hamdija Bicić, predsjednik Fondacije Gusinje iz Njujorka, Jasmina Omeragić, Rasim Dreca, Kulturni centar Bošnjaka Makedonije, Mirsad Rašić potpredsjednik bošnjačkog saveza iz Amerike, Hajdarpašić Remzija predsjednik zavičajnog kluba Bihor iz Luksemburga i dr. Na kraju, zaključeno je da je pitanje vraćanja statusa opštine Petnjica i Gusinje pitanje daljeg opstanaka preostalog stanovništva na ovim prostorima, te da treba udružiti političku, intelektualnu, materijalnu i drugu snagu u naporu da se dođe do pravednog rješenja, tj.

Nakon završetka cijelodnevnih aktivnosti, buru oduševljenja kod prisutnih gostiju izazvao je nastup folklornih društava: "Vrelo ibra" Rožaje, KUD-a iz Plava, Gusinja i Petnjice.

Treći dan manifestacije započet je okruglim stolom o temi "Bošnjaci i popis stanovništva u Crnoj Gori 2011. godine, koji je održan u Centru za kulturu u Plavu. Na ovom okruglom stolu učestvovali su prof. Dr. Šerbo Rastoder, Ervin Spahić - poslaniku u parlamentu Crne Gore, dr. Admir Muratović, Esad Kočan - novinar i urednik nedeljnika Monitor, Osman Nurković i dr.

Govornici su istakli važnost popisa i apostrofirali na izgradnju institucija koje se bave afirmacijom identiteta, kako bi se prevazišli problemi koji su se desili na

popisu 2003. god. Također, posebno pitanje na kojem treba raditi je oslobođiti građane straha i omogućiti im slobodno izjašnjavanje na predstojećem popisu. Potrebno je razbiti strah od kompleksa inferiornosti. Treba definisati obaveze i iste podijeliti i spremno dočekati popis i ne dozvoliti da se desi ono što se desilo na prethodnom popisu. Također, govornici su predviđeli problem popisa stanovništva u dijaspori. Kako je rečeno, Zakonom o popisu stanovništva ovaj segment nije gotovo ni pomenut, te da će ukoliko Bošnjaci kao narod i institucije koje su zainteresovane da se popis uradi kvalitetno ne ulože dodatni napor, ostati veliki broj sunarodnika nepopisan. Stoga, od sada treba raditi na pripremi popisivača, njihovoj obuci i sprečavanju eventualnih zloupotreba.

Bogatoj raspravi na ovom okruglom stolu, svojim diskusijama, dali su doprinos i Reis Islamske zajednice Rifat ef. Fejzić, Dževad Šarkinović, Malić Agić iz Sarajeva, Haris Ibriović iz Makedonije, Esad Rastoder - predsjednik Bošnjačkog saveza iz Amerike, Fahrudin Hadrović - poslanik u parlamentu Crne Gore, Beka Selimanaj - predsjednik udruženja "Merhamet" iz Njemačke i dr.

Aktivnosti su nastavljene predstavljanjem iseljeničkih klubova Bošnjaka iz Crne Gore. Nakon otvaranja ovog skupa od strane Predsjednika Bošnjačkog savjeta, skupu se obratilo više udruženja iz dijaspore.

Radončić Ahmet, predsjednik udruženja "Behar" iz Holandije, predstavio je svoje udruženje i izrazio spremnost na nastavak saradnje u svakoj oblasti, posebno sada na temu priprema za popis stanovništva u Crnoj Gori 2011. god. Predložio je da bi Udruženja u dijaspori trebala da formiraju Odbor koji bi sarađivao sa Bošnjačkim savjetom u Crnoj Gori.

Sead Ramdedović je predstavio

udruženje „Prijateljstvo Luksemburg-Crna Gora“, i posebno pohvalio rad kulturne sekcije i folklora koji okupljaju oko 300 djece, čime se uspješno bore protiv asimilacije. Istakao je postojanje kontakata i dobre saradnje sa Ambasadama i Konzlatima u više evropskih država.

Rašić Mirsad, potpredsjednik Bošnjačkog saveza iz Amerike, predstavio je svoju organizaciju i lica koja je vode. Izrazio je spremnost za dalju saradnju i zadovoljstvo programom Sehare.

Jupo Rastoder, predsjenik

mčilović glavni urednik revije „Bihor“. Između ostalih, jedan od prijedloga predstavnika ove organizacije je bio da se neka od narednih Sehare organizuje u Luksemburgu.

Šemso Đečević, predsjednik Zavičajnog društva Plava i Gusinja u Republici Sloveniji, predstavio je svoju organizaciju i aktivnosti sa kojim se u dugogodišnjem periodu postojanja bavi. Naime, ova organizacija postoji od 1992. godine, okuplja oko 250 porodica, bavi se prije svega očuvanjem bošnjačke kulture, tradicije,

Mijaz Mehović je predstavljao udruženje 6 NVO Pećko-Istočkog kraja iz Republike Kosovo i opširno informisao o stanju Bošnjaka na tom području. Istakao je mnogo problema sa kojim se suočavaju, a prije svega tešku borbu za očuvanje identiteta, kao i niz drugih problema. Sa žaljenjem je konstatovao da su prepušteni sami sebi i da ni od koga ne dobijaju nikakvu pomoć, te da im prijeti opasnost od potpune asimilacije i nastavljanja iseljavanja.

Na kraju ovog skupa zaključeno je da je i ova Sehara Bošnja-

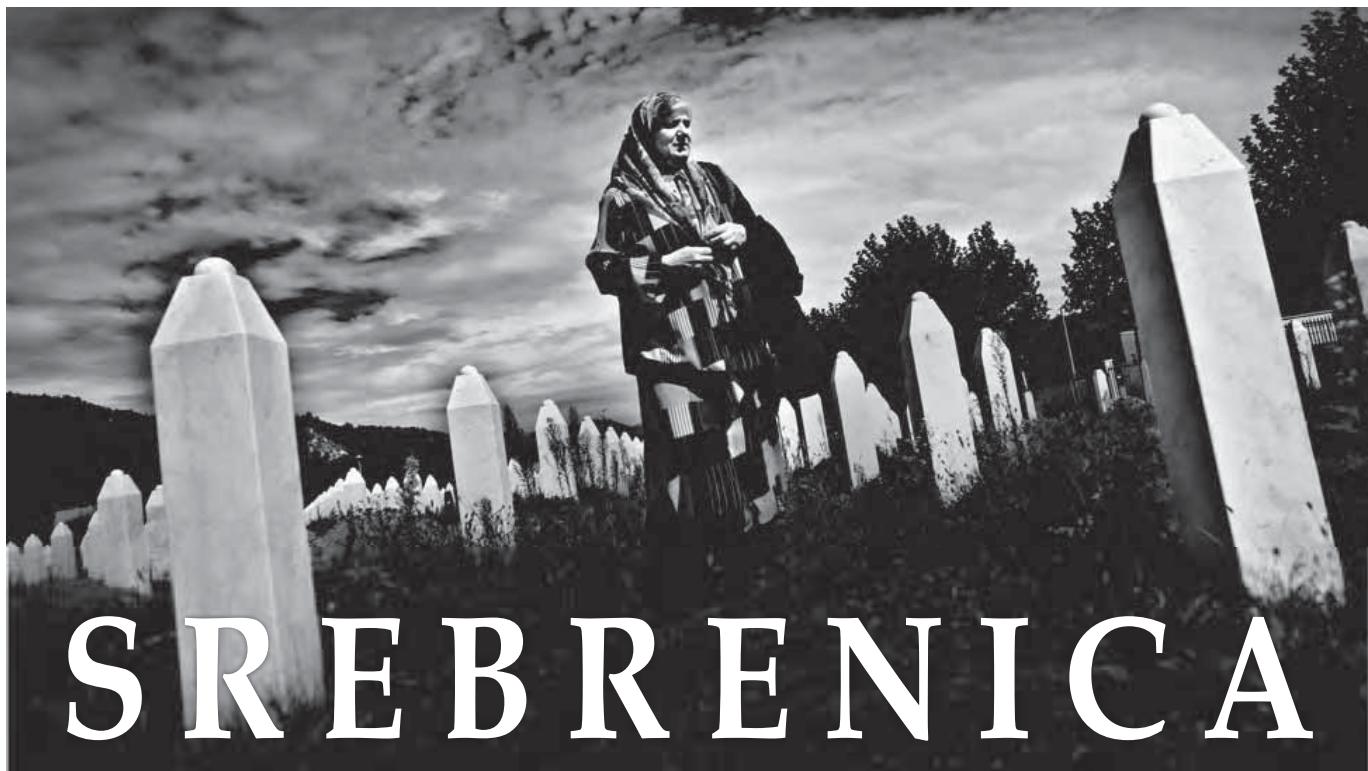
Udruženja "Sandžak" iz Njemačke, prenio je selame od svoje organizacije, kao i od predsjednika Udruženja Bošnjaka Kosova Osmana Destanovića i predsjednika Kluba "Balkan" Remzije Agovića. Dao je više ideja u pragu jačanja veza između dijaspora i Bošnjačkog savjeta, kao i u vezi konkretnih aktivnosti u cilju očuvanja identiteta našeg naroda u dijaspori.

Klub „Bihor“ iz Luksemburga predstavili su predsjednik Hajdarpašić Remzija, Sekretar Kočan Ruždija kao i Selva Šabotić-Ra-

mentaliteta i identiteta. Bore se za princip "integracija da - asimilacija ne".

Beka Selimanaj, predsjednik udruženja "Merhamet" Njemačka, upoznao je prisutne sa konceptom organizacije i njenim aktivnostima od osnivanja, tj. 1992. godine, do danas. Dao je nekoliko interesantnih prijedloga na čemu treba ubuduće raditi i kako uspostaviti tešnju saradnju. Predložio je da se razmisli o eventualnom uključenju nekog iz dijaspora u Bošnjački savjet, kako bi saradnja bila bogatija i plodotvornija.

cke kulture bila uspješna, te da je i naredne godine treba organizovati; zatim da u najkraćem roku treba početi sa aktivnostima na pripremi za popis stanovništva u Crnoj Gori u 2011. godini; također, formirati organizacioni odbor koji će raditi na pripremi obilježavanja sto-godišnjice stradanja Bošnjaka Plava i Gusinja; realizovati projekt uređenja Ali-Pašinih izvora, aktivnosti oko projekta Kulturnog centra Bošnjaka i dr. Usvajanjem zaključaka završeno je predstavljanje klubova iz dijaspora, koje je bilo i završetak manifestacije.

SREBRENICA

SVETA DUŽNOST DA SE PAMTI, A DA SE NIKAD NE PONOVI

Preko šezdeset hiljada ljudi prisustvovalo je obilježavanju 15-togodišnjice genocida nad Bošnjacima u Srebrenici u julu 1995. godine. U Memorijalnom centru u Potočarima ukopano je 775 identifikovanih žrtava, među kojima i posmrtni ostaci dvojice 14-togodišnjaka ubijenih 11. jula 1995. - Rijada Gabeljića i Mehmeda Varnića. Komemoraciji su prisustvovali preživjeli članovi porodica žrtava, brojni bosansko-hercegovački i međunarodni zvaničnici, te predstavnici nevladinog sektora i gosti iz cijelog svijeta, koji su odali počast žrtvama najvećeg zločina koji se dogodio na tlu Evrope nakon Drugog svjetskog rata. Među ostalima, komemoraciji su prisustvovali i predsjednici Srbije i Crne Gore Boris Tadić i Filip Vujanović.

Obilježavanje 15. godišnjice genocida u Srebrenici počelo je polaganjem cvijeća i odavanjem počasti žrtvama, a nešto prije - učenjem Kur'ana, nakon čega je uslijedilo dizanje zastave i intoniranje državne himne. Izveden je i recital "Poema o Srebrenici" i

poetsko-muzički performans "Srebrenički inferno". Učesnicima komemoracije i ukopa žrtva obratili su se načelnik opštine Srebrenica Osman Suljić, ambasador Sjedinjenih Američkih Država u BiH Čarls Inglis, visoki predstavnik i specijalni predstavnik EU Valentin Inzko, ministar spoljnih poslova Republike Francuske Bernard Kušner, zamjenik predsjedavajućeg Vijeća ministara BiH Sadik Ahmetović, generalni sekretar Savjeta Evrope Torbjorn Jagland, premijer Kraljevine Belgije Yves Leterme, premijer Republike Turske Redžep Tayyip Erdogan, predsjednik Republike Slovenije Danilo Turk i Haris Silajdžić, predsjedavajući Predsjedništva BiH.

Njihova zajednička poruka je da genocid u Srebrenici predstavlja neizbrisivu mrlju na savjesti čovječanstva, te da je neophodno učiniti sve kako bi se odgovorni za taj zločin priveli pravdi, a u BiH stvorili uslovi za izgradnju povjerenja i prosperitetnije budućnosti. Na komemoraciji je posebno istaknuta deklaracija o Srebrenici koju je usvojio

parlament Srbije, ali i podsjećanje da je Evropski parlament proglašio 11. jul kao Dan sjećanja na genocid. Američki ambasador Čarls Inglis, koji je predvodio delegaciju SAD-a na komemoraciji, prenio je poruku američkog predsjednika Baraka

pšenju i izvođenju pred lice pravde. Kako je prenio poruku Baraka Obame, žrtve Srebrenice bili su ljudi koji su željeli živjeti u miru i oni koji su vjerovali da će ih međunarodna zajednica zaštiti.

Na razmjere zločina u Srebrenici

moraju biti uhapšeni. "Potrebna je tolerancija i politika koja će BiH voditi naprijed. Za to ima nade, jer su ovdje došli predstavnici mnogih zemalja, među kojima i predsjednik Srbije Boris Tadić", rekao je Kušner, ističući da "ne treba misliti

Petnaest godina nakon genocida u Srebrenici, utvrđen je identitet ukupno 6.481 osobe ubijene u Srebrenici u julu 1995. godine. Međunarodni sud pravde u Hagu je zločine u Srebrenici prije tri godine okarakterisao kao genocid, a glavni osumnjičeni, general Ratko Mladić, pod čijom komandom je taj zločin izvršen, i dalje je u bjekstvu. Do sada je u Potočarima ukupno sahranjeno 3.749 identifikovanih žrtava.

Obame kojom se na najeksplicitniji način osuđuje genocid u Srebrenici, te insistira na pravdi za srebreničke žrtve, uključujući i procesuiranje haškog optuženika Ratka Mladića, koji je predvodio egzekucije u tom gradu. "Pravda mora podrazumjevati potpunu odgovornost za počinjene zločine, kompletну identifikaciju i utvrđivanje istine o nestalima, te sudski progon i osudu za izvršioce genocida. To uključuje i Ratka Mladića koji je predvodio egzekucije, a koji je još uvijek na slobodi. SAD pozivaju sve vlade da udvostruče napore na pronalaženju odgovornih, njihovom hapšenju i izvođenju pred lice

ukazali su i svi drugi zvaničnici, solidarišući se s bolom onih koji su izgubili svoje najmilije. "Naša dužnost je da djelujemo kako bi ustavili pravdu i utvrdili istinu, odnosno da oni koji su učestvovali u ubistvima u Srebrenici budu ka-

na osvetu" već na uspostavljanje mira, stabilnosti i međusobnog poštovanja i tolerancije. "Mi stalno govorimo 'nikad više', ali to nije dovoljno, nužno je jačati proces evropskih integracija u BiH... u funkciji jačanja razumijevanja i komunikacije između stanovništva u BiH", stav je Torbjörna Jaglanda, generalnog sekretara Savjeta Evrope.

Na obavezu sjećanja i opomenu koju nosi Srebrenica ukazao je premijer Kraljevine Belgije Yves Letereme, navodeći kako je neodrživo da neko bude ubijen zato što pripada drugoj etničkoj skupini, vjeri..., te potcrtavajući značaj ljudske pravde u izgradnji mira i stabilnosti.

žneni i da pravda bude zadovoljena", kazao je visoki predstavnik UN u BiH Valentin Incko. "Vjerujemo da će časni ljudi iz bilo koje zemlje i iz bilo koje zajednice, iz bilo

"Srebrenica je tamna mrlja cijelog svijeta i veliki udarac za međunarodne snage i međunarodnu zajednicu... Srebrenički muškarci i djedječaci su jednostavno bili žrtve klasičnog etničkog čišćenja" – riječi cu turskog premijera Tajipa Erdoganu na dženazi u Potočarima u julu 2010. godine, koji je pozvao svijet da, radi budućnosti, nikada više ne dozvoli da se tako nešto ponovo dogodi.

pravde. Sveta dužnost je da se pamti šta se desilo u Srebrenici i sprijeći da se zločin ponovi", rekao je Čarls Inglis, američki ambasador u Bosni i Hercegovini. "Rekao sam i vjerujem da je užas Srebrenice mrlja na našoj kolektivnoj savjesti", riječi su američkog predsjednika, koji je uputio apel svim vladama da udvostruče napore na pronalaženju odgovornih, njihovom ha-

koje etničke grupe pobijediti nad onima koji šire mržnju. Vjerujem da će časni ljudi pobijediti nad onima koji dovode u pitanje genocid u Srebrenici. Oni nemaju budućnost, oni nisu dio naše civilizacije", naglasio je Valentin Incko.

Poruku sličnog sadržaja uputio je francuski ministar spoljnih poslova Berbar Kušner, naglasivši da svi koji su učestvovali u zločinima

Važnost mira i sigurnosti u BiH istakao je i turski premijer Redžep Tajip Erdogan, pozivajući da se nikada više i nikome ne ponovi Srebrenica. Premijer Turske kazao je danas da je "Srebrenica tamna mrlja cijelog svijeta i veliki udarac za međunarodne snage i međunarodnu zajednicu", te pozvao svijet da, radi budućnosti, nikada više ne dozvoli da se tako nešto ponovo

dogodi. "Srebrenički muškarci i dječaci su jednostavno bili žrtve klasičnog etničkog čišćenja", rekao je Erdogan, dodajući da i danas ima na hiljade ljudi za kojima se traga, koji su ukopani negdje u masovnim grobnicama. "Majke Srebrenice žele naći makar jednu kost od svog najbližeg ili bar jedan predmet ili stvar koja se nalazila uz tijelo njenog najbližeg koji je ubijen", dodao je on. Erdogan je istakao da je Turska osjetila bol Srebrenice,

te obećao da će njegova zemlja nastaviti svoje napore u izgradnji stabilnosti, mira i prosperiteta i to ne samo u BiH, već i u Srbiji, Hrvatskoj i cijeloj regiji. Erdogan je naglasio da je časna bila odluka Skupštine Srbije da usvoji Deklaraciju kojom se osuđuje zločin u Sre-

izgubila dva sina i supruga, došla je do predsjednika Tadića. U očima te majke sam video tugu, video sam spokoj i ponos, ali nisam video mržnju. Nisam video mržnju jer je ona časna kao osoba i kao majka. Upravo ovakve majke su potrebne svima nama, ovakve majke su po-

je, između ostalog, predsjedavaču Predsjedništva BiH Haris Silajdžić, ističući posebno da u Srebrenici, i pored velikog stradanja, nije zabilježen nijedan slučaj osvete, što je dokaz civilizacijskog odnosa bosnjačkog naroda prema ostalim narodima na ovom području.

Nakon ceremonijalnog dijela komemoracije, na mezarju u Potočarima je održana i zajednička dženaza za srebreničke Bošnjake. Inače, u Srebrenicu je, u

trebne cijelom svijetu. Jer, ko je ubio jednog čovjeka, kao da je ubio cijeli svijet", ispričao je Erdogan.

Predsjednik Republike Slovenije Danilo Turk naglasio je nužnost sprječavanja svake opasnosti, akta ili pasivnosti koja bi mogla prouzročiti i omogućiti genocid.

međuvremenu stiglo oko 7.000 učesnika "Marša mira", te šesti biciklistički maraton, koji je u četvrtak krenuo iz Bihaća prema Srebrenici u znak sjećanja na stradanje nedužnih civila, a pod motom "Da se nikad ne zaboravi i ne ponovi". Obilježavanje godišnjice genocida u

"Jedna majka, koja je izgubila dva sina i supruga, došla je do predsjednika Tadića. U očima te majke sam video tugu, video sam spokoj i ponos, ali nisam video mržnju. Nisam video mržnju jer je ona časna kao osoba i kao majka. Upravo ovakve majke su potrebne svima nama, ovakve majke su potrebne cijelom svijetu. Jer, ko je ubio jednog čovjeka, kao da je ubio cijeli svijet" - ispričao je Erdogan.

brenici, kao što je časno i to što je predsjednik Srbije Boris Tadić došao u Potočare. On je izrazio uvjerenje da će to doprinjeti boljoj budućnosti i da će Srebrenica postati mjesto u kojоj će se rađati nova budućnost. On je, također, rekao da su dešavanja u Srebrenici prije 15 godina bila veliki udar za međunarodnu zajednicu i apelovao da se to više nikada ne ponovi.

Premijer Turske Redžep Tajip Erdogan naveo je jednu situaciju kojoj je, prema sopstvenim riječima, prisustvovao. "Ja ovdje posebno želim da podvučem i da pohvalim jedan čin kojem sam prisustvovao. Jedna majka, koja je

Predsjedavajući Predsjedništva BiH Haris Silajdžić je kazao da je BiH zemlja ravнопravnih građana i da je istina o zločinu u Srebrenici poznata svima. "Savjet bezbjednosti UN je zavezao ruke žrtvama zbog embarga na uvoz oružja u BiH. UN je tako istupao samo zato što su žrtve bili Bošnjaci. Želim da istaknem da hrišćanstvo kao vjera nema ništa za zločinima počinjenim u BiH... Nigdje u svijetu se ne poriče genocid osim u BiH. Prijedlog zakona blokiran je od onih koji podstiču genocid, jasno je da će aktuelni poricatelji završiti na otpadu svjetske i historije srpskog naroda kao Sloba i Radovan", rekao

Srebrenici ove godine je propaćeno i nizom prigodnih sadržaja - projekcija filmova, izložbi fotografija i promocija knjiga u zemlji i inostranstvu koje govore o stradanju Srebrenice.

Petnaest godina nakon genocida u Srebrenici, utvrđen je identitet ukupno 6.481 osobe ubijene u Srebrenici u julu 1995. godine. Međunarodni sud pravde u Hagu je zločine u Srebrenici prije tri godine okarakterisao kao genocid, a glavni osumnjičeni, general Ratko Mladić, pod čijom komandom je taj zločin izvršen, i dalje je u bježstvu. Do sada je u Potočarima ukupno sahranjeno 3.749 identifikovanih žrtava.

Redžep Nurović

STUB SRAMA

Nakon petnaest godina
na bio dan savjest se nataloži,
bijeli vid se prosu
odozdo, pa gore –
kako je rastao *stub srama*
na platou jednom u Berlinu.

Hiljade cipela,
kao kosturnica,
stavise vječnu tačku na korake onih
što ostaše onđe
gdje nije bilo srama.

Tu, na platou jednom u Berlinu,
bijelim vidom se pokazase.

16.744 SHOES

Prof. Dr. sc. Hasnija Muratagić Tuna

SMRT DUŠE ILI UBIJANJE BESMRTNOSTI

(Osrt na zbirku pripovijedaka *Smrt duše* Huseina Bašića, primarno na njen naslov)

*Svako autentično,
što znači slobodno
ljudsko stvaralaštvo,
političko, umjetničko,
naučno, u
svakodnevnom
životu i ostalo –
prati slabija ili jača
svijest o aktivnoj
koegzistenciji sa
istorijskom stvarnošću,
i svaka vrijednost,
svaka strast koja
životu daje smisao,
daje ga kroz
sudjelovanje u
stvaranju ritma
istorije.*
(Zatočenik, L. Kolakovski)

Pojedincе koji posjeduјu pojačanu osobinu senzibilnosti, inventivnosti, intuicije i slično, vrlo često potakne na pisanje kakav događaj, ličnost ili pojava. Posljednji događaji na našim prostorima potresale su sve lahkoranjive duše i one su se morale oglasiti. Husein Bašić oglasio se zbirkom kratkih zapisa pod naslovom *Smrt duše*, zajedno s Milikom Pavlovićem i njegovom zbirkom *Podrum* (P.E.N. Montenegro i Damad, Cetinje/Novi Pazar, 1992). Ovaj put osvrnut ćemo se na *Smrt duše* Huseina Bašića.

Smrt duše je umjetnina što podsjeća na basne, nastale iz snažne potrebe da se izrazi viđenje i doživljavanje, odnosno subjektivno stanje duha H. Bašića u vrijeme koje je snažno potreslo naše prostore. Očito je u tom periodu ovaj poznati bošnjački pisac imao ogromnu želju da se osloboди unutrašnje tenzije i psihološkog tereta koje je ratna situacija produkovala u njemu kao čovjeku. U *Smrti duše* ispoljene su jasne misli, pogledi i stavovi kojima je izražen protest, nezadovoljstvo, i ponajviše razočarenje ovoga pisca.

Sve priče u zbirci *Smrt duše* veoma su kratke, a kratke priče nisu jednostavne, i nisu lahke za čitanje i razumijevanje. Kratkoća priča zahtijeva jezgrovitvo izražavanje, zbijena značenja, sabijanje slike, sintaksičko sažimanje, pažljivo odabranu leksiku.

Jezgrovitost otežava čitanje i razumijevanje. Od recipijenta traži misaoni napor da bi spoznao skrivene smislove i značenja, da bi uočio temu i zapazio poruku.

U ovim kratkim pričama došla je do izražaja Bašićeva kondenzovanost narrativnog toka i izuzetna sposobnost simboličkog izražavanja karakterističnog za moderne pisce izraženog senzibiliteta. Bašić neobično mnogo zgušnjava značenje, sužava prostor riječima, ali nalazi način da svim jezičkim jedinicama stvorи uvjete za širokoznačnost, jer se služi nijansiranjima različitih jezičkostilskih postupaka. On uвijek nalazi puta da iskazu da antičku jednostavnost, iako priča sve kratko, bez suvišne deskripcije i ponovljenih detalja. Zato su ove priče u svim pojedinostima savršene. U njima se osjeća težnja ka savršenstvu karakterističnom za poeziju. Bašić baš u ovoj zbirci objedunjuje, ili bolje reći prelazi sa priče na poeziju. Naprosto se neosjetno prebacuje sa jednog koda na drugi. Mogli bismo reći da se vrši jedna vrsta preregistracije. Takav prijelaz mogao je napraviti samo izuzetno nadareni pisac sa rafiniranim osjećanjem za formalne i sadržinske razlike između proze i poezije. Sa poezijom su priče povezane lapidarnim iskazom i neposrednjim odnosom prema kratkoj formi, koja je kompaktnija i koja nosi

elemente dramske tenzije. Dramska tenzija je po pravila u središtu kratke priče, čak i onda kada je data samo u nagovještaju, naznaka ili naslućivanju. Zato ona čitaoca, naročito ako je uspješna, kao što je svaka u *Smrti duše* Huseina Bašića, nikada ne ostavlja ravnodušnim. Čitalac se pojavljuje u ulozi sastvaraoca. On nadopunjuje njena značenja, pa se recepcija kratke priče pojavljuje u posebnoj svjetlosti svakog posebnog recipijenta. H. Bašić je savršeno svjestan forme kratke priče i zato angažira veliki broj stvaralačkih inovacija, iznenadeњa i neočekivanih obrta. One djeluju izvorno, svježe i autentično.

U *Smrti duše* sasvim su evidentne činjenice stvarnosti, njih Husein Bašić podređuje umjetničkoj funkciji te prirodi i strukturi svoje umjetnine. On stvarnost dograđuje, ali ne odstupa od naročitog i kritičkog odnosa prema stvarnosti od koje se diferencira. Zato je svaka priča obojena subjektivnim i emocionalnim tonom. Iz mase realnih činjenica burnih događanja, H. Bašić uzima samo one ključne, transformira ih na sebi svojstven način, oduzima im stvarnu podlogu, a ipak čuva uvjerljivost situacija, slika i likova, zato ih lahko i dobro uklapa u siže priče da one dobiju umjetničku dimenziju, lahko pokreću emocije i obogaćuju sadržaj. Čitalačka publika ih unatoč transformaciji lahko prepoznaće. Dakle, H. Bašić stvarne događaje i stvarne ljude u *Smrti duše* preoblikava u nove konture, imena i osobine. H. Bašić svojom stvaralačkom snagom stvara naročitu situaciju i atmosferu kojima razotkriva najsuroviji način ubijanja duše, duše individue i duše cijelog naroda. Slika stvarnosti je pomjerena i preobražena, ali je

jasna potvrda psihološke i emotivne strukture koje preživljava ovaj pisac. Izborom detalja koje je razotkrivao kroz kratke priče H. Bašić je u *Smrti duše* stvorio žive, vrlo sugestivne i upečatljive slike, ali i cjelovitu sliku jednog mučnog vremena.

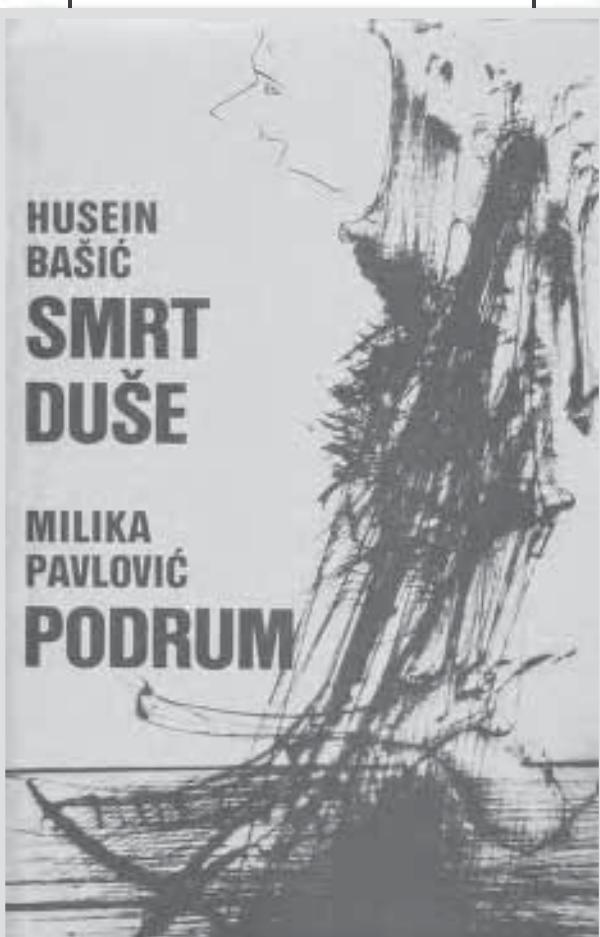
Suštinu sadržaja i cjelokupni smisao zapisa Bašić izražava samim naslovom zbirkr kao jakom pozicijama teksta. Bašićev

i u završnom dijelu podnaslova. Uspostavljena je veza, zatvoren je prsten, sve je ništa i ništa je sve. Prstenasta veza asocira na kružni tok događanja, na simbol beskrajnjog ponavljanja. Između *Smrti duše* i *Pogovora smrti* nalaze se dijelovi *Vučja šuma*, *Sinovi i psi* i *Epi-log: Izgubiće ko zastrani u nejači i zločin*. Činjenica da su se u naslovu na neki način našli pas i vuk, ukazuje da autor u prvi plan stavlja konfliktni odnos u svijetu nasilja i borbe za život.

Interesantni su i naslovi priča izvedeni istim sufiksom i pejorativnim značenjem, kao: *Bradonja*, *Reponja*, *Glavonja*, *Trbonja*, *Nosonja*, *Nogonja*, ali i *Ušati*, *Podrepaši*, *Šestoprsti*. Naslovi su humoristični i satirični, s obzirom na motivacijski sistem koji ih povezuje. Njihova stilска vrijednost zasnovana je na njihovoj izražajnosti. Ova literarna imena predstavljaju vrste ljudi koje H. Bašić identificira saobrazno kontekstu u koji ih uključuje. U prići postoje samo kao jezička kreacija. Navedena imena odraz su Bašićeve tačno određene pozicije prema njima, otuda ih oblikuje u gotovo istoj formi. Njima izaziva tačne predstave. Nisu u komičnom kontekstu, a, ipak, imaju takvu funkciju. Ona imaju perspektivizirajuću funkciju. Postaju nosioci Bašićeve tačke gledišta.

Bašić se odlučio na pričanje basni jer basne pristaju besjedama namijenjenim narodu; a basne mogu smisljati samo oni sposobni da uoče sličnost između primjera iz života i fabula basni.¹

H. Bašić je u svoje priče utkao brojne basne, kao, naprimjer, onu o *Vuku i jagnjetu* (nova verzija u množini). To je ona najstarija uobličena basna o vuku i jagnjetu,

naslov je metafora najznačajnije i najuniverzalnije teme, on je put od riječi i djela do beskraja. I naslovima ciklusa Bašić izražava posebnu idejnu i estetsku komponentu. Priče su podjeljene na četiri dijela (ciklusa) od kojih su tri, kao i sama zbarka, naslovljeni sa dvije komponente, ali nisu strukturirani po istom modelu. Međutim, cijela zbarka i njen posljednji dio jesu, *Smrt duše : Pogovor smrti*. Četiri imenice, dvije u nominativu, dvije u genitivu, raspoređene su tako što se prva riječ naslova našla

koju helenska književnost pripisuje legendarnom Ezopu. Istu basnu na latinskom jeziku dao je Fedar. Na francuskom jeziku, prema La Fontenovoj obradi, basna će pretrpjeti neke izmjene. La Fonten je dao određenu političku notu priči, a Krilov se držao La Fontena, kada je u stihu na ruskom jeziku obradio istu basnu, ali unosi neke psihološke tananosti. Dositej Obradović je ispričao basnu koja je najsličnija Fedru. Postoje raznorazne obrade basne o vuku i jagnetu na raznim jezicima u prozi i stihu. Čak se tvrdi da ih je bilo u azijskim književnostima i prije helenskog klasika Ezopa.² Pod istim naslovom basnopisci su ispričavali ovu basnu svaki na sebi svojstven način. Verzija H. Bašića je nova. Na to nas Bašić upozorava podnaslovom u zagradi. Navest ćemo cijelu basnu:

“Opet ste mi mutili vodu!”, reče ljutito Vuk, zvjerajući gladnim očima.

“Ali, dobri Vuče...!, zaustiše nesrećna *jagnjad* da se brane. “Samo mi nemojte reći da ste tek rođena i da ova voda koju mi mutite teče od mene k vama tamo! To nikako!”

Jagnjad se nevino ogledaše, kao u onoj pravoj priči.

Vuk, obližujući se, dodade:

“Uostalom, takav izgovor vam nije ni prije važio, dok je *pravda* bila u povojima!”

“Ali, ali...”, zamrije glas u jagnjećim ustima.

“Neka se sličnost mora poštovati! Moram vas, dakle, pojesti, makar crkao ovoga časa!”, reče Vuk i pogosti se slatko. (22)

Bašić, kao i ostali basnopisci, usmjerava pažnju na glavni tok zbivanja, ispušta sve detalje. Ali

se i u Bašićevoj verziji uočavaju tri osnovne situacije: susret, svađa i karvavi čin na kraju. Isto je i to da su vuk i jagnje personificirani kao zastupnici određenih karakternih osobina. Obje pokazuju čud svojstven vrsti kojoj pripadaju. Uopćena poruka je apsolutno razaznatljiva. I Bašićeva moralna poruka je ista. Basna pokazuje da odluku zločinka i lakovca neće spriječiti riječi, pa bile one i istinite, kako je zabilježeno na kraju Ezopove basne. Fedar objašnjava da ta basna ima u vidu ljude koji satiru nevine, izmišlјajući razloge. La Fonten zaključuje da je “razlog jačega uvek bolji”, Krilov kaže da je “moćnome vazda nemoćni kriv”.³ Bašićeva basna se svodi na pravo jačega. Ona upućuje na činjenicu da se pravda izigrava, i da postoji samo surova stvarnost. Jači uvijek satiru slabije, razlog se uvijek nađe i uvijek ponavlja. Svjesnost o tome ne pomaže, tim je ironija veća, ali je istinita. Nalost!

U *Smrti duše* veliki broj junaka čine životinje, ali uvijek kao oličenje ljudskih postupaka i karaktera. Kroz jezgrovite i uvjerljive alegorijske slike prikazane su životne istine i dobro uočene karakteristike ljudi. Tu je, kao što smo već pomenuli, vuk kao oličenje nasilja i jagnje kao oličenje nevinosti, ali tu je i lav, medvjed, noj, pas, tiugar, mačka, patka, vrana, vidra, miš, crv, tica, kukavica, konj, ovan, magarac, komarac, ris, zmija, leopard, kojot, šakal, slon, nosorog, vepar, smuk, mungos, jazavac, majmun. Kao što se može vidjeti, dominiraju one koje kontiraju negativne osobine ljudi, toliko izražene u vremenu o kojem Bašić piše. Njima iskazuje pouku kao poentu. Ilustrirat ćemo to pričom *Pas od pasmine*:

Bio je *pas od pasmine*. Od najbolje *pasmine* – mislio je za sebe.

Ali, tako nijesu mislili ostali *psi*. Smatrali su ga običnim *psom*, od obične *pasje pasmine*.

Tada je *pas od pasmine* pozvao u pomoć sjećanje. Sjetio se ko su sve i šta su bili njegovi *precii* – *psi*. A onda im ljuto reče:

“Moja sjećanja mi govore da sam ja od bolje *pasmine* nego što ste vi! Pokažite mi kad ste, gdje ste, koliko ste?... Sve dok mi to ne pokažete, morate priznati da je moja *pasmina* bolja od vaše *pasmine*!

Potom počnu dokazivati ko je od koje *pasmine*; čija je *pasmina* gora, čija bolja.

Nikad se nijesu dogovorili oko toga. Od tada do danas traje *pseći rat*. I lavež se razleže na sve strane. (12-13)

Mislimo da je svaki komentar izlišan.

Već iz navedenog, može se vidjeti da se u konstituiranju značenja *Smrti duše* neminovno nameće kontrastiranje⁴ kao osnovni semantički motiv iskazan u odnosu život i smrt. Kontrast je u *Smrti duše* izrazita tematska dominantna. Gotovo u svaku priču Husein Bašić uključuje podjelu, dvojstvo, diobu, i tako čitaoca uvlači u mreže koje se u priči prepliću. Puno je tu konkretnih stradalnika. U vrtlogu čudnog vremena stradaju mnogi, svaki na svoj način, i svaki različito. Stradali su zbog toga što su upotrijebeni i zloupotrijebeni. Ovdje itekako dolazi do izražaja upotreba čovjeka. Čovjek, bolje reći narod, upotrijebljen je u nečovječne svrhe, u svrhe koje ne može da dokuči, u svrhe stvaranja tobože novog poretka, odnosno realizacije egoističkih ciljeva. Čovjek je upotrijebljen od prijatelja i neprijatelja, od svoga, najrođenijega, i drugoga, tuđega.

1. Aristotel, *Retorika*, Svetovi, Novi Sad, 1997, 196.

2. I. Tartalja, *Teorija književnosti*, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd, 2000, 148.

3. I. Tartalja, *n.d.*, 151.

Mnogi su stradali, mnoge su iz kuća iselili, jer su ih prisilom namorali da napuste svoja obitavališta. Dom nije više topli kutak, sigurnost i spokoj, postaje dom koji se odbija i odbacuje, izaziva nelagodnost, podsjeća na smrt. Čini se da Bašić, predočavajući sve nedaće jednog vremena, prolazi kroz krugove pakla i pokazuje kroz kakva sve iskušenja i stradanja prolazi jedna generacija, kojoj je onemogućeno da dođe do čistote duše i blaženstva.

Ovdje čemo ukazati na njegov izgrađeni pogled i subjektivni odnos spram dobra i zla, svjetla i tame, humanizma i mizantropije, fizičkog i metafizičkog.

Smrt duše je reakcija na dehumanizirano društvo – doživljeno kao šuma zla, nemilosrđa, smrti, nerazumijevanja, ravnodušnosti. Ovo je slika ljudskog nemoralja: ona predočava totalitarno društvo oličeno na različite načine. Doživljava se kao hajka. U *Smrti duše* nema svjetlosti. Zbirka je nastala, kao što smo na početku napomenuli, u vrijeme kada je kod nas došlo do krize (1992), kada su se probudili stari sukobi i podjele, kada je mnoge zahvatila razaračuća ratna psihoza, pa su se moralno survali i poživotnjili. Postali su krvožedni osvetnici, ubice, bjesomučnici. *Smrt duše* ostavlja težak utisak zbog mračnih slika – počev od *Vučje šume*, zbog oporih slika

stradanja, mračne ljudske prirode, niskih nagona, do zatvaranja kruga bezizlaza, do *smrti duše*.

Sadržaj priča nije lokaliziran u vremenu i prostoru. Ono što je u njima ispričano moglo se dogoditi u bilo kom vremenu i na bilo kom prostoru. A više je nego poznato da borba između dobra i zla nikada i nigdje nije okončana. Zla će uvijek biti, kao i dobra, svuda i u svim vremenima. U tom sukobu i ishodu nalazi se smisao i poruka *Smrti duše*. Bašić je pokazao jednu suludu atmosferu, bez lirizma, vrlo intelektualno i misaono, a prije svega labatorijski pravljenu, s tačno računatim ciljem, i vrlo efektno.

Gotovo sve priče u *Smrti duše* zasnovane su na raskoraku između doslovog i prenesenog značenja. One su aluzije, govore o nečemu određenom, premda se to određeno eksplicitno ne pominje. To su alegorije; imaju tačno određen smisao iako ga prikrivaju. Kao što smo već rekli, one su ispričane kao basne, baš zbog toga što je alegorično kazivanje svojstveno basni. Pričajući o životinjama, Husein Bašić uvijek odslikava neko ljudsko iskustvo. U priči *Vuk i jagnje (nova verzija u množini)* prikazan je vječni antagonizam, silnik i nevini, slabashi, jači i slabiji, tiranin i nemoćni, ali i nemogućnost da se potru odnosi prava vuka na ovcu, mačke na miša, velikih na male, osloboodioca na oslobođene, mučitelja na muče-

nike. U *Smrti duše* neprekidno se sučeljavaju ovakve krajnosti.

Stanje oslobođenosti od smrti ili uništenja, stanje vječnog života, jeste besmrtnost. Poslije sopstvene smrti (tj. one koju utvrđuju drugi), poslije određenog perioda, vjeruje se, živjet ćemo drugi život, i nastaviti da ga živimo vječno. Dakle, preživljava samo naša duša zamisljena kao nematerijalna misleća supstancija kontingenčno i privremeno smještena u našem sadašnjem tijelu. Za Aristotela duša je forma tijela i odvojena supstancija ne može postajati bez njega, isto kao što osmijeh ne može postojati bez nasmijanog lica. Filozofi nastoje dokazati da je duša besmrtna, uglavnom preko metafizičkih dokaza Kažu da je duša jednostavna i da se ne može dekomponirati. Tvrde i to da je besmrtnost pretpostavka moralnosti, što obezbeđuje arenu u kojoj pravedni trijumfuju, a nepravedni bivaju kažnjeni. (Novija filozofija se ne slaže s ovakvim učenjem.) Međutim, postojanje besmrtnosti promatraju kroz postojanje vjere, jer je ona pravi i prvi izvor uvjerenja u besmrtnost, a uvjerenje da je nekoherentno postulirati odvajanje duha i tijela ostaje najsnažniji filozofski odgovor. U platonističkoj i neoplatonističkoj tradiciji besmrtnos dobije bezvremensku odrednicu. Cilj je živjeti potpuno izvan vremena, a ne živjeti zauvijek. Besmrtnost, ili na-

4. Njemački lingvist Jost Trier (u svom djelu *Der detsche Wortschatz im Sinnbezirk des Verstands*, Heilderberg, 1931) ističe važnost suprotnih značenja i tvrdi da svaka izgovorena riječ u svijesti govornika i slušaoca izaziva suprotnost. Zapravo, on kaže sljedeće: "Možemo prepustiti drugima proučavanja o tome da li sklonost da se misli u suprotnostima, odn. da se iskustvo svrstava na osnovi binarnih kontrasta predstavlja univerzalnu ljudsku sklonost koja samo sekundarno nalazi svoj odraz u jeziku kao jedan od uzroka što izazuju efekat ili da li nas a priori postojanje velikog broja suprotnih parova leksema u našem maternjem jeziku podstiče na to da naš sud i naša iskustva dihotomiziramo ili polariziramo. Činjenica je, međutim, koju lingvista mora da ima na umu da je binarna opozicija jedno od najvažnijih načela koja regulišu strukturu jezika; najevidentniji izraz ovog principa je – što se tiče lekseme – antonimija." (Citirano prema: S. Ressel i G. Ressel, *Rod, broj i antonimija u srpskohrvatskom jeziku*, Naučni sastanak slavista u Vukovu dane, br. 134, Beograd – Tršić, 1983, 164)

Suprotnost značenja, odnosno antonimija, predstavlja jedno od najznačajnijih semantičkih relacija. Međutim, u njenom određenju vlada prava zbrka. Nije se obraćala pađnja na činjenicu da postoji više tipova suprotnosti, a antonimija se uzimala kao komplementarna sinonimija. Zato i Lajons razlikuje tri tipa suprotnosti (antonimija, suprotnost značenja /oppositeness of meaning/, gdje izdvaja tri podtipa: komplementarnost, antonimiju u užem smislu i konverziju; leksičko-semantičku opoziciju dijeli na antonimiju u užem smislu, komplementarnost, konverziju i direkcionu opoziciju). Suština je u tome da postoje nekакvi suprotni odnosi (afirmacija/negacija, suprotne tačke, kretanje u jednom od dva suprotna pravca itd.). Mi smo se opredijelili za najopćeniji termin kontrast, kako ga objasnjava Lajons. On nema nikakve implikacije u pogledu broja elemenata u skupu jedinica koje kontrastiraju paradigmatski (o čemu Lajons govori u svom djelu *Introduction to Theoretical Linguistics*, 1968 i svom dvotomnom djelu *Semantics*, 1977; preuzeto od S. Ressel i G. Ressel, n.d., 163-164).

stavak egzistencije, postiže se tako što neke od crta ličnosti mogu prevažići smrt. Nečije djelo, ili slava, ili ozloglašenost, ili geni, mogu opstati u tijelima ili duhomima drugih. Svakome je važno da njegov život ima svrhu, ali se svrhe življenja razlikuju od individue do individue. Očito ne postoji pojava koja je svrha svakog bića, svakog života. Ali postoji nešto što je neminovnost, to je smrt. Ona predstavlja okončanje života, ona se ne može doživjeti, ne može biti ni štetna, niti prikladan oblik straha. Ipak, smrt izaziva strah, i o njoj se razmišlja kao o nečemu veoma štetnom. Smrt je posljednji akord u ljudskoj usamljenosti. U poruci ove knjige *smrt* ostavlja čovjeka bez identiteta, čini ga patnikom. Ona je najstarija ljudska zagoneшка. Sva nastojanja da se odgonerne nisu pružila odgovore ni progoniteljima ni prognanima. Čovjek je nemoćan da iskaže i svoj realni i svoj irealni svijet, jer svako iskustvo prestaje na granici smrti. Smrt ostaje kao zagonetan usud, kao znak pitanja. Čovjek je uvijek između neba i zemlje, moći i nemoći, regionalnog i univerzalnog, individualnog i kolektivnog, emotivnog i racionalnog, fantazmografičnog, fantastičnog i racionalnog i iracionalnog.

Vratit ćemo se ponovo naslovu zbirke.

Husein Bašić svoje djelo naslovjava čini se jednostavno – *Smrt duše*. Prva komponenta *smrt* je riječ kojom se označava prestanak života, prestanak postojanja jedinke kao posebnog životnog organizma: to je propast i uništenje, to je osjećanje velike neprijatnosti. Dakle, prva komponenta ima negativnu konotaciju, bez obzira na sva tumačenja.

U *Smrti duše* nije riječ o pojedinačnoj smrti. Smrt je ovdje metafora za nestanak čovječnosti u čovjeku, u vječnosti.

Šta znači druga komponenta – *duša*?

Mislimo da ova riječ sama po sebi najčešće budi asocijaciju na miris duše (što se odmah suprotstavlja smrti duše), a to je nešto blago i priyatno. P. Skok u *Etimološkom rečniku* piše da duša kuca. U sakralnim tekstovima, prije svega biblijskim, duša je znak života, povezuje se sa slikom duha. Otuda je ispuštanje duše, posljednji dah. Čovjek je živo biće samo ako ima dušu. Dobar je ako dušom diše. Duša znači i cjelokupan čovjekov duhovni život i nematerijano besmrtno biće u čovjeku. Njom se označavaju tipične crte neke ličnosti, njen karakter i priroda. Duša je i osoba s pozitivnim karakternim osobinama, sušta dobrota, plemenitost. *Rečnik srpskohrvatskog književnog jezika*,⁵ definira dušu na sljedeći način. Kaže da duša znači svijest i sposobnost čovjeka da misli i osjeća, zatim, da je duša skup karakternih, urođenih svojstava i crta, čud, narav, priroda nekog čovjeka, temperament, smisao za stvaralaštvo, sposobnost za brzo shvatanje i razumijevanje drugog. Duša znači i osjetljiv i plemenit čovjek. Njom se obilježava besmrtan, nematerijalan princip života u čovjeku, koji ga veže s Bogom, kao i čovjek koji daje pravac i ton, centralna ličnost, pokretač, organizator. Duša je mila i draga osoba. Duša je riječ veoma prisutna u frazama s vrlo različitim značenjem: biti bez duše i srca, boriti se s dušom, dati Bogu dušu, rastati se s dušom, prodati dušu đavolu. Duša može da boli, da se daje, može doći do nosa, može se

zaviriti kome u dušu, može biti rajska, duša od čovjeka itd. Duša je mirišljava. Najčešće miriše na dušu djevojačku, na dušu zaljubljenog mladića. Postoji majčina duša, duša dobrog i pravednog, duša pobjognog čovjeka. Ihljeb ima miris duše.⁶

Duša je, kao što smo mogli vidjeti, neprecizno definirana. Ima više značenja i više odgovora. Filozofi bi rekli da je to otvorena teksatura, ali ne neodređena. U svakom slučaju, *Smrt duše* jeste sintagma u kojoj su objedinjene dvije krajnosti, gotovo nemogućnosti. Mogli bismo reći da naslov konotira *ubijanje besmrtnosti*, što je kontraverzno, ali vrlo efektno. To je ona krajnja granica, to je bezizlazje – kraj kraja, nestanak.

Na kraju, dodat ćemo još i to da bi bilo dobro, poslije svega, češće učiniti dostupnim čitalačkoj publici sljedeće poimanje duše: "U poimanju govornika srpskog jezika uzima se ne samo kao mera za ispravno, poželjno delovanje nego i kao mera za normalno bitisanje... Tako se scenarij duhovnosti jezičke ličnosti srpskog jezika može najopštije predstaviti semantičkim metajezikom na sledeći način: 'Dobro je da čovek čini tako (rukovodeći se principima duha) da bude dobro i njemu i drugima, svaki čovek (po duši) zna šta je dobro, nije dobro ako čovek ne čini dobro sebi i drugima'... Kroz *duh i dušu* govornici srpskog jezika vide i proživljavaju svet oko sebe, bitišu i traju prema snazi svog *duha* i postojanosti svoje *duše*, ostvaruju besmrtnost *duha i duše*, ugroženi su u svom postojanju ako im se napada na *duh i dušu*, pa i svoj fizički (telesni) opstanak vezuju za stanje *duha i duše*". Mislimo da se to odnosi i na govornike drugih jezika, ne samo srpskog.

5. Matica srpska i Matica hrvatska, Novi Sad – Zagreb, 1967-1976.

6. D. Mršević-Radović, *Jezički/kulturni simboli i srpska frazeologija*, MSC, 23/2, Beograd; D. Brozović, *O nazivima majčine dušice u slavenskim dijalektima (a i slavenskom pjesništvu i folkloru)*, Makedonski jezik, god. XXXII –XXXIII (1981–1982), Skopje, 1982; Pavle Sofrić Niševljanin, *Glavnije bilje u narodnom verovanju i pevanju kod nas Srba*, Beograd, 1990; Veselin Čajkanović, *Rečnik srpskih narodnih verovanja o biljkama*; Beograd, 1985.

7. S. Ristić, *Konceptualizacija nekih reči iz sfere duhovnosti nosilaca srpskog jezika*, 159. (Citat preuzet iz knjige *Poetska gramatika Vaska Pope*, Jelena Jovanović, Filološki fakultet, Naučno društvo za negovanje i proučavanje srpskog jezika, Beograd, 2001, 156.)

KULTURA IMITACIJE

„Svaki oblik ljudske djelatnosti utiče na samog čovjeka i mijenja mu dušu“
H. Poincare

Enes
Dazdarević

Kultura proizvoda neoimperialnih sila postaje dominantna kulturna supstanca svjetskih provincija. S takvom (naizgled bezazlenom) kulturom proizvoda počinje dominacija jednog načina razmišljanja. Uporedo s tzv. *dinamikom ravnopravnosti* (bolnim usisavanjem siromašnih ili onemoćalih sistema u globalni ekonomski organizam) dešava se i dinamika urušavanja autohtonih vrijednosti malih kultura. Nove vrijednosti znače novi moral, novi moral znači novu kulturu. Za nastanak rečenog ključnu ulogu odigraće razvijanje kulture imitacije. Biti *in*, postaje fundament postojanja, biti *in*, znači biti *u* modelu modernosti, znači vrhunac imitacije, od stila, jezika, kulture i filozofije. To je prelazak crte, sa «mračne» na «svjetlu» stranu planete.

To je najlakše vidljivo u muzičkoj i filmskoj produkciji, s obzirom na njihovu popularnost i panmedijalnost.

Ideološki radovi na planu infiltriranja vrijednosti light-totalitarističkih ideologija na teritorij svjetskih provincija izvode se slikom, tekstrom, kontekstom koji se nalaze na proizvodima najvećih global playera, a izrazito na onim iz Hollywooda. Ova kompanija jedan je od najvećih distributera korporacijskih interesa diljem svijeta. Ona je prva koja je ideju multikulturalizma pretvorila u dominaciju jedne ideologije. Van industrija vizuelnog spektakla (izbacivanjem projekata skupljih od BDP neke periferne državice), van otvorenih propagandnih matrica s potpisom Pentagona, postoji i čitav niz kontekstualnog ili podtekstualnog ideologijskog poantiranja. U svjetski popularnim serijama i filmovima, u ovoj kovačnici trendova, mode i ideologema, pored kulturoloških naslaga koje se na sofistirani način bave temom pokazivanja superiornosti light civilizacije nad ostatkom svijeta, lako se otkrivaju rukopisi korporacijskih hegemonija i objave novog industrijskog svešte-

nstva. Televizor je pretvoren u propovjednika «bez kojeg se ne može». On drži na okupu pažnju cijele porodice. Drži *slovo*. Ima *riječ* za svakog. Od najmlađeg do najstarijeg stanovnika ekumene. Kada je američka industrija duhana bila na vrhuncu svoje moći, u ugлу usana svake značajnije hollywoodske dive ili diva visila je cigareta (biće da su u to vrijeme svjetsku medicinu predstavljali врачи iz močvarnih šuma Amazonije dočim nije znala ništa o štetnosti duhana). Na posterima hollywoodskih božanstava koji su se prodavali širom planete oblaćić dima bio je sastavnim dijelom lika. Cigaretu u ruci postala je «šestim prstom» antropološkog definisanja savremenog čovjeka, nužnost modernosti i životni stil milionske armije imitatora James Deana, Marilyn Monroe, Humphrey Bogarta, Lauren Bacall...

Kada je industrija nekretnina, pak, doživljavala svoje vrhunce, hollywoodski je kreator globalnih trendova uveo novi kontekst čitanja modernosti. Uvedena je ideologema gubitnika, čovjeka koji živi u malim stančićima ili skromnim kućicama. Dok polovica stanovnika ovog planeta mašta da jednog dana useli baš u takvu «straćaru», stanovnicima light civilizacije javlja se blagi osjećaj mučnine, a izraz rezignacije na licu protagonisti širi se uz osmjeh zadovoljnog sponzora takvih scena. Scene su polimorfne, semantike više značajne. Već u drugom kadru, na nekom drugom mjestu, u nekoj drugoj planetarno poznatoj seriji, neka druga zvijezda jednog te istog svjetonazora saznaće da mladić u kojeg se zagledala «živi sa roditeljima!!!». Suphanula, suphanula. Ona se povlači kao da je nabasala na samog sotonu. Ovakvim i sličnim sekvencama obiluju popularne serije i filmovi proizvedeni tijekom procvata američke industrije nekretnina. Kuća (privatnost i intima) mega zvijezda uslikava se i prinosi na oltar globalističkog

vašara voajerizma. Mediji šire hysteriju nove divinizirane arhitektonike. Donose opširne reportaže (sa slikama vila i dvoraca) o prebivalištima *in, trend ili cool* božanstava. Ovdje se božanstvo odmara, ovdje doručkuje, ovdje pajki, ovdje piški, ovdje se sunča, a ovdje za izlazak noćni ušminkuje. Takav može biti i Vaš dom – poruka je kapitalističkog hegemonija. Idealna kuća nije za stanovanje ako nije i za pokazivanje. Nije djevojčica «mamina princeza» ako o takvoj kući ne snuje. U koliko popularnih filmova i serija agent, *guru* industrije nekretnina, poput **Danteovog Vergiliјa** u Božanstvenoj komediji, vodi junake da razgledaju kuće, vile, stanove – te obožene nivoe novog metaprostora. I koliko bračnih parova pada u trans, hysteriju i egzalitaciju, doživljava Otkrovenje kada im se ukaže obećani eden, kada se pronađe idealni prostor, tj. kada se pređe na viši nivo egzistencije.

Tako je i «otkrićem vode», tj. razvojem industrije «zdravog života», flaširana voda postala još jedan «šesti prst» protagonista globalističkog marketinga svakovrsnog industrijskog mainstreama. Da bi se odgovorilo visokim zahtjevima koji se postavljaju pred savremenim čovjekom, neophodno je potencirati i razvijati njegovu psihofizičku spremnost i kondiciju. Pored «vode», otkriven je tako i «zdrav život». Propaganda «zdravog života» i teror «hollywoodske estetike» od ljudi pravi optimalno radno sposobnu (profitabilnu) životinju (*animal capitale*) koju smješta u fitness-centre, moderne farme za proizvodnju nadčovjeka. I nagomilani stres (o kojem panično izvještavaju zdravstvene organizacije) postaje izvorištem profita. A tu stupa na scenu farmaceutska industrija, sa milijardama raznih antistres i anti-depresiv pilula. Civilizacijska je ironija ogromna. Sistem koji je glavni uzročnik stresa nudi lijek protiv njega i uvećava bogatstvo elite koja je takav sistem kreirala i na kojem „tovi“ kapital.

Uvezanost korporacijskih industrija i hollywoodske propagande očitava se i u pojavi institucije *shoppinga*. Ona postaje mondijalističko abrakadabra za sve situacije, materialne nevolje, moralne i emocionalne krize. Ona postaje novim svetilištem ranjenih i napuštenih duša. Kada djevojku ostavi mladić, ona obilazi *shopping centre*, hodočasti na taj svojevrsni Zid plača religije globalnog kapitalizma. Ništa tako efikasno neće "povratiti vjeru u sebe", kao dobar shopping ili sličan potrošački izlet, koji podmlađuje, ljepoti vraća kvalitete.

Shopping je i idealna propagandna matrica za širenje božićne potrošačke groznice. Od hrišćanskih metafizičkih semantika u činu *davanja i primanja* - opet uz pomoć Hollywooda (ali i manjih playera), i čitavog kontigenta filmova koji se vade iz kinotečkih kontejnera uoči i tokom potrošačkog spektakla zvanog *Merry Christmas (Happy Holidays)* napravljena je još jedna *kulturološka nužnost* koja, na koncu, završava u profitabilnosti. Visoko industrijsko svještenstvo njeguje simpatičnog sjedoradog čiku iako se zaklinje u prosvjetiteljstvo, naučnu racionalnost i odbacivanje religijskih dogmi. Kada "primitivna pleme" vjeruju u nekog svoga Usena, to je praznovjerje "zaostalih plemena", a kada "čuvari prosvjetiteljskih ideja" šire mit o sankama punih firmirane robe koje lebde nad ulicama Manhettna, Londona ili Pariza, i daruju *dobru djecu*...onda je to ljupka dogma? Prosvjetiteljska religija? Svjetla religija? Ostale su krute i mračne, kanibalske, ali ova je ljupka i light. Ona ne samo da je svjetla, ona blješti, isijava ulicama civilizacije oslobođene dogmi mračnjaštva. I opet je *tu naš način života, naše vrijednosti...*

Ssimpatični čika sjede brade nadljeće planetu, nosi poklone i periferiji i izgladnjelim svjetskim provincijama. Pa zar nije vrijedan štovanja? Malo iznad Teherana kao da ga nešto štrecne, kao da mu sanke malo prokližu, ali čika nastavlja... Ho ho ho...

Pred ofanzivom propagiranja «savremenosti» koja se nameće putem medija, slike, ikonografije, popularne muzike, i drugih kulturnoških obrazaca, mala je kultura nemoćna uspostaviti mehanizam odbrane. Naročito onda kada joj se instalira osjećaj da sve što nije u light ambalaži ozbiljno je hendikepirano, bezvrijedno ili lokalno. Osjećaj inferiornosti koji se javlja u šatorima svjetskih prerija, zagledanih u glamur, sjaj i impresivna ostvarenja koja se emituju u njihovom «zaostalom» kutku ekumene, uvodni je čin stvaranja kulture imitacije. Pomenuti osjećaj hendikeiranosti nameće želju za isticanjem «univerzalnosti». A ta univerzalnost je zapravo hollywoodska *universal picture*. To je ideološki krov i banalni je prepjev jedne verzije. Kultura imitacije postaje planetarna pojava, monkey bussenes, suštinska karikatura i poraz supstancialne multikulturalnosti planete. Ideologija multikulturalizma poništava fundamentalni pluralizam kultura a stanovnici globalnog sela postaju uniformne (firmirane) kreature koje izgledaju *isto*, gledaju u *isto*, pjevaju o *istom*, na jeziku *istom*, i na koncu, misle i vjeruju u *isto*.

Kultura dominiona nastaviće da se širi, a mala završiti u muzeju. Te mikrocivilizacijske kulturnoške krugove, način njihovog života, njihovu poetiku i dramu, sljedeće generacije nalaziće na festivalima etno filmova, u ponekom romanu, na ponekom dvd-u... O tim malim kulturama govoriće naučnici na elitističkim skupovima, prevodiće se male knjižice pjesama i narodnih umotvorina.

Njihovi potomci će na domorodačkom engleskom turistima objasnjavati simboliku jednog vremena, povijest jednog naroda i jedne kulture, prije nego su Manhettn i Pentagon, Hollywood i *universal picture*, konzumena i moneysam, profit i ideologija upakovali kulturu u verziju light.

Prof. Dr. sc. Hasnija Muratagić Tuna

USTRAGA

- PRVI ROMAN PJESNIKA DŽEVADA JAHIĆA AZIZOVA

(*El-Kelimeh, Novi Pazar, 2010*)

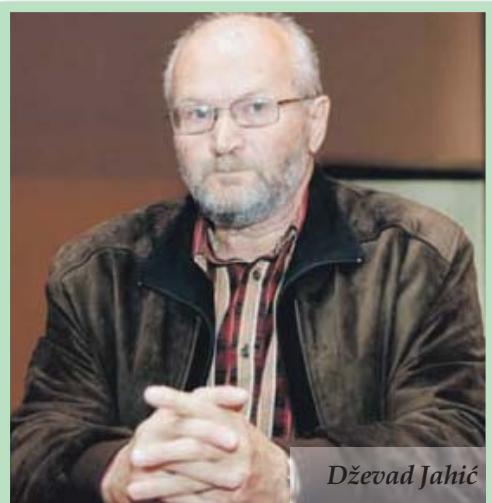
*Za svakoga ima knjiga. Njegova knjiga. Samo za njega napisana.
Koliko ljudi - toliko knjiga. Pa idi potraži svoju. A onda ćeš znati šta ti je činiti. Tamo sve piše...
Čamil Sijarić*

Dževad Jahić poznat je naučnoj javnosti kao autor zapaženih naučnih radova, monografija i udžbenika, a ljubiteljima lijepo riječi kao autor nekoliko zbirk pjesama. Dakle, njegov stvaralački napon uobličavao se u nauci i poeziji, odnosno lirici, koju karakterizira zavidan stepen uspješnosti, najviše kod onih koji znaju

šta je to prava poezija. Sada se pojavljuje sa svojim prvim pravim proznim djelom, romanom interesantno naslovljenim – *Ustraga*. Naslov nije slučajno odabran. On je osnovno idejno čvoriste romana. Predstavlja metaforično određenu piščevu viziju onoga što mu se u životu desavalo i čemu bi da se pisanjem i prisjećanjem ponovo vrati. „*Da li će se vratiti istim ili približnim putem, ili će se vratiti drugim putem, to sad i nije toliko važno*“, kaže Jahić i čvrsto obećava da će se vratiti. To vraćanje vlastitim tragom, „*taj zakon prirode... zove se u s t r a g a*“.

Imali smo čast da među prvima pročitamo roman i, ujedno, damo svoj sud o njemu, savršeno svjesni činjenice da

ne postoje čvrsta kritičko-teorijska načela za prepoznavanje dobrih djela, samim tim i dobrih pisaca. Vođeni svojim znanjem i iskustvom, možemo reći svoj prvi, i najvažniji, stav o romanu. Mislimo da je roman književni rod u kojem Jahić raste u tematskim prostorima i umjetničkoj snazi, pa, vjerujemo, da će ga baš ovaj roman uvesti u red naših velikih pisace. Zašto? Zato što je ovim romanom Jahić napravio krupan književno-estetski iskorak, zato što govori o njegovim velikim literarnim mogućnostima, zato što roman sugestivno zrači jedinstvom misaone i emocionalne osnove. Zato što se u njemu ogleda Jahićeva sposobnost da dobro rasporredi građu i da je oblikuje bez trunke pozterstva i neiskrenosti, zato što u njemu nema artificijelnosti, sve je samo život. U njemu nema navijačke strasti, a nema ni ideologijske isključivosti. To ne znači da u njemu nema ozbiljne i nježne note. Naprotiv! To jedinstvo, u spoju filozofskih i iskustvenih elemenata, polazi i stvara se oko najznačajnijeg pitanja ljudske sudsbine. U zamršenom spletu i često tragičnom kovitlacu pojedinačnih i kolektivnih ljudskih drama, jedna tema postaje fundamentalan i moćan vez piščevog bitisanja u svom vremenu i određenom prostoru. To je tema potrage za sopstvenim identitetom. U romanu je li-

Dževad Jahić

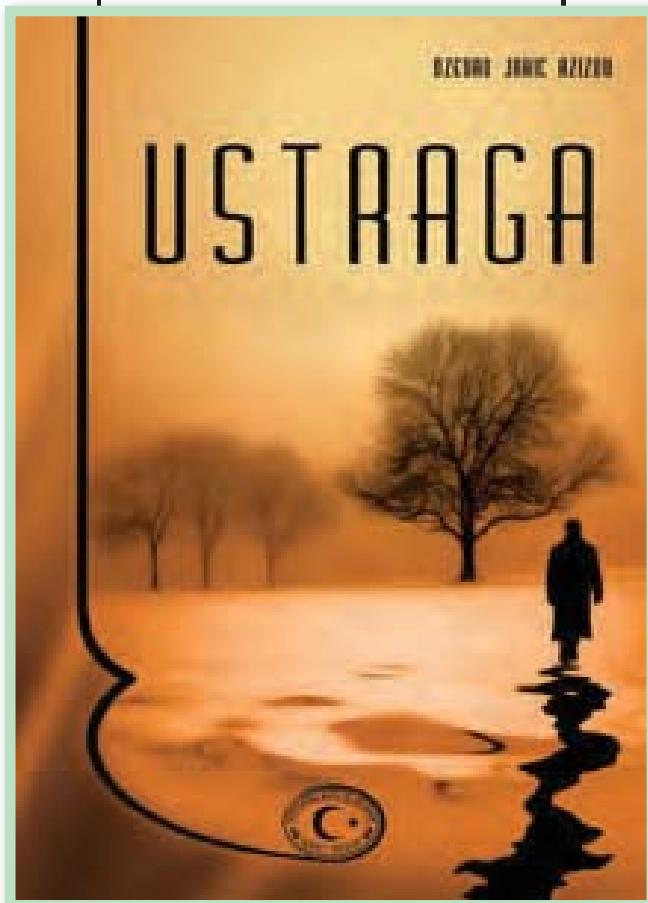
rskom naracijom i poetskim ritmom ispričana priča tragača koji bi da na svaki način objasni sebe sebi. Pisanje se doima kao novo otkrivanje svijeta, jer onda kad godine kao ptice slete na čelo i kad se najbliži presele u carstvo sjenki, pero se umače u samo srce, pisac se iskreno predaje svom djelu, a tada riječi teku iz duše. Pisane je povratak na izvor, na put koji vodi natrag u djetinjstvo, u mirise djetinjstva, u tišinu duše. Ovaj roman je očito nastao iz potrebe da se priča, da se nova riječ unese u sjećanje, da se odriješe čvorovi djetinjstva, da se kroz priču saberi i novo protumače ideje i slike ponesene sa izvora zavičajnih. Pisac, zapravo, nijansira intenzitet svjetlosti kojim nostalgiju, iskustvo, mehanizam sjećanja, a najviše konkretni, čini se uvijek biografski podatak, transformira u literarnu činjenicu. U romanu će se jasno pokazati da je suma njegovog djetinjeg iskustva utjecala na oformljenje njegovog dočnjeg stava prema životu, otjelovila se kao svjetlosna tačka od koje dolaze, povremeno i nenadno, signali, sjećanja, slike, likovi, da je baš ona postala inspiratorna jezgra Jahićevog cjelokupnog stvaralačkog angažmana. Zato roman doživljavamo kao kazivanje o djetetu i čovjeku, zemlji i vremenu, obojeno onim iskustvima i saznanjima, dopiranjima i doslućivanjima, koja su se začela u ljubopitljivom oku dječaka, u njegovoju usplahirenoj mašti, u spletu ličnih i porodičnih sudbina. Otuda se čovjek i dijete pred pronicljivim piščevim pogledom ukazuju kao dvije strane iste psihološke realnosti koja je u sebi razjedinjena ušla na stranice ovog romana, kao komplemetarne vri-

jednosti koje se međusobno otkrivaju i tumače.

Jahić najviše slika svoj zavičaj, ali u različitim konstelacijama, oživljavajući svoja sjećanja i sjećanja drugih. Jahićeva refleksija ne iznevjerava realističku topografsku sliku svijeta, a historijska podloga je u funkciji književne slike.

o životu i sjećanjima svojih preduka, Jahić priča svoju historiju i historiju svoga zavičaja. Iz *Ustrage* isijava prozirna i britka naracija koja otkriva likove naizgled jednostavne, a zapravo vrlo složene, jer su odraz vizure samoga naratora. Posebno se ističe *Mogamad*, djed dječaka *Jamesa* (koji je personifikacija piščevog djetinjstva), prikazan kao čovjek samonikle mudrosti, one mnogo vitalnije od učene. On se najčešće spominje u romanu, ali sa svakim njegovim javljanjem slijede nizovi epiteta njegovog izgleda, držanja, mirnoće i visokomoralnih nazora. Jahić je vrlo uspješno, rekli bismo u idiličnom ozračju, slikao i portret svoga oca, velikog zavodnika, *Ahbiza*. Proveo ga je kroz niz čudnih situacija u kojima se nekim čudom našao i još čudnije izbavljao. Čini se da je narratorov otac implicitna dopuna onoga što on nikada nije bio. Pisac se hrabro upušta u veliku avanturu rekonstruiranja historije sultanskih vremena, na osnovu priča koje je slušao od svog djeda, ali i na osnovu njihovih slika. Opisuje njihov fizički izgled, utvrđuje karakter i dešifrira duh vremena i način njihove vladavine. Uvodi nas u tajnu sultanske intime, a najviše upozorava na činjenicu da pored nas protiču vječne vode, da je nad nama vječno nebo, mi u vječnom vremenu, ali samo kao putnici prolaznici, u mimohodu, ispod vječnih zvijezda, kao i na to da je sve trajnije od čovjeka.

Roman obiluje ženskim likovima. Najslikovitije je prikazana *Jerinja*, žena Đurđa Brankovića. Riječ je o ženi koja je čitav život podredila uživanjima, jer u njoj prosto buja ogromna snaga i ču-

U romanu su odabrane lijepе scene, koje pisac vrlo vješto uklapa u specifičnu mozaičku strukturu romana, koja sugerira bogatu panoramu likova i događaja koji su bili u nekakvoj vezi s njegovim prethodnicima. Otuda se roman doima kao hronika dugog vremena u kojoj se preko individualnih sudbina tumače opći tokovi života u stalno promjenljivim historijskim (ne)prilikama na našim prostorima. To je saga o jednoj porodici rođenjem vezanoj za balkanski karakasan, koji stalno ključa potpaljen vatrom koja dolazi od azijskih i evropskih vojski i njihovih interesa. Pričajući

Inost. Pisac je ne idealizira, kao uostalom, ni bilo koju drugu ženu, ali se ne može reći da joj se ne divi, ponajviše zbog izuzetne ljepote. Sudbine ostalih ženskih likova slične su sudbinama žena svih vremena i svih prostora.

Bogatstvo tekture naročito se ogleda u opisima fotografija i crteža. Statičke slike trideset šest sultana, fotografije svoga oca i crteže sa predmeta, Jahić tako uspješno oživljava i vraća u prostor i vrijeme kojem su pripadali. To su pravi umjetnički zapisi impregnirani lirikom i lirizmom. Jahića nije ponijela vještina vođenja epski široko zasnovane prozne strukture i nije isključila njegovu sklonost ka lirici. Kroz svaku njegovu rečenicu probija i pulsira lirizam, lirska ornamen-tika, i beskrajna toplina ponesena iz zavičaja i pozitivnih sjećanja. Jahićev lirizam naročito dolazi do izražaja u slikama slika, u evokacijama pejzaža, posebno zimskog. S pravom možemo reći da je Jahić erudit lirskog senzibiliteta.

Ustraga se teško može odrediti kao književna vrsta. On je roman sa elemenatima autobiografske proze, memoara, ali se karakteristikama i kvalitetom može najprije podvesti pod determinantu postmodernistički roman, u kojem dominiraju autorove intimističko-lirskre reminiscencije. Suštinski, to je roman realističkog tipa, može se reći historijski, ali mu je način pričanja dao lirski zanos i ljepotu. Sve to navodi na zaključak da se pisac nije trudio da društvenu zbilju prikaže faktografski, već akcenat stavlja na opis sudbina svojih rođaka u raznim vremenima, i nastoji da ih opiše na najbolji, na najljepši način.

Struktura romana počiva na paralelizmu i polifoniji organizaciji historijskih, i prije svega porodičnih tema, upečatljivo prikazanih likova i njihovih odnosa prema svijetu i životu. Ponekad, moramo to reći, smeta

Jahićovo prejako udaljavanje od glavnog toka teme ili nedovoljno motivirano uvođenje sporednih likova i nebitnih motiva, ali to ne umanjuje opći utisak o potpuno zaokruženoj romaneskoj priči, koju je mogao oblikovati vrstan pisac.

Jahić ne slijedi moderne književne tokove, a, ipak, u njegovom književnom postupku sadržani su moderni pripovijedni obrasci, originalan način organiziranja priče. Literarna građa cijelog romana vrti se oko jednoga lika, koji u različitim periodima nosi različito ime samoga autora romana, kroz kojega se prelamaju svi važniji događaji iz života porodice Parthija. Dakle, pisac kao vodeći narativni subjekt ima četiri svoja pomogača, četiri supstitutivna naratora. Svi su oni individualizirani, svi imaju svoj odnos prema predstavljenoj stvarnosti i sopstveni način pričanja. Svi oni o određenim događajima iznose svoj stav, interpretiraju ih i ocjenjuju, ali odmjerno, racionalno, tiho, često i tajanstveno. Otuda se stiče utisak da je struktura romana vrlo složena, da ima više naracijskih tokva. Međutim, pažljivom čitaocu neće promaknuti da su svi oni međusobno zavisni i povezani. U njima ništa nije slučajno. Pisac vrlo vješto naraciju preusmjerava sa kolektivne slike na individualno poimanje slike, jer je vrlo svjestan da je sudbina individue dominantnija od slike kolektiva. U psihološkoj komponenti svakog pojedinca uspješno otkriva „ono nešto“. Svi naratori vide sudbine kao zakonitosti, svjesni da stoje na granici između dva svijeta, vidljivog i vječnog. Senzibilno zaključuju da mnogo šta na svijetu nije na pravom mjestu, da mnogi ljudi zaslužuju druga ili drugaćija mesta.. Njihova osjećanja su istinska, duboka.

Opservacijom slika i fotografija pisac otkriva višeznačnu i više-slojnu, nadasve ekspresivnu

snagu jezika preuzetog iz zavičajnog jezika kao matrice. To je autentični poetski govor. Iz njega izvlači riječi memlom prekrivene i vraća onima kojima su oduvijek pripadale. Ovaj je roman prava riznica leksičkog blaga jezika bosanskoga. Iz Jahićevih rečenica struji unutrašnja harmonija i sklad, jer su nastale iz jednostavnosti i intenziteta istinskog doživljaja. On snagom riječi izgrađuje originalnu poetsku stazu. Uvodi pjesmu koja ima više-slojno značenje, odnosno stihove iz poznatih pjesama, primarno sevdalinki. Izraz su snažnih unutrašnjih raspoloženja likova, znak su njihovog emotivnog naboja te figuriraju kao čulni simboli. Tu su i brojni paremiolski izrazi, kao poslovice, fraze, mudre misli itd.

Jasno je da je Jahić pisac posebnog senzibiliteta i veoma istančanog duha, zato je i mogao napisati roman neodoljive umjetničke ljepote. Vidi se to i po tome što u njemu konstantno održava zanimljiv pripovjedački ton kojim veže čitaoca za roman do posljednje stranice. *Ustraga* je zanimljivo štivo, nadahnuto, čak i po idejnoj usmjerjenosti vrlo dragocjeno.

Odveć je poznato da se djela lijepe književnosti čitaju radi umjetničkog doživljaja. Ona postoje da bi izazvala posebne utiske, osjećanja, raspoloženja, misli, stavove, a iza svega slijedi umjetničko uživanje i čitalačko zadovoljstvo. Pravo uživanje i veliko zadovoljstvo osjetiti će svako ko bude u prilici da čita Jahićev roman *Ustraga*. Jednostavno će zaključiti da je Jahićev svoju životnu priču pretočio u izuzetno kvalitetno književno djelo i tako obogatio našu književnost čistotom duše i visinom misli, i snažno očarao naš um i naše srce.

Smatramo da će Jahićeva *Ustraga* predstavljati pravo otkrivenje za našu čitalačku publiku i zato mora naći put do srca šire čitalačke publike.

Redžep Škrijelj, Zaim Hadžisalihović, Alma Husić

DVADESET GODINA

SDA za dvadeset godina postojanja uspijeva dobiti svoju identifikaciju i poprimiti identitetet uspješne bošnjačke političke partije, koja sublimira nacionalne interese većinske bošnjačke zajednice u svih današnjih šest bošnjačkih gradova u Sandžaku.

Stranka demokratske akcije (SDA) Sandžaka, odnosno Srbije¹ je bošnjačka politička stranka koja dugo trpi iskušenja veoma teške i dramatične epohe. Na našim sandžačkim prostorima započela je i zaživjela sredinom 90-tih godina XX stoljeća, nakon jedne veoma tragične epizode koja je postepenim utiranjem nekadašnje zajedničke socijalističke Jugoslavije zadesila sveukupne bošnjačke prostore.

Svoje političko djelovanje u Sandžaku i čitavoj Srbiji stranka je započela nakon osnivanja i promoviranja matične SDA u Sarajevu. Njeno formiranje i potonji referendum o samostalnosti Bosne i Hercegovine je rezultirao njenim međunarodnim priznanjem, koje će u godinama koje su dolazile izazvati krvave i tragične ratne sukobe i najavu raspada, odnosno, početak

kraja zajedničke jugoslavenske zajednice. Stranka demokratske akcije Sandžaka se rađa na vjetrometini potpune disolucije socijalističke Jugoslavije, uspjevajući da kao takva dobije tretman regionalne nacionalne partije demokratske orijentacije koju treba posmatrati kao adekvatni politički odgovor na poluvjekovnu političku i kulturno asimilaciju i vrlo učestalo protjerivanje, gušenje i eliminaciju identitetske i egzistencijalne komponente ondašnjih dezorientiranih sandžačkih Muslimana. Nakon godina stradanja i pretrpljenih strahota II svjetskog rata Sandžak su zadesila nova trvenja, poteškoće i žestok talas iseljavanja odvlačeći pedeset i šezdesetih godina XX vijeka put Kosova, Makedonije i Turske, znatan dio sandžačkog muslimanskog naroda.

Apstrakt:

U ovoj studiji kroz spektar od dvije decenije posmatramo osnivanje i aktivnost Stranke demokratske akcije Sandžaka i Srbije, koja je kao nacionalna stranka Bošnjaka osnovana i još uvijek nosi epitet vodeće bošnjačke partije u Sandžaku. U periodu (1990-2010), koji je predmet ovoga rada, SDA je ostvarila zavidne političke rezultate predviđene programskim ciljevima i Statutom stranke, tako da 29. jula 2010. godine slavi svojih jubilarnih dvadeset godina uspješnog djelovanja i rada. Danas svoj jubilej SDA proslavlja kao stranka koja se izborila za učešće u radu vladajuće državne koalicije u Srbiji. Tragove tako ostvarenih rezultata jedne umjerene političke retorike, slijedene svim oblicima aktivne i miroljubive saradnje, susrećemo na svim društveno-političkim poljima. Ti rezultati su primjetni i u sferama unutar bošnjačke lokalne i regionalne organiziranosti i zastupljenosti.

Ključne riječi: dvadeset godina (1990-2000), SDA, Sandžak, Bošnjaci, Novi Pazar, Alija Izetbegović, Sulejman Ugljanin...

1. SDA Sandžaka je od vremena svog osnivanja bila inspirator proširivanja mreže političkog povezivanja svih Bošnjaka u širem regionu, odnosno, nosilac je svih onih aktivnosti koje se odnose na sandžačke i druge Bošnjake koji su kao ekonomski migranti ili politički prognanici svoje utočište našli na Kosovu, u Makedoniji, Republici Turskoj i Albaniji.

STRANKE DEMOKRATSKE AKCIJE SANDŽAKA

Krvava bosanska i opštajugoslovenska ratna tragedija s početka 90-tih godina XX stoljeća, pogrom i izgon Bošnjaka sa svojih vjekovnih ognjišta, od kojih se većina uspjela odbraniti, dovela je bošnjačku zajednicu na ivicu podjele zemlje svodeći je na stanje političkog balansiranja koje je najavljivalo podjelu i razbijanje cjelovitosti zemlje koja se našla na vjetrometini odbrane elementarnih nacionalnih i političko-ekonomskih interesa između Istoka i

Polazeći od osnovnih programskih ciljeva za jačanje demokratske pozicije sandžačkih Bošnjaka i izgradnju prosperitetnog i sekularnog sandžačkog društva, Stranka demokratske akcije čvrsto stoji na pozicijama odbrane njihovih osnovnih interesa

Zapada, i aspiracije njenih susjeda (Srbije i Hrvatske), koji bosanske, sandžačke i ostale Muslimane dovodi u neminovnost izbora između štapa i šargarepe, od strane agresivnog kršćanskog totalitarizma i vrlo hlabave evropske demokracije. U tom ratno-političkom vrtlogu treba posmatrati pozicioniranost i ocjenu sveukupne uloge Stranke demokratske akcije i svih njenih ekspozitura u nekadašnjoj državnoj zajednici.

Odgovor na preživljena iskušta i permanentne asimilatorske procese dat je krajem XX stoljeća, tačnije 29. jula 1990. godine kada je na osnivačkoj skupštini u Novom Pazaru pred auditorijumom prepunog gradskog stadiona osnovana SDA Sandžaka, kao odgovor na poluvjekovno političko zatišje. Na pragu novoproklamiranog političkog pluralizma registrovana je prva sandžačka politička stranka kao odgovor na poluvjekovnu asimilaciju i gušenje potrebnih političkih sloboda i postojeće nesigurnosti u jugoslovenskom jednopartijskom sistemu koji je decenijama unazad gušio elementarna nacionalna prava Bošnjaka. Sudeći prema osnovnim programskom aktima i Deklaraciji stranke, SDA je svoju buduću političku aktivnost formulisala kao političku zajednicu građana (Muslimana sa velikim „M“) SFR Jugoslavije, pretežno prema muslimanskoj kulturno-historijskoj pripadnosti koji ta načela prihvataju. U tim aktima se naglašava poseban interes za očuvanje zajedničke jugoslovenske države i očuvanje interesa Muslimana Bosne i Hercegovine, Sandžaka, Kosova, Makedonije, sa posebno naglašenom željom za neugrožavanjem interesa svih njihovih sunarodnika.

Istovremeno, i van matičnih prostora Bosne i Hercegovine, SDA veoma brzo prerasta u stub odbrane nacionalnih i političkih interesa Muslimana (Bošnjaka). Proklamirana programska politika je široj muslimanskoj javnosti nudila solidan odnos sa ostalim političkim subjektima u savezu republika nekadašnje drža-

vne zajednice u kojima su Bošnjaci ostali da se bore za odbranu elementarnih egzistencijalnih interesa. SDA se od svojeg osnivanja vezuje za profil njenog osnivača i prvoga među jednakim, lidera i idejnog poktetača Alije Izetbe-

Proklamacija težnje o autonomiji Sandžaka dezavuirala djelovanje dijela kvazibosnjačkih političara koji su sve vrijeme više težili asimilaciji, nego li argumentiranoj borbi za ostvarivanje programiranih ciljeva, što se nikako ne može tumačiti nedostatkom želje i političke vizije, već objektivnim zakulisnim prilikama. Jedna od vidljivijih prepreka bio je narastajući, još uvijek prisutni, utjecaj srpske nacionalističke propagande i njenog učestalog nastojanja da sandžačkim Bošnjacima apostrofira vezu između vjere i nacije, prišivajući vjekovima prisutnu etiketu o njihovoj srpskoj pripadnosti i izdaji „vjere pradjedovske“, uz neprekidne privore da je sedamdesetih godina XX vijeka izvršena nelegalna legalizacija nepostojeće nacije nakon čega je došlo do promocije muslimana sa velikim „M“.

SDA za dvadeset godina postojanja uspijeva dobiti svoju identifikaciju i poprimiti identitet uspješne bošnjačke političke partije, koja sublimira nacionalne interese većinske bošnjačke zajednice u svih današnjih šest bošnjačkih gradova u Sandžaku.

Zasluge za ostvarivanje takve politike u Sandžaku i šire, pripadaju političkom vrhu i glavnim organima stranke, ponajviše njenom lideru Sulejmanu Ugljaninu, koji usprkos sve bezobzirnijim optužbama raznoraznih analitičara sandžačke stvarnosti zaslužuje epitet istinskog borca i kreatora demokratskog puta za ostvarivanje elementarnih nacionalnih i drugih prava Bošnjaka. Tok njegovog rukovođenja

želju njenog vođstva na čelu sa Alijom Izetbegovićem za izgradnju opšte prihvatljivog i univerzalno građanskog društva. Prihvatanje politički definiranih bošnjačkih birača na podjelu političke i druge odgovornosti rezultira dobijanjem izbora i ostankom na vlasti.

Strankom pokazuje trasiranje putanje SDA nakon njenog osnivanja² i brzog pridobijanja većinskog povjerenje bošnjačkog (tada muslimanskog) naroda. Na prvim parlamentarnim izborima novembra iste godine izborila je ubjedljivu pobjedu, a Bošnjački narod dobio svoje prve parlamentarne predstavnike. Sličan trijumf je ostvaren i u matičnoj Bosni i Hercegovini zahvaljujući viziji idejnog vođe i predsjednika Alije Izetbegovića koga je visok publicitet i ostvaren politički rejting profilirao u neospornog lidera Bošnjaka. Riječ je o bošnjačkom ideološkom lideru neospornih kapaciteta i visoke autoritarnosti koja traje, koji je rukovođenje sandžačkim ogrankom stranke povjerio svom najbližem saradniku dr. Sulejmanu Ugljaninu koji je vrlo uvjerljivo preuzeo ulogu i visok publicitet istinskog vođe sandžačkih Bošnjaka.

SDA Sandžaka je nakon početnih uspjeha u političkom organiziranju Bošnjaka odigrala ulogu značajnog političkog i nacionalnog subjekta, pokazujući sposobnosti integrativnog faktora koji preuzima odgovornost za političku organiziranost i opštu konsolidaciju sandžačkih Bošnjaka i zaštitu interesa ondašneg dezorientiranog muslimanskog stanovništva u njemu. Sve se to odvijalo u uslovima naraslog nacionalnog egoizma bošnjačkih nemuslimanskih susjeda, koji je Muslimane Bosne i Hercegovine i Sandžaka zadesio u stanju opšte prepuštenosti sebi.

Oslanjajući se na programska načela statuta SDA, sandžačka ekspozitura SDA je bila čvrsto riješena na sproveđenju i unaprijeđenju elementarnih interesa cjelokupnog kulturno-historijskog miljea Bošnjaka, uključujući i one dijelove koji su bili izvan BiH, odnosno prostor Kosova i Makedonije na kome su se u vrijeme stvaranja socijalističke Jugoslavije nastanjivali sandžački i ostali Bošnjaci. Intelektualna elita sandžačkih Muslimana na čelu sa Sulejmanom Ugljaninom, u kordinaciji sa svojim centrom u Sarajevu, je od samog početka insistirala na kontinuitetu i nacionalnoj identifikaciji svih Muslimana. Premda je bilo malo onih koji su u ovakvom opredjeljenju vidjeli prijelazno rješenje³, u Sandžaku je nakon održavanja Svebošnjačkog kongresa (28. 9. 1993).⁴ povratak tradicionalnog imena Bošnjak dočekan sa potpunim održavanjem.

Pojava i štetno djelovanje frakcija unutar sarađevske SDA, koje je izazvao duo Adil-beg Zulfikarpašić-Muhamed Filipović (koji stvara sopstvenu partiju), osim sporadičnih slučajeva, nije producirala bitnije promjene u radu SDA Sandžaka koja je uživala opštu podršku birača.

Tijekom vremena iz sandžačke SDA izdvaja se desetak vlastoljubivih članova partije i sebe etablira u novu SDP (Sandžačku Demokratsku Partiju), a nešto kasnije i neke druge veoma sitne partije, koje „svojim djelovanjem“, više od decenije, umjesto borbe za ostvarivanje bošnjačkih interesa preferiraju politički karijerizam i predstavljaju jednu od prepreka na putu dvodecenjske borbe sandžačke SDA ka ostvarenju regionalne autonomije. Takva je kvazibosnjačka politička borba nanijela ogromnu štetu sandžačkim i bosanskim Bošnjacima, jer se njen lider Rasim Ljajić više zalagao za svoje nego za opštebosnjačke interese.

2. SDA (Stranka demokratske akcije) je osnovana 26. maja 1990. godine u Sarajevu. Toga dana u hotelu „Holiday Inn“ sačinjeno je jezgro stranke od uglednih intelektualaca Bošnjaka među kojim prednjači Alija Izetbegović sa grupom svojih „Islamskih fundamentalista“, koji su 1983. godine od strane ondašnjih bosanskih komunističkih vlasti bili osuđeni na višegodišnje kazne zatvora zbog „vjersko-političkog djelovanja“ protiv bosansko-hercegovačkih vlasti“.

3. Svi se dobro sjećamo da su predstavnici LBO (Liberalno bošnjačke organizacije), koju su predvodili Adil-beg Zulfikarpašić i M. Filipović primarnu ulogu pridavali pitanju bošnjaštva kao muslimanskog „conditio sine qua non“. Njihov stav je na Svebošnjačkom saboru u Sarajevu 28. septembra 1993. godine preformuliran u opredjeljenje za bošnjaštvo. Akademik M. Filipović i danas na različitim tribinama, intervjuima i pisanim izjavama, iznošenjem različitih, mahom neosnovanih, optužbi i insinuacija na račun SDA i njenog lidera rahm. Alije Izetbegovića, pokušava da nepotrebno lamentira i mudruje želeći da u prvi plan postavi sebe i svoje, prilično zakasnjele, ideje, umjesto istinskih i validnih ocjena o njenoj ulozi i historijskom značaju.

4. Svebošnjački kongres je odlučivao o krupnim pitanjima opstanka i identiteta, a postignut je i dogovor o povratku tradicionalnog nacionalnog imena Bošnjak koje je različitim podzakonskim smicalicama ukinuto početkom XX stoljeća. Tako se i centrala SDA u Sarajevu na pomenutom Bošnjačkom saboru opredijelila za povratak tradicionalnog naziva Bošnjak, koje jedan dio nacionalno neosvještenih Bošnjaka u Sandžaku (crnogorski dio) kao jedan od najznačajnijih elemenata vlastite tradicionalne identifikacije nije nikako prihvatio. Grupa oko farnognog Avdula Kurpejovića ga još uvijek smatra bošnjačkim „vještačkim projektom“.

I pored brojnih optužbi da nije bila u stanju da procijeni opasnost od raspada SFR Jugoslavije, miro-ljubiva politika SDA koju je sa svojim saradnicima vodio naš rahmetli Alija Izetbegović od početka devesetih može se tumačiti željom za očuvanje interesa bošnjačkog zajedništva i sveopštег prosperiteta. Taj progres donose referentni i kvalitetni bošnjački kadrovi koji ni u jednom trenutku nisu izražavali kolebljivost pri preuzimanju visoke poslovno-političke odgovornosti.

To je omogućilo da se Stranka demokratske akcije Sandžaka nakon godina rata i progona Bošnjaka profilira u modernu partiju evropskog opredjeljenja sa modernim političkim programom. Sudeći prema raspoloženju birača SDA Sandžaka, ona je i danas vodeća bošnjačka stranka sa veoma precizno razradjenim i ostvarenim političkim programom i predstavlja ozbiljan i značajan politički subjekat koji ostvaruje učešće u vlasti Republike Srbije i na veoma dostojanstven način predstavlja bošnjački narod u Sandžaku. Njeni uspjesi su vidljivi i na planu strateške reintegracije sandžačke regije, njenom karakteru multietničnosti, jačanju uzajamnog medjunacionalnog povjerenja, pluralizmu i uspostavi jedinstvene Islamske zajednice koja će načinom svog djelovanja biti stub ostvarivanja interesa vjernika i na taj način prednjačiti kao avangardna snaga bošnjačkog sekularnog društva. Stranka demokratske akcije Sandžaka je od početka svog djelovanja imala za cilj sprečavanje različitih utjecaja deidentifikacije Bošnjaka, koji su se sve vrijeme svedili na permanentne intrige i političke konstrukcije njenih političkih konkurenata koji još uvijek guše sandžačke Bošnjake, želeći da ih svedu na rang vjerske skupine.

Za dvadeset godina svog djelovanja SDA Sandžaka je uspjela implementirati bošnjačku nacionalno - identitetsku simboliku (jezik, nacionalna znamenja, tradiciju i kulturu) istrajavajući na iznalaženju adekvatne interkulturalne komunikacije, neprekidnim insistiranjem na dijalogu i međusobnoj toleranciji kao jedino prihvatljivim efektom svog političkog djelovanja.

Na taj način je, nakon decenije teške političke borbe praćene strahom, neizvjesnošću, terorom i progonima Bošnjaka od strane Miloševićevog režima, došlo do realizacije vidljivih rezultata, osobito na polju realiziranih političkih sloboda i ostvarenih elementarnih građanskih prava sandžačkih Bošnjaka. Ona su potpunije ostvarivana tek nakon 5. oktobra 2000. godine. Te izvjesne slobode treba promatrati sa aspekta primarne efikasne političke djelatnosti predstavnika SDA i njihovog potonjeg učešća u strukturama državne vlasti. Time je SDA na nacionalnom i u vjerskom planu uspješno okupljala Bošnjake noseći izborne pobjede koje su davale potvrdu potpune političke zrelosti, homogenizacije i političke odgovornosti prema sopstvenom članstvu i biračima. Riječ je o realiziranju koncepta koji je omogućio adekvatnu političku moć i promociju elementarnih kvaliteta SDA Sandžaka koji su vidljivi na

svim poljima političkog i kulturnog djelovanja.

U dvije decenije postojanja predstavljen je koncept koji osim snažne političke moći promoviše težnju za jedinstvom Bošnjaka, čime je eliminisan utjecaj brojčano daleko manjih konkurenckih partija (SDP, NPS, SZS, SDU i drugih).

Stranka demokratske akcije Sandžaka duže vrijeme održava svoju aktivnu spoljno-političku potporu državi Srbiji, nastojanjem da ona bude profilirana kroz aktivnu komunikaciju Republike Srbije sa Republikom Turskom i zemljama islamskog Istoka, ali i sa zemljama Zapada. Rezultati takve aktivne saradnje su vidljivi, naročito zbog pojave interesa pomenućih država za investiranje u region Sandžaka i cijele Srbije. Ovi prijelomni momenti u privredno-političkoj aktivnosti Stranke razlog su za posebno zadovoljstvo. Nakon dugogodišnje političke izolacije neospornog lidera stranke dr. Sulejmana Ugljanina, vodeći politički faktori u Srbiji su konačno u njegovoj personalnoj harizmi prepoznali lidera čija se politika uklapa u interes i tokove Republike Srbije sa interesima političke uključenosti Bošnjaka, i ostalih manjinskih zajednica u državi, u svim sfarama javnog, političkog i kulturnog djelovanja u državi i izvan nje.

Polazeći od osnovnih programskih ciljeva za jačanje demokratske pozicije sandžačkih Bošnjaka i izgradnju prosperitetnog i sekularnog sandžačkog društva, Stranka demokratske akcije čvrsto stoji na pozicijama odbrane njihovih osnovnih interesa. Svjesni činjenice da je Republika Srbija zajednička država Srba i dvadesetak nacionalnih manjina, osnovni je interes Bošnjaka i svih njenih građana da država bude

izgrađena po uzoru na moderne države evropske orijentacije.

SDA Sandžaka u takvim okolnostima teži ka ostvarivanju napora da u takvoj zajednici naroda sadašnje i buduće generacije bošnjačkog stanovništva u Srbiji žive mirno, dostoјanstveno i prosperiteto, a da se njihova elementarna prava i sloboda realiziraju uz visok nivo tolerancije i međusobnog poštovanja, u uslovima kada je postojanje razlika prednost a ne prepreka uzajamnom jačanju međusobnog povjerenja.

Toj dvodecenijskoj borbi prethodilo je oponiranje režimu Slobodana Miloševića; sprečavanje odziva bošnjačke mladosti u rat protiv drugih; rušenje zloglasnog režima 2000. godine; osnivanje Bošnjačkog nacionalnog vijeća 2003. godine; ostvarivanje prava na puno nacionalno izjašnjavanje pod imenom „Bošnjak“, nakon vjekovne opstrukcije; uvođenjem bosanskog jezika u zvaničnu upotrebu u sandžačkim opštinama i implementaciju „Bosanskog jezika sa elementima nacionalne kulture“ u

Tršo; književna nagrada „Pero Čamila Sijarića“ i proglašenje „Dana Sandžaka“ („20. novembar“) kao nacionalnog blagdana. Stranka demokratske akcije se politikom aktivne saradnje sa vlastima u Srbiji izborila da nekadašnji šeher Novi Pazar obnovi status grada i da u njemu zaživi Državni univerzitet. Uspjela je obnoviti tradicionalne „Sandžačke igre“, pokreuti štampu („Sandžačke novine“) i Regionalnu TV, časopis „Bošnjačka riječ“ i niz drugih projekata od posebnog nacionalnog značaja.

Za dvadeset godina svog postojanja SDA Sandžaka je osnivač brojnih bošnjačkih institucija.

Velika ulaganja u integraciju mlađih omogućava dalji prosperitet i jačanje Stranke, koja je sandžačkim Bošnjacima u Republici Srbiji omogućila ostvarivanje svojih nacionalnih prava i ravnopravnost sa drugim, čime su napravljeni potrebeni koraci da Sandžak stekne regionalna samoupravu.

Formiranjem Bošnjačkog nacionalnog vijeća započelo je ostvarivanje osnovnih bošnjačkih ciljeva, čime je dat potpuniji doprinos zaštiti i unaprjeđenju nacionalnih prava i interesa.

redovan obrazovni proces, štampanje udžbenika na bosanskom jeziku (štampanje prvih udžbenika, lektire, pravopisa i gramatike bosanskog jezika); sticanje prava na bošnjačku nacionalnu zastavu⁵; osnivanje institucija od nacionalnog značaja; proglašenje „Dana sjećanja“; osnivanje udruženja i kulturnih manifestacija (Smotre bošnjačkih narodnih igara /SBONI/), Festivala sandžačke sevdalinke /FESS/, Sandžačkih književnih susreta /SAKS/ i mnogih drugih; ustanovljavanje nacionalnih nagrada („Povelja Kulina Bana“; „Dukat Isa-bega Ishakovića“; „Medalja Rifat Burdžović-

Formulisanjem i postepenim ostvarivanjem apostofiranih ciljeva, koji su jedna od garancija potpunije nacionalne ravnopravnosti Bošnjaka, dobija se dodatna volja na istražavanju u domenu aktivnosti za dovođenje stranih investitora u Sandžak, koji će poboljšati vrlo posrnulu privrednu i ekonomsku moć našeg regiona. Pomenuti argumenti su glavna motivacija da Stranka demokratske akcije Sandžaka ostane na zacrtanom kursu odbrane i prezentacije elementarnih interesa Bošnjaka, što joj umnogome daje pravo i potpuni legitimitet istinskog političkog predvodnika svog naroda.

5. „Dan bošnjačke nacionalne zastave“ – (11. maj), je bošnjački nacionalni praznik i neradni dan u Republici Srbiji.

6. Prvi puta u demokratskoj Evropi, Bošnjačko nacionalno vijeće se izborilo da „11. Jul“ proglaši Danom sjećanja na sve bošnjačke žrtve u ranijim ratovima i progonima (genocid u Sjenici 1809; genocid nad Bošnjacima u Srebrenici i na drugim stratištima, kao i odavanje rahmeta nevinim civilnim žrtvama u Doliću, Starčevićima, Šahovićima, žrtvama pokolja četnika Draže Mihajlovića (1941-1943), žrtvama Hadžeta (1945), Štrpce (1993), Sjeverin (1993), Mioče i mnoga druga stradanja.

Mr. Fatima Muminović-Pelesić

NABAŠKA HA I DE

Zanimljiva je podudarnost uzvika -ha i -de u bosanskom jeziku i njihova česta upotreba, kako u Bosni i Hercegovini, tako i u Sandžaku

Riječi kojima najmanje pridajemo važnosti u jeziku, a izražavaju različita duševna stanja i nerijetko su u svakodnevnoj komunikaciji, zovu se uzvici. Često su u funkciji zapovijesti ili blagog zahtjeva kojima se nekom obraćamo. Kakav paradoks ! Definiramo ih kao skupinu glasova bez logičkog smisla , čije značenje otkrivamo tek u kontekstu. One manifestiraju različite sadržaje duševnog stanja, osjećanja, zapovijedi, oponašanja prirodnih zvukova ili glasova čovjeka. Jedan isti uzvik može izraziti različita stanja.

Najčešće uzvici su : eh, ah, ih, oh, ej, haj, hoj, uf, pi, fuj, kuku, hej, ej, oj, de hajde, nà, nàte, mac, pi-pi-pi, pis, iš, kuš, marš, curikk, hojs, hm, ts, mhm itd .

Zanimljiva je podudarnost uzvika -ha i -de u bosanskom jeziku i njihova česta upotreba, kako u Bosni i Hercegovini, tako i u Sandžaku.

Putnica: „Hā , bolan, šta šutiš ? Nisi bez jezika?!”

Vozač: „De, de, ne zbori tako. I nijem čovjek govori.“

Putnica: „Hā ? A deder , bolan reci koju, nismo se vidjeli dvije hefte.“

Vozač: „Hā ovamo, hā tamo, hefta prođe začas, a posla preko glave .“

Putnica: „Put je naporan?“

Vozač: „He, da je samo put. No, hā poskoči za sjeničkim sirom, ha za paprikama punjenim ovčavinom, pa hā predaj ovo, hā doturi ovo onom, čekat će na stanici u gluho doba noći....“

Putnica: „He, he, nije ti lahko, bolan, pa ti voziš putnike. A ljudi još traže hā ovo, hā ono, hā tamo, hā vamo...“

Vozač: „De ti narodu nešto odbij! Zahatari. A mi vozači nismo k'o vlast, hā se ona ne boji grijeha, mi se svega klonimo.“

Putnica: „Ha-ha-ha! Klonite se i lijepih žena. Hā?!“

Vozač: „Ne vala, ljepota i razgovor su najljepši peškeš. Razbij se san, oči se otvore ko fildžani, pa bolje vidiš, čuješ, osjećaš put, krivine, hā uz brdo, duša ljudima u nosu , hā niz brdo, srce im u petama , a meni sve potaman.“

Putnica: „Ha-ha-ha ! Šta kažeš?“

Vozač: „Čula si me, hā, istinu ti kažem. Gledanje ne škodi. “

Putnica: „Džaba je , hā? Hā, znam ti slabu tačku!?”

Vozač : „San je najveća slabost čovjeka. Zamisli koliko bismo imali još od života da ne moramo spavati? ”

Putnica: „Eh, to se uvijek pitam kako vozači autobusa savladaju san. Hej, svi spavaju oko tebe, hrču, „pile rade“ u snu, a ti kao navijen sat voziš i gaziš kroz noć. Hā, kad je dan , eto, ali noću budan i veselo voziš kroz mrak. Ti si im mati koja ih budi na granici , u vrijeme pauze da se osvježe, kad stignu do cilja da uzmu svoje stvari...”

Vozač: „Hā kako si to lijepo rekla. Hvala ti u ime mojih družava. Sreća je voljeti posao koji radiš.“

uzvik u jednom slučaju znači pitanje, u drugom konstataciju, itd.

Neki uzvici kojima se zapovijeda određena radnja slični su imperativu glagola:

De, zbori!
De, kreni!
Ha, po-skoči!
Ha, doturi, ha predaj!

Zanimljivi su uzvici k o -

- Hā zborio, hā šutio s njim, on svoju pamet kreše.

Ponekad se uzvikom hā otvara mogućnost pitanja:

- Hā, šta kažeš da malo odmoriš?

- Uh, što se naradisimo, a on ni hā ne reče!

-Hā ovo, hā ono, toga mi je hā u poslu do grla.

Uzvici hā i de često su praćeni određenom gestom i odnose se konkretno na aktera radnje, pa poprimaju sinonimsko značenje.

Uzvici izražavaju različita osjećanja, čak isti uzvik u jednom slučaju znači pitanje, u drugom konstataciju, itd..

Zanimljivi su uzvici kojima se izražava neki zaključak, otkriva istina, ili stavlja do znanja nagovještaj razotkrivanja slutnje...

Uzvici hā i de često su praćeni određenom gestom i odnose se konkretno na aktera radnje, pa poprimaju sinonimsko značenje..

jima se izražava neki zaključak, otkriva istina, ili stavlja do znanja nagovještaj razotkrivanja slutnje:

- Hā, uhvatio sam te na djelu!
- Hā, to je to, znači!
- Hā, tu si se ti našao.

Ponekad se uzvikom kao prilogom iskazuje vrijeme :

- Hā sjedosmo, on skoči da krenemo.

- Hā mu rekoh da krenemo, on obori nos.

Nije rijetko da se uzvikom hā pokazuje i način ponašanja:

- Ha sivonja, ha mrkonja....ili :
- De sivonja , de mrkonja....
- De kćeri, de snaho, čeka čilim, ili:
- Ha kćeri, ha snaho, čeka čilim....

Jezik čuva ono što život mijenja, pa je sada rijetkost sresti sivonju i mrkonju, nego traktonju / traktor/ u polju, a niti naći kuću gdje kćeri i snahu čeka čilim na razboju. „O tempora, o mores!“

P.S.

Motiv za temu ovog teksta potakao je razgovor sa urednikom Bošnjačke riječi dr. Redžepom Škrjeljem, o specifičnoj upotrebi uzvika **ha** u govoru Sandžaklija.

Putnica: „Inveniat, quod quisque velit: non omnibus unum est, quod placet : hic spinas colligit, ille rosas.“

Vozač: „Ha ? Šta reče, ne razumijem taj jezik ?“

Putnica: „Neka svako nađe ono što želi, (jer) svima se isto ne mili: ovaj skuplja trnje, a onaj bere ruže.“ Latinska poslovica.

Vozač: „Ha, pravo kaže. Ljudi se uvijek razumiju kad iskreno govore....“

Uzvici u ovom dijalogu izražavaju različita osjećanja, čak isti

JEZIČKA SEHARA

Za neke od tih riječi možda se i može naši adekvatna zamjena u jednoj riječi slavenskog porijekla, ali je mnogo češći slučaj da se mora upotrijebiti niz pojmove da bi se objasnilo potpuno značenje sadržano u samo jednom orijentalizmu. Za takvu semantičku upotpunjenošćemo zahvaliti dugoju genezi do oblika kakav riječ danas ima.

U ovoj rubrici navećemo neke od orijentalizama karakterističnih za leksiku sandžačkih Bošnjaka i dati njihova osnovna i prenesena - figurativna značenja.

M

Mâl *m* (ar.) 1. imovina, imetak; 2. stoka, blago
mâl-sahîbia *m* (ar.) imućan, bogat čovjek
mâmuza *f* (ar.) ostruga,
mândal *m* (tur.) zasovnica, drvena prečaga ili metalna šipka koja se stavlja sa unutrašnje strane vrata i osigurava da se nemogu spolja otvoriti
mângal *m* i **mângala** *f* (ar.) bakarni, ili mesingani ili zemljani zaobljeni (u obliku polulopte, kalote) sud u kome se drži žar radi zagrijavanja prostorije, ili na kome se podgrijava jelo i kuha kahva
mângup *m* (ar.) vragoljan, nestošno čeljade, lola, besposličar
mánija *f* (ar.) značenje, smisao
marifetluk *m* (ar.-tur.) 1. vještina, snalažljivost, majstorijska; 2. smicalica, izmotavanje
mâsat *m* (ar.) specijalno željezo, alatka kojom se oštре noževi
mâskara *f* (ar.) šala, ismijavanje, sprudnja
mâše, mâšice *f* (pers.) ožeg, gvozdena naprava, dugačka pinceta za hvatanje žara i pospješivanje vatre
mâštrafa *f* (ar.) čaša, čaša od ukrašenog stakla
mâtrak *m* (ar.) 1. tojaga, štapina, držalica, tokmak; 2. polni ud

U svakodnevnoj komunikaciji, u kući, na ulici, u mahali, u kahvama, na posijelima i na svakom nezvaničnom skupu, upotrebljava se veliki broj orijentalizma - riječi karakterističnih za bosansko, a još više za sandžačko leksičko područje.

Uređuje: *Muratka Fetahović*

da mođe njome raspolagati ili koju će u slučaju razvoda dobiti od muža
mèhrum, mèrhüm *m* (ar.) umrli, pokojni
mehána, mejhana *f* (pers.) krčma, kafana
mèjt, mèit *m* (ar.) mrtvac
mèjtaš *m* (ar.) 1. kamen na koji se spušta mejt da bi mu se klanjala dženaza; 2. prostor gdje se nalazi mejtaš i gdje se na otvorenom klanja dženaza
mèjtef, mekteb *m* (ar.) osnovno vjersko muslimansko obrazovanje, vjerska pouka

mèlek, mèleć, mélajé *n* (ar.) andeo
mèlez *m* (ar.) mješanac, polutan, mulat, jedinka dobijena ukrštanjem dvije rase

mèmla *f* mem, **nem** *m* (pers.) vлага, zaguljiv, vlažan i ubuđao vazduh ili prostor
mèndilj, mèndil *m* (ar.) rubac, maramica
mènduša, mibšuša *f* (pers.) naušnica
mèngele, mendele *f* (geč.) stega, projekcija, presa

menšúra *m* (ar.) carski ukaz, ovlašćenje, punomoće

mèraja *f* (ar.) utrina, ledina, pašnjak kao javno dobro

mèrak *m* (ar.) 1. naslada, uživanje, ugođaj; 2. strast, žudnja, želja; 3. melanholija kao posljedica pretjeranežudnje za nečim ili nekim

mèrdevine *f* (pers.) stube, stepenice, ljestve

mèrdžân *f* (ar.) koral

merhaba (ar.) muslimanski pozdrav skraćeno od arap. *gî'tâ märhabân* što znači došao si na prostrano mjesto, među prijatelje, pa budi komotan

merhâmet *m* (ar.) samlost, milosrđnost, milost

mèrmer *m* (grč.) vrsta kamena

mèsdžid *m* (ar.) manja muslimanska bogomolja bez mimbera i obično bez munare i u kojoj se ne klanja džuma i bajram-namaz

městve *f* (tur.) obuća od tanke mekane kože kože sa mekanim đonom i bez peta, poput čarapa

mèvdžud (ar.) prisutan, pripravan, spreman,

mèvlud *m* (ar.) 1. rođendan Muhammeda a.s. 12 rebiul-evvela; 2. hvalospev u čast psalnika Muhameda a.s.

mèze *n* (pers.) zakuska, jelo koje se uzima uz piće

mèzâr *m* (ar.) grob, raka

mèzheb *m* (ar.) pravna čkola u šeriatskom pravu

Bošnjačka kulturna baština

Redžep Škrijelj

KALIGRAFIJA U SANDŽAKU

Kaligrafija je nauka ili umjetnost lijepog pisanja ili krasnopisa. U kulturama Istoka, naročito u umjetnostima Islama, kaligrafiji se pridaje velika pažnja i određuje posebno mjesto. Veoma je značajno da je riječ o moći pera-kalema, na koje se i Uzvišeni Allah u Svetom Kur'anu zaklinje. (Kur'an, sura 96 (Al-'Alaq-Ugrušak), 1-4.) Zbog toga se svaki kaligrafski crteži ili natpsi (npr.

Allahova lijepa imena, ajeti ili sure) čuvaju na odabranim mjestima, a najčešće lijepo uramljeni, visoko okačeni na zidu. Kaligrafiju kao odabranu granu likovne kulture u islamskom svijetu, filozof i učenjak iz Tunisa, čuveni Ibn Haldun ocjenjuje riječima: „Kaligrafija se sastoji od simbola i slovnih oblika koji prikazuju čujne i zvučne riječi i ukazuju na unutrašnje namjere ljudi. Ova umjetnost spada u plemenite umjetnosti; pisanje ima ljudske osobine jer odvaja ljude od životinja, pomoći njega uče i saznaju.“

Za ovu priliku izdvajamo jedan zanimljiv kaligrafski rad iz Sandžaka, ispisan dijelovima Kur'ana, rad Spahović Mehmed Šakira iz Sjenice (Pruzeto iz privatne kolekcije porodice Šušević u Novom Pazaru). Autor nam se predstavlja kao pjesnik, čija djela do sada nismo upoznali. Od odabranih dova, Mehmed je sačinio je kur'anski ajet („İnnâ fetahnâ Leke Fethân mûbîna“ „Mi ćemo ti dati sigurnu pobjedu...“ [Prema: Ku'ran, Sura XLVIII-1 (Pobjeda-Al Fath), 511]) koji je potpisao sljedećim stihovima:

„Benim iki cihân içre murâdim ol havadandır
Garib etme beni yâ-Rabb kerîm kayîl rûz-i mahşerde
Amîdim rûz-i mahşerdre Mehmed Mustafandır
Garib olmak ne meş'aldır kişi akıtm âhirde“
Fi Ramazan, 1339
Nemk-e Syeniçeli Ispahovic Mehmed Şakirin

Prepjev:

„Moja želja, između dva svijeta, bezvrijedna je
Osami ne prepustaj Bože Uzvišeni, mene vjernika na Dan sudnji
Predvodnik na Sudnjem danu tvoj Mehmed Mustafa je
Usamljenik, u kakvom li svjetla plamu, s mišlu na Dan ahiretski.“

(Transkripcija, transliteracija i prepjev R. Š.)

JAVNA TRIBINA O REGIONALIZMU

PROMOCIJA KNJIGE

SANDŽAK MULTIETNIČKA REGIJA

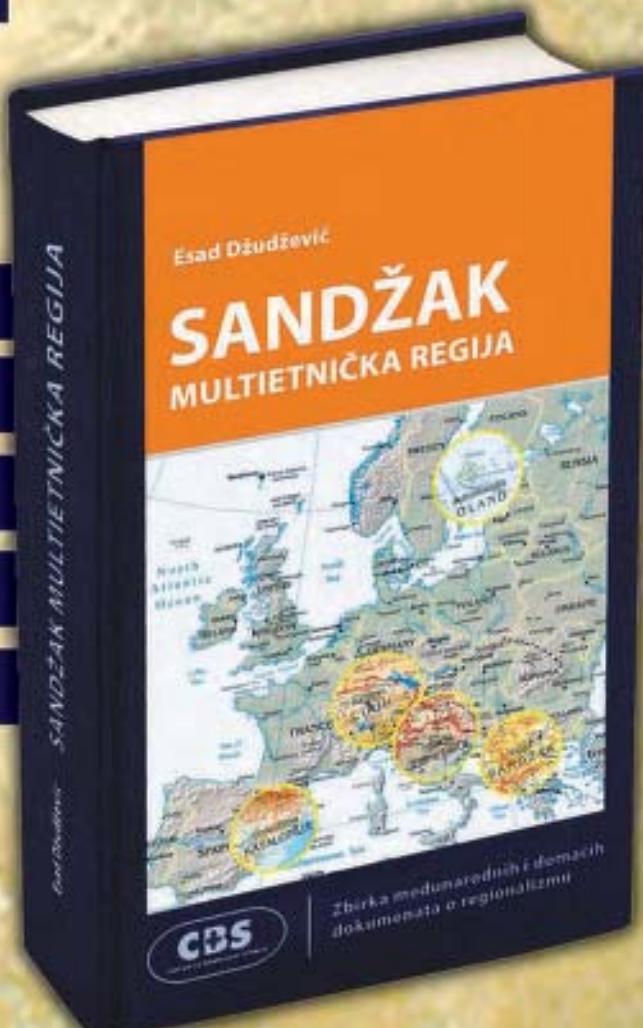
Beograd, 19.01.2011.

Tutin, 24.01.2011.

Sjenica, 27.01.2011.

Prijepolje, 28.01.2011.

Sarajevo, Mart 2011.

ISSN 1452-497X

